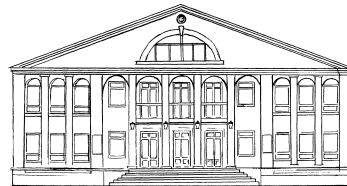

Держава та регіони

Серія:
Економіка та підприємництво
2020 р., № 5 (116)

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: О. В. Покатаєва,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор

Головний редактор:
О. І. Трохимець, доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія:
К. М. Жиленко, доктор економічних наук, доцент
О. В. Козирєва, доктор економічних наук, професор
Г. Ю. Кучерова, доктор економічних наук, доцент
С. П. Кучин, доктор економічних наук, професор
Н. Г. Метеленко, доктор економічних наук, професор
І. М. Ненно, доктор економічних наук, доцент
А. А. Олешко, доктор економічних наук, професор
М. М. Радєва, доктор економічних наук, професор
В. О. Ткач, доктор економічних наук, доцент
С. М. Халатур, доктор економічних наук, професор
Н. С. Шалімова, доктор економічних наук, професор
Н. В. Якименко-Терещенко, доктор економічних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії:
Аміт Кумар, доктор фінансів, доцент (м. Лакнау, Індія)
Ян Польцин, доктор економічних наук, професор (м. Піла, Польща)

Технічний редактор: О. В. Петрова
Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України
в галузі економічних наук (Категорія «Б»)
на підставі Наказу МОН України
від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток № 1).
Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;
072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент;
075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
292 – Міжнародні економічні відносини.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index
Copernicus International (Республіка Польща)

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади
дозволено лише за згодою автора і редакції.

При передрукуванні посилення на журнал "Держава та регіони.
Серія: Економіка та підприємництво" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає
за фактичні помилки, яких він припустився.

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати
авторські оригінали, в тому числі змінювати назву та рубрикацію.
В статтю можуть вноситися зміни редакційного характеру
без згоди автора (авторів).

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
Серія KB No 14178-3149 ПР від 24.04.2008 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
04.11.2020 р., протокол № 3

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б.
Телефон: +38 (099) 273 83 99
Електронна пошта:
editor@econom.stateandregions.zp.ua
Офіційний сайт:
www.econom.stateandregions.zp.ua

Підписано до друку 23.11.2020
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 1120/330.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
69002, Україна, м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Колобердянко І.І., Фоменко С.С.</i> УКРАЇНА У ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКАХ.....	6
<i>Marekha Iryna, Makarenko Tetiana</i> EUROPEAN SMART ENERGY MARKET.....	11

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Бензарь А.С., Пестова О.А.</i> ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ СТИМУЛЮВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	16
<i>Вараксіна О.В., Іщейкін Т.Є., Онупко О.М.</i> УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	24
<i>Чинчик А.А.</i> ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	29
<i>Яциковський Б.І.</i> ФАКТОРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ.....	34

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Гриник О.І., Сисоєва І.М.</i> СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖІЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	40
<i>Корчинський І.О., Чура С.-Г.Т.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХОЛІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА	45
<i>Кравчук Б.В., Лазоренко Т.В.</i> ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	50
<i>Кубів С.І., Федюк В.В.</i> МЕТОД ВИБОРУ ПОКАЗНИКІВ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ КОНКРЕТНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОБЛЕМ.....	55
<i>Lytvynenko Alina</i> TECHNOLOGIES DEVELOPING CRITICAL THINKING MODERN ENTREPRENEUR	60
<i>Ліганенко І.В., Боденчук Л.Б.</i> АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ МАЛИХ ІННОВАЦІЙНИХ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПРИСКОРЕНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	65
<i>Македон В.В., Курінна І.Г.</i> ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	71
<i>Терещенко С.І., Нагорна П.О.</i> АНАЛІЗ ОБСЯГІВ ТА СТРУКТУРИ ТОВАРООБОРОТУ В ТОВАРНІМУ ПОРТФЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА.....	78

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Топалова І.А.

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ЛАНЦЮГІВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ.....	83
---	----

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Ярова І.Є.

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ	91
---	----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Довбенюк Д.А.

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	97
---	----

Томчук О.В.

ДІАГНОСТИКА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ КОМПОНЕНТІВ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЧЧИНИ.....	103
--	-----

Шевченко О.О., Хоруженко Н.І., Яртемик Т.І.

ПОЛІТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	111
--	-----

Вітер О.М., Килин О.В., Свелеба Н.А.

МОНІТОРИНГ СТАНУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	117
---	-----

Радзіховська Ю.М.

РЕФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЖКГ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....	124
---	-----

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Гарькава В.Ф., Мишелов М.В.

ВИКЛИКИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	129
--	-----

Фісун К.А.

МЕТОДИКА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ПРОЦЕСИ МЕНЕДЖМЕНТУ ВИРОБНИЦТВА.....	133
--	-----

Паша Л.Г.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ.....	138
--	-----

Сімків Л.Є., Гальцова О.Л.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ НАРОЩЕННЯ РИНКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	144
---	-----

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Koloberdjanko Ivan, Fomenko Sofija</i> UKRAINE IN FOREIGN TRADE RELATIONS.....	6
<i>Marekha Iryna, Makarenko Tetiana</i> EUROPEAN SMART ENERGY MARKET.....	11

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

<i>Benzar Anatolii, Piestova Oksana</i> ASSESSMENT OF INDICATORS OF PRODUCTIVITY PROMOTION AND GROWTH OF UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION.....	16
<i>Varaksina Elena, Ishcheikin Tymur, Onupko Olena</i> ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT: THEORETICAL ASPECT.....	24
<i>Chynchyk Anatolii</i> THEORETICAL BASIS OF TAX POLICY RESEARCH.....	29
<i>Yatsykovskyy Bogdan</i> STATE REGULATION FACTORS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF MINING INDUSTRY	34

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Hrynyk Olena, Sysoieva Inna</i> BUSINESS SOCIALIZATION AS A LEVER OF INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	40
<i>Korchynskyy Ivan, Chura Sophia-Anna</i> THEORETICAL FUNDAMENTALS OF HOLISTIC MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE	45
<i>Kravchuk Bohdan, Lazorenko Taisiya</i> FACTORS FOR PROVIDING COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE.....	50
<i>Kubiv Stepan, Fedyuk Vasyl</i> THE METHOD OF SELECTING INDICATORS THAT CHARACTERIZE THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN SOLVING SPECIFIC MANAGEMENT PROBLEMS.....	55
<i>Lytvynenko Alina</i> TECHNOLOGIES DEVELOPING CRITICAL THINKING MODERN ENTREPRENEUR	60
<i>Liganenko Irina, Bodenchuk Lilia</i> ALGORITHM OF CREATION OF SMALL INNOVATIVE PRODUCTION ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF ACCELERATED TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT.....	65
<i>Makedon Vyacheslav, Kurinnaya Irina</i> FACTORS OF INFLUENCE ON ORGANIZATIONAL PROCESSES OF ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE PRODUCTS.....	71
<i>Tereshchenko Svitlana, Nagorna Polina</i> ANALYSIS OF VOLUMES AND STRUCTURE OF TRADE TURNOVER IN THE COMMODITY PORTFOLIO OF THE ENTERPRISE.....	78

**DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL
AND REGIONAL ECONOMY**

Topalova Iryna

METHODOLOGY OF FORMATION AND PLANNING OF CHAINS
OF RESOURCE SUPPORT OF REGIONAL COMMODITY MARKETS.....83

**ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT
AND ENVIRONMENT PROTECTION**

Yarova Inessa

STRATEGIC ORIENTATIONS FOR THE STATE REGULATION
OF ENVIRONMENTAL TAXATION EFFICIENCY IN THE SYSTEM
OF NATIONAL SECURITY OF THE SPATIAL DEVELOPMENT.....91

**DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY,
SOCIAL ECONOMY AND POLITICS**

Dovbeniuk Dmytro

PROSPECTS OF NEW WORKPALACE CREATION IN THE REGIONS
OF UKRAINE ON THE DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT CONTEXT97

Tomchuk Olesia

DIAGNOSIS OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL COMPONENT
OF HUMAN POTENTIAL OF VINNYTSIA REGION.....103

Shevchenko Olena, Khoruzhenko Nadiia, Yartemyk Tetiana

POLICY OF ORGANIZATION OF SOCIAL PROTECTION
OF VULNERABLE CATEGORIES OF THE POPULATION
AND YOUTH IN THE CONDITIONS OF TERRITORIAL COMMUNITY.....111

Viter Oleksandra, Kylyn Oksana, Sveleba Nataliya

MONITORING OF THE STATE OF MANAGEMENT ACCOUNTING
AT SERVICE SECTOR ENTERPRISES IN THE CONTEXT
OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF OPERATING EXPENSES117

Radzihovska Yuliia

REFORMING OF THE ACCOUNTING THE HOUSING AND COMMUNAL SERVICES
IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION.....124

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Harkava Viktoriia, Myshelov Mikhail

CHALLENGES OF STATE INFORMATION SECURITY.....129

Fisun Kostiantyn

METHODOLOGY OF MAKING MANAGEMENT DECISIONS REGARDING
THE INTRODUCTION OF INFORMATION SYSTEMS
IN PRODUCTION MANAGEMENT PROCESSES.....133

Pasha Liudmyla

CURRENT TAX TRENDS IN THE MANAGEMENT SYSTEM NATIONAL ECONOMY.....138

Simkiv Liliia, Galtsova Olga

STRATEGIC PRIORITIES FOR MARKET CAPACITY BUILDING OF THE REGION.....144

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-1>

Колобердянко І.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів і економічної теорії
Запорізького національного університету

Фоменко С.С.

студентка економічного факультету
Запорізького національного університету

Koloberdjanko Ivan

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of International Economics,
Natural Resources and Economic Theory Department
Zaporizhzhya National University

Fomenko Sofija

Student of the Faculty of Economics
Zaporizhzhya National University

УКРАЇНА У ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКАХ

UKRAINE IN FOREIGN TRADE RELATIONS

Сьогодні Україна знаходиться на певному етапі входження в систему світових господарських зв'язків, і саме від успішності проходження цього етапу та його реалізації залежатиме не лише динаміка зовнішньої торгівлі, а й можливість розвитку країни як органічної підсистеми світового господарства. Практичне значення зовнішньоторговельних зв'язків для України полягає у можливості отримувати валютну виручку від експорту, значно підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективної техніки та технологій) і головне – виробляти конкурентоспроможну продукцію. Зовнішньоторговельна діяльність надає можливість підприємствам та регіону, в якому вони знаходяться, комплексно та більш ефективно використовувати свої переваги, а також зовнішні фактори у вигляді інвестицій, новітніх технологій тощо. У статті розглянуто особливості розширення зовнішньоторговельних зв'язків України. Виявлено стан товарної структури експорту України. Зокрема, проаналізовано динаміку експорту-імпорту товарів та їх географічну структуру. Досліджено зв'язок України з основними країнами-партнерами. Обґрунтовано основні проблеми зовнішньоторговельних відносин.

Ключові слова: зовнішньоторговельні зв'язки, продукція, імпорт, експорт, економічні відносини, оцінка економічної ефективності, суб'єкти господарювання, аналіз, дохід.

Сегодня Украина находится на определенном этапе вхождения в систему мировых хозяйственных связей, и именно от успешности прохождения этого этапа и его реализации зависит не только динамика внешней торговли, но и возможность развития страны как органической подсистемы мирового хозяйства. Практическое значение внешнеторговых связей для Украины заключается в возможности получать валютную выручку от экспорта, значительно повышать технический уровень производства (за счет импорта, более эффективной техники и технологий) и главное – производить конкурентоспособную продукцию. Внешнеторговая деятельность позволяет предприятиям и региону, в котором они находятся, комплексно и более эффективно использовать свои преимущества, а также внешние факторы в виде инвестиций, новых технологий. В статье рассмотрены особенности расширения внешне-торговых связей Украины. Выявлено состояние товарной структуры экспорта Украины. В частности, проанализированы динамика экспорта-импорта товаров и их географическая структура. Исследована

связь Украины с основными странами-партнерами. Обоснованы основные проблемы внешнеторговых отношений.

Ключевые слова: внешнеторговые связи, продукция, импорт, экспорт, экономические отношения, оценка экономической эффективности, предприятия, анализ, доход.

Today Ukraine is at a certain stage of joining the system of world economic relations, and it is on the success of this stage and its implementation that depends not only on the dynamics of foreign trade, but also on the possibility of the country's development as an organic subsystem of the world economy. The practical significance of foreign trade relations for Ukraine lies in the ability to receive foreign exchange earnings from exports, to significantly increase the technical level of production (due to imports, more efficient equipment and technologies), and most importantly to produce competitive products. Foreign trade activity allows enterprises to comprehensively and more effectively use their advantages, and the region in which they are located, as well as external factors in the form of investments, new technologies. The article examines the features of the expansion of foreign trade relations of Ukraine. Foreign trade and economic relations are based on the possibility of obtaining economic benefits based on the benefits of the international division of labor, international business relations. This is because the production of a certain product, its sale or the provision of a certain type of service in another country has more advantages than such activities within the country. The most favorable conditions for foreign trade are created for domestic enterprises: they independently determine their organizational and legal status, methods and forms of foreign economic activity, as well as form a business strategy, financial, commodity, price and other policies. This is what enables enterprises in Ukraine to use their advantages comprehensively and effectively. Determining the effectiveness of foreign trade relations is carried out to justify not only individual proposals for the purchase and sale of certain goods. These data can be used in the development of plans for exports and imports across the country, in assessing the structure and directions of foreign trade. The state of the commodity structure of Ukraine's export was revealed. In particular, the dynamics of export-import of goods and their geographical structure are analyzed. The connection of Ukraine with the main partner countries has been investigated. The main problems of foreign trade relations are grounded.

Keywords: foreign trade relations, products, imports, exports, economic relations, assessment of economic efficiency, business entities, analysis, income.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне економічне положення України в економічному світовому просторі вимагає негайного поліпшення ситуації. Разом із тим наявний у нашій країні рівень розвитку національного господарства не забезпечує належного добробуту населення, тому потребує подальшого підвищення [1]. Своєю чергою, слід зазначити вплив банківської сфери на розквіт зовнішньої торгівлі, яка застосовує високі відсоткові ставки довгострокових кредитів, на джерела фінансових ресурсів та запасів, які є значно дорожчими порівняно з іноземними підприємствами. Необхідно вводити цільові кредити за нижчими відсотковими ставками для українських підприємств-експортерів, які виготовляють національний продукт, просувають вітчизняні товари на нові ринки збуту та підвищують попит на виготовлену продукцію.

Вкупі з несприятливими внутрішніми умовами для розвитку зовнішньої торгівлі існують труднощі зовнішнього характеру, а саме військово-політичний конфлікт на сході країни, погіршення економічних відносин та зв'язків із Росією, кризовий стан економіки держави. Зовнішня торгівля Україна повинна бути такою, щоб експорт та імпорт товарів і послуг відповідали інтересам держави та були вигідні власникам підприємств, а відрахування у вигляді податків до державних фондів покривали всі загальнодержавні потреби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У науковій та методичній літературі наведено багато прикладів вивчення та аналізу зовнішньоторговельних зв'язків, які пов'язані з міжнародним виробництвом, експортом та імпортом товарів і послуг, виходом вітчизняних підприємств та організацій на зовнішній ринок. У багаточисленних до-

слідженнях розглядають науково-технічне співробітництво, яке прискорює темпи економічного розвитку, втілюють новітні технології та аналізують раціональне використання фінансових та природних ресурсів.

Проблеми, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю України та розвитком сучасної міжнародної торгівлі, розглядалися в численних працях М.В. Сухорукова, А.А. Мазаракі, Н.С. Логвінової, де узагальнено питання комплексної оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємств та особливості її ведення. Дослідження Ю. Козак, Н. Саніахметової, М. Зайця є прикладами суцього теоретичних досліджень, в яких розглядаються загальні поняття організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Наукові розробки вчених і спеціалістів присвячені впливу глобалізації світогосподарських зв'язків на економічний розвиток національних економік через канали зовнішньої торгівлі, міжнародного інвестування, міжнародних валютно-фінансових відносин [2, с. 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У сучасних умовах зовнішня торгівля нашої країни являє собою систему економічних відносин, які складаються під час обміну ресурсами між країнами та їх економічними суб'єктами. Утручання держави у зовнішньоторговельні зв'язки України посідає значне місце у розвитку економіки кожної країни. Вона слідкує за раціональним використанням фінансових ресурсів в економіці або окремих її галузях. Головною метою зовнішньоекономічної діяльності держави є встановлення взаємозв'язків з іншими країнами світу. Однак надмірне втручання держави може призвести до впровадження жорсткої грошово-кредитної політики, яка не дасть змоги українським підприємствам використовувати високотехнологічні пристрої та нові механізми.

Серед негативних чинників розвитку зовнішньої торгівлі України – загальне погіршення фінансово-економічного стану підприємств України та скорочення реальних доходів населення, проблеми її організації вітчизняними експортерами, імпортерами та державою, а головне – недосконалість зовнішньоторговельної політики держави, яка б забезпечувала реалізацію національних інтересів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розкриття сутності та змісту поняття «зовнішньоторговельні зв'язки», аналіз та оцінка зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами світу, виявлення проблем та перспектив співробітництва між країнами. Під час дослідження використано матеріали Державної служби статистики та наукові праці з дослідження питань зовнішньої торгівлі та розвитку промислового потенціалу України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будь-яка економічна структура не може повноцінно розвиватися без добре організованої зовнішньоекономічної діяльності, однією з форм якої є зовнішньоторговельні зв'язки – сукупність господарських зв'язків між країнами. Зовнішньоторговельні зв'язки – сукупність напрямів, форм, методів і засобів торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва між країнами [3].

Практичне значення зовнішньоторговельних зв'язків для кожної країни полягає у можливості отримувати валютну виручку від експорту, значно підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективної техніки та технологій) і головне – виробляти конкурентоспроможну продукцію. У сучасних умовах зовнішньоторговельні зв'язки країн являють собою систему економічних відносин, які складаються під час обміну ресурсами між країнами та їх економічними суб'єктами. Економічні відносини запроваджують усі аспекти економічного життя держави: виробництво, торгівлю, інвестиційну сферу та фінанси [4].

Здійснювати будь-яку зовнішньоекономічну діяльність в Україні мають право всі суб'єкти зовнішньоторговельних зв'язків, до яких належать:

- фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільні правоздатності та дієздатності і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані в Україні і мають постійне місцезнаходження на її території;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно із законами України, але мають постійне місцезнаходження на території України;

- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і мають постійне місцезнаходження на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України [5, с. 10].

Зовнішньоторговельні та економічні зв'язки базуються на можливості отримання економічних вигід виходячи з переваг міжнародного поділу праці, міжнародних ділових відносин. Це пов'язано з тим, що виробництво певного товару, його збут або надання певного виду послуг в іншій країні мають більше переваг, аніж така діяльність усередині країни [3, с. 63].

Зовнішня торгівля України поділяється на експортну (вивізну) – рух товарів або послуг від українського виробника до іноземних споживачів та імпорتنу (ввізну) – рух товарів/послуг від іноземного виробника до українських споживачів. Металургія, сільське господарство, машинобудівна та хімічна промисловість дають понад 80% українського експорту.

Вивчивши та проаналізувавши дані Держстату України, складемо табл. 1, у якій представлено динаміку зовнішньої торгівлі України за останні п'ять років.

Розглянувши дані табл. 1, можемо зробити висновки, що в нашій країні найбільш розвинуто транспортні послуги, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги та послуги з переробки матеріальних ресурсів; своєю чергою, найменш розвинутими є послуги будівництва та ремонту. Для наглядного представлення інформації побудуємо графік, який зображено на рис. 1.

Міжнародні економічні відносини мають для економічного розвитку України суттєве значення. Україна завжди мала економічні зв'язки з країнами світового співтовариства. За даними, представленими Держстатом України, складемо табл. 2, у якій представлено зовнішню торгівлю послугами України з певними країнами світу.

Для наглядного представлення інформації, яку подано в табл. 2, побудуємо графік (рис. 2).

Таблиця 1

Динаміка зовнішньої торгівлі України за 2015–2019 рр. (тис дол. США)

Найменування послуг	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Послуги з переробки ресурсів	1078345,1	1125705,2	1419720,3	1699301,1	1640182,2
Послуги з будівництва	291640,9	389262,9	102256,4	150338,3	125738,4
Транспортні послуги	5263155,3	5300545,6	5861405,6	5851423,3	9109918,8
Послуги для переробки товарів	1059452,7	1117002,9	1399493,2	1692068,2	1633160,2
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	192224,7	231864,6	243965,8	242651,1	270072,8
Послуги у сфері телекомунікації	1585572,6	1644093,0	1760794,6	2114956,9	2575947,8
Ділові послуги	816706,9	790618,1	921837,5	1060698,7	1278174,7

Джерело: складено на основі [6]

Провівши дослідження зовнішньої торгівлі України, бачимо, що найбільш розвинутими є послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги та послуги з переробки матеріальних ресурсів. Проаналізувавши зовнішню торгівлю послугами України з країнами світу, робимо висновок, що вітчизняні підприємства є могутніми експортерами в такі країни, як Російська Федерація, Швейцарія, США, Данія та ін. Своєю чергою, Україна велику кількість продукції і товарів імпортує з Бельгії, Ірландії та Туреччини.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, у сучасних умовах зовнішня торгівля нашої країни являє собою систему

економічних відносин, які складаються під час обміну ресурсами між країнами та їх економічними суб'єктами. Економічні відносини запроваджують усі аспекти економічного життя держави: виробництво, торгівлю, інвестиційну сферу та фінанси. Значення зовнішньоторговельних зв'язків для нашої країни полягає у можливості отримати виручку від експорту, підвищувати технічний рівень виробництва, виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Слід зазначити, що Україна виробляє багато видів наукомісткої, складної продукції машинобудування (літаки, трактори, автобуси, судна, ракетні космічні комплекси, верстати, турбіни та ін.). Промисловий потенціал України достатній для успішного вирішен-

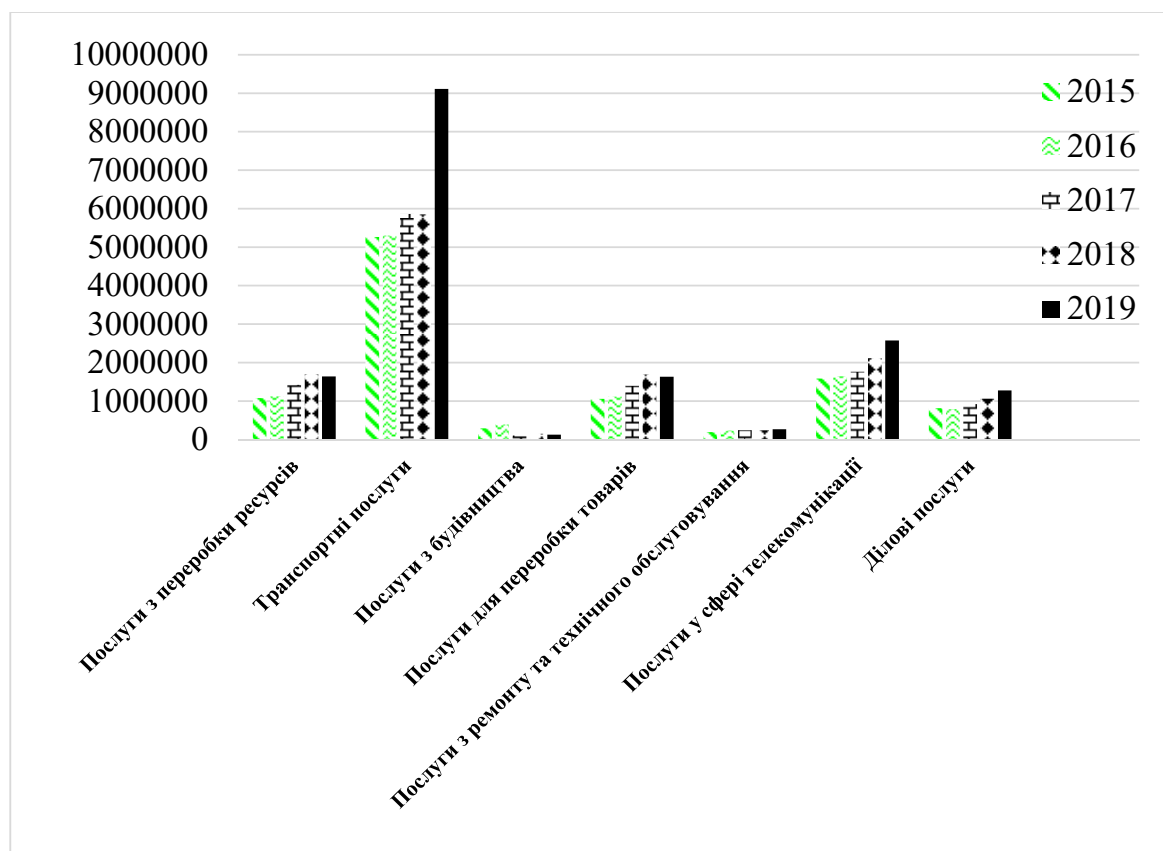

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі України за 2015–2019 рр.

Джерело: складено на основі [6]

Таблиця 2

Зовнішня торгівля послугами України з країнами світу

Країни	Експорт	Імпорт	Сальдо
	Обсяг, тис дол. США	Обсяг, тис дол. США	
Бельгія	45770,5	67991,1	-22220,6
Данія	82650,1	34284,5	48365,6
Ірландія	58778,4	125056,3	-66277,9
Російська Федерація	1266564,2	81826,8	1184737,4
Великобританія	280326,8	241446,0	38880,8
Швейцарія	402040,6	87587,1	314453,5
Туреччина	52435,8	141379,8	-88944,0
США	663718,5	220680,1	443038,4

Джерело: складено на основі [7]

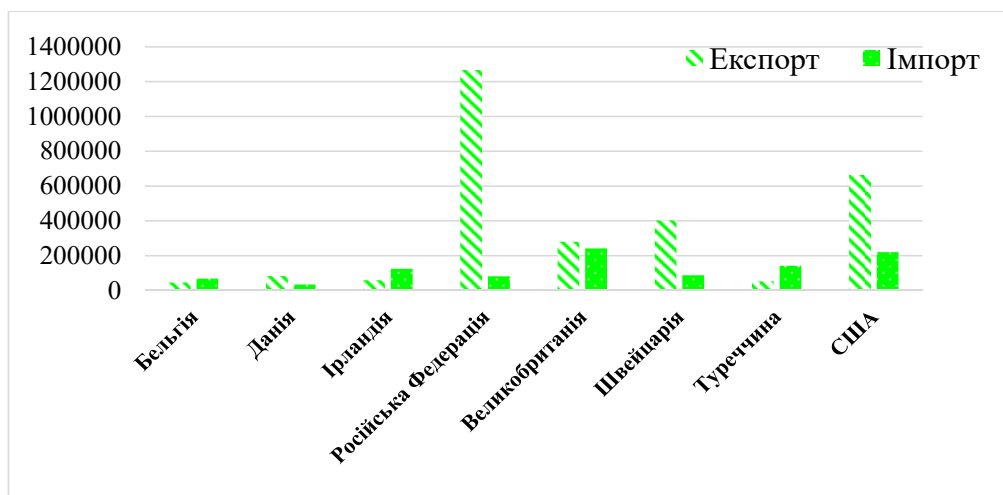

Рис. 2. Зовнішня торгівля послугами України з країнами світу

Джерело: складено на основі [7]

ня проблем забезпечення валютних надходжень, потрібних для закупівлі найнеобхіднішого з імпорту, покриття загальнодержавних потреб і сплати зовнішнього боргу.

На жаль, сьогодні Україна не може посісти провідне місце у світовому торговому просторі, але, розглянувши та усунувши всі негативні чинники, можна підвищити рівень зовнішньої торгівлі, збільшуючи зусилля в найбільш перспективних галузях світової економіки.

Бібліографічний список:

1. Сухоруков М.В. Сучасний стан та перспективи зовнішньоекономічних зв'язків України: матеріали наук.-практ. конф. Харків: ХарPI НАДУ, 2017.
2. Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія / А.А. Мазаракі та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ, 2016, 578 с.
3. Козак Ю. Зовнішньоторговельні зв'язки та економічна діяльність України: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 292 с.
4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: навчальний посібник / Ю.Г. Козак та ін.; за ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової, М.А. Зайця; 4-е вид., перероб. та доп. Київ: Освіта України, 2016. 272 с.
5. Саниахметова Н.О. Поняття зовнішньоекономічної діяльності України. Предмет і методи правового регулювання зовнішньоторговельних зв'язків / за ред. Н.О. Саниахметової. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3033/25/>.
6. Динаміка зовнішньої торгівлі України / Держстат України (дата останньої модифікації: 29.05.2020). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm.
7. Зовнішня торгівля послугами України з країнами світу / Держстат України, 1998–2020 (дата модифікації: 19.08.2020). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/ztpu_ks/ztpu_ks_u/arh_ztpu_ks_2020.htm.

References:

1. Sukhorukov M.V. (2017) Suchasnyj stan ta perspektyvy zovnishnjoeconomichnykh зв'язків Ukrainy [Current state and prospects of Ukraine's foreign economic relations]: materials of scientific practice. conf., Kharkiv.
2. Mazaraki A.A. ta in. (2016) Zovnishnja torghivlja ukrainy: XXI stolittja [Ukraine's foreign trade: XXI century]; for general ed. A.A. Mazaraki. Kyiv: Monograph, 578 p. (in Ukrainian)
3. Kozak Ju. (2018) Zovnishnjotorghoveljni зв'язки ta ekonomichna dijalnistj Ukrainy [Foreign trade relations and economic activity of Ukraine]: textbook / Ju. Kozak – NP.: Center for Educational Literature, 292 p. (in Ukrainian)
4. Kozak Ju.Gh., Loghvinova N.S. ta in. (2016) Zovnishnjoeconomichna dijalnistj pidpryjemstv [Foreign economic activity of enterprises]: Textbook / Kozak Ju.Gh., Logvinova N.S. etc.//; for order. Ju.Gh. Kozaka, N.S. Logvinova. – 4th ed., Revised. and ext. – Kyiv: Education of Ukraine, 272 p. (in Ukrainian)
5. Saniakhmetova N.O. (2015) Ponjattja zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti Ukrainy. Predmet i metody pravovogho rehuljuvannja zovnishnjotorghoveljnykh зв'язків [The concept of foreign economic activity of Ukraine. Subject and methods of legal regulation of foreign trade relations] / for ed. N.O. Saniakhmetova // Economic Law of Ukraine. Available at: <http://textbooks.net.ua/content/view/3033/25/> (in Ukrainian)
6. 1998–2020 (Data ostannjoji modyfikaciji: 29.05.2020) Dynamika zovnishnjoji torghivli Ukrainy [Dynamics of Ukraine's foreign trade] / State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm (in Ukrainian)
7. 1998–2020 (Data modyfikaciji: 19.08.2020) Zovnishnja torghivlja poslughamy Ukrainy z krajinyamy svitu [Foreign trade in services of Ukraine with the countries of the world] / State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/ztpu_ks/ztpu_ks_u/arh_ztpu_ks_2020.htm (in Ukrainian)

UDC 621.316

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-2>

Marekha Iryna

Candidate of Economic Sciences,
Sumy State University

Makarenko Tetiana

Master Student,
Sumy State University

Мареха І.С.

кандидат економічних наук,
Сумський державний університет

Макаренко Т.Ю.

магістр,
Сумський державний університет

EUROPEAN SMART ENERGY MARKET¹

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК РОЗУМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

In the article, the authors revealed that the European energy market has been fundamentally transformed towards the implementation of smart grid technologies. Moreover, the authors discovered that smart energy technologies have a ubiquitous application on the European energy market which is a case for the single energy strategy. It has been outlined that the main benefits of smart grids technologies realization are the increased quality and reliability of power supply that ensure energy security on the European market. The article specifically focuses on two segments of the European smart energy market, namely on smart grids and smart metering devices which constitute the core of intellectually-based market model. The authors explored and analyzed the existing smart metering market model related to the European countries. The article in addition includes the economic estimation of top growth segments of the European smart energy market. The authors presented a statistical evidence for estimation of future smart energy market trends.

Keywords: energy market, energy system, economic benefits, smart grids, smart metering, European countries.

У статті зосереджено увагу на тому, що в європейських країнах вже тривалий час відбувається процес модернізації енергетичного ринку у напрямку розбудови розумних мереж, що отримали назву smart grid. Поняття smart grid включає в себе призначений для передачі енергії від виробника до споживача численний комплекс технологічних процесів, сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, інноваційного обладнання та додатків, що взаємодіють один з одним і утворюють єдину інтелектуальну систему енергопостачання. Передбачається, що технологічна платформа smart grid дозволяє здійснювати інтелектуальну обробку усього масиву даних, що надходять від усіх компонентів мереж, і на основі даної інформації – оптимізувати використання енергії, підвищувати надійність та ефективність енергетичної системи. Авторами встановлено, що концепція smart grid також розглядається в Європі на різних рівнях управління енергетичною інфраструктурою як ідеологічна основа реформування енергетики. З'ясовано, що в європейській практиці розбудови розумних мереж чітко простежується орієнтація на клієнта, що дозволяє говорити про домінування ринку покупця. Такий підхід передбачає, перш за все, спрощення підключення до системи нових абонентів, а також гнучкість мережі, яка дозволяє підлаштуватися під запити споживачів, економічність та екологічність. Аналіз європейського ринку розумної енергетики дозволяє констатувати, що ключовими аспектами його розвитку є забезпечення високих показників надійності, безпеки та економічної доцільності на основі сучасних технологій моніторингу, управління, зв'язку та інформування. Європейська інтелектуальна енергетична модель представляє собою систему нового покоління. Головна мета такої ринкової моделі – забезпечення ефективного використання доступних ресурсів для надійного та якісного обслуговування клієнтів. Відзначено, що основою європейського енергетичного ринку є сучасні технологічні засоби і побудова єдиної інтелектуальної ієрархічної системи управління, що забезпечує високу поточну та фруристичну ємність енергетичного ринку на європейському континенті.

Ключові слова: енергетичний ринок, енергетична система, економічні вигоди, розумні мережі, розумні лічильники, європейські країни.

¹This work was supported by the Ministry of Education and Science of Ukraine (Project No. 0119U100766 «The optimization model of smart and secure energy grids building: an innovative technologies of enterprises and regions ecologisation»).

В статье авторами установлено, что европейский энергетический рынок был кардинально трансформирован в направлении внедрения технологий smart grid. Более того, авторы выявили всеобщий характер применения smart-технологий на европейском энергетическом рынке, что свидетельствует о единой энергетической стратегии. Были очерчены основные преимущества реализации технологий smart grid, среди которых отмечены улучшение качества и надежность поставки энергии, обеспечивающие энергетическую безопасность на европейском рынке. В статье основной акцент сделан на двух сегментах европейского рынка smart-технологий, а именно умных сетей и умных учетных систем, что составляют ядро интеллектуально-центрической модели энергетического рынка. Авторы исследовали и проанализировали существующие рыночные модели умных учетных систем по отношению к европейским странам. В дополнение в статье приведена экономическая оценка ключевых растущих сегментов на рынке умной энергии в Европе. Авторами представлена статистическая оценка будущих тенденций развития рынка умной энергии.

Ключевые слова: энергетический рынок, энергетическая система, экономические выгоды, умные сети, умные учетные системы, европейские страны.

Problem statement. The intensive use of information technologies in power systems in the European countries has led to the creation of a concept called the smart energy. Among the advantages of this concept we can mention optimal network control, the most favorable use of equipment, increased quality and reliability of power supply, facilitation of the integration of renewable energy sources, optimal planning of the transmission and distribution systems, the development of the use of distributed generation and reduced system's costs [1]. The ubiquitous exploitation of smart energy technologies resulted in emergence of smart energy markets. These markets have fundamentally transformed the European energy sector in terms of installation of smart grids and smart metering devices. These innovative technologies require new market approach and market regulations. In this relation, there is a crucial need to explore emerging smart energy markets, their structure, functions and key players. Evidently, this raises new questions about energy markets and market background of technologically-oriented energy advancements.

Recent research analysis. Smart energy markets are the subject to the academic scrutiny. In the paper [2] the author debates that smart grids markets open a wide range of opportunities for transforming the old unsustainable energy supply complex into a new more sustainable socio-technical system involving much more actors. The role of implementation of smart grid approach into the renewable energy sector was actively discussed in the research [3]. The need of implementation of smart technologies and their overall effects for the electrical infrastructure was outlined in the paper [4] and [5]. The importance of creating energy hubs based on smart energy concept was declared in the paper [6]. The necessity to use smart grids and meters aimed at energy markets decentralization in the European Union was stressed in the paper [7]. Key findings and future trends for the European smart grid market were presented in [8]. The scholars' results mentioned above contributed significantly to the exploration of smart energy markets on the global level and European one in particular. In this paper, we propose to concentrate primarily on the unique smart energy market of the European countries. The main attention will be paid to the structure, analysis and statistical grounding of the European smart energy market.

Objective statement. The main task of the article is to conduct analytical review of the European smart energy market in terms of deep analysis of existing

models, current projects, key market segments, up-to-date technologies and ongoing initiatives.

Research results. Structurally, the European smart energy market is represented by the following key segments: smart grids market and smart metering market (gas and electricity markets). Smart grids are the network of transmission lines, substations, transformers and more that deliver electricity from the power plant to customers' homes or businesses. Smart meters are the way for businesses and households to not only keep track of how much energy they have used, but to collect data to make in-depth analyses and control of usage. The European Union is an active implementer of smart energy initiatives. It has designed a common step-by-step strategy. Implementing smart grids requires 10 steps to be taken, many of which are closely interrelated and will develop simultaneously rather than in isolation (Table 1).

Smart grids require smart components. In order to pave the way towards flexible European grids by 2020, we need clarity on the desired functionalities and services of smart grids and their possible implications for the power system. In paper [9], the authors suggest the following categorization of smart grids concept for the European Union (see Figure 1).

The advantages of the smart metering implementation for the EU market [10]:

1. Prove to be the tool to entice consumers to manage their consumption better and reduce usage leading the way to improved service levels through richer billing information.
2. Be a key weapon in the fight on climate change.
3. Help governments implement liberalization of energy markets.
4. Allow the full realization of the Energy Services Directive.

The analysis of smart metering market is conducted in the Table 2.

The European market of smart metering technologies demonstrates a steady tendency to growth. Evidence from the United Kingdom smart energy market is an obvious case (Figure 2–3).

The number of domestic smart meters installed in the United Kingdom during 2012–2018 is depicted in the Figure 2.

The number of non-domestic smart meters installed in the United Kingdom during 2012–2018 is depicted in the Figure 3.

The following European Union countries are the leaders in implementation of smart energy solutions:

1. Smart metering projects – Italy, Finland, France, the Netherlands, Malta.

2. Integrated systems – Germany, Spain, Austria, Belgium, Portugal, Norway.

Top growth segments within smart energy markets in Europe are estimated in the Table 3.

The European smart energy market can be described by the following expected numbers [8]:

1. European smart grid market revenue is expected to grow at a CAGR of 8,6% to 2025.

2. Demand response will be the fastest growing segment within the European smart grid market with a 10 year growth rate at 17,6%.

3. European smart meter rollout is going slower than expected. The market will peak in 2021. France, the United Kingdom, Germany, and Italy will be the key countries with bulk smart meter shipment in 2025.

4. Distribution automation, which is a subset of distribution grid management, has strong growth opportunities with revenue growing at CAGR of 8,2% to 2025. Europe is the biggest distribution automation

market globally and is expected to maintain its leadership position even in 2025.

5. Projects of common interest and the European Council target for 10% interconnection by the end of 2020 will drive growth of HVDC (high-voltage direct current) and FACTS (flexible alternating current transmission systems).

Key trends in development of the European energy market from a future perspective are shown in the Figure 4.

The estimates of the smart energy markets of the European countries show their high performance and tremendous perspective potential.

Conclusions. The highly intensive development and huge demand for smart grids in the European countries require a transition towards the new paradigm of energy market. This transition should be supported by the creation of intellectually-based model of energy market. An important part of this becomes an emergence of smart markets and smart consumers. The European smart energy market can be described

Table 1

Strategy for implementation of Smart Grids at the European Union market [9]

	Step	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Commer- cialization in the Member States	10					Moving to real customer participation in the power market						
	9					Integrating large-scale e-mobility, heating, cooling and storage						
Deployment in the Member States	8					Aggregating distributed energy sources						
	7					Moving to integrated local & central balancing of all generation						
	6		Monitoring and controlling the grid & distributed generation									
	5		Rolling out smart metering – informed customers									
Facilitation – both national and EU level	4	Testing through demonstration projects & sharing knowledge										
	3	Setting standards and ensuring data protection & privacy										
	2	Developing market models										
	1	Providing regulatory incentives for innovative grid investments										

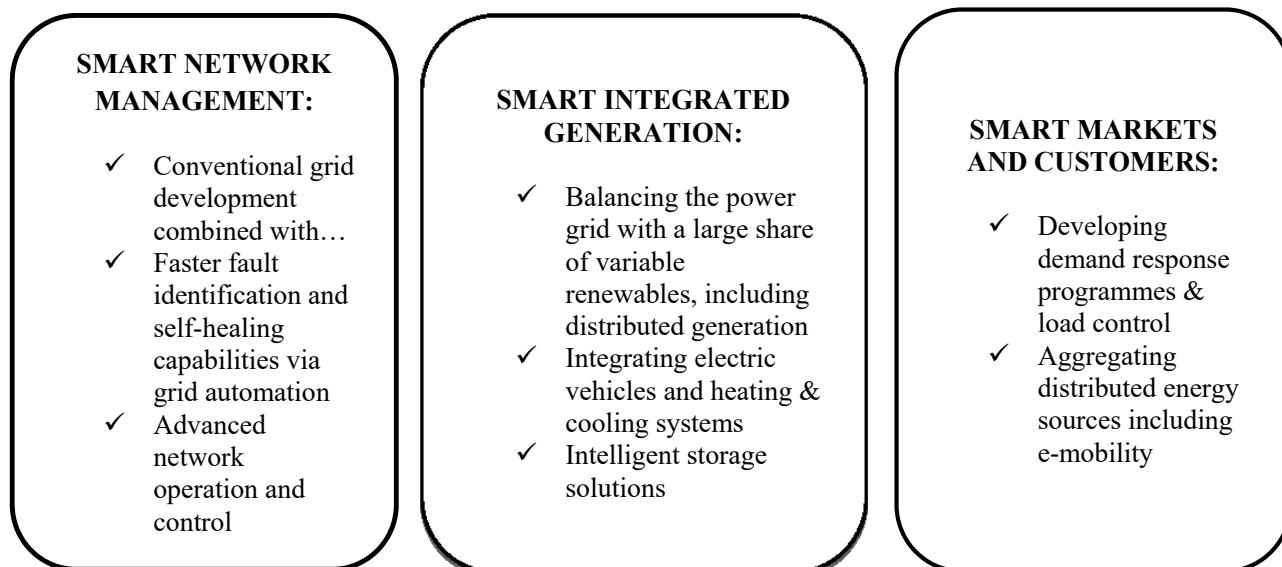

Figure 1. Organizational model of Smart Grids for the EU [9]

The European smart metering market model [10]

Components	Description
Smart grids	Smart meters are the cornerstones of smart grids. They give accurate insight in the quality of power supply and any disturbances in electricity networks. Fraud and leakages can be detected easily, so the cost of economical energy losses decreases. They support the European efforts for efficient use of energy and getting climate changes under control.
Consumers/Prosumers	Provide more and better information on their energy consumption and generation (real-time feedback, correct billing, on-line data); dynamic tariffs, such as TimeofUse; demand response programmes; easy supplier switching; an increasing number of consumers are becoming energy producers (selling energy generated locally).
Smart homes	Provide an interface for smart homes devices; allow for comprehensive home energy management; enable buildings communications systems with knock on effects for controlling heating, lighting, ventilation and appliance use.
Renewables and distributed generation	Better integrate the growing number of embedded renewable generators, such as wind and photovoltaic; measure exported power when the customers use less power than they generate; measure the output of the generator and supply this data to the energy company (complete picture of the generator's performance); manage fleets of embedded generators as though they were a single large plant – so-called virtual power plants.
Electric vehicles	Efficiently managed when charged or used as a power storage and source; information on how and when to charge or give energy back to the network independently of the location or time.

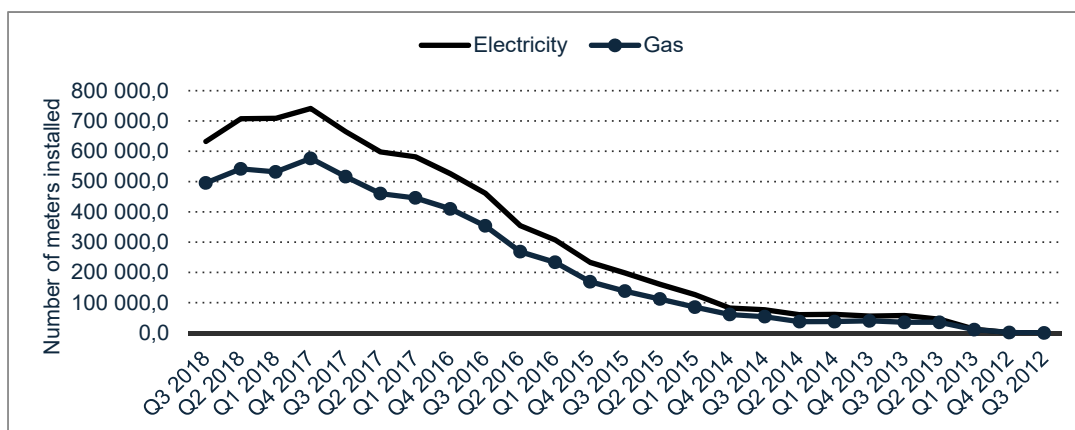

Figure 2. Smart metering market for domestic users in the UK [11]

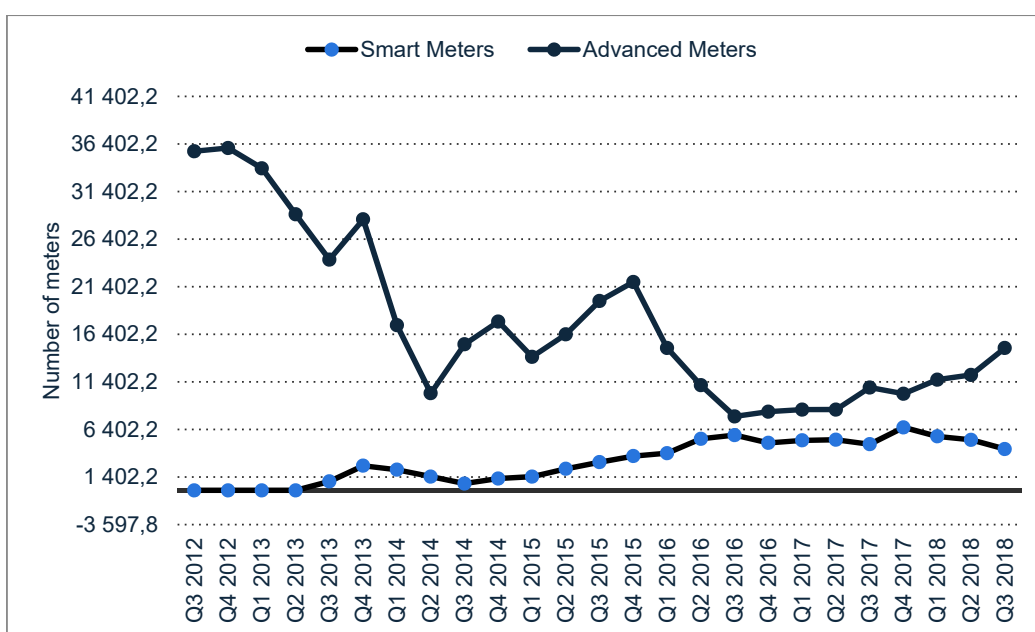

Figure 3. Smart metering market for non-domestic users in the UK [11]

Table 3

Top growth segments of the European smart energy market [8]

Areas	Estimation
Advanced Metering Infrastructure (AMI)	AMI revenue is likely to grow at a CAGR of 12,4 % till 2025. The revenue will witness very high growth of 31 % till the end of 2020 due to massive rollouts in the United Kingdom and France. In fact, France is expected to surpass Spain to become the largest smart meter market in Europe.
Demand Response (DR)	France, Switzerland, the United Kingdom, Sweden, and Belgium offer good growth opportunities for demand response. The National Grid in the United Kingdom has tied up with various aggregators to implement DR programs and recently tendered for 200 MW of fast frequency response. EDF in France offers load management to its customers and is now in the process of setting up third-party aggregators to facilitate load curtailment during peak periods.
Smart Network Management	The European substation and distribution automation market was worth close to 3,1 billion in 2015, and is expected to grow at around 8 % CAGR till the end of 2020. New technological trends include intelligent equipment that are able to perform remote monitoring and are based on wireless sensor networks (WSNs).
Advanced transmission technologies (ATT)	Cross border integration of electricity markets and growth of large scale renewable energy sources (RES) are driving the growth of advanced transmission technologies. Revenue from HVDC and FACTS accounted for \$ 2,0 billion in 2015 and is expected to reach \$ 2,8 billion at the end of 2020. Wireless power transmission is a ground-breaking technology which is still in the demonstration phase and if successful, could revolutionize the transmission of electricity.

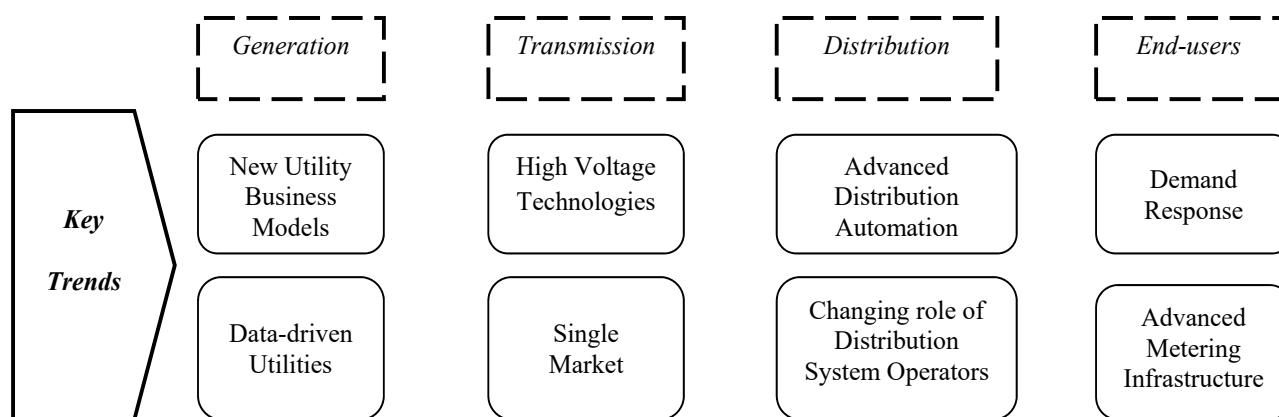

Figure 4. Future trends for the European smart energy market [8]

as a fully integrated system. Moreover, decentralization and liberalization of energy market determine its huge capacity and perspective growth. The investigation of efficiency of smart energy solutions for specific European countries is a subject for further research.

References:

- Mohammadi M., Noorollahi Y., Mohammadi-Ivatloo B., Yousefi H. (2017) Energy Hub: From A Model To A Concept – A Review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, no. 80, pp. 1512–1527.
- Schleicher-Tappeser R. (2012) The Smart Grids Debate in Europe. SEFEP Working Paper. Available at: https://sustainablestrategies.eu/wp-content/uploads/2018/05/SEFEP-SmartGrids_EU.pdf (accessed 01 October 2020)
- Hossain M., Madlool N., Rahim N., Selvaraj J., Pandey A., Khan A.F. (2016) Role of Smart Grid in Renewable Energy: An Overview. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, no. 60, pp. 1168–1184.
- Güngör V.C., Sahin D., Kocak T., Ergüt S., Buccella C., Cecati C., Hancke G.P. (2011) Smart Grid Technologies: Communication Technologies and Standards. *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, no. 7 (4), pp. 529–539.
- Tuballa M.L., Abundo M.L. (2016) A Review Of The Development Of Smart Grid Technologies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, no. 59, pp. 710–725.
- Geidl M., Koeppel G., Favre-Perrod P., Klockl B., Andersson G., Frohlich K. (2007) Energy Hubs For The Future. *IEEE Power and Energy Magazine*, no. 5, pp. 24–30.
- Leal-Arcas R., Akondo N., Rios J.A. Energy Decentralization in the European Union. URL: https://www.researchgate.net/publication/331098073_Energy_decentralization_in_the_European_Union_Energy_decentralization_in_the_EU_Energy_decentralization_in_the_European_Union (accessed 28 September 2020).
- Tohani M. Frost & Sullivan European Smart Grid Market Overview. Available at: https://ww2.frost.com/files/2314/7151/3698/European_Smart_grid_market.pdf (accessed 04.10.2020).
- EURELECTRIC (2010). 10 Steps to Smart Grids. Available at: https://www3.eurelectric.org/media/26140/broch.10steps_lr-2011-030-0304-01-e.pdf (accessed 29 August 2020).
- Official website of ESMIG. Available at: <https://esmig.eu/page/smart-metering-technologies> (accessed 02 September 2020).
- Official website of STATISTA. Available at: <https://www.statista.com/> (accessed 15 March 2020).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-3>

Бензарь А.С.

доцент кафедри економіки та менеджменту
Західнодонбаського інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Пестова О.А.

доцент кафедри економіки та менеджменту
Західнодонбаського інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Benzar Anatolii

Associate Professor of Economics and Management Department
Higher Education Institution
«Interregional Academy of Personnel Management
Zakhidnodonbaskyi Institute»

Piestova Oksana

Associate Professor of Economics and Management Department
Higher Education Institution
«Interregional Academy of Personnel Management
Zakhidnodonbaskyi Institute»

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ СТИМУЛЮВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ASSESSMENT OF INDICATORS OF PRODUCTIVITY PROMOTION AND GROWTH OF UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті розглянуто позиції України в глобальному економічному просторі в умовах жорсткої конкуренції. Досліджено конкурентні переваги нашої держави згідно з даними звіту Всесвітнього економічного форуму за рейтингом «Індекс глобальної конкурентоспроможності» для визначення змін у пріоритетах стратегії національного розвитку та пошуку оптимальних рішень в умовах глобальної економічної кризи. Визначено низку проблем, які необхідно вирішувати для того, щоб залучити нашу державу у світовий інноваційний простір заради національних інтересів та високих стандартів життя населення. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що Україна за останні п'ять років реєструє майже за всіма складниками субіндексу «Підсилюючі продуктивності». Доведено, що наша держава повинна постійно розвивати свої конкурентні переваги завдяки взаємодії інституційних чинників: інновацій, інвестиційних ресурсів та якості людського капіталу.

Ключові слова: продуктивність, конкурентоспроможність, людський капітал, інновації, суспільне благополуччя.

В статье рассмотрены позиции Украины в глобальном экономическом пространстве в условиях жесткой конкуренции. Исследованы конкурентные преимущества нашего государства согласно данным отчета Всемирного экономического форума по рейтингу «Индекс глобальной конкурентоспособности» для определения изменений в приоритетах стратегии национального развития и поиска оптимальных

решений в условиях глобального экономического кризиса. Определен ряд проблем, которые необходимо решать для того, чтобы привлечь наше государство в мировое инновационное пространство ради национальных интересов и высоких стандартов жизни населения. Доказано, что наше государство должно постоянно развивать свои конкурентные преимущества благодаря взаимодействию институциональных факторов: инноваций, инвестиционных ресурсов и качества человеческого капитала.

Ключевые слова: производительность, конкурентоспособность, человеческий капитал, инновации, общественное благополучие.

The article considers the position of Ukraine in the global economic space in conditions of fierce competition. The competitive advantages of our country according to the report of the World Economic Forum on the rating "Global Competitiveness Index" to determine changes in the priorities of national development strategy and find optimal solutions in the global economic crisis are studied. It has been determined that the priorities of this strategy are the restructuring of society, raising the standards of living of the nation. The need for healthy market competition in foreign and domestic markets is an important component for the creation and development of business. Based on the analysis, it has been concluded that Ukraine has regressed over almost all components of the "Strengthening Productivity" sub-index over the past five years. This is due to many unresolved internal and external problems, including low quality and limited financial services, insufficient quality of risk management, insufficient transparency of financial intermediaries, the level of insurance - they are a number of problems that need to be addressed by the financial sector of Ukraine to attract our country to the world innovation space. It has been determined that the key to Ukraine's success in the international arena is increasing the efficiency and productivity of the national economy, which should be based on a strong scientific, investment and technological base. That is, one of the main priorities for Ukraine at the present stage should be the careful strategic development of science, high technology and innovation. To attract our country to the global innovation space and to increase the productivity of all its sectors, we need highly qualified and trained specialists who will meet the needs of business. A number of problems that need to be solved in order to attract our country to the world innovation space for the sake of national interests and high living standards have been identified. It has been proved that our state must constantly develop its competitive advantages due to the interaction of institutional factors: innovation, investment resources and the quality of human capital.

Keywords: productivity, competitiveness, human capital, innovations, public welfare.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах глобальної економічної кризи Україна потребує перезавантаження та пошуку нових важелів стимулювання продуктивності і зростання її економічного ландшафту. Під час формування економічної стратегії необхідно врахувати певні особливості, які характерні для нашої держави. За цих умов виникає необхідність знаходження оптимального орієнтиру переходу до ринкової економіки, об'єктивних і керованих рішень для економічного успіху на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. В економічній науці проблема конкурентоспроможності України та її позиціонування в глобальному просторі є однією з найактуальніших. Значний внесок у її дослідження здійснили такі західні науковці, як М. Джеффри, М. Портер, Р. Хайлбронер, Л. Туроу, М. Кайку, Дж. Вільямсон. Основні проблеми національної конкурентоспроможності розглядаються вченими з пострадянських країн, серед яких – Б.П. Будзан, Н.Є. Скрипник, Е.О. Хайрутдінов, А. Словоцький, Н.В. Калініна, Л.В. Шинкаренко, Д.В. Окара, В.Г. Чернишов.

Аналіз наукових досліджень і джерел свідчить про недостатнє висвітлення питання щодо оцінки показників стимулювання продуктивності та зростання економіки України для знаходження оптимальних, об'єктивних і керованих рішень під час формування економічної стратегії розвитку нашої країни в умовах глобалізації.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є оцінка показників стимулювання продуктивності та зростання економіки України в

умовах глобалізації для вирішення низки проблем, які необхідно вирішувати для того, щоб залучити нашу державу у світовий інноваційний простір.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На основі результатів глобального опитування за методикою Всесвітнього економічного форуму експерти виводять рейтинг конкурентоспроможності країн світу. Згідно зі статистичними даними щорічного звіту «Про глобальну конкурентоспроможність» [5], Україна значно відстає у своєму економічному розвитку від «ринкових» країн світу (табл. 1).

Варто зазначити, що топовими у цьому рейтингу виступають найрозвиненіші країни світу (Швейцарія, Сінгапур, США, Фінляндія, Німеччина, Швеція, Японія, Нідерланди, Великобританія та Нідерланди), вони займають лідируючі позиції за рахунок використання різноманітних інноваційних технологій, розвинутої інфраструктури, політичної стабільності, готовності до змін, високого рівня освіти населення та якості життя, сприятливого ділового клімату для бізнесу.

Відповідно до звіту 2019 р. Всесвітнього економічного форуму [5], Україна займає 85-е місце у рейтингу зі 141 країни (табл. 1), тобто вона знаходиться далеко позаду від найрозвиненіших країн світу, але здатна конкурувати з такими європейськими країнами, як Польща, Угорщина, Словаччина (рейтинг даних країн варіюється від 37-ї до 47-ї позиції), з країнами пострадянського простору: Молдовою, Румунією, Росією (рейтинг – від 43-ї до 86-ї позиції).

Україна здатна забезпечити конкурентні переваги в глобальній конкуренції, якщо змінюватиме пріоритети національного економічного розвитку, прагнути побудувати ринкову конкурентоспроможну

Індекс глобальної конкурентоспроможності країн світу (GCI) за період 2014–2019 рр. [5]

Країна, роки	Місце у рейтингу за даними Всесвітнього економічного форуму					
	2014–2015 рр.	2015–2016 рр.	2016–2017 рр.	2017–2018 рр.	2018 р.	2019 р.
Кількість країн-учасниць	144	140	138	137	140	141
Україна	76	79	85	81	83	85
Молдова	82	84	100	89	88	86
Румунія	59	53	62	68	52	51
Угорщина	60	63	69	60	48	47
Словаччина	75	67	65	59	41	42
Росія	53	45	43	38	43	43
Польща	43	41	36	39	37	37
Нідерланди	8	5	4	4	6	4
Швеція	10	9	6	7	9	8
Швейцарія	1	1	1	1	4	5
Німеччина	5	4	5	5	3	7
Сінгапур	2	2	2	3	2	1
Великобританія	9	10	7	8	8	9
Фінляндія	4	8	10	10	11	11
США	3	3	3	2	1	2
Японія	6	6	8	9	5	6

модель економіки на демократичних засадах управління, використовуючи світовий досвід.

Офіційними орієнтирами динамічного, прогресивного розвитку нашої держави є реалізація Стратегії сталого розвитку, максимальне використання діючих потужностей усіх секторів економіки, застосування передових технологій та наукових розробок. Серед першочергових пріоритетів стратегії – перебудова суспільства, підвищення рівня життя нації. Усе це можливо завдяки проведенню вдалих економічних реформ, пошуку оптимальних рішень в умовах недостатньої стабільності та стійкому зростанню рівня продуктивності праці.

Згідно з дослідженнями Всесвітнього економічного форуму [5], ключовими проблемами та негативними явищами вітчизняної економіки є: зменшення інвестицій та обсягів виробництва, дефіцит бюджету, зниження рівня зайнятості населення та рівня доходів, суспільного благополуччя. Така ситуація викликана абсолютним ігноруванням впливу такого показника, як продуктивність праці.

Вивченню даного питання присвячено багато наукових праць. Важливість розгляду чинників, що зумовлюють продуктивність, потребує системного підходу.

Відомі американські економісти Р. Хейлбронер і Л. Туроу у науковій праці «Економіка для всіх» відзначили важливість вивчення продуктивності: «Продуктивність відображає накопичений країною потенціал професійних навичок, талантів і морального духу, а також наявні в неї запаси обладнання і доступ до ресурсів. Країни, які знаходяться сьогодні на перших позиціях світового парадю доходів на душу населення, опинилися там тому, що їхні ресурси, обладнання та людський капітал дали їм змогу цього досягти» [15].

На думку відомого фахівця у сфері вивчення економічної конкуренції М. Портера, продуктивність є

необхідною умовою міжнародної конкуренції. Його методикою аналізу конкурентоспроможності користуються в усьому світі. За свою кар'єру М. Портер виступав бізнес-консультантом відомих у всьому світі компаній, серед яких можна назвати, наприклад, DuPont, Royal Dutch Shell і Procter & Gamble, надавав послуги правлінням директорів компаній Alpha-Beta Technologies, Parametric Technology Corp. М. Портер зауважив, що «продуктивність зростає тим швидше, чим більш вагоміші позиції країни в широкому спектрі галузей на світовому ринку» [11]. Як зазначає відомий маркетинг, заснований на даних, «Портер описав стадії зростання конкурентоспроможності національної економіки (від стадії «первинних чинників», таких як дешева праця, до стадії конкуренції на основі інновацій та останньої стадії – конкуренції на основі багатства)» [8].

Тобто заради національних інтересів та високих стандартів життя населення наша держава повинна постійно розвивати свої конкурентні переваги завдяки взаємодії інституційних чинників: інновацій, інвестиційних ресурсів та якості людського капіталу. А продуктивність і конкурентоспроможність є взаємозалежними економічними категоріями, вони виступають складниками економічної системи розвитку та добробуту населення, між якими відбувається процес взаємодії перелічених вище інституційних чинників.

Аналізуючи сучасні підходи до осмислення проблем важливості вивчення продуктивності праці, можна зробити висновок, що «більшість дослідників складником конкурентоспроможності вважає ефективно використання виробничого потенціалу економіки, підвищення її продуктивності» [12].

У липневому випуску 2019 р. МВФ «Перспективи розвитку світової економіки» було анонсовано, що «світове зростання прогнозується на рівні 3,2% у 2019 році з підвищенням до 3,5% у 2020 році» [4].

Опубліковані дані надихали на те, що відновлення економіки йде повним ходом, але пандемія COVID-19 перекреслила всі надії. Ця подія стала найпотужнішим шоком для світової спільноти і призвела до різкого спаду в економіці багатьох країн світу. Згідно з базовим прогнозом, у 2020 р. очікується скорочення світового ВВП на 5,2% – цей спад у світовій економіці стане найглибшим за багато десятиліть [9].

Економічна ситуація у світі стає все більш невідзначеною, темпи зростання знижуються, й Україна не є винятком у даній ситуації. Ситуація нестабільності змінила пріоритети економічного розвитку в глобальній конкуренції, тому аналіз конкурентоспроможності України набуває кардинально нового змісту. Конкурентоспроможність України за період 2014–2019 рр. не зазнала значних змін (табл. 1). Найвище місце в рейтингу Україна мала у 2014–2015 рр. (76-е місце), а найгірше – у 2016–2017 рр. та в 2019 р. (85-е місце).

Рівень конкурентоспроможності країни визначають відповідними індексами. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з дванадцяти контрольних показників-субіндексів. Субіндекс «Підсилюючі продуктивності» набуває певної актуальності, тому що підвищення продуктивності національної економіки на міжнародній арені – запорука успіху нашої держави. За даним субіндексом Україна в 2019 р. погіршила свій результат на сім позицій порівняно з 2018 р. (табл. 2).

Перший базовий елемент даного субіндексу – вища освіта і професійна підготовка. За даним складником Україна займає непогані позиції: у 2019 р. – 44-е місце, це на дві позиції нижче, ніж у 2018 р. Цей факт говорить про те, що наша держава має добре освічених працівників, які вміють виконувати складні завдання, швидко трансформуватися до змін навколишнього середовища та зростаючих потреб виробничої системи. Добре освічені працівники – якісно підготовлені фахівці з вищою та середньою освітою, які здатні працювати з новітніми технологіями. За оцінками зарубіжних та вітчизняних фахівців [15; 16], якість робочої сили зумовлює 10–15% рівня продуктивності праці, а прагнення України відповідати міжнародним нормам у сфері освіти зумовлює створення ефективної законодавчої бази.

За роки незалежності Закон України «Про освіту» зазнавав чимало змін:

- 1991 р. – система освіти працює сама на себе, відокремлена від потреб суспільства та економіки; через відсутність зовнішнього оцінювання поточного стану освіти за певною системою індикаторів Україна не бере участі в міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти та рейтингах, а відповідно, не має офіційного визнання;

- 1996 р. – прийняття нової редакції цього Закону, яка не відповідає Конституції України; встановлення стандартів знань не відповідає сучасним світовим практикам, які приділяють головну увагу компетентностям: знанням, умінням, навичкам;

- 2016 р. – сформульовано норми щодо створення цілісної системи забезпечення якості освіти; суттєво розширено перелік можливих форм здобуття освіти; доступність інклюзивного навчання; запроваджено поняття освіти дорослих; визначено головні риси та основні складники Національної системи кваліфікацій, сумісної з Європейською рамкою кваліфікацій; додано положення про участь України у міжнародних порівняльних обстеженнях;

- 2017 р. – встановлено основні засади функціонування системи вищої освіти, які визначають посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами, а саме поєднання освіти з наукою та виробництвом «із метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [15].

Можна стверджувати, що набуття чинності нового Закону України «Про освіту» у вересні 2017 р. надало поштовх до нового шляху розвитку нашої держави у забезпеченні якості освіти (Україна у 2017 р. за індикатором якості освіти зайняла 33-є місце зі 137).

Ще одна з перемог України на терені розвитку вітчизняної системи вищої освіти – визнання Національного агентства з боку провідної Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти ENQA. У червні 2020 р. на засіданні колеґії цієї міжнародної асоціації було розглянуто заявку Національного агентства та вирішено надати йому статус афілійо-

Таблиця 2

Позиція України за субіндексом «Підсилюючі продуктивності» Індексу глобальної конкурентоспроможності за 2014–2019 рр. [5]

Країна, роки	Місце у рейтингу за даними Всесвітнього економічного форуму					
	2014–2015 рр.	2015–2016 рр.	2016–2017 рр.	2017–2018 рр.	2018 р.	2019 р.
Кількість країн-учасниць	144	140	138	137	140	141
Підсилюючі продуктивності	67	65	74	70	62	69
Вища освіта та професійна підготовка	40	34	35	33	46	44
Ефективність ринку товарів	112	106	108	101	73	57
Ефективність ринку праці	80	56	73	86	66	59
Розвиток фінансового ринку	107	121	130	120	117	136
Технологічна готовність	85	86	85	81	86	85
Розмір ринку	38	45	47	47	47	47

ваного члена ENQA. Співпраця з ENQA та афілійоване членство відкривають безліч можливостей для подальшого розвитку нашої держави та проведення спільних проєктів та досліджень [10].

Таким чином, «Вища освіта та професійна підготовка» у субіндексі «Підсилюючі продуктивності» займає лідируючі позиції, тобто інститут освіти є одним з основних чинників підсилення продуктивності нашої країни, підґрунтям, на якому зростають інновації.

Процес становлення та розвитку системи освіти на шляху до Європейського Співтовариства, вимагає відповідності міжнародним стандартам – взаємодії науки, виробництва та освіти. Американський науковець японського походження Мічіо Кайку у науково-популярній книзі «Бачення: як наука перетворює XXI століття» акцентує увагу на тому, що «процвітати будуть ті країни, які правильно визначають співвідношення між різними видами капіталу, і ті, які зможуть зв'язати разом науку, виробництво й освіту, щоб вони працювали на підсилення переваг один одного» [17].

Підвищення рівня освіти та професійної підготовки кадрів – результат підвищення якості людського капіталу. Саме тому в усьому світі управління адміністративно-управлінським персоналом, управління виробництвом та передача знань мають визначальне значення з погляду соціально-економічного зростання.

У даному контексті провідним складником продуктивності сучасних компаній повинна бути висока якість менеджменту. Багато що залежить від лідера, керівництва, уміння управляти, чим наша держава похвалитися не може. Академік у галузі стратегічного менеджменту Б.П Будзан виділив основні негативні боки менеджменту в Україні: «висока потреба в менеджерах, нехтування довгостроковим плануванням; невміння імпортувати нові технологічні прийоми; брак «клем» для підключення інтелектуального потенціалу; не досить високий професійний рівень директорів підприємств; низька корпоративна культура» [3].

Необхідність здорової ринкової конкуренції на зовнішньому та внутрішньому ринках є вагомим складником для створення і розвитку бізнесу. Здатність країни виробляти деякий набір товарів та послуг відповідно до попиту і пропозиції – це наступний елемент субіндексу «Ефективність товарного ринку» (табл. 2), який ми будемо розглядати далі. За цим складником Україна у 2019 р. поліпшила свій результат на 16 позицій порівняно з 2018 р. і зайняла у рейтингу 57-е місце.

Досягнення ефективності на ринку змушують компанії бути більш інноваційно орієнтованими на вибагливість клієнтів, за цим показником Україна погіршує свої позиції, але за ступенем орієнтації на клієнта – навпаки, з кожним роком поліпшує результат. Успішні українські компанії, просуваючи свої товари і послуги, розуміють важливість вкладання інвестицій у навчання своїх співробітників, тому що настала нова епоха, в основі котрої лежать людські ресурси, які виробляють товари та послуги, які ми купуємо. Як зазначає автор світових бестселерів із питань стратегічного управління А. Сливоцький, «перемагає не

той, хто рушить першим, а той, хто першим створить чи захопить емоційний простір на ринку» [13]. Під «емоційним простором» він розуміє хороший сервіс. Саме від рівня розвитку людських ресурсів і залежить той самий сервіс, яким ми завжди незадоволені.

Свою точку зору стосовно даного питання висловила бізнес-тренер міжнародної категорії Н.В. Калініна: «Принцип орієнтації на клієнта сьогодні – це не чергова західна «заморочка», яка для нас, українців, є неприйнятною в силу нашої «особливої» ментальності. Коли я чую відмовки керівників про те, що підходи, які привели до успіху багато компаній, у нас не працюють, для мене це свідчення управлінського безсилля. Принцип орієнтації на клієнта – це стратегія, ефективність якої доведена часом і досвідом найкращих» [6]. Тому ефективне управління людськими ресурсами перетворюється на одну з найважливіших функцій будь-якої компанії; людські ресурси – основний складник кінцевого продукту, основне джерело набуття конкурентних переваг організації як на мікро-, так і на макрорівні.

Складник «Ефективність товарного ринку» необхідно розглядати в рамках цілісного підходу з іншими факторами конкурентоспроможності. Субіндекс «Підсилюючі продуктивності» об'єднує усі складники, які стимулюють продуктивність і зростання. У ході нашого дослідження ми довели, що людські ресурси, активізація людської праці є головною умовою прогресу та позитивних змін у добробуті населення й економічному розвитку країни.

Конкурентні переваги України за складником ефективності ринку праці у 2019 р. поліпшилися (табл. 2) – 59-е місце, тобто на сім сходинок збільшився результат порівняно з 2018 р. Це поліпшення сталося через внутрішню мобільність робочої сили (плюс 10 позицій); якщо порівняти 2019 р. із даними 2015 р., то результат буде плюс 33 позиції. Внутрішня мобільність передбачає переміщення персоналу всередині підприємства між робочими місцями різної кваліфікації, посади. На внутрішню мобільність також вплинув той факт, що інтеграційні процеси, які відбуваються, потребують акценту на професійний менеджмент, у 2019 р. за цим складником країна займає 89-е місце у рейтингу (плюс 19 позицій) порівняно з 2018 р.; якщо розглядати період із 2015 по 2019 р., то можна спостерігати позитивну поступову динаміку – плюс 14 позицій за цей час. Також поліпшилися позиції таких показників: оплата праці та продуктивність (плюс 8 позицій, 45-е місце), виплати у разі звільнення працівників (плюс 3 позиції, 44-е місце). Ці зміни можна зв'язати зі змінами у трудовому законодавстві України: відповідно до законопроекту «Про працю» [1]. Згідно із цим документом, взаємини роботодавців із найманими співробітниками мають будуватися за віяннями сучасності, а саме на кадрові служби компаній лягає більша відповідальність – забезпечити злагоджену роботу команди, а Кодекс законів про працю України катастрофічно застарів і не відповідає сучасним реаліям. Новий закон дав змогу збалансувати ринок робочої сили, вивів із тіні заробітні платні та підвищив економічне зростання країни.

Девальвація національної валюти починаючи з 2014 р. накладає свій відбиток на рівень життя, яке стрімко дорожчає, це спонукає під час пошуку роботи орієнтуватися лише на те, де більше платять. Тому взаємовідносини «працівник – роботодавець» базуються на взаємовідносинах із причини зростання вартості життя, а рівень винагороди за працю підвищується не тому, що росте продуктивність (за цим складником взаємовідносин – мінус 9 позицій у 2019 р.). Це погіршення посилює розрив між продуктивністю та оплатою праці. Поліпшити цю ситуацію можна за рахунок упровадження інновацій, те саме стосується й фінансової сфери.

Забезпечення економічного зростання економіки на інноваційній основі напругу залежить від ефективності фінансового сектору. Україна за складником «Розвиток фінансового ринку» (табл. 2) у 2019 р. посідає 136-е місце – результат погіршився на 19 позицій порівняно з попереднім роком (117-е місце). Однією з основних проблем є низький рівень капіталізації фінансових інститутів – 112-е місце у 2019 р., 77-е – у 2018 р. Позиції коефіцієнту регулятивного капіталу – 120-е місце у 2019 р. (мінус 36 позицій – 84-е місце у 2018 р.). Це пов'язано з низькою якістю й обмеженістю фінансових послуг, неналежним рівнем захисту прав інвесторів і споживачів фінансових продуктів.

Згідно зі звітом «Про виконання комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року» [7], із 2015 р. до початку 2020 р. фінансовий ринок України мав певні досягнення у реформуванні, були вирішені накопичені проблеми минулого – кількість завершених дій становить 47%.

Що стосується рейтингу фінансового здоров'я банків України, то за цим складником є певні позитивні зрушення – 131-е місце у 2019 р., що на чотири сходинки менше, ніж у 2017–2018 рр. Ці певні зрушення відбулися через поступове очищення банківського сектору країни, велика кількість фінансових установ починаючи з 2014 р. пішла з ринку: було 180 банків, станом на 01.02.2019 залишилося 77, із них 67 є прибутковими.

Якість функціонування фінансового сектору залежить від фінансової стійкості і платоспроможності українських підприємств та організацій. Згідно з даними Державного комітету статистики [14], частка збиткових організацій по галузях економіки України сягає високих значень: на березень 2020 р. у промисловості – 43,6%, що на 17,2% більше, ніж у 2019 р.; за операціями з нерухомим майном – 57,1%, що на 27,9% більше, ніж у 2019 р.; у фінансовій та страховій діяльності – 16,1% (у 2019 р. – 10,8%). Ці дані говорять про те, що проблема дійсно є й її потрібно вирішувати. А проблема криється в правильній організації надійної системи управління ризиками і ризиковими вкладеннями капіталу, тобто в ефективному менеджменті.

Недостатня якість ризик-менеджменту, недостатня прозорість діяльності фінансових посередників, низька якість і обмеженість їхніх фінансових послуг, рівень сфери страхування – це низка проблем, які необхідно вирішувати фінансовому сектору економіки України для того, щоб залучити нашу державу у світовий інноваційний простір.

В останні роки на українських підприємствах, особливо у фінансових компаніях, виникла нагальна необхідність у створенні власної системи ефективного менеджменту – організації ризик-менеджменту.

Перш за все організація ризик-менеджменту, вибір певних її форм і методів особливо залежать від рівня розвитку сфери страхування ризиків. За даними статистичних джерел [14], як зазначалося вище, рівень розвитку сфери страхування залишає бажати кращого через обмежені розміри страхового фонду страхових організацій. Через цю обмеженість підприємствам та організаціям доводиться самостійно управляти страховими ризиками. А для управління необхідні профільні фахівці, яких катастрофічно не вистачає на українських підприємствах.

На жаль, в Україні відсутня система підготовки фахівців з управління ризиками, а також програма професійної перепідготовки ризик-менеджерів, які б відповідали сучасним вимогам ринкової економіки.

Можна зробити висновок, що визначальним чинником ефективного розвитку фінансового ринку є досконалий аналіз оцінки ризиків. Цей аналіз дасть змогу звести до мінімуму можливі майбутні втрати від неправильних інвестиційних рішень. А благополуччя фінансового ринку послаблює негативні наслідки для економіки, такі як бажання робочої сили до міграції, тим самим знижується ризик нерівномірного розподілу промислового виробництва та зменшується частка збиткових організацій по галузях економіки України.

Особливої уваги потребує складник технологічної готовності, який оцінює максимальну адаптивність, оперативність та ефективне використання новітніх сучасних технологій для економічного стрибка. За даним складником Україна останні п'ять років майже не змінює свої позиції (табл. 2). За даними Всесвітнього економічного форуму, у 2019 р. – 85-е місце, так само відбувалося й у 2014, 2016 рр. Якщо порівнювати зі значенням 2018 р., то Україна поліпшила свою позицію на один крок. Найкращий результат складника рівня технологічної готовності був у 2017 р. – 81-е місце. Це поліпшення відбулося внаслідок росту імпорту технологій шляхом закупівлі високотехнологічних товарів, надходження прямих іноземних інвестицій та експорту високотехнологічних інформаційно-комунікаційних послуг.

В Україні «головною проблемою в інформаційно-комунікаційній сфері залишається низька схильність підприємств до інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці, не створює фундаменту для структурної перебудови економіки, не забезпечує її якісного оновлення» [2]. Саме доступність використання інформаційно-комунікаційних технологій є фундаментом під час визначення технологічної готовності.

Для залучення нашої держави у світовий інноваційний простір, для підвищення продуктивності всіх її секторів необхідні висококваліфіковані підготовлені спеціалісти, які відповідатимуть потребам бізнесу. Але, на жаль, сьогодні попит на фахівців ринку ІТ-послуг в Україні перевищує пропозицію. Підприємствам дуже складно найняти й утримати персонал необхідної кваліфікації, а ризик утратити клієнтів че-

рез нездатність швидко адаптуватися до змін технологій та нових стандартів є основною загрозою.

Сьогодні використання інформаційно-комунікаційних технологій, IT-інфраструктура, цифрова грамотність перестають бути конкурентною перевагою та стають вимогою часу.

Формування стійких та тісно взаємопов'язаних глобальних виробничо-комерційних зв'язків залежить від розміру внутрішнього і зовнішнього ринків, до яких мають доступ фірми країни. Обсяг ринку впливає на продуктивність, за даним складником Україна займає стійкі позиції вже чотири роки – 47-е місце; найкращий результат був у 2014 р. – 38-ма позиція (табл. 2).

Розмір ринку завжди має значення: великі ринки підвищують продуктивність за рахунок ефекту масштабу: залежно від обсягу виробленої продукції собівартість одиниці продукції має тенденцію до зменшення. Більші ринки водночас стимулюють інновації, більше того, «великі ринки створюють позитивні зовнішні ефекти, оскільки накопичення людського капіталу і передача знань збільшують віддачу від масштабу, закладену в створенні технологій або знань» [6].

Міжнародні ринки можуть фрагментарно замінити внутрішні. За останні п'ять років обсяг експорту з України збільшився майже на 40%. Згідно зі статистики, у 2015 р. експорт товарів та послуг сягав 46 648 млн доларів, на кінець 2019 р. – 65 298 млн.

Експортоорієнтовані галузі України дуже залежать від кон'юнктурних коливань на світових ринках. Низькі показники експорту високотехнологічних товарів та послуг надають низькі конкурентні переваги української економіки перед світовими лідерами.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Успішне майбутнє України, високий рівень конкурентоспроможності національної економіки може бути досягнуто за рахунок пошуку нових важелів, які стимулюватимуть продуктивність і зростання. Нині українська економіка має непогані стартові позиції, хоча за рейтингом Всесвітнього економічного форуму наша держава знаходиться далеко позаду від найрозвиненіших країн світу.

Така ситуація викликана абсолютним ігноруванням впливу такого показника, як продуктивність праці. В умовах недостатньої стабільності від проведення вдалих економічних реформ, від знаходження оптимальних рішень залежить підвищення рівня життя нації, а це можливо лише за умов стійкого зростання рівня продуктивності праці.

Аналізуючи сучасні підходи до осмислення проблем важливості вивчення продуктивності праці, можна зробити висновок, що продуктивність є необхідною умовою міжнародної конкуренції; продуктивність відображає накопичений країною потенціал професійних навичок, талантів і морального духу, а також наявні в неї запаси обладнання і доступ до ресурсів.

Із проведеного аналізу можна зробити висновок, що сьогоднішня економічна ситуація стає все більш невизначеною, багато реформ, які було спрямовано на підвищення продуктивності, не здійснилися. Конкурентоспроможність України за період

2014–2019 рр. не зазнала значних змін. Найвище місце в рейтингу Україна посідала у 2014–2015 рр. (76-е місце), а найгірше – у 2016–2017 рр. та 2019 р. (85-е місце).

Україна за останні п'ять років регресує за складником «розвиток фінансового ринку» субіндексу «Підсилюючі продуктивності». Це пояснюється багатьма невирішеними внутрішніми та зовнішніми проблемами, до яких, зокрема, належать низька якість і обмеженість фінансових послуг, недостатня якість ризик-менеджменту, недостатня прозорість діяльності фінансових посередників, рівень сфери страхування. Це низка проблем, які необхідно вирішувати фінансовому сектору економіки України для того, щоб залучити нашу державу у світовий інноваційний простір.

Запорукою успіху України на міжнародній арені є підвищення ефективності та продуктивності національної економіки, яка повинна базуватися на потужній науковій, інвестиційній та технологічній базі.

Тобто одним із головних пріоритетних завдань для України на сучасному етапі має бути ретельний стратегічний розвиток науки, високих технологій, інновацій. Для залучення нашої держави у світовий інноваційний простір, для підвищення продуктивності всіх її секторів необхідні висококваліфіковані підготовлені спеціалісти, які відповідатимуть потребам бізнесу.

Підсумовуючи результати оцінки основних показників, які підсилюють продуктивність і зростання української економіки, зазначимо, що наша держава на сучасному етапі розвитку, на жаль, не відповідає європейським стандартам, що негативно впливає на її світовий імідж. Дані субіндексу «Підсилюючі продуктивності» за останні п'ять років підтверджують цей факт. Виникає нагальна необхідність заміни усталених аспектів новими, як стимулюватимуть продуктивність і зростання. Цей субіндекс підкреслює значну роль людського капіталу, інновацій, технологій, менеджменту для економічного стрибка та наголосує на тому, що це можливо тільки у синергії з іншими факторами конкурентоспроможності.

Бібліографічний список:

1. Законопроект «Про працю» від 11.01.2020 № 2708-1 / Верховна Рада України. URL: <http://search.ligazakon.ua/> (дата звернення: 20.08.2020).
2. Постанова Верховної Ради України про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/pag> (дата звернення: 07.09.2020).
3. Будзан Б.П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. Київ : Основи, 2001. 349 с.
4. Бюллетень основных прогнозов ПРМЭ / Международный валютный фонд. URL: <https://www.sularu.com>.
5. Индекс глобальной конкурентоспособности. Гуманитарная энциклопедия: Исследования / Центр гуманитарных технологий, 2006–2020 (последняя редакция: 24.06.2020). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index> (дата звернення: 01.10.2020).
6. Калинина Н. Ориентация на клиента сегодня – принцип жизни и основа стратегии успешной компании. Salesman. ua. URL: <http://salesman.ua/news/show/489.html> (дата звернення: 15.10.2020).

7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. URL : <http://www.reforms.in.ua> (дата звернення: 10.10.2020).
8. Марк Джеффри. Маркетинг, основанный на данных. 15 показателей, которые должен знать каждый. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 384 с.
9. Мы предоставляем данные и статистику о мировом развитии. Всемирный банк МБРР-МАР. URL : <http://www.worldbank.org> (дата звернення: 18.10.2020).
10. Національне агентство отримало статус афілійованого члена ENQA / Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/06/> (дата звернення: 21.09.2020).
11. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2005. 608 с.
12. Скрипник Н.Є., Хайрутдінов Е.О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність і сучасні підходи до тлумачення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 16. Ч. 4. 34–38.
13. Сливозький А.Дж. Мистецтво творення попиту: як передбачати прагнення покупців / пер. з англ. Львів : Український католицький університет, 2012. 408 с.
14. Статистична інформація. *Державний комітет статистики України*. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 07.10.2020).
15. Хайлбронер Р., Тароу Л. Экономика для всех. Тверь : Фамилия, 1994. 271 с.
16. Шинкаренко Л.В., Окара Д.В., Чернишов В.Г. Аналіз впливу соціально-економічних чинників на якість освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 163–166.
17. Kaku Michio (1998) *Visions: How Science Will Revolutionize the 21st Century*[en]. New York : Oxford University Press. ISBN 0-19-288018-7.
4. Mezhdunarodnyj Valyutnyj fond (2019) *Byulleten osnovnyh prognozov PRME* [Elektronnyj resurs]. Available at: <https://www.sularu.com> (accessed 12 October 2020).
5. Indeks globalnoj konkurentosposobnosti (2006-2020). [Gumanitarnaya enciklopediya: Issledovaniya]. Centr gumanitarnykh tehnologij (poslednyaya redakciya: 24.06.2020). Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index> (accessed 01 October 2020).
6. Kalinina N. (2020) *Orientaciya na klienta segodnya – princip zhizni i osnova strategii uspeshnoj kompanii*. [Portal Salesman.ua]. Available at: <http://salesman.ua/news/show/489.html> (accessed 15 October 2020).
7. Kompleksna programa rozvytku finansovogo sektoru Ukrayiny do 2020 roku. [Elektronnyj resurs]. Available at: <http://www.reforms.in.ua> (accessed 10 October 2020).
8. Dzheffri M. (2014) *Marketing, osnovannyj na dannyh. 15 pokazatelej, kotorye dolzhen znat kazhdyj* [Data Driven Marketing. 15 metrics everyone should know]. Otdelnoe izdanie. Mann, Ivanov i Ferber, p. 384.
9. Мы предоставляем данные и статистику о мировом развитии (2020). [Vsemirnyj bank MBRR-MAR]. Available at: <http://www.worldbank.org> (accessed 18 October 2020).
10. Nacionalne agentstvo otrymalo status afilijovanogo chlena ENQA (2020) [Nacionalne agentstvo iz zabezpechennya yakosti vyshhoj osvity]. Available at: <https://naqa.gov.ua/2020/06/> (accessed 21 September 2020)
11. Porter M. (2005) *Konkurenciya* [Competition]. Moskva: Vilyams, p. 608.
12. Skrypnyk N.Ye., Hajrutdinov E.O. (2016) *Konkurentospromozhnist nacionalnoyi ekonomiky: sutnist i suchasni pidkhody do tлумachennya*. [Seriya «Ekonomiczni nauky»]. *Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu*. No. 16 (P. 4), pp. 34–38.
13. Slyvoczkij A.Dzh (2012) *Mystecztvo tvorennya popytu: yak peredbachaty pragnennya pokupciv* [The art of creating demand: how to predict the desires of buyers]. Lviv: Vydavnyctvo Ukrayinskogo katolyckogo universytetu, p. 408.
14. Statystychna informaciya [Code of Civil Protection of Ukraine]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrayiny. URL: www.ukrstat.gov.ua (accessed 07 October 2020).
15. Hajlbroner R. (1994) *Ekonomika dlya vseh* [Tekst]. Tver: Famiya, p. 271.
16. Shynkarenko L.V. (2017) *Analiz vplyvu socialno-ekonomichnykh chynnykiv na yakist osvity* [D.V. Okara, V.G. Chernyshev, L.V. Shynkarenko]. *Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, no. 24 (P. 2), pp.163–166.
17. Kaku Michio (1998) *Visions: How Science Will Revolutionize the 21st Century*[en]. New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-288018-7.

References:

1. Zakonproyekt «Pro pracyu» vid 11.01.2020 # 2708-1 (2020) [Oficijnyj portal Verhovnoyi Rady]. Available at: <http://search.ligazakon.ua/> (accessed 20 August 2020).
2. Verhovnoyi Rady Ukrayiny (2016) *Postanova Verhovnoyi Rady Ukrayiny pro Rekomendaciyi parlamentskykh slухan na temu: «Reformy galuzi informacijno-komunikacijnykh tehnologij ta rozvytok informacijnogo prostoru Ukrayiny»* [Vidomosti Verhovnoyi Rady]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/pag>. (accessed 07 September 2020).
3. Budzan B.P. (2001) *Menedzhment v Ukrayini: suchasnist i perspektivy*. [Management in Ukraine: modernity and prospects]. Kyiv: Osnovy, p. 349.

Вараксіна О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії

Іщейкін Т.Є.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії

Онушко О.М.

студентка
Полтавської державної аграрної академії

Varaksina Elena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management
Poltava State Agrarian Academy

Ishcheikin Timur

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Management
Poltava State Agrarian Academy

Oнушко Olena

Student
Poltava State Agrarian Academy

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT: THEORETICAL ASPECT

У статті розглянуто теоретичну суть категорії «конкуренція». Наголошено на важливості дослідження проблематики конкурентоспроможності підприємства. Представлено сутність економічної категорії управління конкурентоспроможністю підприємства. Відзначено, що трактування поняття «конкурентоспроможність аграрного підприємства» є складним та потребує подальшого дослідження та вивчення. Виділено основні структурні елементи управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства. Визначено, що економічна ефективність та результат діяльності господарюючого суб'єкта великою мірою залежать від управління підприємством у цілому, зокрема й управління його конкурентоспроможністю. Проведено аналіз основних показників економічної ефективності сільськогосподарських підприємств. Відзначено позитивну динаміку діяльності господарюючих суб'єктів: збільшення прибутку до оподаткування, чистого прибутку та рентабельності операційної діяльності підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, управління конкурентоспроможністю, стратегія управління, тактика управління, економічна ефективність, прибуток, рентабельність.

В статье рассмотрена теоретическая суть категории «конкуренция». Подчеркнута важность исследования проблематики конкурентоспособности предприятия. Представлена сущность экономической категории «управление конкурентоспособностью предприятия». Отмечено, что толкование понятия «конкурентоспособность аграрного предприятия» является неоднозначным и требует дальнейшего исследования предприятия. Определено, что экономическая эффективность и результат деятельности хозяйствующего субъекта во многом зависят от управления предприятием в целом, в том числе и управления его конкурентоспособностью. Проведен анализ основных показателей экономической эффективности сельскохозяйственных предприятий. Отмечена положительная динамика деятельности хозяйствующих субъектов: увеличение прибыли до налогообложения, чистой прибыли и рентабельности операционной деятельности предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, управление конкурентоспособностью, стратегия управления, тактика управления, экономическая эффективность, прибыль, рентабельность.

The theoretical essence of the category of competitiveness is considered in the article. The importance of researching the problems of enterprise competitiveness is emphasized. It is noted that the peculiarities of the activity and development of enterprises of the agricultural sector necessitate further research on the issues of managing the competitiveness of the enterprise. The essence of the economic category of enterprise competitiveness management is presented. It is noted that the interpretation of the concept of "competitiveness of the agricultural enterprise" is complex and requires further research and study. The main structural elements of competitiveness management of agricultural enterprises are highlighted. It is proposed to supplement the generally accepted structure with important and efficient elements: management strategy, management tactics, and management monitoring. Focus is placed on economic efficiency, which is the main qualitative factor of economic growth of the organization, as it provides absolute growth of its results with the same amount of effort. It is determined that the economic efficiency and performance of the business entity largely depends on the management of the enterprise as a whole, including the management of its competitiveness. It is noted that during the study period, the number of enterprises engaged in agricultural production has decreased. The analysis of the main indicators of economic efficiency of agricultural enterprises is carried out. It is noted that the efficiency is significantly influenced by profit indicators and profitability, its relative indicator. It is emphasized that the studied period is characterized by positive dynamics, which reflects in increasing the financial result of economic activity of enterprises in the agricultural sector, in particular: increasing the amount of pre-tax profit and net profit. It is noted that on average, the net profit received by one farm during the study period has increased by 30%. The profitability of operating activities of agricultural enterprises during the study period has not changed significantly. It should be noted that 2015 has been the "most successful" in terms of economic efficiency for the economic activity of agricultural enterprises. It is emphasized that the formation of a competitiveness management system will ensure the stability and development of agricultural enterprises.

Keywords: competitiveness, competitiveness management, management strategy, management tactics, economic efficiency, profit, profitability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі, невизначеність політичної ситуації в країні та економіці, зростання соціальної напруги доводять, що управління конкурентоспроможністю підприємства є дієвим механізмом досягнення успіху підприємства у його боротьбі за виживання та забезпечення довготривалого ефективного функціонування. Конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору є важливим елементом як результативності їх виробництва, так і забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності. Сьогодні, саме аграрне виробництво сприяє наповненню бюджету, формуванню продовольчої безпеки держави та зміцненню національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У розробленні теоретично-методичних та практичних проблем управління конкурентоспроможністю підприємства значний внесок зробили й зарубіжні, й українські вчені: М. Портер [1], М. Малік [2], О. Нужна [2], І. Піддубний [3], Л. Піддубна [3], О. Кузьмін [4], Л. Романюк [5] та ін. Поняття конкурентоспроможності було введено М. Портером у праці «Стратегія конкуренції», в якій він розглядає дану категорію як сукупність певних конкурентних переваг об'єкта серед аналогічних на ринку. Самі ж конкурентні переваги характеризуються як сукупність характеристик товару чи послуги, які створюють певну перевагу перед конкурентами [1, с. 76].

Однак особливості господарювання сільськогосподарських підприємств та динамічні зміни економічного середовища потребують подальшого дослідження проблематики саме управління конкурентоспроможністю підприємства. Зокрема, питання структурних елементів управління конкурентоспроможності вимагає посиленої уваги.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд теоретичних аспектів

управління конкурентоспроможністю та оцінка економічної ефективності підприємств аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поряд із конкуренцією великого значення набуває конкурентоспроможність, зокрема конкурентоспроможність підприємства. Зазначимо, що поняття конкурентоспроможності аграрного сектору є складним та має багатовекторність у трактуванні.

Ми поділяємо думку М. Маліка та О. Нужної щодо визначення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Вони пропонують таке трактування даної категорії: «Це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосуватися до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури» [2, с. 179].

У науковій царині не існує єдиного підходу до визначення економічної категорії «управління конкурентоспроможністю підприємства». Аналіз праць сучасних дослідників дав змогу виділити такі підходи до трактування поняття «управління конкурентоспроможністю підприємства».

Автори [3, с. 58] визначають управління конкурентоспроможністю підприємства як напрям менеджменту, спрямований на формування, розвиток і реалізацію конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності.

Дослідники [4, с. 131] вважають, що управління конкурентоспроможністю підприємства – це виконання загальних функцій управління, які визначають політику у сфері створення і реалізації конкурентоспроможних товарів, цілі й відповідальність у даній сфері діяльності суб'єкта господарювання, що реа-

лізуються за допомогою таких засобів, як планування конкурентоспроможності, оперативне управління нею, її забезпечення й підвищення в рамках певної системи конкурентоспроможності.

Спираючись на дослідження науковців, пропонується узагальнена структура основних елементів управління конкурентоспроможністю підприємства (рис. 1).

Нами пропонується основні елементи управління конкурентоспроможністю підприємства доповнити такими важливими складниками, як стратегія управління, тактика управління та моніторинг управління.

Стратегія управління базується на певному поєднанні теорій стратегічного менеджменту та маркетингу і трактується як діяльність, спрямована на досягнення поставлених цілей в умовах нестабільного конкурентного ринкового середовища, які містять діагностичний аналіз стану регіону, стратегічне планування і реалізацію вибраної стратегії [6, с. 138].

Тактика управління – сукупність моделей і відповідних засобів, які вибирає і практично використовує підприємство проти зовнішнього оточення, конкурентів і за допомогою якого реалізовує вибрану стратегію [7, с. 36].

Моніторинг управління конкурентоспроможністю – це спостереження, аналіз та оцінювання ключових параметрів конкурентоспроможності та елементів її управління з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Моніторинг є відстежуванням вибраних індикаторів на постійній основі для оперативної оцінки поточного конкурентного статусу підприємства. Це дає змогу одержувати найповнішу картину про стан господарської системи, що є основою попереджувального управління, яке має на увазі ухвалення рішень не за фактом виявлення виниклої проблеми, а на

підставі прогнозу про можливі несприятливі зміни в конкурентному середовищі у зв'язку з дискретними відхиленнями стратегічного характеру [8, с. 265].

Економічна ефективність та результат діяльності господарюючого суб'єкта великою мірою залежать від управління підприємством у цілому, зокрема й управління його конкурентоспроможністю.

Економічна ефективність є основним якісним чинником економічного зростання організації, оскільки забезпечує абсолютне зростання її результатів за тієї ж величини зусиль. Економічна ефективність включає у себе рентабельність, яка є загальним показником ефективності [9, с. 116–117]. Кількість підприємств, що займалися сільськогосподарською діяльністю в 2019 р., зменшилася на 704 господарюючих суб'єкта (або на 1,43%) порівняно з 2018 р. (табл. 1).

Так, загальний фінансовий результат одержаний сільськогосподарськими підприємствами в 2019 р., зріс на 20 066 млн грн (або на 28,35%) порівняно з 2018 р., також збільшився розмір прибутку до оподаткування, одержаний підприємствами, на 21 780 млн грн (або на 23,28%) за аналогічний період. Чистий прибуток, одержаний сільськогосподарськими підприємствами в 2019 р., порівняно з 2018 р. зріс на 19 705 млн грн (або на 27,97%).

Слід відзначити, що найбільш ефективним для господарської діяльності сільськогосподарських підприємств був 2015 р.

Середній розмір фінансового результату, одержаного одним підприємством у 2019 р., порівняно з 2018 р. зріс на 435 млн грн, середній розмір чистого прибутку, одержаний одним підприємством зріс на 427 млн грн. Динаміку показників, що аналізувалися, наведено на рис. 2.

Рентабельність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період сут-

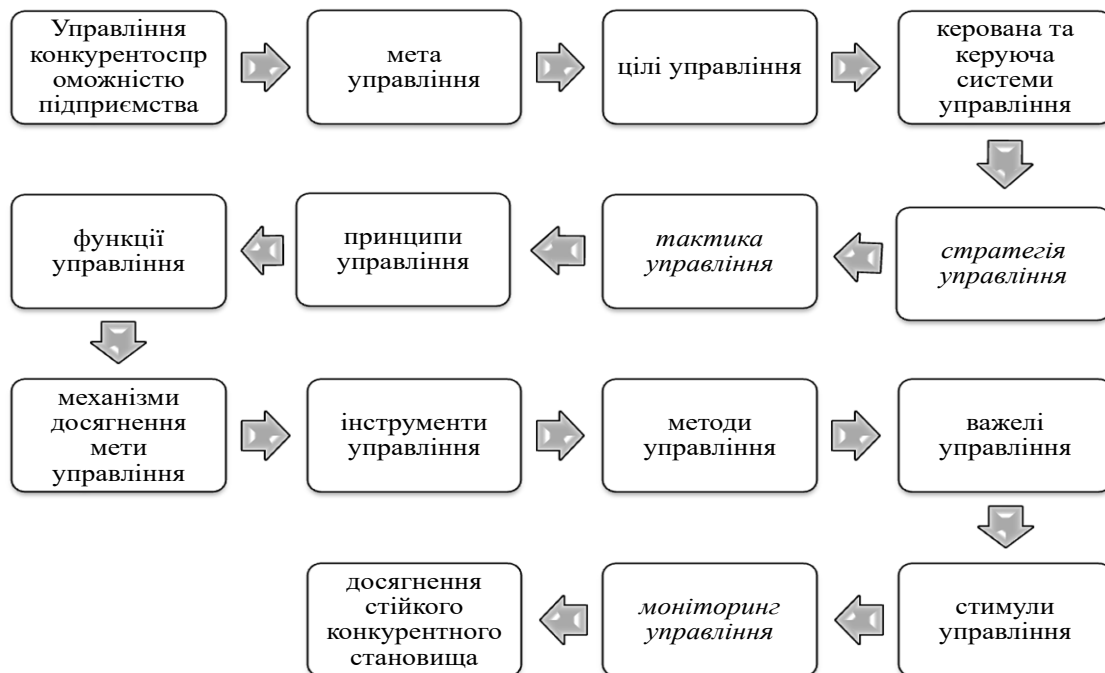

Рис. 1. Основні структурні елементи управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: побудовано авторами на основі [5]

тево не змінювалася. Динаміка рентабельності сільськогосподарських підприємств зображена на рис. 3.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. В умовах глобалізаційних процесів пріоритетним напрямом розвитку національної економіки має бути конкурентоспроможне підприємство. Конкурентоспроможність визначається багатьма чинниками, серед яких особливе місце займають конкурентні переваги. Саме формування та утримання конкурентної переваги забезпечать конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта. У сучасних умовах господарювання важливим завданням для економіки України є забезпечення активного та

відносно сталого розвитку аграрного сектору, який би зміг скласти конкуренцію у світових масштабах. Проведений аналіз відображує позитивні зрушення в господарській діяльності сільськогосподарських підприємств, що підтверджується зростанням основних показників економічної ефективності. Попри скорочення господарюючих суб'єктів аграрної галузі розмір прибутку та чистого прибутку, у тому числі й у розрахунку на одне підприємство, зріс у середньому на 22%. Варто відзначити, що кількість підприємств, які за результатом господарської діяльності мають позитивний фінансовий результат, дещо зростає. Важливим моментом є також незначна варіація рівня

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств за 2010–2019 рр.

Показники	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення, 2019 р. у % до	
							2017 р.	2018 р.
Кількість підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність	56493	45379	47697	45558	49208	48504	106,5	98,57
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17321	101996	90122	68607	70770	90836	132,4	128,35
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування, млн грн	22153	127609	102789	88986	93550	115330	129,6	123,28
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування, млн грн	4832	25613	12667	20380	22779	24494	120,2	107,53
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17254	101912	89816	68277	70462	90167	132,1	127,97
Підприємства, які одержали чистий прибуток, млн грн	22095	127526	102496	88676	93249	114666	129,3	122,97
Підприємства, які одержали чистий збиток, млн грн	4841	25613	12680	20400	22787	24499	120,1	107,51
Рівень рентабельності діяльності, %	17,5	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1	97,6	113,38

Джерело: складено авторами на основі [10]

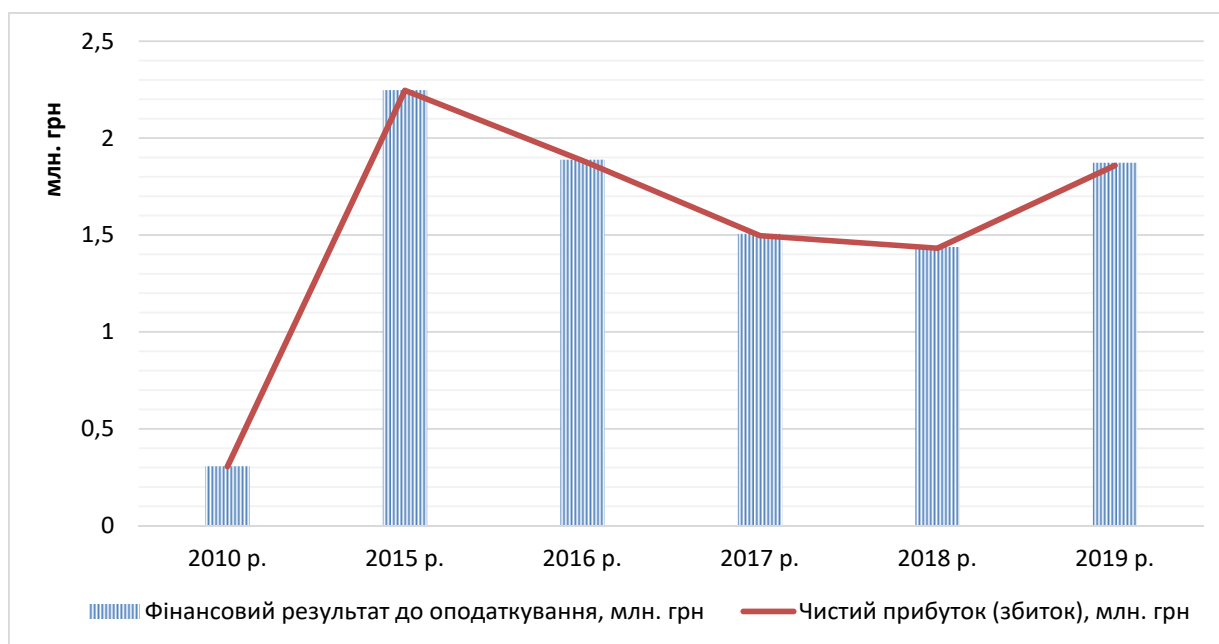

Рис. 2. Динаміка фінансового результату до оподаткування та чистого прибутку, одержаного одним підприємством, за 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

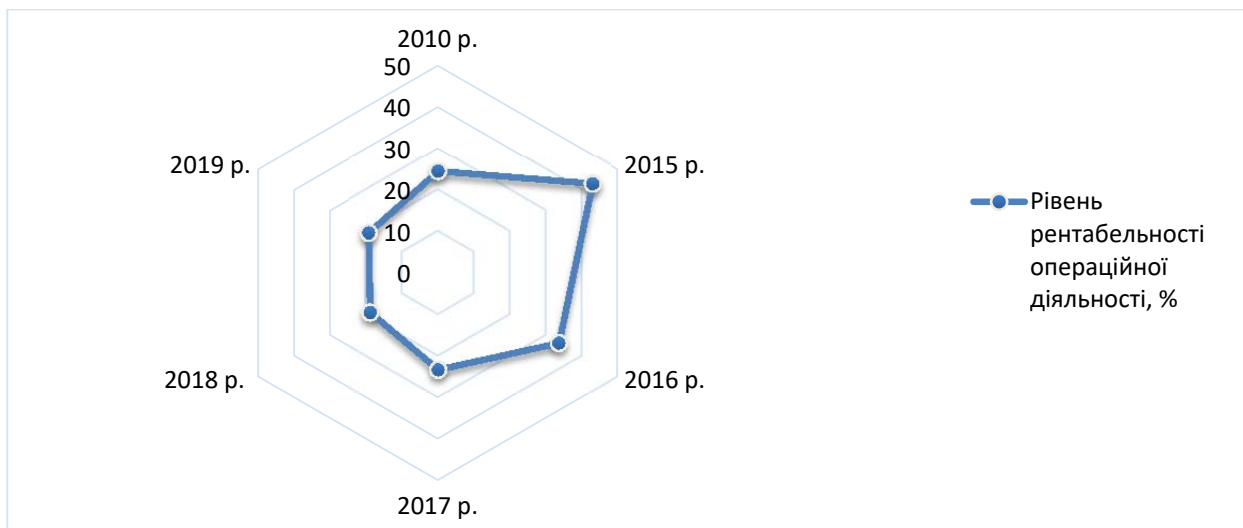

Рис. 3. Динаміка рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств за 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Отже, українські сільськогосподарські підприємства мають можливість для зміцнення своїх позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, а отже, і підвищення своєї конкурентоспроможності. Саме ефективне управління конкурентоспроможністю підприємства сприятиме нарощенню конкурентних переваг, підвищенню конкурентних позицій підприємства та досягненню лідерства відповідно до поставлених стратегічних завдань.

Бібліографічний список:

1. Портер М. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 1997. 390 с.
2. Малік М.І., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : Інститут аграрної економіки, 2007. 270 с.
3. Піддубний І., Піддубна Л. Теорія конкурентоспроможності: сучасний стан і предметно-методологічні аспекти розвитку. *Економіка України*. 2007. № 8. С. 52–60.
4. Кузьмін О.Є., Горбаль Н.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. С. 304.
5. Романюк Л.М. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством та його персоналом. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17.
6. Стратегическое управление: регион, город, предприятие / под ред. Д.С. Львова, А.Г. Гранберга, А.П. Егоршина ; ООН РАН, НИМБ. Москва : Экономика, 2004. 605 с.
7. Яременко О.Ф. Науково-практичні аспекти стратегічного і тактичного управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 5. Т. 1. С. 35–37.
8. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг : учебник. Москва : Интел-Синтез, 2000. 638 с.
9. Geamanu M. Economic efficiency and profitability. URL: https://www.researchgate.net/publication/265814327_ECONOMIC_EFFICIENCY_AND_PROFITABILITY (дата звернення: 14.10.2020).
10. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2020).

References:

1. Porter M. (1997) *Stratehiiia konkurentsii: metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv* : [navch. posibnyk] [Competition strategy: methods of analysis of industries and competitors: [textbook. manual]] Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
2. Malik M.Y., Nuzhna O.A. (2007) *Konkurentospromozhnist ahrarykh pidpriumstv: metodolohiia i mekhanizmy*: [monohrafiia] [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms: [monograph.]] Kyiv: Institute of Agrarian Economics. (in Ukrainian)
3. Piddubny I., Piddubna L. (2006) *Teoriia konkurentospromozhnosti: suchasnyi stan i predmetnometodolohichni aspekty rozvytku* [Theory of competitiveness: current status and subject-methodological aspects of development]. *Economy of Ukraine*, no 8, p. 58.
4. Kuzmin O.E., Horbal N.I. (2005) *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriumstva*: Pidruchnyk [Management of international competitiveness of the enterprise: Textbook.] Lviv: Compact-LV. (in Ukrainian)
5. Romanyuk L.M. (2010) *Teoretychni aspekty stratehichnoho upravlinnia pidpriumstvom ta yoho personalom* [Theoretical aspects of strategic management of the enterprise and its personnel]. *Scientific works of KNTU. Economic sciences*. Vol. 17.
6. *Straticheskoye upravleniye: region, gorod, predpriyatiye* [Strategic management: region, city, enterprise [ed. D.S. Lvov, A.G. Granberg, A.P. Egorshina]] (2004) UN RAS, NIMB. Moscow: ZAO Publishing House "Economics". (in Russian)
7. Yaremenko O.F. (2011) *Naukovo-praktychni aspekty stratehichnoho i taktychnoho upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriumstva* [Scientific and practical aspects of strategic and tactical management of enterprise competitiveness]. *Visnyk of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, no 5, vol. 1, pp. 35–37.
8. Fatkhutdinov R.A. (2000) *Straticheskiiy marketing* [Strategic Marketing: Textbook. for university students enrolled in tech. and econ. spec., spec. "Marketing" and "Management"] Moscow: Business school. "Intel-Sintez". (in Russian)
9. Geamanu M. Economic efficiency and profitability [electronic journal]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/265814327_ECONOMIC_EFFICIENCY_AND_PROFITABILITY. (accessed 14 October 2020).
10. Official site of the State Statistics Service Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 12 October 2020).

УДК [336.02:330.341]:005

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-5>

Чинчик А.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури

Chynchyk Anatolii

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

THEORETICAL BASIS OF TAX POLICY RESEARCH

У статті систематизовано теоретичні положення, актуальні для наукового обґрунтування формування податкової політики. Визначено основні етапи становлення податкової системи та розкрито особливості реалізації податкової політики на українських землях на різних етапах їх розвитку. З'ясовано основні моделі (концепції) податкової політики, які країни можуть застосовувати з огляду на практичну ретроспективу: дискреційну і недискреційну; виважених, максимальних, мінімальних і збалансованих податків. Особливу увагу приділено питанню впливу податкової політики на трансформацію національної економіки. Визначено зміст трансформації як системної ознаки, а відносно економіки її запропоновано розглядати як тривалий цілеорієнтований процес переходу з одного етапу ринкових відносин на інший залежно від технологічного укладу й вагомості факторів виробництва. Підкреслено вагомість податкової політики у стимулюванні економічного зростання, зокрема на інноваційних засадах.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, податкова культура, теоретичне підґрунття, трансформація національної економіки.

В статье систематизированы теоретические положения, актуальные для научного обоснования формирования налоговой политики. Определены основные этапы становления налоговой системы и раскрыты особенности реализации налоговой политики на украинских землях на разных этапах развития. Выявлены основные модели (концепции) налоговой политики, которые страны могут применять, учитывая практическую ретроспективу: дискреционную и недискреционную; взвешенных, максимальных, минимальных и сбалансированных налогов. Особое внимание уделено вопросу влияния налоговой политики на трансформацию национальной экономики. Определено содержание трансформации как системосоставляющей, а в отношении экономики ее предложено рассматривать как длительный целенаправленный процесс перехода с одного этапа рыночных отношений на другой в зависимости от технологического уклада и весомости факторов производства. Подчеркнута значимость налоговой политики в стимулировании экономического роста, в частности на инновационных принципах.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговая система, налоговая культура, теоретические основы, трансформация национальной экономики.

The article systematizes the theoretical provisions, relevant for the scientific substantiation of tax policy formation (theories of state regulation of the economy and measures of state intervention in market processes, theories of taxes and taxation according to a systematic approach and depending on the model of tax policy, theories of economic development and growth, theory of transformation and modernization of the economy, theory of institutional environment development, theory of behavioral economics, tax culture and responsibility). It is identified the main stages of formation of the tax system in the world with the generalization of indicative features and prevailing scientific trends. It is revealed peculiarities of tax policy implementation on Ukrainian lands at different stages of state formation. It is clarified the main models (concepts) of tax policy that countries can use considering practical retrospect: discretionary and nondiscretionary; balanced, maximum, minimum and balanced data. It is summarized the indicators of such assessment for the state (region), business and population within the framework of planning the use of tax policy on social and economic processes. In particular, for the population such indicators are welfare, poverty, inequality and tax culture, for business – the tax burden, the level of taxation, tax risks, tax (financial) security, tax liability and discipline. Particular attention is paid to the impact of tax policy on the transformation of the national economy. It is determined the content of transformation as a systemic feature, and in relation to the economy it is proposed to consider it as a long purposeful process of transition from one stage of market relations to another depending on the technological structure and importance of factors of production, accompanied by the emergence of new types of economic activity and market segments with the production of new types of goods and services aimed at fulfilling a wider range of needs of the population, business, state. It is emphasized the importance of tax policy in stimulating economic growth, in particular on an innovative principles.

Keywords: tax policy, tax system, tax culture, theoretical basis, national economy transformation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Податкова політика відображає діяльність профільних органів державної влади, спрямовану на врегулювання податкових відносин із приводу мобілізації та перерозподілу фінансових ресурсів у формі обов'язкових платежів. Розкриття теоретичного підґрунтя в системі знань про податкову політику є важливим елементом її дослідницької методології. Політика може набувати різних етапних характеристик: формування, реалізації, розвитку. Теоретичні положення дають змогу обґрунтувати мету, цілі, завдання, принципи формування політики, досягнення і дотримання яких можливе через застосування відповідних інструментів (інституційних, адміністративних, трансферних, фінансово-мобілізаційних, стимулюючих, процедурних, бюджетних, трансакційних, режимних, інформаційних) на етапі її реалізації з очікуваним удосконаленням на етапі розвитку.

Дане дослідження покликане розвинути методологію дослідження податкової політики. Його актуальність зумовлює потреба у систематизації класичних та сучасних теоретичних підходів стосовно обґрунтування особливостей формування податкової політики на рівні держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У публікації узагальнено різні напрацювання українських авторів з актуальних питань економічної теорії, державного регулювання економіки, трансформації національної економіки, теорії податків і податкової політики, а саме: І.Г. Благун [1], О.Я. Бойко [4], О.І. Гуцалюк [12], І.В. Горобінської [11], О.В. Коновалової [9], В.К. Орлової [8], А.П. Скориніна [2], В.А. Скрипниченка [13], Г.С. Третяк [1], І.О. Цимбалюк (теорія податків) [9], І.Б. Ясенової (теорія інновацій) [3], Д.І. Савушкіна (теорія трансформації економіки) [14].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження теоретичного підґрунтя формування податкової політики в контексті впливу на економічні та соціальні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження податкової політики охоплює широкий спектр питань, зокрема: державного регулювання економіки та міри державного втручання в ринкові процеси, у тому числі через установа режиму оподаткування; податків й оподаткування за системним підходом та залежно від моделі (концепції) податкової політики; економічного розвитку й зростання з погляду впливу податків на ринкові процеси, бізнес-середовище та населення; трансформації й модернізації економіки та суспільства як процесних наслідків (індикаторів ефективності) реалізації податкової політики; розвитку інституційного/інституціонального середовища як організаційної форми дії інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики; особливостей поведінкової економіки, ролі людини економічної й соціальної у формуванні податкової культури, соціальної відповідальності з переходом в інститут довіри за взаємодії «держави – бізнес – суспільство – людина».

Історичний зріз еволюції поглядів на податкову політику можна узагальнити так [1, с. 293–294]:

1) перші згадки про податки – у роботах мислителів Близького Сходу та в єгипетських манускриптах;

2) податки з казенних промислів, орендної плати, повинностей іноземців на принципах колегіального прагматизму – практика античного світу (давньогрецькі міста-держави, Стародавній Рим);

3) відносна пасивність розвитку податкових систем, розгляд податкових надходжень як засобу покриття надзвичайних витрат – період Середньовіччя;

4) формування теорій меркантилізму і камералізму, де податок і мито є головними засобами впливу держави – період Відродження та Реформації;

5) формування теорій фізіократів із домінуванням поземельного податку, зменшення кількості промислових податків, які скорочують обсяги виробництва, – період раннього капіталізму;

6) формування класичної політичної економії із започаткуванням дослідження принципів становлення податкових систем та режимів оподаткування з диверсифікацією податкових надходжень та обґрунтуванням міри втручання держави в роботу ринку – розвиток капіталізму;

7) розвиток теорії маржиналістів з обґрунтуванням необхідності прогресивного оподаткування, впровадження принципу податкоспроможності на основі справедливого розподілу податкового навантаження на платників податків (рівні горизонтальної і вертикальної справедливості) – період переходу від капіталістичних до ринкових відносин;

8) розгляд податків як інструменту забезпечення суспільного добробуту, що встановлюються на принципах податкового управління (урядового затвердження), як плати державі за суспільні послуги, а також як основного інструменту реагування держави на кризові явища і процеси – розвиток ринкових відносин.

Донині ведуться наукові дискусії з приводу необхідності застосування податків та різних підходів до побудови податкової системи. Учені виділяють види (моделі, концепції) податкової політики: дискреційну (свідома політика уряду, що має на меті регулювання національного доходу, зайнятості та інфляції, може бути стимулююча (експансивна) та стримувальна (рестрикційна)) і недискреційну (призводить до економічної рівноваги за допомогою автоматичних стабілізаторів без застосування спеціальних заходів із боку уряду) [2, с. 12].

Залежно від економічної ситуації податкова політика може набувати форм: виважених податків (стадія піднесення або спаду); максимальних податків (стадія піку піднесення); економічного розвитку (дно спаду) [2, с. 14].

Також податкову політику можна поділяти за типами максимальних податків (фіскальний, фіскально-розподільчий тип), мінімальних податків (регулюючий, фіскально-контролюючий тип) і збалансованих податків (фіскально-регулюючий тип) [3, с. 221].

В Україні практика застосування податків у контексті еволюції теоретичних поглядів має свою специфіку. В історичній ретроспективі можна виділити такі характерні ознаки реалізації податкової політики на українських землях:

1. Невпорядкованість оподаткування, необґрунтований податковий тягар на населення (данини) з поєднанням стягнень у грошовій і натуральній формах, коригування митних платежів із метою стимулювання торговельних операцій, упровадженням церковної десятини – період Русі, Галицько-Волинського королівства, Великого Князівства Литовського (до XVI ст.).

2. Формування цілісної податкової системи, поступова відміна податкових платежів у натуральній формі, необґрунтоване встановлення податкових пільг (особливо для польського духовенства і шляхти на підневільних Польщі землях), упровадження подушного податку (на підневільних Росії землях) – період включення українських земель до Речі Посполитої, згодом Австро-Угорської імперії та Російської імперії (XVII – початок XX ст.).

3. Жорстка податкова політика з визначенням основних видів податків з обігу, з прибутку та подальшим їх розподілом на загальнодержавні і місцеві – період Радянської України (до 1991 р.).

4. Становлення нової податкової політики з надміру частими змінами у податковій системі (1994 р. – базове регламентування системи оподаткування, 1996 р. – зміна управлінської вертикалі, 2005 р. – скасування низки пільг, зокрема галузевих, 2010 р. – прийняття Податкового кодексу України, 2012 р. – утворення Міністерства доходів і зборів України, 2014 р. – активізація фінансової децентралізації та ін.) – період незалежної України (з 1991 р.).

Донині податкова політика України зазнає серйозної критики. Уважаємо, що її пріоритетом має бути стабілізація, а головними напрямками формування – дотримання стабільності та прогнозованості, подолання дефіциту бюджету за врахування інтересів платників податку [4, с. 241].

Теоретичне підґрунтя формування податкової політики серед українських учених теж зазнало значного розвитку. Особливої уваги заслуговує науковий доробок Миколи Бунге, Володимира Навроцького, Івана Франка та інших українських учених. Цінність результатів досліджень згаданих учених полягає в їх практичному значенні. Українська наука в умовах державного поневолення не могла повноцінно розвиватися. Становлення української інтелігенції економістів відбувалося в умовах вимушеного аналізу податкової політики панівних держав із виявленням її суб'єктивності та необґрунтованості.

У теоретичному підґрунті формування податкової політики окрему нішу займає обґрунтування впливу податків на соціальні та економічні процеси. Найбільш відомою в даному плані є крива Лаффера, яка відображає, що за зростання ставки податку від 0 до 100 податкові надходження зростатимуть від 0 до деякого максимального значення (М), а потім знизяться до нуля; податкові надходження падають після деякої точки, тому що більш високі ставки податків стримують економічну активність, а отже, податкова база (національний випуск і дохід) скорочується [5, с. 478–479].

Визначення впливу податків на економіку і бізнес у методичному аспекті здійснюється, як правило, через оцінку податкового навантаження. Його розраховують

як [6; 7] відношення суми податкових надходжень у бюджет до величини сукупних доходів приватного сектору; різницю між загальною сумою податкових надходжень та видатками і трансфертами з бюджету на утримання приватного сектору економіки; частку податкових бюджетних надходжень у ВВП.

Податки і податкова політика мають провідне значення у забезпеченні економічного зростання, а також у регулюванні інвестиційної та інноваційної активності бізнесу. Основою інноваційного розвитку є випереджувальні інвестиції, зокрема фінансові, високий рівень освіти та розвитку науки, фахових знань, досвіду, широка соціальна інформатизація та потужний інтелектуальний потенціал суспільства [8, с. 258–259]. Податкова ситуативна гнучкість (цільові податкові стимули за галузями, організаційними інститутами типу кластерів, інкубаторів, індустріальних парків і т. д.) та стабільність податкової системи сприяють залученню зовнішніх та мобілізації внутрішніх інвестицій як передумови економічного зростання, базованого на інноваціях.

Визначення впливу податків на бізнес здійснюють також у контексті фінансової безпеки підприємств, зокрема податкової безпеки, в основі чого лежить оцінка податкових ризиків і податкового навантаження шляхом використання спеціальних методів та інструментів; основними податковими ризиками при цьому є [9, с. 72] ризики: несплати податків, що призводить до негативних наслідків для платника у вигляді штрафів і пені; податкового контролю, що призводить до виникнення санкцій і втрат унаслідок недотримання платниками податків законодавчих податкових актів; посилення податкового навантаження, диференційований за видами господарської діяльності і податками залежно від податкових ставок, пільг; карного переслідування податкового характеру, що призводить до суттєвих фінансових утрат платника податків або втрати ним свободи за здійснення податкових правопорушень, передбачених законодавством.

Вплив податків на населення досліджується у прив'язці до показників добробуту, нерівності та бідності. Наукові дискусії ведуться щодо узгодження економічної, податкової та соціальної політики так, щоб у перспективі досягти відокремлення економічної ефективності та соціальної справедливості без утрат соціального добробуту [10, с. 224]. Для пошуку паритету в рамках податкової політики застосовують прогресивний підхід до оподаткування залежно від рівня доходів з оцінкою нерівності в їх розподілі. Однією з популярних моделей тут виступає крива Лоренса.

У різних теоретичних положеннях щодо податкової політики актуальним є обґрунтування її впливу на трансформаційні процеси. Трансформація є системною ознакою. Вона розкриває зміну складників системи та характер взаємодії між ними. В економіці поняття трансформації часто розглядають у контексті структурних зрушень. Найбільш поширеними є такі дефініції трансформації: структурна; постіндустріальна (інформаційна, знаннєва); інноваційна, технологічна, цифрова; ціннісна (ментальна, символічна), культурна, поведінкова; фінансова; управлінська та ін.

Трансформацію національної економіки слід розглядати як тривалий цілеорієнтований процес переходу з одного етапу ринкових відносин на інший залежно від технологічного укладу й вагомості факторів виробництва, що супроводжується виникненням нових видів економічної діяльності та ринкових сегментів із продукуванням нових видів товарів і послуг, спрямованих на задоволення ширшого кола потреб населення, бізнесу, держави.

Теоретичне підґрунтя трансформації національної економіки формують теорії перехідної економіки, капіталістичних та економічних трансформацій, циклів, криз і катастроф, патоекономіки (досліджує негативні трансформації, які не здатні відтворюватися на своїй власній основі, схильні до впливу зовнішніх для них законів, обмежені у своєму різноманітті та адаптивних кордонах) [11, с. 51].

Вплив податків і податкової політики на трансформацію національної економіки можна розглядати з погляду:

1) модернізаційних передумов для подальшої трансформації;

2) комплексного впливу на етапний перехід економіки до нового технологічного укладу чи типу ринкових відносин із домінуванням певного фактору виробництва (нині – знання, інформація, людський капітал, у подальшому – ймовірно, штучний інтелект);

3) структурного впливу на економіку, тобто окремі її сфери.

Для національної економіки актуальною є податкова політика як гнучкий ситуативний спосіб регулювання соціально-економічних процесів, що забезпечує трансформаційні зміни, орієнтовані на: сталість розвитку національної економіки – з балансуванням інтересів довілля, суспільства, держави і бізнесу у використанні природних ресурсів, а також забезпечення економічної стійкості в умовах непередбачуваних і циклічних криз; провідну вагомість малого і середнього бізнесу – з підтримкою даного сегменту економічної діяльності як бюджетоутворюючого ядра та середовища використання інтелектуально-трудоного потенціалу населення; детінізацію системи оплати праці – зі стимулюванням прозорої системи організації праці та належною сплатою податків; фінансове забезпечення розвитку регіонів та громад – із підтримкою міжтериторіального співробітництва та конкуренції; інноваційний розвиток бізнес-середовища – зі стимулюванням інноваційно орієнтованої моделі ведення бізнесу; інноваційний розвиток економіки з переходом на наступний технологічний уклад – зі стимулюванням акумулювання знань і технологій.

У досягненні зазначених напрямів трансформації економіки податковий інструментарій може бути спрямований, зокрема, на стимулювання/обмеження розвитку окремих сфер та видів економічної діяльності – залежно від впливу на довілля, значення в інноваційних процесах, здатності забезпечити інноваційний прорив економіки, створювати нові, в тому числі інноваційні, робочі місця; стимулювання/обмеження розвитку окремих форм ведення бізнесу та їх об'єднання – залежно від пріоритетних видів економічної діяльності та ресурсного потенціалу; стимулювання/дестимулювання прозорої системи оплати

праці в умовах справедливого оподаткування і перерозподілу мобілізованих податкових стягнень із забезпеченням виконання функцій держави на якісній основі; стимулювання/дестимулювання бюджетної спроможності громад у співвідношенні державних і місцевих податків в умовах справедливого міжрегіонального перерозподілу мобілізованих податкових стягнень та можливостей використання їх частини на місцях; формування податкової культури і відповідальності залежно від антропогенного навантаження внаслідок виробничих процесів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Вплив податкової політики на трансформацію національної економіки повинен мати системний та обґрунтований характер. Оскільки це складне завдання, актуально залучати комплекс інструментів інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики, який покликаний забезпечувати неперервний розвиток податкових відносин між бізнесом, громадським і суспільним секторами, з одного боку, та органами державної влади різних рівнів – з іншого, із забезпеченням трансформації неформальних правил господарювання та некомерційної діяльності у високу податкову культуру, а також безперервного (сталого) функціонування системи оподаткування. Належна податкова культура і сталість системи оподаткування дадуть змогу інституціоналізувати регламентовані правила сплати податків, що сприятиме більш ефективному впливу держави на трансформаційні процеси в економіці.

У подальших дослідженнях автора буде більш детально розкрито теоретичні засади формування податкової культури, дисципліни та відповідальності як цільових орієнтирів функціонування інституціонального механізму у сфері реалізації податкової політики.

Бібліографічний список:

1. Благун І.Г., Третяк Г.С. Передумови виникнення і тенденції становлення податкового механізму ринкової економіки. *Ефективність державного управління*. 2014. № 41. С. 292–302.
2. Скоринін А.П. Варіативність і типологізація податкової політики як інструмент регулювання національної економіки. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2016. № 2. С. 11–16.
3. Ясенова І.Б. Структурне моделювання податкового регулювання інноваційної діяльності. *Економічні інновації*. 2013. № 52. С. 217–223.
4. Бойко О.Я. Еволюція податкової системи України. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 241–247.
5. Орлова В.К., Негрич І.М. Крива Лаффера: теорія і практика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2001. № 417. С. 477–480.
6. Цимбалюк І.О., Вишневіська Н.В. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики. *Економічний вестник університета*. 2012. № 19–1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/podatkovonavantazhennya-yak-kriteriy-efektivnosti-vedennya-podatkovoyi-politiki> (дата звернення: 21.04.2020).
7. Коновалова О.В., Лохвицька І. Аналіз податкового навантаження та його вплив на стан економіки України. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*.

2013. № 10(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_34 (дата звернення: 11.09.2020).
8. Горобінська І.В., Кривошеєва Т.О. Вплив оподаткування на інвестиції та економічне зростання в Україні. *Управління проєктами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*. 2010. № 7. С. 258–261.
 9. Гуцалюк О.І., Левковець Н.П. Вплив податків на фінансову безпеку підприємств. *Управління проєктами, системний аналіз і логістика. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 15. Ч. 2. С. 70–76.
 10. Скрипниченко В.А. Перерозподіл доходів та прогресивність податкової системи. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2014. № 200 (2). С. 223–227.
 11. Савушкін Д.І. Особливості та закономірності трансформаційної економіки в ринковому середовищі. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 2. С. 49–54.
 5. Orlova V.K., Nehrych I.M. (2001) Kryva Laffera: teoriia i praktyka [Laffer curve: theory and practice]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 417, pp. 477–480.
 6. Tsybaliuk I.O., Vyshnevskya N.V. (2012) Podatkove navantazhennia, yak kryterii efektyvnosti vedennia podatkovoi polityky [Tax burden as a criterion for the effectiveness of tax policy]. *Ekonomicheskyi vestnyk unyversyteta. Sbornyk nauchnykh trudov uchelykh y aspirantov*, no. 19-1. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/podatkove-navantazhennya-yak-kryteriy-efektivnosti-vedennya-podatkovoy-politiki> (accessed 21 April 2020).
 7. Konovalova O.V., Lohvytska I. (2013) Analiz podatkovoho navantazhennia ta yoho vplyv na stan ekonomiky Ukrainy [Analysis of the tax burden and its impact on the state of Ukraine's economy]. *Ekonomichni nauky. Ser. : Oblik i finansy*, no. 10 (1). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_34 (accessed 11 September 2020).
 8. Horobinska I.V., Kryvosheieva T.O. (2010) Vplyv opodatkovannia na investytsii ta ekonomichne zrostannia v Ukraini [The impact of taxation on investment and economic growth in Ukraine]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia*, no. 7, pp. 258–261.
 9. Hutsaliuk O.I., Levkovets N.P. (2015) Vplyv podatkov na finansovu bezpeku pidpriemstv [The impact of taxes on the financial security of enterprises.]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, no. 15, ch. 2, pp. 70–76.
 10. Skrypnychenko V.A. (2014) Pererозpodil dokhodiv ta prohresyvniі podatkovoi systemy [Income redistribution and progressive tax system]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia : Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, no. 200 (2), pp. 223–227.
 11. Savushkin D.I. (2014) Osoblyvosti ta zakonomirnosti transformatsiinoi ekonomiky v rynkovomu seredovyschi [Features and patterns of transformational economy in a market environment]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 2, pp. 49–54.

References:

1. Blahun I.H., Tretiak H.S. (2014) Peredumovy vynyknennia i tendentsii stanovlennia podatkovoho mekhanizmu rynkovoi ekonomiky [Prerequisites and trends in the formation of the tax mechanism of a market economy]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 41, pp. 292–302.
2. Skorynin A.P. (2016) Variatyvnist i typolohizatsiia podatkovoi polityky yak instrument rehuliuвання natsionalnoi ekonomiky [Variability and typology of tax policy as a tool for regulating the national economy]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia : Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 2, pp. 11–16.
3. Yasenova I.B. (2013) Strukturne modeliuвання podatkovoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti [Structural modeling of tax regulation of innovation activity]. *Ekonomichni innovatsii : Zb. nauk. pr. – Odesa: IPREED NAN Ukrainy*. Pp. 217–223.
4. Boiko O.Ya. (2017) Evoliutsiia podatkovoi systemy Ukrainy [Evolution of the tax system of Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2, pp. 241–247.

Яциковський Б.І.

кандидат економічних наук,
заступник голови Державної комісії України
по запасах корисних копалин,
з економічного розвитку та міжнародної діяльності

Yatsykovskyy Bogdan

Candidate of Economic Sciences,
Deputy Chairman of the State Commission of Ukraine
on Mineral Resources
Economic Development and International Activities

ФАКТОРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

STATE REGULATION FACTORS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF MINING INDUSTRY

У статті здійснено систематизацію факторів державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі. Обґрунтовано безумовність природно-ресурсних, просторових і геопросторових чинників розвитку гірничодобувної галузі. Особливу увагу звернено на природоресурсні, просторові, та геопросторові чинники, які потребують інтенсифікації використання для виконання мети державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі (зміни в економіці виробничо-послужового і структурного характеру). З'ясовано, що різною мірою досягнення цілей Сталого розвитку 2016–2030 залежить від гірничодобувної галузі, яка займає вагомe місце у структурі економіки багатьох країн світу. Виявлено імперативність технологічних, прогресивних, екологічних та інноваційних факторів у забезпеченні економічного розвитку гірничодобувної галузі із цільовими виробничими і структурними змінами.

Ключові слова: економічний розвиток гірничодобувної галузі, державне регулювання, фактор, сфера надрокористування, надроресурсний потенціал, «прокляття ресурсів».

В статье осуществлена систематизация факторов государственного регулирования экономического развития горнодобывающей отрасли. Обоснована безусловность природоресурсных, пространственных и геопространственных факторов развития горнодобывающей отрасли. Особое внимание обращено на естественно-ресурсные, пространственные и геопространственные факторы, которые нуждаются в интенсификации использования для выполнения цели государственного регулирования экономического развития горнодобывающей отрасли. Установлено, что в разной степени достижения целей Устойчивого развития 2016–2030 зависит от горнодобывающей отрасли, которая занимает важное место в структуре экономики многих стран мира. Выявлена императивность технологических, прогрессивных, экологических и инновационных факторов в обеспечении экономического развития горнодобывающей отрасли с целевыми производственными и структурными изменениями.

Ключевые слова: экономическое развитие горнодобывающей отрасли, государственное регулирование, фактор, сфера недропользования, недроресурсный потенциал, «проклятие ресурсов».

The article systematizes the state regulation factors of economic development of the mining industry. The unconditionality of natural resource, spatial and geospatial factors of the development of the mining industry is justified. The mandatory nature of technological, progressive, ecological and innovative factors in ensuring the economic development of the mining industry including targeted production, service and structural changes is identified. A review of scientific sources on the mining industry allowed to summarize its main features distributed depending on the options for development of the industry, state participation, economic activity, employment, ensuring long-term growth. The need to take into account the environment, which transforms the economic development of the mining industry into ecological and economic, and society transforming it into sustainable development, is emphasized. Sustainable development is proposed to be considered as the highest strategic goal of its economic development with balancing the goals of social and environmental nature, as well as creating safeties for the functioning of the fuel and energy complex. It has been determined that the achievement of the Sustainable Development Goals 2016–2030 to different extents depends on the mining industry, which occupies a substantial place in the economic structure of many countries. Particular attention is paid to natural resource, spatial and geospatial factors that require using intensification to fulfil the goal of state regulation of economic development of the mining industry (economic

changes of production, service and structural nature). It is justified that technological, progressive, ecological and innovative factors should remain to be of mandatory nature; their action should ensure the economic development of the mining industry including targeted production, service and structural changes. It is determined that in the future, the industry should form an innovation-oriented core in the economic structure, determine the motivational field of inter-institutional cooperation to optimize subsoil use, search for alternative energy sources and resource substitution.

Keywords: *economic development of mining industry, state regulation, factor, sphere of subsoil use, subsoil resource potential, «resource curse».*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Державне регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі є складним цільовим процесом. Воно передбачає комплекс заходів держави у вугільній, нафтогазовій, металургійній, електроенергетичній промисловості та комунальному господарстві, що спрямовані на ефективне використання природоресурсного потенціалу, базованого на добуванні з надр корисних копалин, а також їх розвідки, розроблення, первинної переробки, використання і збуту, внаслідок чого відбуваються прогресивні зміни виробничо-послугового і структурного характеру в економіці країни та її регіонів. Концепція державного регулювання має бути спрямованою на добування корисних копалин з огляду на інтереси майбутніх поколінь та на екологічні пріоритети. Разом із тим високі потреби населення і бізнесу в мінеральних ресурсах та усталеність сировинної моделі економіки часто відносять країни до числа тих, які змушені реалізувати активну політику у сфері розвитку гірничодобувної галузі, обмежуючись при цьому впливами різних чинників.

Актуальність даного дослідження підтверджує необхідність систематизації факторів економічного розвитку гірничодобувної галузі в контексті державно-управлінських впливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретико-методологічну основу нашого дослідження становлять напрацювання інших авторів щодо вивчення особливостей факторного впливу у сфері надрокористування за різними проблемними напрямками (В. Голян [4], І. Григор'єв [9], А. Калько [7], Д. Кашук [16], В. Ковальов [3], М. Мороз [8], М. Сивий [17], М. Тараканов [14], І. Червяков [15] та ін.).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є системне узагальнення факторів державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливістю виявлення системи факторів державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі є їх двоаспектність. Їх доцільно розподіляти за групами: фактори, які визначають особливості економічного розвитку гірничодобувної галузі, та фактори, котрі визначають наслідки впливу економічного розвитку гірничодобувної галузі на конкретну територію, зокрема її суспільство, екологію, економіку в цілому.

Розглянемо першу групу факторів, які визначають особливості економічного розвитку гірничодобувної галузі. Їх доцільно розподіляти за такими групами:

I. Безумовні, закладені природно-ресурсним потенціалом: природно-ресурсні – базові фактори розташування корисних копалин та рівня їх розвідки; просторові – обмеженість території (країни, регіону, поселення), що забезпечує включеність корисних копалин певного масштабу; геопросторові – розташування території (країни, регіону, поселення) з можливістю розміщення родовищ на декількох інших територіях та організації на цій основі міжтериторіального співробітництва з метою спільної розвідки, розроблення родовищ, первинної переробки, використання і збуту отриманої сировини;

II. Умовні, сформовані під впливом традицій, культури і практики державного управління: державно-управлінські – фактори, що відображають практику державного регулювання у визначеній сфері та реалізацію державної політики в усіх інших сферах (політична культура); конкурентні – боротьба за можливість використання корисних копалин без порушень суверенітету (правової визначеності) території, надмірного впливу бізнесових структур на управлінські рішення (бюрократизм, корупція, олігархія); геополітичні – боротьба за можливість використання корисних копалин із порушенням суверенітету (правової визначеності) території (доступ до корисних копалин як фактор міжнародних військових конфліктів, підвищений інтерес міжнародних олігархічних груп); міжнародно-управлінські (глобальні) – фактори, що відображають вимоги міжнародних структур у додержавній екологічній нормі, цілей сталого розвитку, встановлення квот та цінкових обмежень у сфері використання корисних копалин; технологічні – спосіб вибору гірничої технології (відкрита, кар'єрна, шахтна, свердловинна, комбінована), технологічних схем гірничодобувних підприємств; прогресивні – нові досягнення науки і техніки (глобальні, національні, корпоративні), які можуть бути використані у гірничодобувній галузі, у тому числі у гірничих технологіях і технологічних схемах гірничодобувних підприємств; споживацькі – попит на мінеральні ресурси з боку населення та бізнесу.

Природно-ресурсні фактори є безумовними та потребують посилення інтенсивності їх використання. Конкретно для розвитку гірничодобувної галузі актуальною є надроресурсна (ще називають «мінерально-сировинна») база.

Надроресурсний потенціал, сформований сукупністю корисних копалин, потребує глибинного вивчення на рівні кожної країни з просторовим районуванням (зонуванням). На державному рівні з метою систематизації різних видів та з відмінними характеристиками корисних копалин регламентуються класифікатори їхніх запасів і ресурсів. Для прикладу, в Україні це Класифікація запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр, яка розподіляє ко-

рисні копалини на групи з урахуванням ступеня геологічного вивчення розвіданих і попередньо розвіданих запасів, перспективних і прогнозних ресурсів [1].

Оцінка надроресурсного потенціалу різних країн сьогодні здійснюється на міжнародному рівні. Зокрема, Британська геологічна служба (British Geological Survey) веде комплексний моніторинг обсягів добування світової мінерально-сировинної продукції, що дає змогу визначити вагомість країни за різними видами корисних копалин [2]. Такі оцінки є прямим доказом факторного природно-ресурсного впливу на пріоритети державного регулювання для різних країн, адже у цьому розкривається їх інтерес до забезпечення економічного розвитку галузі в певному сегменті.

Просторові фактори тісно пов'язані з природно-ресурсними. У зв'язку з беззміністю державних кордонів відсутня можливість кількісного збільшення ресурсозабезпеченості мінеральною сировиною, тому необхідно приділяти увагу інтенсифікації видобутку мінеральної сировини та поліпшенню її якості, застосовуючи повний комплексний цикл її переробки [3, с. 50].

Відмінність геопросторових факторів від інших безумовних факторів розкриває можливості міжтериторіального співробітництва з метою спільної розвідки, розроблення родовищ, первинної переробки, використання і збуту отриманої сировини. Разом із тим вплив даних факторів сильно деструктивують геополітичні, які, своєю чергою, породжують низку конфліктів світового і локального масштабів.

Умовні фактори державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі є мінливими та повинні піддаватися активному впливу з можливістю усунення, нівелювання, коригування і трансформації. Вони охоплюють державно-управлінські, конкурентні, геополітичні, міжнародно-управлінські, технологічні, прогресивні і споживацькі.

Державно-управлінські фактори розкривають вплив політичної культури на практику державного регулювання у визначеній сфері. Через політичну культуру розкривається також ступінь розвитку в країні парламентаризму. Парламентаризм, як правило, ускладнює монополізацію гірничодобувної галузі, адже «розпорошує» владний вплив та протистоїть виконавчій гілці влади. Складнішою є ситуація, коли законодавча влада стає залежною від зовнішніх сил, формуючи неформальні парламентські групи за спільними «бізнес»-інтересами. На жаль, гірничодобувна галузь часто стає об'єктом прихованих домовленостей про розподіл прибутків та відшкодування витрат.

Конкурентні фактори державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі для різних країн набувають відмінного характеру. Для країн, що розвиваються, та з перехідними умовами, як і Україна, залишається проблемою недобросовісна боротьба за доступ до природних ресурсів та можливості їх експлуатації. На противагу цьому держава має задіювати інструментарій рентних платежів. Натомість системні та структурні перегини в національній економіці призвели до того, що основними природокористувачами виступають інтегровані підприємницькі об'єднання, які використовують

у відтворювальному процесі переважну більшість природних ресурсів; відсутність адекватних реальній цінності природної сировини ставок рентної плати не забезпечує справедливого її вилучення на користь державного та місцевих бюджетів; підприємницькі інтегровані утворення, маючи мільярдні обороти, сплачують символічну рентну плату, що не змушує їх забезпечувати всебічну раціоналізацію використання природних ресурсів [4]. Така ситуація засвідчує крайню деструктивність впливу конкурентних факторів у досліджуваній сфері.

Геополітичні фактори у сучасному світі проявляються з особливою силою. Вони доповнюють економічні протистояння в боротьбі за ресурси, набуваючи статусу міжнародних економічних конфліктів. Американський політолог Тодд Сандлер зазначає, що територіальні спори та боротьба за ресурси є головними причинами як громадянських війн, так і міждержавних конфліктів; так, частина держав залишає за собою право використовувати силу з метою захисту або анексії спірних територій, а одним із факторів успішного економічного розвитку залишається контроль над ключовими природними ресурсами [5, с. 724; 6, с. 60].

Міжнародно-управлінські (глобальні) чинники стають певною противагою негативного впливу геополітичних, конкурентних, державно-управлінських факторів, хоча практики «світових змов» у сфері надрокористування простежуються. Разом із тим на рівні міжнародних організацій докладається чимало зусиль щодо розвитку гірничодобувних галузей країн на прозорих конкурентних засадах із дотриманням цілей сталого розвитку. На даному етапі чинними є Цілі сталого розвитку 2016–2030.

Різною мірою досягнення Цілей сталого розвитку 2016–2030 залежить від гірничодобувної галузі, яка займає вагоме місце у структурі економіки багатьох країн світу. З огляду на роль галузі, узагальнено вирізняється людиноцентричний підхід у цілях, що вимагає неперервної екологізації, технологічної інновацізації галузі з визначенням шляхів оптимізації обсягів добування корисних копалин, пошуку альтернативних джерел енергії і ресурсозаміщення.

Технологічні чинники розкривають спосіб вибору гірничої технології (це може бути відкрита, кар'єрна, шахтна, свердловинна, комбіновані технології), а також технологічних схем гірничодобувних підприємств. Технологічна схема є сукупністю основних і допоміжних виробничих процесів у поєднанні з необхідними для їх виконання виробками, засобами механізації й автоматизації, що забезпечують за раціональної організації робіт безперервне та ефективне розроблення родовищ; основа технологічної схеми – взаємозв'язок рішень основних процесів розкриття, підготовки, системи розроблення і механізації очисних робіт, транспортування, підйому, допоміжних процесів, вентиляції, енергопостачання і водовідливу [7, с. 64].

Технологічні схеми в гірничодобувній галузі мають велике значення, але визначають ефективність добування, транспортування отриманої сировини, формування відходів і т. д. Сучасні підприємства гірничодобувної галузі є складними природно-господарськими й соціально-економічними комплексами з

високим рівнем механізації [8, с. 172]. У разі зносу основних засобів, залучення застарілих технологій конкурентоспроможність таких підприємств є низькою, а добування корисних копалин відзначається екстенсивними підходами, що вкрай деструктивно для забезпечення економічного розвитку галузі.

Організація гірничого виробництва характеризується значним ускладненням проектних завдань, пов'язаних із динамікою управління розвитком робочої зони простору родовища, удосконаленням організації виробничо-технологічних процесів, зростаючою роллю питань комплексного використання усіх корисних копалин родовища; для вирішення цих завдань широко використовується теоретичне узагальнення і розвиток досліджень у різних галузях науки: теорії систем, кібернетики, менеджменту, принципів логістики тощо [9, с. 254].

Незважаючи на ризики сировинної «узалеженості» економіки, корисні копалини насправді є високотехнологічною галуззю знань у багатьох країнах; інвестиції в такі знання слід розглядати як законний компонент перспективної програми економічного розвитку кожної країни [10].

Одним із концептуально прогресивних напрямів є розвиток наноенергетики, яка передбачає впровадження нових технологій отримання енергії Сонця (сонячні батареї товщиною як папір), використання нанобатарей (які швидко заряджаються) та, що головне, паливних елементів на основі водню. Серед новітніх прогресивних факторів впливу на економічний розвиток гірничодобувної галузі слід виділити цифровізацію економіки. Особливе значення даний процес має в контексті формування так званих інформаційних платформ у рамках цифрової інтеграції, що поєднує наукові напрями, персонал, процеси, користувачів та дані, створює умови для науково-технічних досягнень та проривів, забезпечивши наукові й економічні розробки в суміжних галузях промисловості та на світовому ринку мінеральних і сировинних матеріалів [11].

У протиположності прогресивних і технологічних чинників залишається сильною дія споживацьких факторів. Споживацтво у сучасному світі набуло значних масштабів. Це пов'язано не лише зі зростанням чисельності населення планети, а й із поліпшенням якості життя, у чому значну роль відіграють комфортне житло, доступ до товарів і послуг, для виробництва яких потрібні мінерально-сировинні ресурси. Колишня «культура споживання» перетворилася на тотальне гіперспоживання, бездумне накопичення товарів і послуг; осучаснена мораль передбачає прищвидшене мегаспоживання без особливого обмірковування призначення речі та її значущості для людини і людства загалом [12, с. 80–81]. Слід зауважити, що проблеми з наявністю мінеральних ресурсів та їх виснаження тісно пов'язані з питаннями, що стосуються довгострокового попиту на мінеральні ресурси суспільства, економічних взаємозв'язків у ланцюгах поставок мінеральних ресурсів, а також характеру та розподілу геологічних ресурсів [13, с. 242].

Фактори, які визначають наслідки впливу економічного розвитку гірничодобувної галузі на конкретну територію, доцільно розподіляти за групами.

Так, структурні – місце гірничодобувної галузі в структурі економіки з оцінкою моноспеціалізації, можливими структурними зрушеннями; працесурсні – можливості використання і розвитку інтелектуально-трудоного потенціалу зайнятих у гірничодобувній галузі; інноваційні – стимулювання розвитку інноваційно орієнтованих видів економічної діяльності; екологічні – зміни стану навколишнього природного середовища, довкілля і зонування поселень з оцінкою впливу на якість життя населення; соціальні – рівень напруги в суспільстві, у тому числі оцінка населенням якості свого життя з урахуванням можливостей зайнятості та стану довкілля; зовнішньоекономічні – визначення частки сировинної орієнтованості експорту та сировинної залежності імпорту, що прямо відображається на фінансовій і валютній стабільності країни.

Вплив інноваційних факторів на державне регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі передбачає відхід від «прокляття ресурсів». Як відомо, багаті країни природними ресурсами породжують «прокляття природних ресурсів» національної економіки, а експортоорієнтована модель економічного розвитку посилює симптоми розвитку «голландської хвороби», коли відбувається спад у несировинному торговому секторі у відповідь на підвищення прибутковості сировинного сектору [14; 15, с. 234]. Підтвердженням дії «прокляття ресурсів» є факт, що на території країн, які розвиваються, сконцентровано 50% світових непаливних мінеральних ресурсів, дві третини запасів нафти і 50% газу; при цьому вони виробляють менше 20% продукції обробної промисловості; ці країни володіють 90% запасів фосфатів, 88% кобальту, 86% олова, 50% мідної і нікелевої руди [16]. Інноватизація економічного розвитку гірничодобувної галузі передбачає не лише впровадження інтенсивних підходів до добувних процесів, первинної переробки і збуту (мінімізація відходів), а й формування внутрішньо- і міжгалузевих кластерів, інформаційних платформ співпраці з метою пошуку способів ресурсозаміщення.

Екологічні фактори є чи не ключовими в аналізі впливу гірничодобувної галузі на розвиток території. Вони є найбільш досліджуваними, адже, як правило, набувають найбільш гострих форм. Дослідження екологічних факторів щодо розвитку гірничодобувної галузі пов'язане з раціональним використанням та охороною надр, що передбачає не лише раціональне використання корисних копалин, а й завдання раціонального використання земної кори, включаючи питання, не пов'язані з видобуванням мінеральної сировини (наприклад, захоронення відходів, будівництво підземних споруд), а також власне природоохоронні завдання (охорона родовищ від затоплення, забруднення, охорона водоносних горизонтів, рекультивация порушених земель тощо) [17, с. 66].

Проблематика дослідження впливу екологічних факторів на державне регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі є дуже широкою. Найбільш актуальними є питання виникнення гірничопромислових відходів, у тому числі економіко-екологічне обґрунтування їх утилізації, а також рекультивация порушених ландшафтів. Дані процеси мають

входити до пріоритетів державного регулювання галузі з погляду коригування впливу екологічних факторів територіального розвитку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Виявлення факторів економічного розвитку гірничодобувної галузі та можливостей його державного регулювання є актуальним дослідницьким завданням. Для країн сила впливу таких факторів є різною. Важливим є характер такого впливу, який має набувати конструктивних ознак. Імперативними мають залишатися технологічні, прогресивні, екологічні та інноваційні фактори, дія яких повинна забезпечувати економічний розвиток гірничодобувної галузі із цільовими виробничо-послуговими та структурними змінами. Це означає, що в перспективі галузь має формувати інноваційно орієнтоване ядро в структурі економіки, визначати мотиваційне поле міжінституційного співробітництва задля оптимізації надрокористування й пошуку альтернативних джерел енергії та ресурсозаміщення. Досвід та форми такого міжінституційного співробітництва будуть предметом подальших праць автора.

Бібліографічний список:

1. Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр : Постанова КМУ № 432 від 5.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.05.2020).
2. World Mineral Production 2014–2018 : MineralsUK. URL: <http://www.bgs.ac.uk/mineralsUK/statistics/worldStatistics.html> (дата звернення: 23.05.2020).
3. Ковальов В.В. Фактори економічного зростання. *Ефективна економіка*. 2010. № 3. С. 47–55.
4. Голян В. Рента за природні ресурси: скільки грошей отримав держбюджет і чому ставки рентної плати за користування ними варто переглянути. *Mind* (13.07.2017). URL: <https://mind.ua/openmind/20172923-renta-za-prirodni-resursi-skilki-groshej-otrimav-derzhbyudzhet> (дата звернення: 12.04.2020).
5. Sandler T. Economic Analysis of Conflict. *The Journal of Conflict Resolution*. 2000. № 44 (6). P. 723–729.
6. Сремєєва І.А. Актуальні проблеми визначення сутнісних характеристик міжнародного конфлікту. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe*. 2017. Вип. 3. С. 58–61.
7. Калько А.Д. Пропозиції і доповнення до спеціальної гірничої термінології, яка використовується при викладанні географічних дисциплін. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2014. Вип. 2. С. 62–67.
8. Мороз М.М. Організація перевезення гірничої маси на ПАТ «Кременчуцьке кар'єроуправління «Кварц». *Сучасні ресурсоенергозберігаючі технології гірничого виробництва*. 2014. Вип. 2. С. 171–180.
9. Григор'єв І.Є. Аналіз науково-методичної бази проектування відкритих гірничих робіт. *Вісник Криворізького національного університету*. 2013. Вип. 35. С. 253–260.
10. Wright G. Mineral Resources and Economic Development. *Conference on Sector Reform in Latin America Stanford Center for International Development*. November 13–15. 2003. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/85d3/224bd0d01f608c320b752e2888f6c0eeae9c.pdf> (дата звернення: 12.04.2020).
11. Litvinenko V.S. Digital Economy as a Factor in the Technological Development of the Mineral Sector. *Natural Resources Research*. 2020. Volume 29. P. 1521–1541.
12. Зленко Н.М. Соціально-філософський аналіз теорії суспільства споживання. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 1. С. 76–83.
13. Northey S.A., Mudd Gavin M., Werner T.T. Unresolved Complexity in Assessments of Mineral Resource Depletion and Availability. *Natural Resources Research*. 2018. Volume 27. P. 241–255.
14. Тараканов М.Л. Перспективні напрями формування регіональних виробничо-логістичних комплексів. *Економіка харчової промисловості*. 2009. №1. С. 37–42.
15. Червяков І.М. Фактори уповільнення економічного зростання: «голландська хвороба», «прокляття ресурсів» та шляхи їх подолання. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 274. С. 233–236.
16. Кащук Д. Критичні надра, або як ми можемо впливати на економіку ЄС. *Економічна правда* (6.06.2019). URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/12/6/654540/> (дата звернення: 12.04.2020).
17. Сивий М. До проблеми раціонального використання мінерально-сировинних ресурсів регіону. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2009. Вип. 37. С. 65–75.

References:

1. Pro zatverdzhennia Klyasyfikatsii zapasiv i resursiv korysnykh kopalyn derzhavnoho fondu nadr (1997) [About the statement of Classification of reserves and resources of minerals of the state fund of subsoil]. Postanova KМУ № 432 vid 5.05.1997. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-97-%D0%BF#Text> (accessed 23 May 2020).
2. World Mineral Production 2014–2018 : MineralsUK. Available at: <http://www.bgs.ac.uk/mineralsUK/statistics/worldStatistics.html> (accessed 23 May 2020)
3. Kovalov V.V. (2010) Faktory ekonomichnoho zrostan'nia [Factors of economic growth]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. pp. 47–55.
4. Holian V. (2017) Renta za pryrodni resursy: skilky hroshei otrymav derzhbiudzhet. I chomu stavky rentnoi platy za korystuvannia nymy varto perehlyanuty [Rent for natural resources: how much money the state budget received. And why rent rates for their use should be reconsidered]. *Mind* (13.07.2017). Available at: <https://mind.ua/openmind/20172923-renta-za-prirodni-resursi-skilki-groshej-otrimav-derzhbyudzhet> (accessed 12 April 2020)
5. Sandler T. (2000) Economic Analysis of Conflict. Todd Sandler. *The Journal of Conflict Resolution*, no. 44 (6). pp. 723–729.
6. Yermieieva I. A. (2017) Aktualni problemy vyznachennia sutnisnykh kharakterystyk mizhnarodnoho konfliktu [Actual problems of determining the essential characteristics of the international conflict]. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe : elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal*, vol. 3, pp. 58–61.
7. Kalko A.D. (2014) Propozytsii i dopovnennia do spetsialnoi hirnychoi terminolohii, yaka vykorystovuietsia pry vykladanni heohrafichnykh dystsyplin [Suggestions and additions to special mining terminology used in the teaching of geographical disciplines]. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchально-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ*, vol. 2, pp. 62–67.
8. Moroz M.M. (2014) Orhanizatsiia perevezennia hirnychoi masy na PAT «Kremenchutske karieroupravlinnia «Kvarts» [Organization of transportation of rock mass to PJSC "Kremenchug quarry management" Quartz]. *Suchasni resursoenerhozberihaiuchi tekhnolohii hirnychoho vyrobnytstva*, vol. 2, pp. 171–180. (in Ukrainian)
9. Hryhoriev I.Ye. (2013) Analiz naukovo-metodychnoi bazy proektuvannia vidkrytykh hirnychykh robit [Analysis of the scientific and methodological basis for the design of open-cast mining]. *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*, vol. 35, pp. 253–260.
10. Wright G. (2003) Mineral Resources and Economic Development / Gavin Wright, Jesse Czelusta // Conference on Sector Reform in Latin America Stanford Center for Inter-

- national Development (November 13–15, 2003). Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/85d3/224bdccd01f608c320b752e2888f6cceeae9c.pdf> (accessed 12 April 2020).
11. Litvinenko V.S. (2020) Digital Economy as a Factor in the Technological Development of the Mineral Sector. *Natural Resources Research*, vol. 29, pp. 1521–1541.
 12. Zlenko N. M. (2014) Sotsialno-filosofskyi analiz teorii suspilstva spozhyvannia [Socio-philosophical analysis of the theory of consumer society]. *Filosofiiia nauky: tradytsii ta innovatsii*, no. 1, pp. 76–83.
 13. Northey S.A., Northey S.A., Mudd G.M., Werner T.T. (2018) Unresolved Complexity in Assessments of Mineral Resource Depletion and Availability. *Natural Resources Research*. Volume 27, p. 241–255.
 14. Tarakanov M.L. (2009) Perspektyvni napriamy formuvannia rehionalnykh vyrobnycho-lohistychnykh kompleksiv [Promising directions of formation of regional production and logistics complexes]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 1, pp. 37–42.
 15. Cherviakov I.M. (2014) Faktory upovilnennia ekonomichnoho zrostantia: «hollandska khvoroba», «prokliattia resursiv» ta shliakhy yikh podolannia [Factors slowing economic growth: "Dutch disease", "curse of resources" and ways to overcome them]. *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 274, pp. 233–236.
 16. Kashchuk D. (2019) Krytychni nadra, abo yak my mozhe-mo vplyvaty na ekonomiku YeS [Critical subsoil, or how we can affect the EU economy]. *Ekonomichna pravda* (6.06.2019). Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/12/6/654540/> (accessed 12 April 2020).
 17. Syvyi M. (2009) Do problemy ratsionalnoho vykorystannia mineralno-syrovynnykh resursiv rehionu [To the problem of rational use of mineral resources of the region]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia heohrafichna*, vol. 37, pp. 65–75.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 316.66:323

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-7>

Гриник О.І.

викладач кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету

Сисоєва І.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету

Hrynyk Olena

Teacher, Department of Economics, Accounting and Taxation
Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics
of Western Ukrainian National University

Sysoieva Inna

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Economics, Accounting and Taxation
Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics
of Western Ukrainian National University

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖІЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

BUSINESS SOCIALIZATION AS A LEVER OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Сьогодні інноваційна діяльність має велике значення для розвитку підприємства й економіки у цілому. Одним із сучасних інструментів розвитку сучасного суспільства є соціальне підприємництво, тобто реалізація соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на вирішення соціальних проблем. Розроблення та впровадження концепції соціалізації підприємства необхідні як для розвитку суспільних відносин, так і в гармонізації інтересів бізнесу, держави та суспільства. У статті наводиться аналіз наукових підходів до розуміння соціалізації підприємства, опираючись на міжнародний досвід, та виділяються основні напрями розвитку концепційних основ. Наголошено на тому, що більшість авторів основним результатом інноваційного розвитку вважає технічний і дуже мало виділяє соціальний аспект цього процесу. У статті визначено роль соціалізації в інноваційній діяльності підприємства, завдання та напрями вдосконалення державного регулювання, необхідність запровадження моніторингу параметрів соціалізації.

Ключові слова: сутність інновацій, соціалізація інновацій, концепції, інноваційна політика, соціальна ефективність інноваційної політики.

Сегодня инновационная деятельность имеет большое значение для развития предприятия и экономики в целом. Одним из современных инструментов развития современного общества является социальное предпринимательство, то есть реализация социально-инновационной предпринимательской деятельности, значительная часть доходов от которой направляется на решение социальных проблем. Разработка и внедрение концепции социализации предприятия необходимы как для развития общественных отношений, так и в для гармонизации интересов бизнеса, государства и общества. В статье приводится анализ научных подходов к пониманию социализации предприятия, опираясь на международный опыт, и выделяются основные направления развития концептуальных основ. Отмечено, что большин-

ство авторов основным результатом инновационного развития считает технический и очень мало выделяет социальный аспект этого процесса. В статье определена роль социализации в инновационной деятельности предприятия, задачи и направления совершенствования государственного регулирования, необходимости внедрения мониторинга параметров социализации.

Ключевые слова: сущность инноваций, социализация инноваций, концепции, инновационная политика, социальная эффективность инновационной политики.

Nowadays, the phenomenon of innovation became as important for the development of the enterprise as for the economy equally. On a global scale a new trend is clearly observed, which is manifested in the socialization of enterprises over the last decade. One of the modern tools for the development of modern society is social entrepreneurship. It is the implementation of socially innovative entrepreneurial activities, much of the profits from which are directed to solve any kind of social problems. A social mission is the main thing that distinguishes a social businesses from actual ones and even from a socially responsible businessmen. And unlike ordinary charity, social enterprises are stable business mechanisms that have a much greater impact on existing problems. They allow to create more efficient allocation of financial resources. The development and implementation for the concept of socialization of the enterprise is necessary. Furthermore it is important equally for the development of social relations and in the harmonization of the interests of business, state and society. At the same time, the phenomenon of business socialization is not a sufficiently developed activity in Ukraine. This article is devoted to the study of socialization of the enterprise. The article provides an analysis of scientific approaches to understanding the socialization of the enterprise, based on international experience and highlights the main directions of development of conceptual foundations. It is emphasized that most authors consider the technical and very little social aspect of this process to be the main result of innovative development. The pragmatism of the need for the management of changes adequate to the requirements of the society is due to the fact that the above considered tendencies transfer the spectrum of business philosophy not to cash flows and management functions, but to leadership, partnership and social capital increase, often not only at the expense of physically attracted resources. Research of the organization of innovative activity is also impossible without allocation of the used mechanisms, definition of their essence. As a result, the authors identified the role of socialization in the innovation activities of the enterprise, the tasks and areas of improvement of state regulation, the need to monitor the parameters of socialization.

Keywords: essence of innovations, socialization of innovations, concepts, innovation policy, social effectiveness of innovation policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інноваційна діяльність як сфера суспільної діяльності людей має свої особливі властивості, оскільки в її результатах відображаються як конкретні матеріальні активи, так і результати у вигляді розмаїтих нематеріальних активів. Помилково зводити інноваційну діяльність лише до одержання прибутку. На думку все більшої кількості авторів, інноваційна діяльність повинна орієнтуватися не лише на технологічний та економічний аспект виробництва, а й на соціальний.

В Україні впровадження принципів соціалізації діяльності підприємств практикують лише підприємства корпоративного сектору, що виходять на світові фінансові ринки, через необхідність публікації нефінансових звітів та підтримки іміджу. Розроблення та впровадження концепції соціалізації необхідні як для підкреслення важливості етичної і соціально відповідальної поведінки підприємств для всіх учасників суспільних процесів, так і для забезпечення безперервного системного вдосконалення соціальних відносин в економіці. Це дасть змогу більшості підприємницьких структур посилити довгострокову конкурентоспроможність і репутацію через практики відповідального ставлення до своїх співробітників, споживачів та інших зацікавлених сторін. Головне, що відрізняє соціального підприємця від бізнес-підприємців і навіть від соціально відповідального бізнесмена, – це соціальна місія. А на відміну від звичайної благодійності соціальні підприємства – це сталі бізнесові механізми, які мають набагато більший вплив на існуючі проблеми та дають змогу ефективніше розподіляти фінансові ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Аналіз останніх наукових публікацій та економічної інформації свідчить про те, що в Україні формування цілісної наукової школи з проблем інноваційного розвитку перебуває у початковій стадії, а окремі дослідження із цього питання не мають системного характеру, недостатньо підтримані державою. Водночас у багатьох наукових публікаціях наголошено, що необхідними умовами інноваційного розвитку є стабілізація суспільства та його соціальна збалансованість. Наукові розробки з питань інноваційного розвитку, де в полі зору немає соціального складника цього процесу, приречені на безперспективність.

Інноваційні процеси не залишилися поза увагою наукової громадськості. Цій тематиці присвячені численні наукові розвідки таких українських авторів, як О. Бородіна, В. Будкін, О. Васюренко, В. Гусев, М. Збуржинська, О. Коваленко, М. Макаров, С. Мочерний, І. Пасічник, М. Пашута, Е. Савицький, Н. Сіренко, В. Трегобчук, О. Тивончук, В. Чеботарьова, М. Шарко, В. Юрчишин.

У своїх дослідженнях більшість науковців подає із власних позицій змістове трактування категорії «інновація», висвітлюються галузеві особливості інноваційних процесів, чинники, які стримують інноваційний розвиток, недоліки в управлінні та його фінансуванні. Проте зазвичай інновації розглядають переважно з технократичного боку (новий виріб, нова технологія), і недостатньо, на нашу думку, уваги приділено соціальному аспекту інноваційної діяльності.

Особливості формування системи соціальної відповідальності на підприємствах розглянуто у пра-

цях Д. Баюри, К. Белявської, Л. Будьонної, С. Мельник, О. Охріменко, Н. Шири [1, с. 19; 2, с. 231–232; 3, с. 167; 13, с. 112]. Окремі теоретичні аспекти механізму забезпечення соціальної відповідальності бізнесу досліджували І. Дунаєв, О. Коваленко, С. Король, О. Макара, М. Мурашко, С. Панченко [7, с. 19–21]. Упровадження практик соціалізації підприємств як основи інноваційного розвитку економіки вивчали Л. Вергун, Н. Волосковець, О. Гуменна [5, с. 97–98].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у дослідженні явища соціалізації підприємства в розрізі її проявів та суспільного впливу на сучасному етапі розвитку суспільних та ринкових відносин. Наше завдання – дослідження соціального складника інноваційних процесів, впливу інновацій на формування інтелектуального соціально розвинутого підприємництва у цілому.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У переважній більшості країн ЄС у різній формі розроблені та функціонують державні програми підтримки і стимулювання соціалізації бізнесу. Завдяки таким програмам держава визначає бажану поведінку для бізнесу, долучає компанії приватного і державного секторів до спільного виконання соціально важливих завдань, матеріально стимулює бізнес до соціально відповідальної діяльності [10, с. 108–110].

Держави багатьох країн світу почали перехід від жорсткої моделі прямого втручання держави на рівні економічного механізму до м'яких, не директивних форм регулювання соціалізації економіки через [9, с. 17–19]:

- активізацію інноваційного розвитку, масове застосування нововведень в управлінні на основі ентузіазму мас та прагнення суспільних трансформацій;
- виникнення та всіляку підтримку осередків самоорганізації, де власне й формується модель соціалізації економіки;
- налагодження партнерства між державою, регіонами та територіальними громадами на основі використання різних видів соціального партнерства;
- формування середовища інформативності, креативності, високого рівня комунікативності у соціумі через упровадження всіх рівнів електронного урядування та електронного самоврядування;
- полегшення доступу до власності, капіталу, знань та інформації членів суспільства через розширення меж відкритості й прозорості всіх систем державного управління (законодавчої, виконавчої та силовій);
- ефективне використання інтелектуального потенціалу нації через створення критичної маси реформаторів у владній еліті, які мають відповідні знання й готові до якісних, радикальних змін та системних трансформацій у суспільному житті.

Створення комплексу умов, які б стимулювали розвиток соціальної активності на основі об'єднання описаних елементів та поєднання методів державного регулювання і місцевої ініціативи електронного самоврядування, є передумовою державної підтримки інноваційного розвитку.

Зміст соціалізації полягає у формуванні якостей та характеристик, необхідних для виконання соці-

альних ролей, а її процес відбувається під час обопільно активної взаємодії з оточенням, наслідком чого є засвоєння і зміна форм поведінки [10, с. 111]. Основними завданнями впровадження концепційних основ соціалізації підприємств є: сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу як чинника модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності; запровадження єдиних підходів до розуміння соціальної відповідальності бізнесу в Україні всіма учасниками суспільних процесів; сприяння розвитку системи нефінансового звітування з метою більшої поінформованості суспільства щодо реалізації суб'єктами господарювання заходів із соціальної відповідальності бізнесу; удосконалення існуючих і розвиток нових форм державно-приватного партнерства для економічного, соціального й екологічного розвитку громад та територій; створення передумов для виконання вимог трудового законодавства та розвитку персоналу, забезпечення прав людини, етичного виховання та освіти членів суспільства; розвиток програм ресурсозбереження та енергоефективності; розвиток ділової етики, ефективного використання інтелектуального та соціального капіталу підприємницьких структур.

Виконання завдань державного регулювання розвитку соціалізації підприємства може бути забезпечено організаційними та нормативними заходами за напрямками:

- забезпечення сприятливих правових, фінансових, податкових та організаційних умов для розвитку соціальної відповідальності підприємницьких структур;
 - унормування механізмів стимулювання запровадження політики соціалізації та реалізації соціально важливих програм на основі державно-соціально-го партнерства;
 - забезпечення державної підтримки проведення публічних заходів та поширення інформації з провітницьких питань та результативності соціалізації підприємства на всіх рівнях управління;
 - широке залучення засобів масової інформації, громадських організацій та академічних кіл до формування і запровадження механізмів регулювання та стимулювання соціальної відповідальності бізнесу.
- Детальне розроблення національної концепції соціалізації підприємства має враховувати [9, с. 121]:
- специфіку існуючих умов, ступінь розвитку взаємовідносин суб'єктів господарювання із зацікавленими сторонами;
 - етапність упровадження концепції та широку інформаційну роботу щодо важливості ролі соціальної відповідальності бізнесу для сталого розвитку;
 - відображення принципів соціалізації на всіх рівнях договірному регулювання соціально-трудових відносин, під час укладання Генеральної, галузевих та регіональних тарифних угод, а також колективних договорів;
 - розроблення національних стандартів соціалізації на мезо- та макрорівні;
 - розроблення критеріїв для визначення соціалізації та запровадження їх публічного рейтингового відображення, що можуть бути виражені через отримання нагород за найкращі практики;

– запровадження дієвих мотиваційних механізмів застосування стандартів соціальної відповідальності, особливо в частині суспільного визнання та формування позитивного іміджу компаній.

Викладена концепція та напрями її трансформації дадуть змогу збільшити привабливість підприємницької діяльності, поліпшити фінансово-економічний стан суб'єктів бізнесу та їх взаємодію із суспільством, якісно змінити стандарти життя громадян.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Сьогодні підприємства не лише формують ринкову пропозицію у товарах, роботах чи послугах та конкурують на власному сегменті діяльності, а й реагують на суспільні потреби шляхом коригування внутрішньоорганізаційної діяльності та зовнішньої поведінки. Розроблення та впровадження концепції соціалізації підприємств бізнесу необхідні як для підкреслення важливості етичної і соціально відповідальної поведінки підприємств для всіх учасників суспільних процесів, так і для забезпечення безперервного системного вдосконалення соціальних відносин бізнесу. Це дасть змогу більшості підприємницьких структур посилити довгострокову конкурентоспроможність і репутацію через практики відповідального ставлення до своїх співробітників, споживачів та інших зацікавлених сторін.

При цьому будь-які соціально спрямовані дії у межах внутрішніх і зовнішніх програм повинні бути скоординовані зі стратегічними завданнями розвитку. Необхідно підкреслити взаємозв'язок і взаємозалежність обох сторін відповідальності, їх видів і проявів, адже у соціальних відносинах не може бути односторонньої відповідальності.

В умовах глобалізації успішні та конкурентні стратегії компаній повинні співпрацювати з країнами різних цивілізацій та культур, уміти домовлятися й цивілізовано вести бізнес; мислити глобально та регіонально, враховуючи домовленості у сфері інвестицій та торгівлі між країнами світу, та бути соціально відповідальним суб'єктом.

Соціально відповідальному бізнесу віддають перевагу всі зацікавлені сторони. Для країн, що активно розвивають лінію соціалізації бізнесу, це означає пряме зростання надходжень іноземного капіталу, зростання обсягів зовнішньої торгівлі, прийняття участі країни у міжнародних відносинах, зростання інвестицій в інноваційні технології, інтелектуальні активи, соціалізацію взаємовідносин.

Отже, сьогодні в сучасних умовах розвитку економік країн світу соціалізація є стратегічним ресурсом країни, що зможе забезпечити її майбутнє. Залучаючи іноземні інвестиції транснаціональних компаній, Україна та інші приймаючі країни забезпечать економічне зростання та підвищать рівень конкурентоздатності.

Загальним недоліком у теоретичному обґрунтуванні сутності інноваційного процесу є недооцінка значущості розвитку сфери послуг та соціальної функції інновацій, яка реально трансформується у рівні життя населення (доходи, споживання), способі життя (зайнятість, забезпеченість об'єктами освіти, культури, мистецтва), здоров'ї та довголітті. Одним із чинників зниження асоціальності майнового розшарування населення повинен бути ринково-інноваційний тип від-

творення робочої сили та формування дієздатності мережі недержавних соціальних інституцій.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть бути питання, що стосуються інституційних інструментів для підвищення кількості та якості суспільних благ, та аналіз емпіричного простору соціалізації бізнесу загалом.

Бібліографічний список:

1. Баюра Д.О. Формування системи корпоративного управління на засадах соціальної відповідальності. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2013. С. 18–22.
2. Белявська К.С. Соціальна відповідальність бізнесу: еволюція поглядів на проблему. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. С. 228–233.
3. Вергун Л.І. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2010. С. 165–170.
4. Волосковець Н.Ю. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/index.html (дата звернення: 21.09.2020).
5. Глобальний договір ООН (UN Global Compact, 2000). URL: globalcompact.org.ua (дата звернення: 18.09.2020).
6. Гуменна О.В. Соціальна відповідальність бізнесу в контексті інноваційного розвитку економіки. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009_7/09gavdoe.pdf (дата звернення: 04.09.2020).
7. Коваленко О.В. Соціальна відповідальність бізнесу як наслідок державного регулювання економіки. URL: <http://www.icp-ua.com/ru/node/1155> (дата звернення: 07.10.2020).
8. Концепція національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні. URL: <http://kbs.org.ua/index.php?get=14&id=5817> (дата звернення: 01.09.2020).
9. Куцик В.І. Розвиток концепції соціальної відповідальності бізнесу в Україні. *Підприємництво і торгівля*. 2019. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua> (дата звернення: 21.09.2020).
10. Овсянюк-Бердадіна О.Ф. Соціалізація бізнесу та ринкові прояви Науковий погляд: економіка та управління. 2019. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgibin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=vamsue_2019_1_8 (дата звернення: 10.10.2020).
11. Мурашко М.І. Концептуальні основи соціальної відповідальності бізнесу в Україні. URL: <https://dse.org.ua/archive/12/11.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
12. Панченко Н.Г. Формування концепції корпоративної соціальної відповідальності підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. С. 377–384.
13. Результати опитування: соціальна відповідальність бізнесу в Україні. URL: http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf (дата звернення: 18.09.2020).
14. Шира Н.О. Напрями впровадження системи корпоративної соціальної відповідальності в практику українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2502> (дата звернення: 21.09.2020).

References:

1. Baiura D.O. (2013) Formuvannia systemy korporativnoho upravlinnia na zasadakh sotsialnoyi vidpovidalnosti. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. – Seriya "Ekonomika"*, pp. 18–22.
2. Beliavska K.S. (2011) Sotsialna vidpovidalnist biznesu: evoliutsiia pohliadiv na problemu. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, pp. 228–233.

3. Verhun L.I. (2010) Sotsialna vidpovidalnist biznesu v umovakh hlobalnoi finansovo-ekonomichnoi kryzy. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* : zb. nauk. prats. Kyiv. P. 165–170.
4. Voloskovets N.Yu. (2010) Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist pidpriemstv yak osnova innovatsiinoho rozvytku suchasnoi ekonomiky. *Nauk. pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*. Available at: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/index.html (accessed 21 September 2020).
5. Hlobalnui dohovor OON (UN Global Compact, 2000). Available at: <http://www.globalcompact.org.ua> (accessed 18 September 2020).
6. Humenna O.V. Sotsialna vidpovidalnist biznesu v konteksti innovatsiinoho rozvytku ekonomiky. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009_7/09ga_vdoe.pdf (accessed 04 September 2020).
7. Kovalenko O.V. Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak naslidok derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky. Available at: <http://www.icp-ua.com/ru/node/1155> (accessed 07.10.2020).
8. Kontsepsiia natsionalnoi stratehii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini. Available at: <http://kbs.org.ua/index.php?get=14&id=5817> (accessed 01 September 2020).
9. Kutsyk V.I. (2019) Rozvytok kontsepsii sotsialnoi vidpovidalnosti binesu v Ukraini. *Pidpriemnytstvo i torhivlia*. Available at: <http://irbis-nbu.gov.ua> (accessed 21 September 2020).
10. Ovsianiuk-Berdadina O.F. (2019) Sotsializatsiia biznesu ta rynkovi proiavy Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia. Available at: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=vamsue_2019_1_8 (accessed 10 October 2020).
11. Murashko M. I. Kontseptualni osnovy sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini. Available at: <https://dse.org.ua/archive/12/11.pdf> (accessed 15 October 2020).
12. Panchenko N.H. (2018) Formuvannia kontsepsii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti pidpriemstva. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. P. 377–384.
13. Rezultaty opytuvannia: sotsialna vidpovidalnist biznesu v Ukraini. Available at: http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf (accessed 18 September 2020).
14. Shyrya N.O. (2013) Napriamy vprovadzhennia systemy korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v praktyku ukrain-skykh pidpriemstv. *Efektivna ekonomika*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2502> (accessed 21 September 2020).

УДК 658.14:65.012.8

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-8>

Корчинський І.О.

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Львівського державного університету внутрішніх справ

Чура С.-Г.Т.

аспірант
Львівського державного університету внутрішніх справ

Korchynskyi Ivan

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Finance and Accounting Department
Lviv State University of Internal Affairs

Chura Sophia-Anna

Postgraduate Student
Lviv State University of Internal Affairs

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХОЛІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF HOLISTIC MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Холізм як основа холістичного управління має глибокі історичні корені. Поруч з осучасненням холістичний підхід зберіг пріоритетність цілісного сприйняття усіх внутрішніх процесів, які характерні для певної системи, та впливу зовнішнього середовища. Виявлено, що холістичний підхід набув певного поширення в маркетингу, де орієнтований на аналіз усіх складників ланцюга вартості з оцінюванням впливу на споживачів та контрагентів. Доведено, що високий рівень невизначеності в умовах функціонування українських підприємств знижує ефективність застосування традиційних підходів, що формує основу для більш активного застосування холістичного управління. Охарактеризовано ключові аспекти холістичного управління економічною безпекою підприємства. Визначено пріоритетні здібності, якими повинні володіти суб'єкти безпеки для цілісного сприйняття усіх змін у системі. Розглянуто основні етапи розроблення та застосування системи холістичного управління економічною безпекою підприємства. Окреслено найважливіші цілі вдосконалення управління економічною безпекою підприємства.

Ключові слова: холізм, холістичне управління, економічна безпека підприємства, загроза, ризик.

Холізм как основа холістического управления имеет глубокие исторические корни. Вместе с осовремениванием холістический подход сохранил приоритетность целостного восприятия всех внутренних процессов, характерных для определенной системы, и воздействия внешней среды. Выявлено, что холістический подход получил определенное распространение в маркетинге, где ориентирован на анализ всех составляющих цепи стоимости с оценкой воздействия на потребителей и контрагентов. Доказано, что высокий уровень неопределенности в условиях функционирования украинских предприятий снижает эффективность применения традиционных подходов, формирует основу для более активного применения холістического управления. Охарактеризованы ключевые аспекты холістического управления экономической безопасностью предприятия. Определены приоритетные способности, которыми должны обладать субъекты безопасности для целостного восприятия всех изменений в системе. Рассмотрены основные этапы разработки и применения системы холістического управления экономической безопасностью предприятия. Определены важнейшие цели совершенствования управления экономической безопасностью предприятия.

Ключевые слова: холізм, холістическое управление, экономическая безопасность предприятия, угроза, риск.

Holism as the basis of holistic management has deep historical roots. Along with modernization, the holistic approach has maintained the priority of a holistic perception of all internal processes that are characteristic of a particular system, and the impact of the external environment. Modern holism focuses on the ability to grasp the

content of integrity through the study of its components, the identification of connections and the possibility of acquiring new properties that are not characteristic of any of the elements. It was found that the holistic approach has become somewhat widespread in marketing, where it focuses on the analysis of all components of the value chain with the assessment of the impact on consumers and contractors. It is proved that a high level of uncertainty in the conditions of functioning of Ukrainian enterprises reduces the effectiveness of traditional approaches, which forms the basis for more active use of holistic management. This type of management involves the perception of the enterprise as a whole, the existence of which depends on each component, so the participants in the security process, in accordance with certain functions, are employees, management and owners. To form the theoretical foundations of holistic management of economic security of the enterprise used methods: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms «holism» and «holistic management»; synthesis and analysis – for the formation of theoretical provisions for the use of a holistic approach in the process of ensuring the economic security of the enterprise; morphological analysis - to clarify the content of the purpose, subjects, objects, functions and goals of holistic management of economic security of the enterprise; abstract-logical – for theoretical generalizations and conclusions of the study. The key aspects of holistic management of economic security of the enterprise are described. It is proved that holistic management allows to take into account the influence of macro-environmental factors (economic, technical-technological, political, social, cultural, environmental, military, etc.) and micro-environment (related to suppliers, competitors, buyers, intermediaries, community representatives and authorities local authorities). The priority abilities which security subjects should possess for integral perception of all changes in system are defined. The main stages of development and application of the system of holistic management of economic security of the enterprise are considered. The most important goals in improving the management of economic security of the enterprise are outlined.

Keywords: holism, holistic management, economic security of the enterprise, threat, risk.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Політична, соціальна та військова напруженість негативно впливає на умови ведення бізнесу в Україні. Йдеться перш за все про високий рівень невизначеності, який провокує зростання ризиків, що гальмує підприємницьку ініціативу. Здебільшого успадкована радянська система організації безпеки на підприємствах нездатна адекватно реагувати на нові виклики, коли основною загрозою виступають не втрати майна, а злочини у фінансовій та техніко-технологічній сферах або ж витік конфіденційної інформації. За таких умов все більшої актуальності набуває холістичний підхід до управління, коли підприємство сприймається як ціле, існування якого залежить від кожного складника, тому учасниками процесу забезпечення безпеки, відповідно до визначених функцій, стають працівники, менеджмент та власники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Розгляду питань щодо забезпечення економічної безпеки на різних рівнях управління багато уваги приділяють вітчизняні та закордонні вчені, зокрема: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, Т. Васильців, З. Герасимчук, В. Горбулін, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, С. Мельник, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Я. Пушак, Н. Реверчук, О. Терещенко, В. Франчук, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін.

До формування холістичного підходу в управлінні причетні такі науковці, як І. Адізес, Д. Бек, В. Євтушенко, Ф. Котлер, А. Маслоу, В. Прохорова, І. Семеняк, К. Уілберг, Р. Уфімцев, В. Чобіток, Н. Чучко, А. Штангрет.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Віддаючи належне науковій і практичній значущості

праць провідних учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо уваги приділено проблемі холістичного управління економічною безпекою підприємства.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є розгляд холізму як підґрунтя для формування теоретичних основ холістичного управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Холізм походить від грецького *βλῶς* і означає «ціле», «цілісність». Саме відштовхуючись від цілісності, відбувається розуміння людини й усього, що діється з нею і навколо неї. Основою холізму є твердження, що все живе є єдиним цілим. Людина є неподільною складовою частиною Всесвіту й у ній відображається його структура, зокрема через ДНК як алгоритму, що побудований за єдиним принципом. Такі міркування були закладені ще у трактатах давньогрецького філософа Геракліта (V ст. до н. е.), який стверджував, що «з одного – все, із усього – одне».

Оскільки в основі холізму лежить розуміння цілого як первинного у відношенні до його складників, то доцільним буде цитування постулатів ще одного відомого філософа – Платона. Він подавав ціле як сукупність чогось, що ідеально об'єднане, але не містить частинок, що створюють суперечності. Ціле складається з необмеженої кількості елементів, але не є їх сумою.

Твердження Платона знаходять відображення у сучасному розумінні терміна «ціле» в різних мовах. П. Флоренський, досліджуючи етимологічну сутність цього слова, підкреслює, що «...у грецькій мові воно визначає «прекрасне», «краса», у санскриті – «цілий», «приємний», у готській – «здоровий» і «цілий», у німецькій – «цілий» та «святий» і в російській – «цілісність» [8, с. 322].

Доцільно підкреслити, що зв'язок між цілим та станом людини не є випадковим, адже формування холізму відбувалося за активного сприяння та по-

ширення лікарями. Відомим є висловлювання Сократа: «...як неможливо приступити до лікування ока, не думаючи про голову, або лікувати голову, не думаючи про весь організм, так неможливо лікувати тіло, не лікуючи душу». У цьому висловлюванні підкреслюється той важливий момент, що не можна вирішувати певну проблему, що стосується одного зі складників, не враховуючи загальний стан цілого, та без прогнозів впливу внесення змін стосовно всіх інших складників. Уважаємо, що цей момент повинен стати основою під час формування системи холистичного управління економічною безпекою підприємства. Наприклад, протидія внутрішнім загрозам у сфері кадрової безпеки не може здійснюватися без внесення змін у кадрову політику.

Історичні підвалини виникнення та розвитку холистичного підходу все-таки безпосередньо пов'язані з медициною. Так, ще чотири тисячі років тому в Китаї за часів царювання імператора Хуань Ти застосовувалася система медицини, яка передбачала активну профілактику на основі трав, акупунктури та масажу. Відповідно до існуючих у цей період часу уявлень, хвороба виникала в організмі людини через втрату гармонії між фізичним тілом та духовним станом, а перешкодити цьому можна було завдяки дихальним і фізичним вправам, дієті та посиленню дисципліни духу.

Холізм набув поширення й у Стародавній Греції, зокрема завдяки позиції Гіппократа, якому належать такі відомі твердження, як «людина є універсальною та єдиною частиною оточуючого світу» та «мікрокосм у макрокосмі». Окрім цього, його міркування щодо стану здоров'я людини були доволі схожими на позицію китайських лікарів і спиралися на необхідність досягнення гармонії між особистістю та її оточенням.

Холізм був домінуючим ученням до XVII ст., але розвиток науки відсунув його на другі позиції у вигляді філософської концепції та холистичного підходу в медицині, в основі яких залишилася орієнтація на необхідність дослідження та використання процесу взаємодії енергії усіх складників для досягнення спільної мети.

Відродження холізму на початку XX ст. відбулося знову ж таки шляхом збільшення прихильників холистської медицини. Засновником нового холистського підходу можна вважати політика і філософа Я. Сметса, який увів в обіг термін «холізм», обґрунтував концепцію холізму у роботі «Холізм і еволюція» та запропонував формулу, згідно з якою ціле більше за суму його частин.

Досить чітко особливості холистичного підходу відображені у напрацюваннях Ж. Гебсера, який виділяє «...п'ять стадій розвитку людської свідомості: архаїчну, магічну, міфічну, раціональну та інтегральну (або холистичну)» [10, с. 221]. Науковець наполягає, що сучасна людина повинна досягнути найвищого ступеня зрілості, що потребує чіткого усвідомлення зв'язків між усіма елементами та виявлення можливого впливу чинників, які спричиняють їх зміну. Без формування цілісного уявлення про всі процеси, які супроводжують людину, організацію громади та суспільства не можна досягнути зрілості.

Д. Бек та К. Кован за аналогією з Ж. Гобсером виділили вісім стадій розвитку свідомої людини: «...ар-

хаїчно-інстинктивний, магічно-анімістичний, «рівень сили богів», «комформістський стандарт», науковий прогрес, «сприятлива самість», інтегративний та холистичний» [1, с. 322]. Зазначені науковці доводять, що останні два етапи здатні досягнути дуже вузьке коло людей (1% населення і 5% влади), оскільки для цього потрібні не лише високий рівень інтелекту, а й певні сприятливі умови. Ці два рівні забезпечують «...охоплення розумом усього спектру внутрішнього розвитку, сприйняття і розуміння значущості усіх існуючих матриць» [1, с. 322].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в сучасному холізмі акцентується увага на здатності охопити зміст цілісності через дослідження її складників, виявлення зав'язків та можливості набуття нових властивостей, які не характерні для будь-якого з елементів.

Сьогодні у західній філософії поширення набули два напрями: семантичний холізм та змістовий холізм [4, с. 171–173]. Відповідно до першого, сутність окремого слова можна зрозуміти на основі виявлення його зв'язків з іншими складниками, а другий полягає у можливості осягнення рівня інтелектуального стану лише відносно іншого інтелекту. У сукупності обидва напрями підкреслюють специфіку формування цілого та виникнення синергії.

Основи застосування холистичного підходу в економіці були покладені К. Вілбергом, який, будучи американським філософом та письменником, сформував теоретико-практичні основи, визначив принципи та запропонував методичні основи застосування інтегрального підходу в управлінні [6, с. 112].

Здійснене узагальнення дало змогу виявити, що сьогодні холистичний підхід найбільшою мірою застосовується в маркетингу. Так, Ф. Котлер його розуміє як «...підхід, за яким робиться спроба визнати й збалансувати різні компетентції та труднощі маркетингової діяльності за допомогою їх поєднання під однією загальною компетенцією» [3, с. 35]. У цьому визначенні, відповідно до основних засад холізму, акцентовано увагу на важливості не приділення уваги кожній окремій проблемі, а їх узагальненні, тобто орієнтації на цілісність. Серед інших визначень можна виділити позицію І. Семеняка та В. Євтушенка, які подають холистичне управління як «...єдине ціле, що включає в аналітичний процес усі складники ланцюга створення вартості й оцінює вплив цих процесів на споживачів, дистриб'юторів, дилерів, постачальників, співробітників та акціонерів» [5, с. 147]. Тобто цілісність повинна проявлятися не лише в орієнтації на вирішення усієї сукупності проблем, а й характеризувати вплив кожного складника та зв'язки між ними, що також відповідає основним позиціям сучасного холізму.

Потрібно визнати, що сьогодні холистичному управлінню приділяється незначна увага, хоча й відбувається поступове зростання кількості прихильників, які вважають його більш прогресивною формою порівняно з традиційними підходами в управлінні. Уважаємо за доцільне погодитися з позицією А. Штангрета, який окреслює такі відмінності холистичного управління, як «...надання переваги залученню усіх учасників до розроблення та реалізації управлінських рішень; від-

сутність потреби деталізації системи, а сприйняття її цілісною попри будь-який рівень складності та наявності відмінностей в окремих складниках; підтримання зворотного зв'язку; зменшення відстані у взаємодії між працівниками підприємства; децентралізація» [2, с. 123; 9]. Важливо, що ці відмінності визначаються автором стосовно процесів управління економічною безпекою підприємства. Поруч із цим, на нашу думку, їх доцільно доповнити ще й тим, що холистичне управління дає змогу враховувати вплив чинників макро- та мікросередовища. Чинники макросередовища безпосередньо не впливають на діяльність підприємства, а лише опосередковано. Стосовно них доцільно здійснити групування з виділенням економічних, техніко-технологічних, політичних, соціальних, культурних екологічних, військових та ін. Чинники мікросередовища пов'язані з діяльністю постачальників, конкурентів, покупців, посередників, представників громади та органів місцевої влади, які безпосередньо впливають на діяльність підприємства. Така позиція ґрунтується на постулатах холізму, які вимагають формування цілісного уявлення не лише про складники та взаємозв'язки між ними, а й урахування сили впливу середовища, що прямо або ж опосередковано взаємодіє із системою. Зроблене доповнення дає змогу переглянути сутність ключових аспектів холистичного управління, які виділені в довідниковій літературі [7, с. 227], шляхом урахування специфіки процесу забезпечення економічної безпеки підприємства:

- елементний, тобто виявлення усіх складників, стан та дії яких можуть впливати на рівень економічної безпеки системи;
- структурний, що передбачає вивчення зв'язків між усіма складниками, їх зміну та вплив на стійкість системи;
- функціональний, який полягає у визначенні функцій кожного складника, аналізі їх узгодженості та можливості бути виконаними;
- інтегративний – орієнтований на виявлення протиріч у взаємодії складників щодо досягнення загальних цілей із метою їх ліквідації для підтримання життєздатності системи;
- комунікативний – вимагає перевірки та забезпечення необхідного рівня безпечності зв'язків між системою та зовнішнім середовищем;
- історичний – забезпечує на основі відстеження динаміки внутрішньогосподарських процесів та змін у зовнішньому середовищі функціонування прогнозування розвитку системи.

Визначені аспекти забезпечують цілісність у вирішенні проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства, орієнтуючи на можливості досягнення поставлених цілей не лише за рахунок внесення змін у діяльність служби безпеки, а перш за все переорієнтовуючи усі складники системи на виконання завдань у сфері безпеки. Разом із цим саме співробітники служби безпеки повинні володіти здібностями для цілісного сприйняття усіх змін у системі, які вказують на можливу зміну рівня її безпеки, із подальшим розробленням захисних заходів та прогнозування можливих результатів їх реалізації. Такі здібності полягають у:

- формуванні «загальної картини» на основі узагальнення великого обсягу інформації, тобто отримання цілісного уявлення про всі внутрішні процеси в системі, її зв'язки із зовнішнім середовищем та зміну впливу усіх факторів;

- здатності отримувати, сприймати та узагальнювати інформацію, яка надходить по різних каналах, з обов'язковою перевіркою даних;

- вмінні виявляти зв'язки між змінами у складниках системи та впливом факторів;

- здатності прогнозувати дії людей, які є суб'єктами та об'єктами процесу забезпечення економічної безпеки підприємства.

Розроблення та застосування системи холистичного управління для забезпечення економічної безпеки підприємства є доволі складним та багатоетапним процесом, який потребує зосередження уваги на відстеженні кожного бізнес-процесу та врахуванні впливу чинників зовнішнього середовища. Нами виділено такі етапи цього процесу:

- оцінка поточного рівня економічної безпеки підприємства та визначення рівня агресивності зовнішнього середовища функціонування;

- визначення ключових зовнішніх та внутрішніх загроз;

- вивчення організаційної структури підприємства з деталізацією функціональних завдань кожного складника, внутрішніх зв'язків та характеристик кожно взаємодії із зовнішнім середовищем;

- розроблення внутрішніх нормативів щодо рівня економічної безпеки, алгоритму взаємодії суб'єктів безпеки з усіма складниками;

- формування тактики і стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства;

- визначення потреби в організаційному та ресурсному забезпеченні реалізації захисних заходів;

- формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства;

- автоматизація системи холистичного управління та її інтеграція в систему корпоративного управління підприємством.

Реалізація визначених етапів забезпечить досягнення таких цілей удосконалення управління економічною безпекою підприємства:

- сприйняття безпекових принципів усіма працівниками, менеджментом та власниками як ключових, дотримання яких забезпечує функціонування та розвиток підприємства;

- розроблення та здійснення комплексних захисних заходів виходячи з необхідності попередження зниження рівня безпеки;

- налагодження довгострокової взаємовигідної співпраці із зовнішніми суб'єктами безпеки;

- досягнення загальних корпоративних інтересів шляхом узгодження інтересів працівників, менеджменту та власників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Холистичне управління є новим поняттям, методологічні основи якого лише формуються відповідно до тих завдань, які не можуть бути вже вирішені в межах традиційного управління. В умовах високої динаміки внутрішньогосподарських

процесів та посилення взаємодії із зовнішнім середовищем недостатньо приділяти увагу лише фізичному захисту майна підприємства. Утрати від реалізації загроз стосовно фінансової чи інформаційної безпеки є суттєво більшими за збитки від втрати майна внаслідок крадіжки. Лише за умови цілісного сприйняття усіх бізнес-процесів на підприємстві та взаємодії із зовнішнім середовищем із установленням їх впливу на економічну безпеку з'являється можливість розроблення та реалізації найдоцільніших захисних заходів.

Холістичне управління можна вважати новітнім напрямом дослідження в безпекознавстві, стосовно застосування якого здійснюються перші кроки, зокрема і шляхом пошуку відмінностей від традиційних підходів та встановлення нових орієнтирів для підтримання належного рівня ефективності й розвитку підприємств.

У подальших дослідженнях доцільно приділити увагу уточненню понятійного апарату та розробленню відповідних концептуальних основ.

Бібліографічний список:

1. Бек Д., Кован К. Спиральная динамика: Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке. Москва : Открытый мир, 2010. 424 с.
2. Інноваційні платформи управління економічними процесами в умовах цифровізації економіки : колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. В.В. Прохорова. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2020. С. 293.
3. Котлер Ф., Келлер К., Павленко А. Маркетинговий менеджмент : підручник. Київ : Хімджест, 2008. 720 с.
4. Прохорова В.В., Чобіток В.І. Філософський погляд ідеї холізму в управлінні підприємствами. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 28 березня 2019 р. Київ : КНУТД, 2019. 264 с.
5. Семеняк І.В., Євтушенко В.А. Основні тенденції розвитку сучасного менеджменту маркетингу. *Вестник Харьковського національного університета «ХПИ»*. 2010. № 5. С. 146–156.
6. Уилбер К.Э. Теория всего. Москва : Постум, 2013. 430 с.
7. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л.Ф. Ильичёв. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
8. Флоренский П.А. Сочинения. Москва : Мысль, 1999. 538 с.
9. Штангрет А.М., Караїм М.М., Штангрет І.А. Стратегічне управління економічною безпекою підприємства. *Прыззовський економічний вісник*. 2019. № 6 (17). URL: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5> (дата звернення: 20.09.2020).
10. Gebser J. The Ever-Present Origin. Authorized translation by Noel Barstad with Algis Mickunas. Athens : Ohio University Press, 1991.

References:

1. Bek D., Kovan K. (2010) *Spiral'naya dinamika: Upravlyaya tsennostyami, liderstvom i izmeneniyami v XXI Veke* [Spiral Dynamics: Driving Value, Leadership and Change in the 21st Century]. Moskva : Otkrytyy mir. (in Russian)
2. Prokhorova V.V. (2020) *Innovatsiini platformy upravlinnia ekonomichnymy protsesamy v umovakh tsyfvovizatsii ekonomiky* [Innovative platforms for managing economic processes in the context of digitalization of the economy]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I.S. (in Ukrainian)
3. Kotler F., Keller K., Pavlenko A. (2008) *Marketynhovyi menedzhment* [Marketing management]. Kyiv : Vydavnytstvo «Khimdzhest». (in Ukrainian)
4. Prokhorova V.V., Chobitok V.I. (2019) *Filosofskiy pohliad idei kholizmu v upravlinni pidpriemstvamy* [Philosophical view of the idea of holism in business management]. *Proceedings of the Aktualni problemy innovatsiinoho rozvytku klasterneho pidpriemnytstva v Ukraini* (Ukraine, Kyiv, March 28, 2019), Kyiv : KNUTD, pp. 171-173.
5. Semeniak I.V., Yevtushenko V.A. (2010) *Osnovni tendentsii rozvytku suchasnoho menedzhmentu marketynhu* [The main trends in the development of modern marketing management]. *Vestnyk Kharkovskoho natsyonalnoho unyversyteta «KhPY»*, no. 5, pp. 146–156.
6. Uilber K.E. (2013) *Teoriya vsego* [The theory of everything]. Moskva : Postum. (in Russian)
7. Il'ichev L.F. (1983) *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar'* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya. (in Russian)
8. Florenskiy P.A. (1999) *Sochineniya* [Essays]. Moskva: Mysl'. (in Russian)
9. Shtanhret A.M., Karaim M.M., Shtanhret I.A. (2019) *Stratehichne upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Strategic management of economic security of the enterprise]. *Pryzovskiy ekonomichnyi visnyk*, no. 6 (17). Available at: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5> (accessed 20 September 2020).
10. Gebser J. (1991) *The Ever-Present Origin*. Authorized translation by Noel Barstad with Algis Mickunas. – Athens: Ohio University Press.

Кравчук Б.В.

студент

Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лазоренко Т.В.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Kravchuk Bohdan

Student

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Lazorenko Taisiya

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

FACTORS FOR PROVIDING COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Проведений аналіз дав змогу визначити шість основних ознак поняття «конкурентоспроможність». Наведено формулу розрахунку конкурентоспроможності і представлено пропозиції, необхідні для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Визначено, що аналіз конкурентних позицій на ринку передбачає, в першу чергу, виявлення його сильних і слабких сторін, а також чинників, що впливають на ставлення споживачів до підприємства. Проаналізовано класифікації факторів, які впливають на конкурентоспроможність підприємства, зарубіжних і вітчизняних авторів. Виділено найбільш відомий в економічній літературі підхід, який ґрунтується на об'єднанні всіх факторів конкурентоспроможності у дві групи. Зазначено, що існують фактори, які меншою мірою визначаються підприємством, і фактори, які практично повністю залежать від підприємства. У підсумку визначено, що отримання конкурентних переваг значною мірою залежить від ефективності використання факторів конкурентоспроможності, а також що конкурентоспроможність являє собою сукупність характеристик підприємства, але її оцінку неможливо зробити без урахування зовнішніх факторів.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, конкуренція, конкурентоспроможність продукції, фактори конкурентоспроможності підприємства, потенціал.

Проведенный анализ позволил определить шесть основных признаков понятия «конкурентоспособность». Приведена формула расчета конкурентоспособности и представлены предложения, необходимые для повышения конкурентоспособности предприятия. Определено, что анализ конкурентных позиций на рынке предполагает в первую очередь выявление его сильных и слабых сторон, а также факторов, влияющих на отношение потребителей к предприятию. Проанализирована классификация факторов, влияющих на конкурентоспособность предприятия, зарубежных и отечественных авторов. Выделен наиболее известный в экономической литературе подход, основанный на объединении всех факторов конкурентоспособности в две группы. Отмечено, что существуют факторы, которые в меньшей степени определяются предприятием, и факторы, которые практически полностью зависят от предприятия. Определено, что получение конкурентных преимуществ в значительной мере зависит от эффективности использования факторов конкурентоспособности и что конкурентоспособность представляет собой совокупность характеристик предприятия, но ее оценку невозможно сделать без учета внешних факторов.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, конкуренция, конкурентоспособность продукции, факторы конкурентоспособности предприятия.

The article analyzes the classifications of factors ensuring the competitiveness of different authors and highlights the most complete and best to use. In the process of research general scientific and empirical techniques based on a systematic approach are used, methods of generalization, comparison, analysis and synthesis are used. The analysis allowed us to identify six main features of the concept of "competitiveness". The formula of calculation of competitiveness was resulted and the offers necessary for increase of competitiveness of the enterprise are presented. Taking into account all the necessary conditions to ensure the formation of competitiveness, the definition of "company competitiveness" is given, as well as the main aspects of this concept. It is determined that the analysis of competitive positions in the market involves, first of all, the identification of its strengths and weaknesses, as well as factors influencing the attitude of consumers to the enterprise. The essence of the category "factors of competitiveness" is determined and the list of the main factors of competitiveness of the enterprise is given. The classification is given and the analysis of the factors influencing the competitiveness of the enterprise is offered by the professor of Harvard school M. Porter. The classifications of factors of enterprise competitiveness of such authors as: A. Olivier, A. Diane and R. Ursse are also given; AA Thompson and A. Strickland; AHEM. Scudary; T.M. Kulinich and B.V. Burkina; V. Sinko and R.Yu. Emadakov. The most well-known approach in the economic literature is highlighted, which is based on combining all factors of competitiveness into two groups. The classification on external and internal factors offered by V. Sinko is considered in detail. It is noted that there are factors that are less determined by the enterprise and factors that are almost entirely dependent on the enterprise. As a result, it was determined that gaining competitive advantage largely depends on the effectiveness of the use of competitiveness factors, and that competitiveness is a set of characteristics of the enterprise, but its assessment cannot be done without taking into account external factors.

Keywords: enterprise competitiveness, competition, product competitiveness, factors of enterprise competitiveness, potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зараз відбувається збільшення конкуренції на ринку, яке пов'язане з появою великої кількості товарів-аналогів, які споживач вибирає не тільки за ціною, а й за ступенем задоволення потреб. Щоб підприємство мало високу конкурентоспроможність, потрібно приділяти увагу не лише потребам покупців, а й вивчити всі фактори, які можуть мати прямий або опосередкований вплив на діяльність організації, а також визначити відносну важливість цих факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проаналізувавши зарубіжну і вітчизняну літературу, можна зробити висновок, що існують відмінності класифікації основних чинників конкурентоспроможності. Серед авторитетних наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних учених у сфері конкурентоспроможності підприємств та факторів забезпечення конкурентоспроможності можна відзначити праці М. Портера [3], А. Олів'є, А. Дайана та Р. Урссе [4], А.А. Томпсона та А. Стрікланда [5], Г.М. Скударь [6], Т.М. Кулініча та Б.В. Буркінського [8; 7], В. Синько та Р. Ю. Емадакова [9].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізі класифікації факторів забезпечення конкурентоспроможності різних авторів і виділенні найбільш повної і кращої для використання.

У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та емпіричні прийоми, що базуються на системному підході, використано методи узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати проведеного аналізу поняття «конкурентоспроможність» компаній дав змогу виділити шість основних ознак цієї категорії:

1) продукція максимально задовольняє потреби споживачів (у тому числі співвідношення «ціна/якість»);

2) підприємство функціонує в рамках закону;

3) власники компанії задоволені обсягом прибутку;

4) персонал задоволений своєю роботою та зарплатою і повністю поділяє корпоративну культуру компанії;

5) підприємство дбає про навколишнє середовище, планомірно зменшуючи шкідливий вплив на неї і використовуючи тільки екологічно чисті сировину та технології;

6) підприємство формує нові цінності: допомагає бідним та інвалідам, реалізує різні волонтерські й соціальні проекти і програми.

Конкурентоспроможність компанії – показник динамічний і має вивчатися в конкретному моменті часу з урахуванням змін ринкової кон'юнктури.

Показник конкурентоспроможності компанії може бути визначений за формулою [1]:

$$K = \lambda * K_T + (1 - \lambda) * K_n, \quad (1)$$

де K_T – інтегральний показник конкурентоспроможності товару;

K_n – інтегральний показник конкурентного потенціалу організації;

λ – коефіцієнти переваги (цінності) фактора.

Інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства (K) може змінюватися в межах від 0 до 1. Чим ближче значення K до 1, тим вище конкурентоспроможність підприємства.

На нашу думку, щоб забезпечити необхідний рівень конкурентоспроможності, організації необхідно:

1) створити умови для випуску високоякісного конкурентоспроможного асортименту товарів, що відповідають усім потребам цільових груп споживачів;

2) забезпечити розвиток конкурентного потенціалу організації до рівня провідних конкурентів галузі, враховуючи, що конкурентний потенціал організації – це здатність організації гнучко перебудувувати свої бізнес-процеси відповідно до вимог зовнішнього середовища.

З огляду на всі необхідні умови, що забезпечують формування конкурентоспроможності компаній, ми вважаємо, що конкурентоспроможність компанії –

це здатність компанії в умовах динамічно мінливого зовнішнього середовища випускати товари високої якості за адекватними цінами, максимально передбачувати потреби цільових сегментів, урахувати екологічні наслідки діяльності й гнучко адаптувати всі бізнес-процеси, що становлять конкурентний потенціал організації, до цих умов.

Дане визначення висвітлює, на нашу думку, такі аспекти конкурентоспроможності:

1) конкурентоспроможність – це динамічний показник, оскільки він варіюється за зміни зовнішнього середовища;

2) конкурентоспроможність оцінюється в конкретних цільових сегментах;

3) конкурентоспроможне підприємство здатне не просто задовольняти, а передбачати потреби цільових груп;

4) конкурентоспроможність об'єднує у собі два принципово значущих показника: конкурентоспроможність продукції і конкурентний потенціал організації;

5) визначає особливості вимірювання конкурентоспроможності компанії за допомогою синтезу двох складників: конкурентоспроможності продукції та конкурентного потенціалу організації;

6) указує на те, що конкурентоспроможне підприємство повинно розвивати й адаптувати свої бізнес-процеси, щоб відповідати необхідному рівню;

7) показує, що конкурентоспроможне підприємство повинно враховувати екологічні наслідки своєї діяльності.

Аналіз конкурентних позицій підприємства на ринку передбачає, передусім, виявлення його сильних і слабких сторін, а також факторів, що впливають на ставлення споживачів до підприємства.

Під категорією «фактори конкурентоспроможності» потрібно розуміти процеси та явища виробничої діяльності підприємства і соціально-економічного життя суспільства, які призводять до змін абсолютної і відносної величин витрат, доходу і прибутку, внаслідок чого змінюється рівень конкурентоспроможності підприємства.

До факторів конкурентоспроможності можна віднести: фінансовий стан підприємства; стан бази і рівень витрат для власних НДДКР; наявність новітньої

технології; забезпеченість кваліфікованими фахівцями; можливість цінового і продуктового маневрування; наявність розвинутої збутової мережі; наявність технічного обслуговування; можливість брати кредити; ефективність реклами і засобів стимулювання збуту; інформованість і висока платоспроможність покупців [2].

Професор Гарвардської школи М. Портер запропонував класифікувати фактори конкурентоспроможності за такими ознаками (табл. 1) [3].

До основних факторів відносять об'єднання природних ресурсів, кліматичних умов, географічного положення країни, некваліфікованої і напівкваліфікованої робочої сили, дебетового капіталу. Розвинені фактори – висококваліфіковані фахівці, високотехнологічні виробництва, сучасна інфраструктура обміну інформацією.

Слід зазначити, що основні чинники досить об'єктивні, для їх створення необхідна незначна кількість державних вкладень і приватних інвестицій.

Для конкурентоспроможності підприємства велике значення мають розвинені фактори. Для їх подальшого розвитку потрібні значні, часто довготривалі вкладення людських ресурсів і капіталу. Також необхідно використовувати висококваліфіковані кадри і високі технології для створення розвинених факторів. Розвинені фактори часто базуються на основних факторах, які не є надійним джерелом конкурентоспроможності підприємства, але повинні бути досить якісними, щоб на їх основі можна було створити розвинені фактори.

На думку М. Портера, підприємство, яке вважає власний бізнес потенційно глобальним, повинно цікавитися питанням, чи має воно змогу впроваджувати ефективну політику інновацій та як дана політика впливає на рівень конкурентоспроможності підприємства [3].

Французькі економісти А. Олів'є, А. Дайан, Р. Усрсе пропонують вісім факторів конкурентоспроможності підприємства:

– якість – чи відповідає продукт високому рівню товарів ринкових лідерів і виявляється шляхом опитувань та порівняльних тестів;

– концепція товару і послуги, на якій базується діяльність підприємства;

Таблиця 1

Класифікація факторів, які впливають на конкурентоспроможність підприємства

Класифікаційна ознака	Вид факторів
Характер	– основні: об'єднання природних ресурсів, кліматичних умов, географічного положення країни, некваліфікованої і напівкваліфікованої робочої сили, дебетового капіталу; – розвинені: висококваліфіковані фахівці, високотехнологічні виробництва, сучасна інфраструктура обміну інформацією.
За відношенням до підприємства	– зовнішні: сукупність суб'єктів і сил, які знаходяться за межами підприємства і будь-яким чином впливають на його діяльність; – внутрішні: мають прямий вплив на функціонування підприємства.
Ступінь спеціалізації	– загальні: впливають на всі складники конкурентного середовища; – спеціалізовані: впливають на кілька складників.
Час впливу	– короткострокові: фактори роблять швидкий вплив; – середньострокові: дія проявляється через час; – довгострокові: тривалий вплив.
За механізмом виникнення	– природні; – штучно створені.

- ціна товару з можливою націнкою;
- фінанси;
- торгівля;
- післяпродажне обслуговування, яке забезпечить підприємству постійних клієнтів;
- зовнішня торгівлю підприємства;
- передпродажна підготовка, яка демонструє здатність підприємства як передбачати запити майбутніх споживачів, так і переконувати їх у виняткових можливостях підприємства задовольнити ці потреби [4].

А.А. Томпсон і А. Стрікленд виділяють такі фактори конкурентоспроможності підприємства:

- технологічні (використання технологій, наукових досліджень, інноваційних можливостей, удосконалення продукції);
- виробничі (виробничі потужності, висока якість продукції та низькі витрати на виробництво);
- маркетингові (якість і характеристики продукції, імідж компанії, висококваліфікований персонал, широкий асортимент);
- розподільні (можливість швидкого поширення товару);
- інноваційні можливості;
- здатність швидко реагувати на зміни ринку;
- фінансові ресурси;
- обслуговування клієнтів [5].

Г.М. Скудар стверджує, що в умовах відкритої ринкової економіки та жорсткої конкуренції, яка приймає глобальний характер, основними у забезпеченні конкурентоспроможності стають якісно-цінові фактори, а саме високий технічний рівень, науковість продукції, новизна та низькі виробничі витрати [6].

Вітчизняні вчені Т.М. Кулініч та Б.В. Буркінський притримуються такої ж самої позиції [7; 8]. Вони вважають, що у сучасному світі одним із найбільш визначальних факторів підвищення конкурентоспроможності організації стає ефективність інноваційної політики, яка виявляється у пришвидшених темпах упровадження у виробництво нових досягнень науки і техніки. На основі досягнутого інноваційного рівня виробництва у результаті такої політики можна робити висновки про конкурентоспроможність суб'єкта господарської діяльності.

Найбільш популярним в економічній літературі є підхід, який ґрунтувався на об'єднанні всіх факторів конкурентоспроможності у дві групи: зовнішні фактори, які меншою мірою визначаються підприємством, і внутрішні, котрі практично повністю залежать від підприємства (В. Синько, Р.Ю. Емадаков) [9] (рис. 1).

Розглянемо детальніше запропоновану В. Синько класифікацію на зовнішні і внутрішні фактори.

Від зовнішнього середовища залежить вибір напряму розвитку організації в довгостроковій перспективі. Відповідно, під час вивчення зовнішнього середовища потрібен ретельний аналіз тих факторів, об'єктів, явищ і процесів, які можуть посилити або послабити конкурентоспроможність підприємства.

Постачальники. Важливими вхідними елементами виступають обладнання, робоча сила, капітал, матеріали та енергія. Більшість організацій залежить від безперервного постачання матеріалів, тому у виробника існує необхідність тісно взаємодіяти з постачальниками.

Зовнішні фактори підприємства

-
- Постачальники
- Інвестиційна привабливість
- Державні органи
- Споживачі
- Конкуренти

Внутрішні фактори підприємства

- Кадровий потенціал
- Виробничий потенціал
- маркетинговий потенціал
- Фінансовий потенціал

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні фактори забезпечення конкурентоспроможності підприємства [8]

Інвестиційна привабливість. Для того щоб компанія функціонувала і розвивалася, необхідний капітал. Серед потенційних інвесторів можуть бути банківські установи, державні програми надання позик, приватні особи та акціонери. Важливим є те, що чим вище успіх діяльності організації, тим більше можливостей залучити необхідний обсяг коштів.

Державні органи. Підприємства повинні слідувати державним законам, а також вимогам органів державного регулювання.

Споживачі. Видатний фахівець з управління Ф. Друкер засвідчує: «Єдина істинна ціль бізнесу – створювати споживача». Це означає, що за задоволення запитів споживача підприємство буде мати високий рівень конкурентоспроможності. Коли споживачі вирішують, які саме послуги та товари вони бажають і за якою ціною, вони визначають для підприємства практично все, що відноситься до результатів його діяльності.

Конкуренти. У більшості ситуацій саме конкуренти визначають, який продукт можна продати і за яку ціну. Важливо усвідомлювати, що споживачі – далеко не єдиний об'єкт конкуренції організацій. Організації можуть також конкурувати за матеріали, трудові ресурси, капітал і можливість використовувати технічні інновації. Від конкуренції можуть залежати і внутрішні фактори, наприклад умови роботи, рівень оплати праці і характер взаємовідносин керівників із підлеглими.

До внутрішніх факторів, що визначають конкурентоспроможність підприємства, належать елементи, які формують його внутрішній потенціал.

Кадровий потенціал підприємства. Для ефективності роботи компанії, для здійснення її цілей і завдань необхідно найняти висококваліфікований персонал. Саме через брак професіоналів нині деякі галузі не здатні розвиватися.

До виробничого потенціалу належать виготовлення продукту, ведення складського господарства, проведення досліджень і розробок, обслуговування технологічного парку.

Організаційний потенціал – це сукупність комунікаційних процесів, організаційних структур, норм, правил, процедур, розподілу прав і відповідальності, ієрархії підпорядкування.

Маркетинговий потенціал внутрішнього середовища організації охоплює процеси, що пов'язані

з реалізацією продукції, а саме стратегія продукту, стратегія просування продукту на ринку, стратегія ціноутворення, вибір систем розподілу і ринків збуту.

Фінансовий потенціал – це всі процеси, пов'язані з ефективним використанням і рухом грошових коштів на підприємстві. Також це необхідність підтримувати ліквідність і забезпечувати прибутковість, створювати інвестиційні можливості та ін.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, фактори по-різному можуть впливати на конкурентоспроможність підприємств – як позитивно, так і негативно. Однак наявність самих факторів не забезпечує високу конкурентоспроможність підприємства. Отримання конкурентних переваг, які базуються на факторах, залежить від ефективності їх використання і галузі, в якій вони застосовуються.

Розглянувши фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, можна припустити, що конкурентоспроможність підприємства являє собою сукупність характеристик самого підприємства, але водночас оцінку конкурентоспроможності неможливо виконати без аналізу зовнішніх чинників, що впливають на підприємство. Ми дійшли висновку, що для більш якісної оцінки конкурентоспроможності підприємства потрібно вивчати фактори з класифікацій авторів ті їхній вплив, що допоможе виявляти можливості і загрози розвитку підприємства.

Бібліографічний список:

1. Фасх'єв Х.А. Модель управління конкурентоспроможністю підприємства. *Маркетинг*. 2009. № 6. С. 107–124.
2. Ахметов Т.С. Фактори конкурентоспроможності підприємства. *Міжнародний науково-дослідний журнал*. 2014. № 8–2 (27). С. 7–8.
3. Портер М. Конкуренція. Москва : Вільямс, 2005. С. 608.
4. Олив'є А., Дайан А., Урсе Р. Международный маркетинг. Академия рынка: маркетинг / под ред. А.Г. Худонормова. Москва : Экономика, 1994. С. 513.
5. Томпсон-мол. А.А., Стрікленд III А.Дж. Стратегічний менеджмент: концепції і ситуації для аналізу. Київ, 2006. 412 с.

6. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения. Киев : Наук. думка, 1999. 496 с.
7. Буркинський Б., Савчук С. Інноваційний рівень виробництва та конкурентоспроможність чорної металургії України. *Економіка України*. 2006. № 4. С. 4–15.
8. Кулініч Т.М. Інноваційні фактори конкурентоспроможності в сучасних умовах інтернаціоналізації. *Стратегія розвитку України*. 2007. № 1/2. С. 338–345.
9. Синько В. конкуренция и конкурентоспособность: основные понятия. *Стандарты и качество*. 2013. № 4. С. 54–59.

References:

1. Faskhijev Kh.A. (2009) Modelj upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryemstva [Enterprise competitiveness management model]. *Marketing*, vol. 6, pp. 107–124.
2. Akhmetov T.S. (2014) Faktory konkurentospromozhnosti pidpryemstva [Factors of enterprise competitiveness]. *International Research Journal*, vol. 8–2, no. 27, pp. 7–8.
3. Porter M. (2005) Konkurencija [Competition]. Vydavnychyj dim «Vilijams», pp. 608. (in Ukrainian)
4. Oliv'e A. (1994) Mezhdunarodnyy marketing. Akademiya rynku: marketing [International marketing. Market Academy: Marketing]. *Ekonomika*, pp. 513. (in Russian)
5. Tompson-mol. A.A., Striklend III A.D. (2006) *Strategichnyj menedzhment: koncepciji i situaciji dlja analizu* [Strategic management: concepts and situations for analysis]. pp. 412. (in Ukrainian)
6. Skudar' G.M. (1999) *Upravlenie konkurentosposobnost'yu krupnogo aktsionernogo obshchestva: problemy i resheniya* [Management of the competitiveness of a large joint stock company: problems and solutions]. Kyiv: Nauk. dumka, pp. 496. (in Russian)
7. Burkinsky B., Savchuk S. (2006) Innovacijnyj rivenj vyrobnyctva ta konkurentospromozhnistj chornoji metalurgiji Ukrainy [Innovative level of production and competitiveness of ferrous metallurgy of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 4–15.
8. Kulnich T.M. (2007) Innovacijni faktory konkurentospromozhnosti v suchasnykh umovakh internacionalizaciji [Innovative factors of competitiveness in modern conditions of internationalization]. *Strateghija rozvytku Ukrainy*, vol. 1/2, pp. 338–345.
9. Sin'ko V. (2013) Konkurenciya i konkurentosposobnost': osnovnye ponyatiya [Competition and competitiveness: basic concepts]. *Standarty i kachestvo*, vol. 4, pp. 54–59.

УДК 339.9

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-10>

Кубів С.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу і логістики
Національного університету «Львівська політехніка»

Федюк В.В.

здобувач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Kubiv Stepan

Ph.D. (Economics), Associate Professor
Lviv Polytechnic National University

Fedyuk Vasyi

Degree Seeking Applicant
Lviv institute IAPM

МЕТОД ВИБОРУ ПОКАЗНИКІВ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ КОНКРЕТНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОБЛЕМ

THE METHOD OF SELECTING INDICATORS THAT CHARACTERIZE THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN SOLVING SPECIFIC MANAGEMENT PROBLEMS

Підприємства аграрного сектору змушені постійно підтримувати позитивну динаміку розвитку своєї зовнішньоекономічної діяльності. Це стає підставою для постійного моніторингу ринкових інновацій і здійснення пошуку можливостей для отримання більших економічних ефектів за рахунок поліпшення якості продукції та мінімізації витрат на енергію, яка використовується під час виробництва, зберігання і транспортування. У статті проаналізовано математичний інструментарій оцінювання рівня економічної ефективності процесу зовнішньоекономічної діяльності, який на відміну від існуючих ураховує можливість аналізу співвідношення між динамікою зміни темпів росту ключового індикатора результативності зовнішньоекономічної діяльності відносного тривалості та вартості цього процесу, що дало змогу вирішити важливу наукову проблему аналізування тенденцій зміни економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності у тривимірному просторі відносно одночасно двох загальних параметрів. Інструментарій базується на розрахунку зміни об'єму тривимірної фігури, яку описує критерій результативності зовнішньоторговельних операцій та параметри вартості і тривалості їх реалізації. Існуючі методи базуються на дослідженні двохвимірної динаміки, що, однак, не дає цілісного уявлення про стан взаємозалежності між досліджуваними показниками.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, математична модель, зовнішньоторговельна операція, масиви даних, експортно-імпортна діяльність.

Предприятия аграрного сектора вынуждены постоянно поддерживать положительную динамику развития своей внешнеэкономической деятельности. Это становится основанием для постоянного мониторинга рыночных инноваций и осуществления поиска возможностей для получения больших экономических эффектов за счет улучшения качества продукции и минимизации затрат на энергию, которая используется при производстве, хранении и транспортировке. В статье проанализирован математический инструментальный оценки уровня экономической эффективности процесса внешнеэкономической деятельности, который в отличие от существующих учитывает возможность анализа соотношения между динамикой изменения темпов роста ключевого индикатора результативности внешнеэкономической деятельности относительно продолжительности и стоимости этого процесса, что позволило решить важную научную проблему анализа тенденций изменения экономической эффективности внеш-

неэкономической деятельности в трехмерном пространстве относительно одновременно двух общих параметров. Инструментарий базируется на расчете изменения объема трехмерной фигуры, которую описывает критерий результативности внешнеэкономических операций и параметры стоимости и продолжительности их реализации. Существующие методы основываются на исследовании двухмерной динамики, что, однако, не дает целостного представления о состоянии взаимозависимости между исследуемыми показателями.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, математическая модель, внешнеэкономическая операция, массивы данных, экспортно-импортная деятельность.

Today, the problem of scientifically sound economic evaluation of the method of selection of indicators that characterize the development of foreign economic activity in solving specific management problems of agricultural enterprises, taking into account the rationality of creative ideas and the cost of their commercialization. The enterprises of the agricultural sector are forced to constantly maintain the positive dynamics of the development of their foreign economic activity. This becomes the basis for constant monitoring of market innovations and the search for opportunities to obtain greater economic effects by improving product quality and minimizing the cost of energy used in production, storage and transportation. Despite the large number of scientific papers and significant achievements in the theory and practice of economic evaluation of foreign economic activity of agricultural enterprises, scientists did not pay attention to the choice of indicators for evaluating foreign economic activity of agricultural enterprises; methods for assessing the level of economic efficiency of foreign economic activity; provisions on the formation of information and organizational support for assessing the development of foreign economic activity of enterprises in the agricultural sector. The article analyzes the mathematical tools for assessing the level of economic efficiency of foreign economic activity, which, in contrast to existing ones, takes into account the possibility of analyzing the relationship between the dynamics of growth of a key indicator of foreign economic activity relative to the duration and cost of this process. efficiency of foreign economic activity in three-dimensional space relative to two general parameters at the same time. The toolkit is based on the calculation of the change in the volume of a three-dimensional figure, which is described by the criterion of the effectiveness of foreign trade operations and the parameters of the cost and duration of their implementation. Existing methods are based on the study of two-dimensional dynamics, which, however, does not give a holistic view of the state of interdependence between the studied indicators.

Keywords: foreign economic activity, mathematical model, foreign trade operation, data sets, export-import activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору спирається на широке використання математичного інструментарію, різного роду інформації, класифікованої та систематизованої на основі правил математичної логіки та з використанням відповідних комплексів програмного забезпечення. Прийняття рішень щодо організаційних змін на підприємстві, яке проводить оцінювання результатів своєї зовнішньоекономічної діяльності, відбувається з використанням методу вибору показників, які характеризують розвиток зовнішньоекономічної діяльності під час вирішення конкретних управлінських проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Сьогодні актуальною є проблема науково обґрунтованого економічного оцінювання методу вибору показників, які характеризують розвиток зовнішньоекономічної діяльності, під час вирішення конкретних управлінських проблем підприємств аграрного сектору з урахуванням раціональності креативних ідей і витрат на їх комерціалізацію.

Серед науковців, які займалися проблемами розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, відомими є праці Бойка, П. Гайдуцького, В. Геєця, С. Дем'яненка, А. Кандиби, В. Топіхи, А. Кредисова, С. Кваши, М. Парсяка, С. Соколенка, А. Коверго, А. Баскакова, І. Багрової, В. Бурмістрова, Л. Головки, О. Гребельника, Л. Швайка. Такі науковці, як В. Вітлінський, М. Долішній, М. Козоріз, В. Мікловда, В. Пономаренко, Л. Піддубна [1–6], приділяли увагу

особливостям оцінювання економічної ефективності показників зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням певних управлінських проблем.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії та практиці економічного оцінювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору, поза увагою науковців залишилися вибір показників оцінювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств; методи оцінювання рівня економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності; положення з формування інформаційно-організаційного забезпечення оцінювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Написання даної статті дало змогу провести аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору економіки України, визначення методу вибору показників, які характеризують розвиток зовнішньоекономічної діяльності, під час вирішення конкретних управлінських проблем. Це створило підґрунтя для формулювання авторських пропозицій щодо вдосконалення процесу вибору показників та аналізування процесу реалізації зовнішньоекономічної діяльності з поглядом узагальнення її результатів шляхом аналізування залежності результуючого параметра відносно тривалості та вартості затрачених ресурсів на досягнення тих чи інших результатів під час реалізації вітчизняними підприємства аграрного сектору продукції на міжнародних ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Логічним завданням, яке постає після того, як представлено наукове розуміння послідовності етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності, є вибір показників, необхідних для проведення аналізу успішності ЗЕД вітчизняних аграрних підприємств. Оцінка експортно-імпоротної діяльності потребує застосування великої кількості показників, застосування яких уже мало місце у практиці підприємств або тих, які ще не використовувалися. Отже, вибрати необхідні для оцінювання зовнішньоекономічної діяльності індикатори – надзвичайно складне завдання. Проте, враховуючи думки науковців, опубліковані у спеціалізованих виданнях [1–6], та особисті висновки, які одержані під час дослідження даної проблематики, розв'язання завдання із вибору показників оцінювання ЗЕД аграрних підприємств має полягати у послідовному вирішенні таких питань: вибір критеріїв, за якими відбуватиметься вибір показників; вибір джерела інформації; вибір напряму аналізу, тобто обґрунтування призначення показників або встановлення того, яку інформацію вони мають відображати; визначення чинників, які впливають на зовнішньоекономічну діяльність аграрного підприємства.

Як бачимо зі сформульованих завдань, перед тим як приступити до вибору показників, необхідним є вирішення багатьох питань, серед яких – аналізування чинників, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність підприємства аграрного сектору, встановлення критеріїв, за якими вибиратимуться показники, та обґрунтування визначення джерела інформації, на основі якої проводитимуться розрахунки або надаватимуться якісні оцінки стосовно досліджуваних економічних явищ і процесів.

Під критеріями вибору показників можна розуміти їх характеристику. Так, показники можуть давати оцінку перспективного або ретроспективного стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Вони можуть бути абсолютні або відносні, характеризувати досліджуване явище або процес кількісно чи якісно, відображати динаміку чи стан певного явища. Вибір критеріїв, за якими здійснюється вибір показників, слід здійснювати на основі суто ситуаційного підходу, який ураховує особливості підприємства та ринків, на яких воно функціонує.

На основі аналізування досвіду здійснення ЗЕД підприємствами аграрного сектору України встановлено, що для її оцінювання можна використовувати такі групи показників: «ретроспективні – перспективні»; «абсолютні – відносні»; «економічної ефективності – продуктивності».

Перша група показників базується на аналізуванні процесів або явищ, що мали місце у минулому або відбуватимуться у майбутньому. Зазвичай такі показники відображають перспективну або ретроспективну динаміку досліджуваних економічних процесів. Абсолютні або відносні показники відрізняються змістом інформації, яку вони відображають, та мірою характеристики дійсності. Так, абсолютні показники прямо відображають стан розвитку ЗЕД підприємства аграрного сектору, тоді як відносні характеризують його опосередковано через певні співвідношення, вираже-

ні у формі коефіцієнтів або відсотків. Показники, що характеризують економічну ефективність, відображають стан розвитку ЗЕД із погляду співвідношення результату до затрачених ресурсів, тоді як індикатори продуктивності відображають кількісні результати діяльності аграрних підприємств.

Таким чином, кожне підприємство вибирає критерій, за яким відбуватиметься вибір показників для оцінювання стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств на основі врахування трьох перелічених вище характеристик. Ці характеристики формують трьохвимірну матрицю, певне місце в якій займає будь-який показник стану розвитку ЗЕД.

Джерелом інформації, яка може використовуватися для аналізування зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України, є: статистичні відомості, які постачаються Державною службою статистики України; статистичні дані міжнародних організацій, членом яких є Україна (Світовий банк, СОТ тощо); статистичні дані комітетів ЄС або уряди країн – партнерів України (Європейська комісія з питань торгівлі); звітність підприємств України; внутрішня звітність досліджуваних аграрних підприємств; спеціалізовані видання, консалтингові компанії та експерти у сфері розвитку експортно-імпорتنих операцій продукції аграрної галузі.

Перелічені джерела інформації є відкритими для вивчення, проте підприємство може також використовувати закриті форми здобуття необхідних даних. Це може бути аутсорсинг (взаємодія з провідними спеціалістами, часто працівниками на підприємствах-конкурентах, із метою вдосконалення, поліпшення або розвитку діяльності підприємства, головним чином, у технологічній сфері), «переманювання» працівників підприємств-конкурентів, застосування заборонених форм пошуку інформації через використання інформаційно-комунікаційних мереж, застосування технології Data Science та подібних систем машинного навчання, отримання даних через використання API-функцій для взаємодії з провідними вебпорталами, зокрема соціальними мережами тощо.

Вибір показників має відбуватися після того, як підприємство оцінило можливості власного інформаційного забезпечення. Прийняття рішення щодо формування критеріїв вибору індикаторів стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств має передувати вибору джерела інформації.

Вагомим аргументом під час вибору того чи іншого індикатора для дослідження стану розвитку ЗЕД аграрного підприємства є обґрунтування напрямку аналізу, який при цьому відбувається. Під напрямком аналізу розуміється деталізоване бачення відомостей, які мають відстежуватися на основі певних показників.

Аналізування факторів, які впливають на успішність реалізації зовнішньоекономічної діяльності, дає змогу деталізувати особливості розрахунку показників для її моніторингу та визначити джерела інформації, які найбільш повно характеризують визначені на попередніх етапах напрями оцінювання ЗЕД аграрних підприємств. Визначення сили та напряму впливу певного переліку досліджуваних факторів дає змогу

дослідити характер математичних залежностей представлення індикаторів для відстеження їх динаміки. Перелік факторів устанавлюється кожним підприємством окремо залежно від специфіки його діяльності та особливостей ринків і галузі. Якщо йдеться про аграрні підприємства, то можна визначити такі загальні групи чинників, що можуть впливати на результати здійснення зовнішньоекономічної діяльності: фінансово-господарський стан підприємства; досвід реалізації зовнішньоекономічних операцій; державне регулювання у сфері ЗЕД; інтелектуальний потенціал підприємства; активність на фондових ринках та наявність позитивних висновків від міжнародних аудиторських компаній; особливості каналу реалізації продукції; рівень технологічного забезпечення.

Ці та інші групи чинників впливають на успішність реалізації зовнішньоекономічних операцій, що дає змогу на підставі їх дослідження встановити, чи можливе поліпшення реалізації деяких операцій, яким буде найкращий час для їх здійснення та оптимальна структура товарного асортименту. Ці та інші питання вирішуються шляхом використання математичних засобів наукового дослідження на основі факторного аналізу. Застосування кореляційно-регресійних моделей дає змогу оцінити напрям та силу впливу окремих факторів, що, своєю чергою, створює широкі можливості для прогнозування та планування сценаріїв розвитку зовнішньоекономічної діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва.

Послідовність взаємодії елементів процесу оцінювання ЗЕД аграрних підприємств відбувається на основі таких етапів:

– I етап. Урахування впливу факторів на результати здійснення зовнішньоекономічної діяльності аграрними підприємствами.

– II етап. Вибір критеріїв, за якими вибиратимуться показники (абсолютні, відносні індикатори, ретроспективне, перспективне оцінювання ЗЕД тощо).

– III етап. Вибір джерел інформації, які дають змогу отримати повні відомості про результати здійснення зовнішньоекономічної діяльності як у ретроспективі, так і у перспективі.

– IV етап. Вибір напрямів аналізу (формування векторів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності). На цьому етапі встановлюється, яка інформація відобразатиметься за допомогою вибраних показників.

Таким чином, процедура вибору показників оцінювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає проходження чотирьох підготовчих етапів, під час яких визначаються особливості індикаторів, що застосовуватимуться для оцінювання ЗЕД аграрних підприємств.

Прийняття рішень на другому, третьому та четвертому етапах спирається на ситуаційний досвід підприємства з урахуванням особливостей його діяльності та ринків і галузей, на яких воно функціонує. Тому вибір напрямів аналізу, джерел інформації та критеріїв здійснюється керівництвом підприємства або відповідними аналітичними підрозділами на основі детального дослідження індивідуальних особливостей підприємницької діяльності цього підприємства.

Аналіз факторів є широкою галуззю з практично необмеженим набором інструментів. Вибір методу аналізу факторів, відображення та характеристика їхнього впливу, прийняття рішення щодо вибору критеріїв відбору показників на основі попередньо здійсненого аналізу чинників є складними завданнями, які спираються не тільки на застосування досвіду і вузькоспеціалізованих знань працівників підприємства, а й потребують виходу за рамки галузі з метою якомога ширшого та точного дослідження сили та напрямку ретроспективного та перспективного впливу факторів на результати здійснення зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. Ці та інші причини зумовлюють необхідність більш детального розгляду цього питання.

Вирішення проблеми аналізу факторів та застосування його результатів широко описано у науковій літературі і використовується у сфері наукових та прикладних пошуків інноваційних, технологічних, виробничих та прогностичних рішень щодо здійснення підприємницької діяльності. Серед методів аналізування чинників та вимірювання сили і напрямку їхнього впливу найбільшою популярністю користується метод експертного опитування. У спеціалізованих літературних джерелах широко та в повному обсязі описано порядок використання математичного інструментарію щодо використання цього методу на практиці.

Необхідність проведення аналізу факторів перед вибором показників з оцінювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств обґрунтовано також через те, що під час реалізації перспективного аналізування зовнішньоекономічних операцій необхідним є застосування моделей залежності результуючого параметра (вибраного для оцінювання ЗЕД показника) від факторів, які впливають на ефективність реалізації експортно-імпортних операцій. Якщо вибрано показники, прогнозування яких можливе на основі застосування математичних залежностей від динаміки стану чинників ефективності зовнішньоекономічної діяльності, то це дає змогу використовувати вибрані показники під час прогнозування ЗЕД аграрного підприємства у майбутньому з високим рівнем точності.

Завдання аналізування факторів передбачає не лише пошук тих чинників, вплив яких варто враховувати на основі поширених у науковій літературі методів: експертного опитування, кластеризації, кореляції, регресії, факторного аналізу тощо. Необхідним є також формування підґрунтя для отримання якісного прогнозу з урахуванням динаміки факторів, для котрих спостерігається високий рівень кореляції з вибраними індикаторами. Тому процес вибору показників оцінювання зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств має спиратися на врахування можливості здійснення якісного прогностичного аналізу перспективної динаміки вибраних показників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Реалізація усіх приведених вище етапів потребує великих затрат часу та спирається на широкий досвід і знання працівників. Тому чим більше часу використовується запропонований механізм здійснення етапів оцінювання ЗЕД аграрних підприємств, тим точнішими та об'єктивнішими є його результати. Виходячи із цього припущення, логічно постає про-

блема оцінювання рівня якості вибраних на попередніх стадіях показників. Для вирішення цієї проблеми необхідним є використання категорії часу та витрат на вдосконалення процесу реалізації експортно-імпорتنих операцій. Якщо зі зростанням тривалості реалізації зовнішньоекономічної діяльності витрати не зменшуються, за відсутності зростання їх прибутковості, то є підстави говорити про низький рівень ефективності впровадження вибраних на етапі оцінювання показників для моніторингу та прогнозування ЗЕД у сфері аграрного бізнесу та галузі у цілому.

Бібліографічний список:

1. Вітлінський В.А. Аналіз оцінка і моделювання економічного ризику. Київ : ДЕМІУРГ, 1996. 212 с.
2. Долішній М., Козоріз М., Мікловда В. Підприємництво в Україні: проблеми становлення та розвитку : монографія / за ред. М. Долішнього. Ужгород : Карпати, 1997. 358 с.
3. Мазаракі А. Управління експортним потенціалом України : монографія / за ред. А.А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2007. 210 с.
4. Пономаренко В.С., Піддубна Л.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. Харків : ІНЖЕК, 2008. 328 с.
5. Прокопенко О.В. Формування стратегій забезпечення достатнього рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств : монографія / за ред. Ю.С. Шипуліної. Суми : Папірус, 2012. С. 384–391.
6. Ілляшенко С.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства : монографія / за ред.

С.М. Ілляшенка. Суми : Університетська книга, 2008. 272 с.

References:

1. Vitlinskyy V. A. (1996) Analiz otsinka i modelyuvannya ekonomichnoho ryzyku [Analysis of assessment and modeling of economic risk]. Kyiv: DEMIURH, p. 212. (in Ukrainian)
2. Dolishniy M., Kozoriz M., Miklovda V. (1997) Pidpryyemnytstvo v Ukrayini: problemy stanovlennya ta rozvytku [Entrepreneurship in Ukraine: problems of formation and development]: a monograph / ed. Dolishniy M., Uzhhorod. Karpaty, p. 358. (in Ukrainian)
3. Mazaraki A.A. (ed). (2007) Upravlinnya eksportnym potentsialom Ukrayiny [Management of export potential of Ukraine] : monograph / ed. A.A. Mazaraki. Kyiv: KNTEU, p. 210. (in Ukrainian)
4. Ponomarenko V.S., Pidubna L.I. (2008) Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva [Management of international competitiveness of the enterprise]. Textbook. Kharkiv: VD "INZHEK", p. 328. (in Ukrainian)
5. Prokopenko O.V. (2012) Formuvannya stratehiy zabezpechennya dostatn'oho rivnya ekonomichnoyi bezpeky zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [Formation of strategies for ensuring a sufficient level of economic security of foreign economic activity of machine-building enterprises] : a monograph / ed. Y.S. Shipulina. Sumy: LLC "DD" Papyrus", pp. 384–391. (in Ukrainian)
6. Ilyashenko S.M. (2008) Upravlinnya portfelem zamovlen' naukovo-vyrobnichoho pidpryyemstva [Management of the portfolio of orders of the research and production enterprise] : a monograph / ed. S.M. Ilyashenko. Sumy: VTD "University Book", p. 272. (in Ukrainian)

UDC 334.027

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-11>

Lytvynenko Alina

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and Management

S. Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0372-5130>

Литвиненко А.О.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки підприємств і менеджменту

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

TECHNOLOGIES DEVELOPING CRITICAL THINKING MODERN ENTREPRENEUR

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМЦЯ

The article presents methodological recommendations for research in the field of solving new problems arising from decision-making. The ability to perceive information critically becomes necessary condition to protect a person from adverse psychological impact of information aimed at manipulating a person. The study of the content of the concept of "critical thinking" in its historical development is carried out, the content of key concepts is determined and the experience of applying the technology of developing critical thinking among students is analyzed. It should be noted that the developed techniques for developing critical thinking can be used not only among students of higher educational institutions, but also in business in general, taking into account the age characteristics of all participants.

Keywords: *thinking, critical thinking, creativity, technology of critical thinking development, information.*

У статті представлено методичні рекомендації щодо досліджень в області вирішення нових проблем, що виникають в результаті прийняття рішень. Уміння критично сприймати інформацію стає необхідною умовою для захисту людини від несприятливого психологічного впливу інформації, спрямованої на маніпуляцію особистістю. Здоровий спосіб життя сьогодні визначається не тільки режимом харчування, праці і відпочинку, але і захищеністю людини від негативного психологічного тиску. Тому значимість здоров'я-зберігаючих технологій сьогодні набувають ті технології, які сприяють розвитку критичного мислення у студентів вищого навчального закладу. Обґрунтовано зміни у всіх підсистемах дидактичної системи навчання, що забезпечують розвиток критичного мислення підприємця. Проведено дослідження змісту поняття «критичне мислення» в його історичному розвитку, визначено зміст ключових понять і проаналізовано досвід застосування технології розвитку критичного мислення у підприємців. Слід зазначити, що розроблені прийоми з розвитку критичного мислення можна використовувати не тільки у студентів вищих навчальних закладів, а й взагалі у підприємницькій діяльності, з огляду на вікові особливості всіх учасників. Запропоновано розуміння перевірки вихідних гіпотез, а також був використаний комплекс дослідження методів, що включає теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури з психології та фізіології, (пов'язаної з проблемою дослідження), психодіагностичні методики, спостереження, бесіда, методи математичної статистики по обробці експериментальних даних, якісний аналіз результатів роботи. Обґрунтовано, що високі показники креативності можуть бути обумовлені як продуктивним процесом, так і високою мотивацією досягнень, компенсаторними механізмами, специфічністю одержуваної інформації. На основі отриманих даних про впровадження технологій розвитку критичного мислення можна відзначити необхідність розробки системи використання прийомів технологій розвитку критичного мислення. Достовірність і обґрунтованість отриманих висновків забезпечується повнотою зробленого теоретичного огляду, достатній обсяг вибірок, тривалістю спостереження, внутрішньої несуперечливості даних, отриманих в дослідженнях.

Ключові слова: *мислення, критичне мислення, креативність, технологія розвитку критичного мислення, інформація.*

В статье представлены методические рекомендации для проведения исследований в области решения новых проблем, возникающих в результате принятия решений. Умение критически воспринимать информацию становится необходимым условием для защиты человека от неблагоприятного психологического воздействия информации, направленной на манипуляцию личностью. Обоснованно изменения во всех подсистемах дидактической системы обучения, обеспечивающих развитие критического мышления предпринимателя. Проведено исследование содержания понятия «критическое мышление» в его историческом развитии, определено содержание ключевых понятий и проанализирован опыт применения технологии развития критического мышления у студентов. Следует отметить, что разработанные приемы по развитию критического мышления можно использовать не только у студентов высших учебных заведений, но и вообще в предпринимательской деятельности, учитывая возрастные особенности всех участников.

Ключевые слова: мышление, критическое мышление, креативность, технология развития критического мышления, информация.

Problem statement. The scientific problem is that critical thinking is a common center for general and objective thinking, characterized by awareness, independence, reflectivity, purposefulness, validity, controllability and self-organization.

Purpose of the study is to substantiate the peculiarities of forming critical thinking technologies in modern conditions.

Overview of recent research and studies. The modern term "critical thinking" has its roots in ancient critical techniques. The well-known critical method of Socrates is based on teaching students to reasonably substantiate their position (decision), as well as on critical perception of information offered by other people. The technique of Socrates' question-and-answer procedures became the basis for creating "organon" by Aristotle, which later became known as "logic".

During the Middle Ages, burdened by the dogmas of church education, "critical technique" did not find development and application, but the attention of the thinkers of the Renaissance was again turned to the ideas of antiquity. So, M. Montaigne argued that forming and developing critical thinking is much more important to form child's personality than giving him a certain body of knowledge.

The era of the Reformation essentially merged with the Renaissance, but, leading the Counter-Reformation, the Jesuit Order revived the medieval, religious-authoritarian essence of pedagogy. The use of "critical technology" in the given historical conditions turned out to be impossible. This leads to a completely logical conclusion that critical technology in education is in demand only in a society based on democratic ideals, and it is completely denied in conditions of authoritarianism, when the development of a free-thinking personality is not expected.

The Age of Enlightenment, brought by social changes in society, brings back the ideas of humanism. The idea of developing "critical technique" was reflected in the works of famous thinkers of that time. So, Rene Descartes focused on strengthening the work of the teacher, aimed at developing "students' ability to judge independently and correctly comprehend their own actions and the world around them" [1].

The pedagogical concept of Jan Amos Comenius, formed under the influence of Antiquity, Reformation, Renaissance, is based on the idea of proclaiming such basic components of the pedagogical process as understanding, will and activity of the pupil [1].

The ideas of developing critical thinking were reflected and further developed in the works of I. Kant "Critique of Pure Mind" [2], "Critique of Practical Mind", "Critique of the Ability of Judgment" which revived the interest of researchers to the problem [3].

At the beginning of the 20th century, the new paradigm of upbringing emerged, based on in-depth attention to the individual. This direction received special development on the basis of the pedagogy of pragmatism or progressivism, the leader of which was D. Dewey. The scientist advocated the practical orientation of education. According to D. Dewey, the aim of education is to form independent, or, in Dewey's terminology, "reflective thinking" [4]. The concept of reflective thinking was the basis to form the concept of critical thinking. G. V. Sorina notes that in 1919, when D. Dewey published his reflections in the book "How We Think", the ideas of critical thinking were not in demand. Only in the last decades of the XX century the idea of forming critical thinking has been developed [5].

But, if D. Dewey's ideas did not receive development in pedagogy for almost the entire century, then they were in demand in forming humanistic psychological school in the United States. One of the leaders in this area was K. Rogers who formulated the main ideas, principles of humanistic psychology which later became the basis for developing technology to develop critical thinking [6].

The idea of D. Dewey was developed by L.S. Vy-gotsky: "... in teaching it is much more important to teach a child to think than to give certain knowledge to him" [7]. Consequently, the educational process cannot be reduced to the transmission of ready-made knowledge by the teacher. Information assimilated without analyzing it, comparing it with other information obtained from alternative sources, becomes formal knowledge that has no outcome in a person's everyday life. In other words, in the learning process, it is necessary to discuss different points of view on the problem under study.

An important stage in the developing idea of critical thinking was the critical rationalism of K. Popper, one of the greatest theorists and practitioners of criticism and critical thinking of the 20th century. According to Popper, the ideas of critical thinking are inseparable from the ideas of critical rationalism and criticism, the freedom of which he identified with the freedom of thought. One cannot but agree with his statement about the identity of critical thinking and a person's ability to reason [8]. Critical rationalism, according to Popper, is the most important tool for building an open society, the essential features of

which are: critical analysis, joint discussion and focus on the capabilities of one's own intelligence [5].

K. Popper's theory of the open society describes the society of people of different views who live in harmony. The basis of relationships in such a society is the rational-critical attitude. S. I. Zair-Bek believes that "The popularity of the ideas of the open society nowadays enhances the importance of pedagogical innovations associated with this idea" [9].

K. Popper's views lay the foundation to form positive psychological background for developing critical thinking and forming a culture of criticism. The scientist claims that "the rationalistic approach takes into account, first of all, the evidence but not the personality of the proving person" [10].

The ideas of L.S. Vygotsky and K. Popper had a great influence on further research in the field of the psychology of thinking. The continuity of ideas was reflected in the works of D. Bruner, the basis of which was the conviction that mental development proceeds not as spontaneous maturation but in the process of learning and extensive use of active practical experience. In his work "The Culture of Education" he directly points to the urgent need to shift the emphasis in goal-setting from the knowledge component to the development component, highlighting the development of critical thinking. It is critical thinking, which in this work is figuratively called the "sieve of rational criticism", that underlies the independence of thinking [11].

Highlighting previously unresolved parts of a common problem. In 1956 B. Bloom proposed taxonomy of pedagogical goals in the cognitive sphere, within which he identified the levels of educational goals. There are only six of them and the "level of knowledge" is the first, that is, the initial level. Of course, thinking must have a foundation – the subject of reflection. But further levels contribute to the deep mastering of knowledge and development of personality: understanding, application, analysis, evaluation, synthesis. It was the levels of educational goals identified by B. Bloom that formed the basis to create the stages of technology to develop critical thinking. The taxonomy of B. Bloom, combining the ideas of many scientists, was the stage in the development of scientific thought, on the basis of which it became possible to create techniques and methods of teaching.

During the research, the following system of key terms was formed, which is provided in Table 1.

Table 1

Key terms and their most important derivatives

Key terms	The most important derivatives
Thinking	Critical thinking
Information	Information field
	Information security
	Information culture
	Information space
Technology	Pedagogical technology
	Personality-oriented technology

Statement of the main research material. The question of what is thinking is one of the central philosophical

questions, the awareness of which is necessary to represent any intellectual activity. In scientific works, there are many definitions of this concept (Table 2).

In colloquial speech, critical thinking is usually synonymous with evaluating something negatively. The scientific understanding of critical thinking differs sharply from the trivial everyday understanding.

V.A. Bolotov: "Critical thinking does not mean the negativity of judgments, but a reasonable consideration of a variety of approaches and philosophies in order to make informed judgments and decisions" [16].

S.L. Rubinstein: "Criticality is an essential sign of a mature mind. The critical mind carefully weighs all the arguments for and against its hypotheses and subjects them to a comprehensive test" [17].

S.I. Zair-Bek: "... thinking is evaluative, reflective. It is an open thinking, not accepting dogmas and developing by imposing new information on personal life experience" [9].

D.Dewey: "The essence of critical thinking is delayed judgment; and the essence of this delay is the investigation of the nature of the problem before attempting to solve it" [4].

D. Kluster worked in Czech Republic and Armenia in the framework of the international project "Development of critical thinking through reading and writing" [18]. His characterization of the process defined by the term "critical thinking" is based on the opposition of different types of thinking. According to D. Kluster's views, memorization, understanding and creative (intuitive) thinking are "uncritical". However, creative thinking inherent in artists, musicians, scientists cannot be equated with reasonable reflexive thinking, because, relying on complex mental operations in their work, creative people do not always fully realize them [19].

There are no discrepancies about memorizing and understanding as a perception of what someone else has done, but many authors of scientific research equate creative thinking with critical thinking. For example, A.V. Fedorov introduces the term "critical creative thinking" [20].

An attempt to resolve the contradiction in views on the concept of critical thinking is found in S.I. Zair-Bek, who considers Critical thinking to be the basis for developing creative thinking [9].

Based on the presented approaches to understanding the concept of "critical thinking", it can be concluded that auxiliary concepts that reveal its essence and are used by different authors of scientific research can be combined into three logical groups located in a certain sequence reflecting the process of critical thinking (Table 3).

The stages of learning based on the technology of developing critical thinking are based on these three groups of terms. The development of critical thinking is possible through the use of information; therefore the term "information" is the key term for this study.

The definition of the concept of "information" was formulated by A.A. Zhurin: "Information – is information about the surrounding world and the processes taking place in it, perceived and interpreted by a person or special devices" [21].

Based on the analogy with physical fields, the aggregate of information existing in the world is called an information field. The accessible part of the information field for a specific person, corresponding to his personal and professional interests, forms the information space. Scientifically inaccurate information can be used to form motivation to acquire new knowledge, develop skills in using knowledge, and analyze the degree of understanding of the studied material. Today, there is no doubt that the ability to work with information is one of the priority skills for a modern person, a necessary component of information culture.

In S.I. Ozhegov's dictionary the following definition of the concept of "technology" is given: "it is a set of production processes in a particular industry, as well as a scientific description of production methods" [12]. Thus, this is a term for the production sphere, where it is possible to gradually regulate activities to achieve a result.

Discussions are underway around the concept of "pedagogical technology", and so far there is no consensus on the definition of this concept. G. K. Selevko, based on the analysis of definitions existing in the pedagogical literature, identifies three aspects of pedagogical technologies: scientific, procedural-descriptive and procedural-effective [22]. However, the definitions given by him completely coincide with the definitions of general

didactics, private didactics and private methods. Consequently, pedagogical technology is a synthesis of the achievements of pedagogical science and practice.

Within the framework of this study, it is not considered relevant to discuss the classification of existing pedagogical technologies; it is quite fully presented in the textbook by G.K. Selevko [22]. However, meaning that the development of critical thinking is most effectively implemented on the basis of personality-oriented technologies, let's turn purposefully to the definition of this concept.

According to G.K. Selevko, personality in the technology of personality-oriented learning is not only a subject, but also "a priority subject, the goal of the educational system but not a mean of achieving any abstract goal" [22].

The technology development is based on the theoretical provisions of pedagogy and psychology of the late 20th century. I. V. Mushtavinskaya, T. Hofreyter, M. Monroe, T. Stein [25; 26] agree that the taxonomy of educational goals of B. Bloom was for the development of technological methods.

Since the technology for developing critical thinking determines the stages of the activity of not only students, but also the teacher, the role of the latter is undergoing significant changes (Figure 1).

Table 2

Analysis of definitions of the concept "thinking"

Author	Definition	Relevance to this study
S.I. Ozhegov Explanatory dictionary	"Thinking" is a person's ability to reason, which is a process reflection of reality, ideas, concepts, objective in judgments" [12].	The most important is considered an indication of the fact that thinking, as a process of reflecting the objective world, is possible only when solving specific problems.
I.T. Frolov Philosophical Dictionary	"Thinking is an active process of reflecting the objective world in concepts, judgments, theories, etc., associated with the solution of certain problems, with generalization and methods of mediated cognition of reality" [13].	Hence, two important conclusions for pedagogical activity follow: - first, developing study of academic disciplines; - secondly, thinking develops only in the process of activity.
G.M. Kodzhaspirova Dictionary of Pedagogy	"Thinking is the cognitive activity of a person, characterized by a generalized and indirect reflection of reality" [14].	In this definition, it is important to highlight types of thinking to develop pedagogical technologies.
A.V. Brushlinsky	"Thinking acts, first of all, as a process, i.e. as something becoming, forming, developing, never fully completed in its discovery of more and more properties and relationships of an object [15].	The emphasis on the dynamic nature of thinking is important. Based on this definition, it can be concluded that reproductive learning methods do not contribute to the development of thinking.

Table 3

Auxiliary concepts that reveal the essence of the concept of "critical thinking"

Critical thinking process		
Knowledge Problem Hypothesis	Rating Analysis Argumentation	Making decisions Solution to the problem Reflection

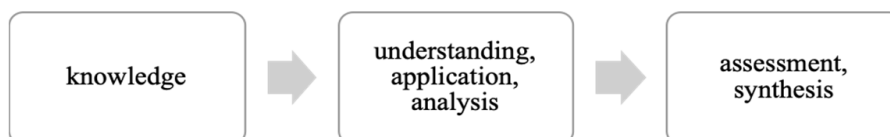

Figure 1. Stages of critical thinking development technology

Conclusions. Thus, we can conclude that, organizing the study of new material, the teacher proceeds from the principle of the appropriateness to select means and methods of teaching. If the material is difficult for students to perceive or has little reliance on the stock of their knowledge, then its lecture presentation is necessary. But, using a lecture as a methodological device within the framework of this technology, it should be built on a problem-based basis with the involvement of graphic, audio and video information, directing the mental activity of students.

The study of the essence of the concept of critical thinking based on the analysis of domestic and foreign publications revealed terminological problems that are caused by different approaches to the study of this issue.

Based on the data obtained on the implementation of technologies for the development of critical thinking in the educational process, it can be concluded that this technology is in demand. But one cannot fail to note the necessity to develop a system to use techniques for developing critical thinking in the framework of different subject areas, taking into account the specifics of the discipline being taught.

References:

1. Bibler V. (1975) Thinking like creativity. Moscow, 397 p.
2. Kant I. (1999) Criticism of Pure Reason. Moscow: The science, 655 p.
3. Freud S. (1989) New introductory lectures on psychoanalysis. Norton, 253 p.
4. Dewey D. (1997) Psychology and pedagogy of thinking. Moscow: Perfection, 208 p.
5. Rock D. (2018) Your Brain at Work. Alpina Publisher, 234p.
6. Rogers, C. (1989) Client-centred / person-centred approach to therapy. Boston: Houghton Mifflin Co, p. 135–152.
7. Vygotsky L.S. (2010) Pedagogical psychology / ed. V.V. Davydova. Moscow: Astrel, 671 p.
8. Popper K. (1983) Logic and the growth of scientific knowledge. Moscow: Progress, 605 p.
9. Zaire-Bek S.I. (2011) The development of critical thinking in the lesson: a manual for teachers of educational institutions. Moscow: Education, 223 p.
10. Popper K. (2007) Oracle Philosophy and Rebellion Against the Mind. *A reader in philosophy: textbook*. Allowance. Moscow: TC Velby, Prospect, pp. 394–399.
11. Frankl V. (1990) Man in search of meaning. Moscow: Progress, 366 p.
12. Ozhegov S.I. (1973) Dictionary of the Russian language. Moscow: Publishing house "Soviet Encyclopedia"; 846 p.
13. Philosophical Dictionary (1991) / ed. I.T. Frolova. Moscow: Politizdat, 560 p.
14. Kojaspirova G.M. (2005) Dictionary of pedagogy. Moscow: ICC "Mart", 448 p.
15. Sutherland J. (2017) Scrum: The Art of Doing Twice the Work in Half the Time, Mann, Ivanov and Ferber, 272 p.
16. Konversky A.E. (2017) Logic. Kyiv: HCW "Kyiv University", 391 p.
17. Tyaglo O.V. (2008) More critical. Kharkiv: View. group "Basis", 189 p.
18. Karamisheva N.V. (2000) Logic. Fiduciary for student-lawyer. Lviv: View of the Lviv University, 193 p.
19. Lytvynenko A.O. (2018) Setting up a centered approach in the process of managing a company. *Theory and practice of ordinary psychology*, no. 3, pp. 39–42.
20. Fedorov, A. V. (2007) The development of critical thinking in media education: basic concepts. *Innovations in Education*, no. 4, pp. 30–47.
21. Zhurin A.A. (2004) Media education is not the lessons of the natural science cycle. *Natural History at School*, no. 5, pp. 23–27.
22. Selevko G.K. (1998) Modern educational technology: a training manual. Moscow: Public education, 256 p.
23. Konversky A.C. (2018) More critical. Kyiv: Center for Educational Literature, 344 p.
24. Khomenko I.V. (2010) Logic: theory and practice. Kyiv: Center for Educational Literature, 400 p.
25. Karamisheva N.V. (2011) Logic (Theoretical and Applied) First-hand companion. Kyiv: Knowledge, 455 p.
26. Hofreiter T.D. (2007) Teaching and Evaluating Critical Thinking in an Environmental Context. *Applied Environmental Education and Communicatio*, no. 6 (2), pp. 49–157.

Бібліографічний список:

1. Библер В. Мыслить творчески. Москва, 1975. 397 с.
2. Кант И. Критика чистого разума. Москва : Наука, 1999. 655 с.
3. Фрейд З. Новые вводные лекции по психоанализу. Нортон, 1989. 253 с.
4. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. Москва : Совершенство, 1997. 208 с.
5. Рок Д. Ваш мозг в действии. Альпина Паблишер, 2018. 234 с.
6. Роджерс К. Подход к терапии, ориентированный на клиента / человека. Бостон : Houghton Mifflin Co, 1989. С. 135–152.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. Москва : Астрель, 2010. 671 с.
8. Поппер К. Логика и рост научного знания. Москва : Прогресс, 1983. 605 с.
9. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления на уроке: Учебное пособие для учителей образовательных учреждений. Москва : Просвещение, 2011. 223 с.
10. Поппер К. Философия оракула и восстание против разума. Читатель по философии: учебник. Пособие. Москва : ТЦ Велби, проспект, 2007. С. 394–399.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Прогресс, 1990. 366 с.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва : Издательство «Советская энциклопедия», 1973. 846 с.
13. Философский словарь / под ред. Фролова. Москва : Политиздат, 1991. 560 с.
14. Кожаспирова Г.М. Педагогический словарь. Москва : МКЦ «Март», 2005. 448 с.
15. Сазерленд Дж. Скрам: искусство делать двойную работу за половину времени, Манн, Иванов и Фербер. 2017. 272 с.
16. Конверський А. Логіка : підручник. Київ : МО «Київський університет», 2017. 391 с.
17. Тягло О.В. Більш критично : Навчальний посібник. Харків : «Основа», 2008. 189 с.
18. Карамішева Н.В. Логіка. Довірче управління студенту-юристу. Львів : Вид на Львівський університет, 2000. 193 с.
19. Литвиненко А.О. Обґрунтування центрального підходу в процесі управління підприємства. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. №3. С. 39–42.
20. Федоров А.В. Развитие критического мышления в медиаобразовании: основные понятия. *Инновации в образовании*. 2007. № 4. С. 30–47.
21. Журин А.А. Медиаобразование – это не уроки естественно-научного цикла. *Естествознание в школе*. 2004. № 5. С. 23–27.
22. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное пособие. Москва : Народное образование, 1998. 256 с.
23. Конверський А. Критичне мислення. Київ : Центр учебной литературы, 2018. 344 с.
24. Хоменко И.В. Логіка: теорія і практика. Київ : Центр учебной литературы, 2010. 400 с.
25. Карамішева Н.В. Логика (теоретическая и прикладная). Из первых рук. Киев : Знание, 2011. 455 с.
26. Хофрейтер Т.Д. Обучение и оценка критического мышления в контексте окружающей среды. *Прикладное экологическое образование и общение*. 2007. № 6 (2). С. 49–157.

УДК: 334.012.64:001.895:330.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-12>

Ліганенко І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Боденчук Л.Б.

кандидат економічних наук,
Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Liganenko Irina

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Danube branch of PJSC «University «Interregional Academy
of Personnel Management»

Bodenchuk Lilia

Candidate of Sciences (Economics),
Danube branch of PJSC «University «Interregional Academy
of Personnel Management»

АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ МАЛИХ ІННОВАЦІЙНИХ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПРИСКОРЕНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

ALGORITHM OF CREATION OF SMALL INNOVATIVE PRODUCTION ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF ACCELERATED TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT

Статтю присвячено питанню створення малих інноваційних виробничих підприємств. Малі підприємства здатні до швидкої адаптації до змін зовнішніх умов функціонування; разом із тим малі підприємства, як правило, відчують брак коштів на розвиток інноваційної діяльності. Наведене вище зумовлює важливість та актуальність дослідження. У статті проведено дослідження особливостей державної підтримки малих інноваційних підприємств, зокрема її форми та практична реалізація. Наведено алгоритм створення й управління малим інноваційним підприємством; виокремлено шляхи створення малих інноваційних підприємств; виявлено проблеми функціонування малих інноваційних підприємств. Представлено дорожню карту можливих змін у промисловості після створення малих інноваційних підприємств за трьома етапами: короткостроковий період, середньостроковий період, довгостроковий період.

Ключові слова: малі інноваційні підприємства, алгоритм створення, інноваційна діяльність, державна підтримка малих підприємств, технологічний розвиток.

Статья посвящена вопросу создания малых инновационных производственных предприятий. Малые предприятия способны к быстрой адаптации к изменениям внешних условий функционирования; вместе с тем малые предприятия, как правило, испытывают недостаток средств на развитие инновационной деятельности. Приведенное выше обуславливает важность и актуальность исследования. В статье проведено исследование особенностей государственной поддержки малых инновационных предприятий, в частности ее формы и практическая реализация. Приведен алгоритм создания и управления малым инновационным предприятием; указаны пути создания малых инновационных предприятий; выявлены проблемы функционирования малых инновационных предприятий. Представлена дорожная карта возможных изменений в промышленности после создания малых инновационных предприятий в три этапа: краткосрочный период, среднесрочный период, долгосрочный период.

Ключевые слова: малые инновационные предприятия, алгоритм создания, инновационная деятельность, государственная поддержка малых предприятий, технологическое развитие.

The article is devoted to the issue of creating small innovative manufacturing enterprises. Small businesses are able to quickly adapt to changes in external operating conditions; small businesses operate in local markets, which allows them to make better use of available information, labor and material resources. However, small businesses

tend to lack the funds to develop innovation. The above determines the importance and relevance of the study. Opportunities of small innovative enterprises to function effectively in the innovative economy, promoting technological growth, determine the search for mechanisms to stimulate and intensify their activities in modern conditions. The article examines the features of state support for small innovative enterprises, including its forms (benefits for taxes and fees, educational services, information support, consulting support, demand formation, targeted programs, export support, infrastructure development, financial support) and practical implementation programs and projects to support innovative enterprises and infrastructure development). The algorithm of creation and management of a small innovative enterprise is given; identified ways to create small innovative enterprises (initiated by the development of scientific and technological progress, market needs or conscious capital formation for the creation of small innovative enterprises); problems of functioning of small innovative enterprises (ignoring of marketing researches, chaotic order of start of projects, orientation on the closed innovations, etc.) are revealed. The article presents a roadmap of possible changes in the industry after the creation of small innovative enterprises in three stages: short-term, medium-term, long-term. It is determined that the presented road map can be used to plan the directions of strategic development of the innovative economy. Two approaches to the process of developing and bringing new products to market have been studied: product-oriented and customer-oriented. It is determined which of the two approaches is the most appropriate for small innovative enterprises.

Keywords: small innovative enterprises, algorithm of creation, innovative activity, state support of small enterprises, technological development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження інноваційних можливостей і перспектив технологічного розвитку промисловості передбачає виявлення ключових елементів інноваційної інфраструктури та драйверів економічного зростання, до яких доцільно віднести малі інноваційні підприємства. Актуальність дослідження місця, ролі і стратегій розвитку малих інноваційних підприємств як значимого елемента функціонування інноваційної економіки зумовлена їхньою здатністю адаптуватися до динамічного зовнішнього середовища, де домінуючим ресурсом стає інформаційний ресурс, а запорукою успіху – нова розроблена і впроваджена технологія. Безсумнівно, великі компанії мають значний науково-виробничий потенціал і здатні фінансувати глобальні НДДКР і високоризикові проєкти, що вимагають значних капіталовкладень. Проте малі інноваційні підприємства мають можливості прискореної адаптації до мінливої ринкової ситуації за допомогою швидкого внесення змін до технологічного процесу виробництва або в розроблення продукції. Це зумовлено рухливістю внутрішніх комунікацій, вільних від зайвого бюрократизму та інформаційних утрат, гнучкістю управління. До того ж особиста зацікавленість власників малих підприємств у досягненні результату і можливість реалізувати свої інноваційні ідеї, невисока потреба в початковому капіталі сприяють тому, що вони раціоналізують процеси капіталовкладень та інвестування. Діючи на локальних ринках, малі інноваційні підприємства більш ефективно використовують інформаційні та трудові ресурси, ресурсні можливості конкретного регіону, вивчаючи попит на конкретну продукцію, можуть виконувати замовлення певних споживачів, використовувати переваги входження в кластери. Можливості малих інноваційних підприємств ефективно функціонувати в інноваційній економіці, сприяючи технологічному зростанню, зумовлюють пошук механізмів стимулювання та активізації їхньої діяльності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблеми функціонування малих інноваційних підприємств в Україні досліджували такі науковці, як Л.М. Лояк [1], І.Є. Шайдюк, Н.І. Черкасова [2], А.С. Ма-

ловичко [3], З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка [4], Г. Швець [5] та ін. У наукових працях увагу переважно зосереджено на питаннях упровадження інновацій на малих підприємствах, фінансування інноваційної діяльності малих підприємств та їх державної підтримки. Разом із тим створення і розвиток інноваційних малих підприємств потребують розроблення ефективного алгоритму.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є побудова алгоритму створення та управління інноваційними малими підприємствами в умовах прискореного технологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні держава стимулює інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів і ставить основною метою перехід на інноваційну модель розвитку економіки [1], що виражається у прийнятті законів, програм і проєктів у сфері інновацій та технологій, які визначають ключові цілі, основні принципи та головні орієнтири розвитку науково-технічної сфери на досить тривалий період.

Підтримка державою інноваційної діяльності може бути здійснена у формах:

- надання пільг зі сплати податків, зборів, митних платежів;
- надання освітніх послуг;
- надання інформаційної підтримки;
- надання консультаційної підтримки, сприяння формуванню проєктної документації;
- формування попиту на інноваційну продукцію [2];
- реалізації цільових програм, підпрограм і проведено заходів у рамках державних програм;
- підтримки експорту;
- забезпечення інфраструктури;
- фінансового забезпечення (у тому числі субсидії, гранти, кредити, позики, гарантії, внески у статутний капітал).

На практиці така підтримка виражається як у програмах і проєктах підтримки інноваційного підприємництва, так і в створенні та розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури, таких як технопарки, бізнес-інкубатори. Рівень інноваційних процесів у країні дає змогу національній економіці конкурувати з іншими державами на світовій арені, адже повноцін-

на інтеграція у світові інноваційні процеси неможлива без наявності у країни адекватної науково-технічної бази, внесок в яку роблять малі інноваційні підприємства. На жаль, більшість засновників МІП терпить невдачі і труднощі під час створення та управління подібними підприємствами через відсутність належної бази знань і досвіду. Малі інноваційні підприємства успішно реалізують інноваційні проекти, велика частина яких орієнтована на впровадження технологічних інновацій, збільшують обсяги продажів на зовнішніх і внутрішніх ринках. Аналітичні дослідження діяльності малих інвестиційних підприємств свідчать про те, що переважно вони фінансуються за рахунок власних коштів і потребують державної підтримки. Світовий досвід показує, що МІП роблять істотний внесок у підприємницький сектор, активність даних підприємств є важливим чинником інтенсивного економічного зростання і технологічного розвитку [3]. Саме тому виникає гостра необхідність формування універсального механізму створення й управління малими інноваційними підприємствами, який дасть змогу вдосконалити діяльність малих підприємств у сфері технологічного підприємництва.

У вітчизняній і зарубіжній літературі виділяються такі шляхи створення малих інноваційних підприємств:

- 1) ініційовані розвитком НТП;
- 2) ініційовані потребами ринків;

3) свідоме формування капіталу для створення малих інноваційних підприємств.

У першому випадку розробники створюють продукт або технологію, яка, на їхню думку, володіє значним комерційним потенціалом, а потім здійснюють пошук споживачів і зайняття відповідної ринкової ніші.

У другому варіанті підприємцем (фірмою) спочатку здійснюється вивчення потреб ринків, потім відбувається пошук розробників і організація НДДКР із подальшим виробництвом інноваційних товарів.

Третій випадок характеризується тим, що фірми-розробники або науково-дослідні організації на деякий час починають займатися торгово-посередницькою або іншою комерційною діяльністю з метою формування капіталу для створення МІП, а потім повертаються до основної діяльності у сфері досліджень і розробок.

Сьогодні найбільш поширеними у вітчизняній практиці є перший і третій варіанти, але низький рівень інноваційного менеджменту підприємців, якими виступають молоді вчені, інженери і розробники, що не володіють спеціальними знаннями у сфері маркетингу і економіки, є перешкодою до ефективного розвитку таких інноваційних підприємств [4].

Аналіз функціонування МІП виявляє такі характерні проблеми:

- підприємства здійснюють тільки НДР і ДКР, ігноруючи маркетингові дослідження, створення інтелектуально-ресурсної мережі і формування подальшого портфеля нововведень, що є стратегічно значущим для функціонування компанії;

- запуск проектів відбувається не в рекомендованому послідовно-паралельному або паралельному, а в хаотичному порядку.

- дохід від продукту не надсилається на формування поворотного капіталу, що ускладнює процес фінансування нових розробок і частково виключає

можливість утворення циклічної системи інноваційної діяльності;

- діяльність підприємств орієнтується на принцип закритих інновацій, що виключає можливість отримання допомоги різного характеру ззовні.

Для того щоб процес створення МІП проходив ефективно, а подальше функціонування було продуктивним і тягло за собою якісне економічне зростання, пропонується алгоритмічний підхід, який являє собою послідовність дій зі створення і подальшого управління малим інноваційним виробничим підприємством (рис. 1).

На початковому етапі індивідом приймається рішення про створення МІП – це та подія, з якої починається ланцюжок дій. Далі відбувається формування групи основних учасників. До цієї групи слід віднести тих індивідів, які зацікавлені і робитимуть особистий внесок у створення і подальше функціонування МІП. Наприклад, підприємець, який володіє певним капіталом для створення МІП; інженери, наукові діячі, які мають певні розробки або ідеї/знання в конкретній галузі, які стануть основою виробленої продукції, і т. п.

Наступним етапом є здійснення маркетингової діяльності, яка спрямована на аналіз потреб населення і пошук нових ніш ринку інноваційної продукції.

Саме вивчення тенденцій ринку і переваг споживача дає змогу визначити вектор пошуку ідей для створення інноваційної продукції. Маркетинг знаходить групу споживачів, для яких буде проводитися товар, що забезпечує активний збут продукції й отримання прибутку.

Далі необхідно визначити предмет і масштаби діяльності: сфера діяльності, основні та додаткові напрями діяльності підприємства, його статус, організаційно-правова форма, приблизна галузь і відповідні ринки збуту.

Вибір підприємницької концепції дасть змогу визначити напрям діяльності підприємства і сформувавши певний імідж для споживачів.

Етап підготовки й узгодження установчих документів має на увазі збір комплексу ділових паперів і документів, необхідних для реєстрації підприємства та початку його діяльності. Саме установчі документи дають право вести підприємницьку діяльність на законних підставах.

Формування обов'язкових атрибутів ведення підприємницької діяльності передбачає створення власної назви, фірмового знака, самостійного балансу, відкриття розрахункового рахунку в банку, установа касового обладнання, виготовлення печатки тощо. Тобто етап включає підготовку предметів, необхідних для здійснення підприємницької діяльності.

Наступний етап – створення інтелектуально-ресурсної платформи і вибудовування інноваційних комунікацій, що забезпечить формування міждисциплінарних зв'язків фахівців високого класу з різних сфер інноваційної діяльності, залучення партнерів та постачальників, зацікавлених у розробленні інноваційного продукту. Даний етап дуже важливий для створення МІП, оскільки дасть змогу скоротити використання різного роду ресурсів шляхом залучення знань, розробок і засобів від інших учасників інноваційної діяльності.

Рис. 1. Алгоритм створення й управління малим інноваційним підприємством (розроблено авторами)

Далі необхідно підібрати виконавців і визначитися з типом організаційної структури. Цей етап передбачає відбір кандидатів на необхідні посади, їх прийом на роботу і побудову організаційної структури, відповідної для конкретного підприємства, з метою ефективної взаємодії працівників для досягнення поставлених цілей.

На наступному етапі відбувається старт НДДКР, ключовою метою яких буде створення дослідних зразків нової платформи і різних похідних від неї продуктів.

У процесі формування портфелю нововведень має відбуватися створення комплексу інноваційних проєктів у суміжних сферах. Цей етап передбачає розроблення різних проєктів, які стануть основою діяльності підприємства і забезпечать його фінансову стійкість. Запуск може бути паралельним або паралельно-послідовним, що залежить від особливостей функціонування підприємства та його можливостей.

Далі відбувається реалізація проєктів, тобто виробляється продукція підприємства в різних сферах, яка в подальшому виводиться на ринок за встанов-

леною ціною. Дохід від продажу розподіляється на прибуток і формування поворотного капіталу, який інвестується в наступні проєкти компанії і забезпечує циклічне функціонування МІП.

Дуже важливо приділити процесу формування поворотного капіталу належну увагу. Не існує єдиної для всіх підприємств частки коштів, що утворює поворотний капітал. Усе залежить від специфіки роботи підприємства, споживчої цінності товару, витрат на його розроблення і створення. Незалежно від специфіки діяльності підприємствам необхідно спочатку закласти у ціну товару певний відсоток, який формуватиме той самий поворотний капітал і згодом надаватиме нові фінансові інвестиції для розроблення продуктів.

Оцінку соціально-економічних змін, змін в інноваційній сфері та в галузях, в яких діють створені малі інноваційні підприємства, доцільно проводити з використанням інструментів дорожнього картування. У роботі представлено дорожню карту можливих змін у промисловості після створення малих інноваційних підприємств (рис. 2).

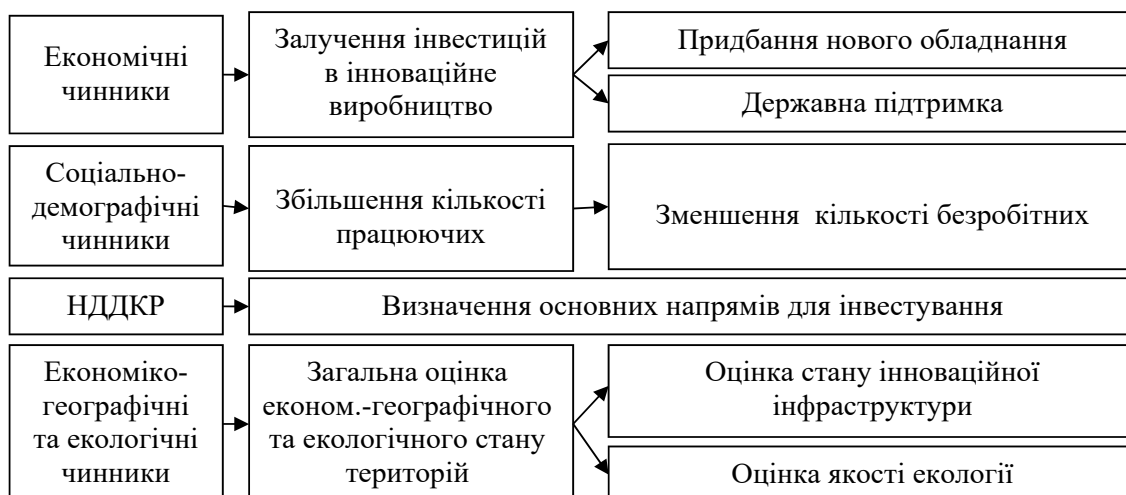

Рис. 2 а. I етап – короткостроковий період (розроблено авторами)

Рис. 2 б. II етап – середньостроковий період (розроблено авторами)

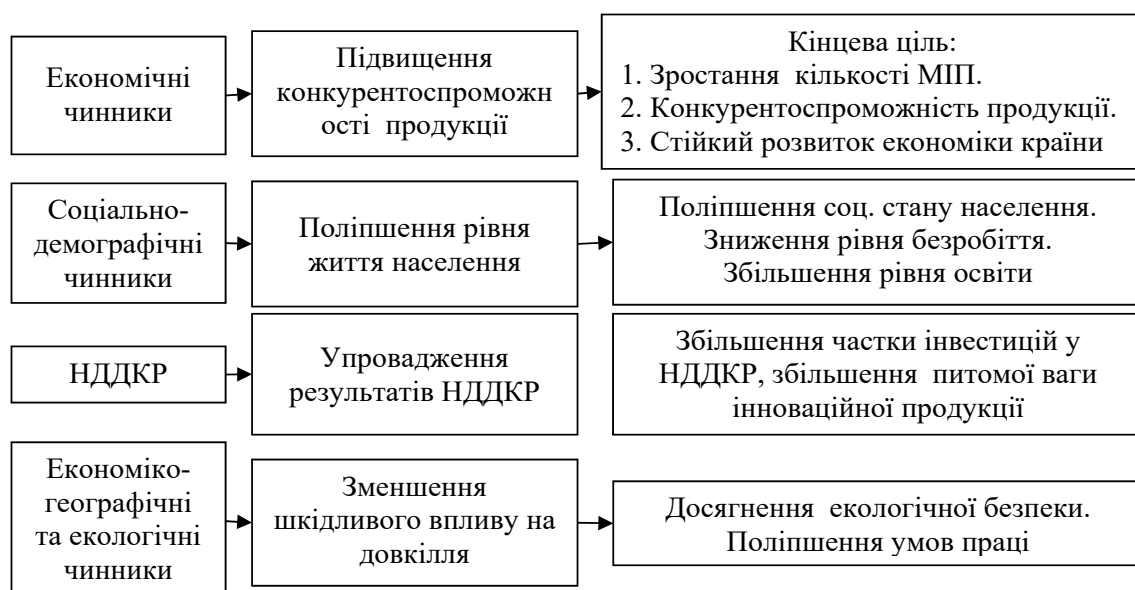

Рис. 2 в. III етап – довгостроковий період (розроблено авторами)

Представлену дорожню карту можливо застосувати для планування напрямів стратегічного розвитку інноваційної економіки. Конкретно можна визначити терміни етапів, цілі та індикатори досяжності цілей.

Таким чином, процес розроблення і виведення на ринок нових продуктів може здійснюватися на основі двох підходів до інноваційної діяльності. Перший і такий, що найбільш часто зустрічається, заснований на тому, що спочатку на основі наявних досягнень науки і техніки створюється нововведення, а потім підприємства починають активно просувати його на ринок. Цей продуктоорієнтований підхід ефективно працює для великих підприємств, що мають значні фінансові та кадрові ресурси. Для малих інноваційних підприємств доцільно запропонувати клієнтоорієнтовану модель інноваційного процесу, яка спрямована на виявлення ринкових потреб та пошук шляхів їх задоволення. Ключовим елементом такої моделі є маркетинг, у зв'язку з чим у запропонованому алгоритмі створення МІП одним із початкових базових етапів є здійснення маркетингової діяльності. У цьому разі найбільш дорогий і тривалий етап НДДКР слідує після визначення потреб ринку, у зв'язку з чим імовірність отримання продукту, який не цілком відповідає ринковим потребам, зводиться до мінімуму. Це важливо, оскільки після того як розроблення продукту завершено, неможливо внести істотні зміни в продукт і втрата коштів у разі невдачі для МІП може бути катастрофічною.

Наступні етапи створення МІП будуть орієнтовані на конкретний вид продукту, організаційна структура та інноваційні комунікації забезпечать необхідну гнучкість, щоб відповідати вимогам постійно мінливого зовнішнього середовища. Реалізація клієнтоорієнтованої моделі за допомогою використання запропонованого алгоритму дасть змогу сформувати портфель нововведень, необхідних для ринку, і забезпечить МІП конкурентну перевагу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Створення малих інноваційних підприємств на основі запропонованого алгоритму, що включає всі необхідні етапи і схему узгодження елементів інноваційного процесу, дасть змогу здійснювати виробництво інноваційної продукції та забезпечить сталий розвиток інноваційних підприємств. Це спричинить поліпшення умов праці, збільшення частки інвестицій у розроблення і збільшення частки інноваційної продукції відповідно. Також за рахунок створення малих інноваційних підприємств

можливо знизити рівень безробіття і поліпшити соціальне становище населення. Усі ці чинники в кінцевому підсумку сприяють забезпеченню сталого розвитку економіки країни, що є однією з головних цілей політики, що реалізується державою.

Бібліографічний список:

1. Лояк Л.М. Інноваційний розвиток як фактор підвищення конкурентоспроможності малого підприємства туристичної галузі. *Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму*. 2013. Вип. 1 (3). С. 155–161.
2. Шайдюк І.Є., Черкасова Н.І. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності малих підприємств в Україні. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Т. 2. С. 357–362.
3. Маловичко А.С. Проблеми оцінки інвестиційної привабливості підприємств. *Економіка і регіон*. 2010. № 4. С. 126–129.
4. Варналії З.С., Васильців Т.Г., Покришка Д.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2 (31). С. 49–54.
5. Швець Г. Сучасні тенденції малого підприємництва в Україні. URL: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2016_10_20_21/sekcija_5_ekonomichni_nauki/suchasni_tendenciji_malogo_pidpriemnictva_v_ukrajini/54-1-0-1333 (дата звернення: 21.10.2020).

References:

1. Loyak L.M. (2013) Innovatsiynyy rozvytok yak faktor pidvyshchennya konkurentospromozhnosti maloho pidpriyemstva turystychnoyi haluzi [Innovative development as a factor in improving the competitiveness of small enterprises of the tourism industry]. *Carpathian region. Scientific studies in history, culture, tourism*, no. 1 (3), pp. 155–161.
2. Shaydyuk I.Ye., Cherkasova N.I. (2010) Problemy ta perspektyvy rozvytku innovatsiynoyi diyal'nosti malykh pidpriyemstv v Ukraini [Problems and prospects of development of innovative activity of small enterprises in Ukraine]. *Bulletin International Nobel Economic forumu*, no. 1 (3), vol. 2, pp. 357–362.
3. Malovichko A.S. (2010) Problemy ocinky investytsiynoi pryvablyvosti pidpriyemstv [Problems of assessing the investment attractiveness of enterprises]. *Economy and region*, no 4, pp. 126–129.
4. Varnaliy Z.S., Vasylytsiv T.G., Pokryshka D.S. (2014) Priorytety vdoskonalennja derzhavnoji polityky rozvytku malogho pidpriyemnyctva v Ukraini [Priorities for improving the state policy of smallbusiness development in Ukraine], *Strategic priorities*, no. 2 (31), pp. 49–54.
5. Shvets H. (2018) Suchasni tendenciji malogho pidpriyemnyctva v Ukraini [Modern tendencies of smallbusiness in Ukraine]. Available at: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2016_10_20_21/sekcija_5_ekonomichni_nauki/suchasni_tendenciji_malogo_pidpriemnictva_v_ukrajini/54-1-0-1333 (accessed 21 October 2020).

УДК 338.45.01

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-13>

Македон В.В.

доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародної економіки і світових фінансів
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Курінна І.Г.

старший викладач кафедри економіки, підприємництва
та управління підприємствами
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Makedon Vyacheslav

Doctor of Economics Sciences,
Professor of International Economics and World Finance Department
Oles Honchar Dnipro National University

Kurinnaya Irina

Senior Lecturer of Economics, Entrepreneurship
and Enterprise Management Department
Oles Honchar Dnipro National University

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

FACTORS OF INFLUENCE ON ORGANIZATIONAL PROCESSES OF ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE PRODUCTS

У статті сформовано класифікацію чинників, що впливають на конкурентоспроможність продукції. Особливу роль при цьому відведено організації виробництва, оскільки застосування принципів, методів та інструментів організації виробництва дає змогу без значних фінансових вкладень ефективно впливати на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції підприємства шляхом підвищення якості продукції, що випускається, з одночасним скороченням витрат і тривалості виробничого циклу. Визначено основні напрями підвищення конкурентоспроможності продукції на основі використання організаційних резервів, що дасть змогу застосувати на практиці сучасні методи та інструменти організації виробництва для підвищення конкурентоспроможності продукції. Наведено класифікацію методів оцінки конкурентоспроможності продукції, виділено переваги і недоліки окремих методів, що наштовхнуло авторів на необхідність розроблення такого підходу до оцінки конкурентоспроможності, який був би спрямований на реальне практичне застосування.

Ключові слова: підприємство, конкурентоспроможність продукції, оцінка конкурентоспроможності, класифікація, виробництво, ефективність.

В статье сформирована классификация факторов, влияющих на конкурентоспособность продукции. Особая роль при этом отведена организации производства, поскольку применение принципов, методов и инструментов организации производства позволяет без значительных финансовых вложений эффективно влиять на повышение уровня конкурентоспособности продукции предприятия путем повышения качества выпускаемой продукции с одновременным сокращением расходов и продолжительности производственного цикла. Определены основные направления повышения конкурентоспособности продукции на основе использования организационных резервов, что позволит применить на практике современные методы и инструменты организации производства для повышения конкурентоспособности продукции. Приведена классификация методов оценки конкурентоспособности, выделены преимущества и недостатки отдельных методов, что натолкнуло авторов на необходимость разработки такого подхода к оценке конкурентоспособности, который был бы направлен на реальное практическое применение.

Ключевые слова: предприятие, конкурентоспособность, оценка конкурентоспособности, классификация, производство, эффективность.

The article presents a classification of factors influencing the competitiveness of products. A special role is given to the organization of production, because the application of principles, methods and tools of production allows without significant financial investment to effectively influence the level of competitiveness of enterprise products by improving the quality of products while reducing costs and production cycle. Factors of competitiveness are most often mixed with indicators of the level of competitiveness and with the means aimed at increasing the level of competitiveness of products. The main directions of increasing the competitiveness of products based on the use of organizational reserves are identified, which will allow to apply in practice modern methods and tools of production organization to increase the competitiveness of products. The application of principles, methods and tools of production organization allows without significant financial investment to effectively influence the level of competitiveness of enterprise products by improving the quality of products while reducing costs and duration of the production cycle. It is determined that the increase of competitiveness of industrial enterprise products should be achieved with the help of methods and tools of production organization, which should be implemented in accordance with the directions formed in accordance with the selected indicators of product competitiveness. The classification of methods for assessing the competitiveness of products, highlights the advantages and disadvantages of individual methods, which prompted the author to develop an approach to assessing the competitiveness, which would be aimed at real practical application. In a number of methods it is impossible to do without the use of expert assessments, which are often characterized by subjectivity and conventionality. Therefore, the results of the time-consuming process of assessing the competitiveness of products using expert assessments can not always be considered objective and reliable.

Keywords: enterprise, product competitiveness, competitiveness assessment, classification, production, efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вхідження України у світову економічну систему, досить вільний доступ на її ринки іноземних конкурентів, спроби вітчизняних промислових підприємств завоювати собі місце на світових ринках викликають необхідність усебічного аналізу проблем, пов'язаних із формуванням ринкових механізмів конкуренції, підвищенням рівня конкурентоспроможності продукції. Від рівня конкурентоспроможності промислової продукції залежить конкурентоспроможність національної економіки. Проблема формування чинників конкурентоспроможності продукції промислових підприємств є ключовою в низці основних напрямів посилення національної економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Значний внесок у розроблення теоретичних і методичних основ оцінки конкурентоспроможності товару та формування умов для її підтримки на довгостроковій основі зробили роботи таких учених, як В.З. Бугай, Р. Дименко, С.М. Клименко, Т.І. Миронюк, В.О. Сидоренко, Г.М. Филюк, Л.І. Піддубна. На особливу увагу заслуговують наукові праці таких науковців, як Г.О. Башук, М. Портер, Н.А. Хрущ. За наявності наукових розробок із даної проблеми низка питань, що стосуються формування і забезпечення чинників конкурентоспроможності продукції промислових підприємств в умовах глобалізації економіки, продовжує залишатися недостатньо дослідженою, а саме визначення чинників впливу на системність формування конкурентоспроможності та принципів упровадження конкурентних особливостей продукції, що виробляється.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою наукової роботи є вдосконалення теоретичних і методологічних положень, практичних рекомендацій щодо формування управлінських ініціатив підвищення конкурентоспроможності продукції промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових резуль-

татів. Підвищення конкурентоспроможності продукції нерозривно пов'язане з урахуванням впливу всього комплексу чинників, тому актуальним є формування класифікаційної системи таких факторів. Під чинниками конкурентоспроможності продукції ми будемо розуміти умови функціонування і рушійну силу, здатні впливати на показники конкурентоспроможності продукції. На нашу думку, одним з основоположних принципів під час формування системи факторів, що впливають на конкурентоспроможність продукції, є принцип комплексності, що дає змогу врахувати всю сукупність чинників впливу.

Аналіз наукових робіт у межах тематики нашого дослідження показав, що в основі класифікації чинників має лежати їх поділ на дві великі групи: зовнішні та внутрішні [1, с. 36]. Ми підтримуємо ідею щодо такого розподілу, оскільки вважаємо за доцільне розмежовувати вплив зовнішнього і внутрішнього середовища.

Під зовнішніми доцільно розуміти чинники впливу зовнішнього середовища підприємства, під внутрішніми – чинники, що впливають на рівні підприємства. При цьому чинники конкурентоспроможності найчастіше змішуються з показниками рівня конкурентоспроможності та із засобами, спрямованими на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, що, на нашу думку, є некоректним і може призвести до порушення логіки дослідження. Тому з урахуванням виявлених недоліків уявімо класифікацію чинників конкурентоспроможності продукції на рис. 1.

Мікросередовище безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності продукції підприємства, надаючи його необхідності враховувати умови постачальників і посередників, переваги покупців, стратегії конкурентів. Вплив чинників макросередовища на рівень конкурентоспроможності продукції складніше виявити і вивчити, однак не можна залишати без уваги, оскільки саме вони найчастіше зумовлюють тенденції, які з часом впливатимуть на чинники мікросередовища.

У сучасних умовах стрімко зростає роль організації виробництва як внутрішнього чинника підвищення конкурентоспроможності продукції промислового

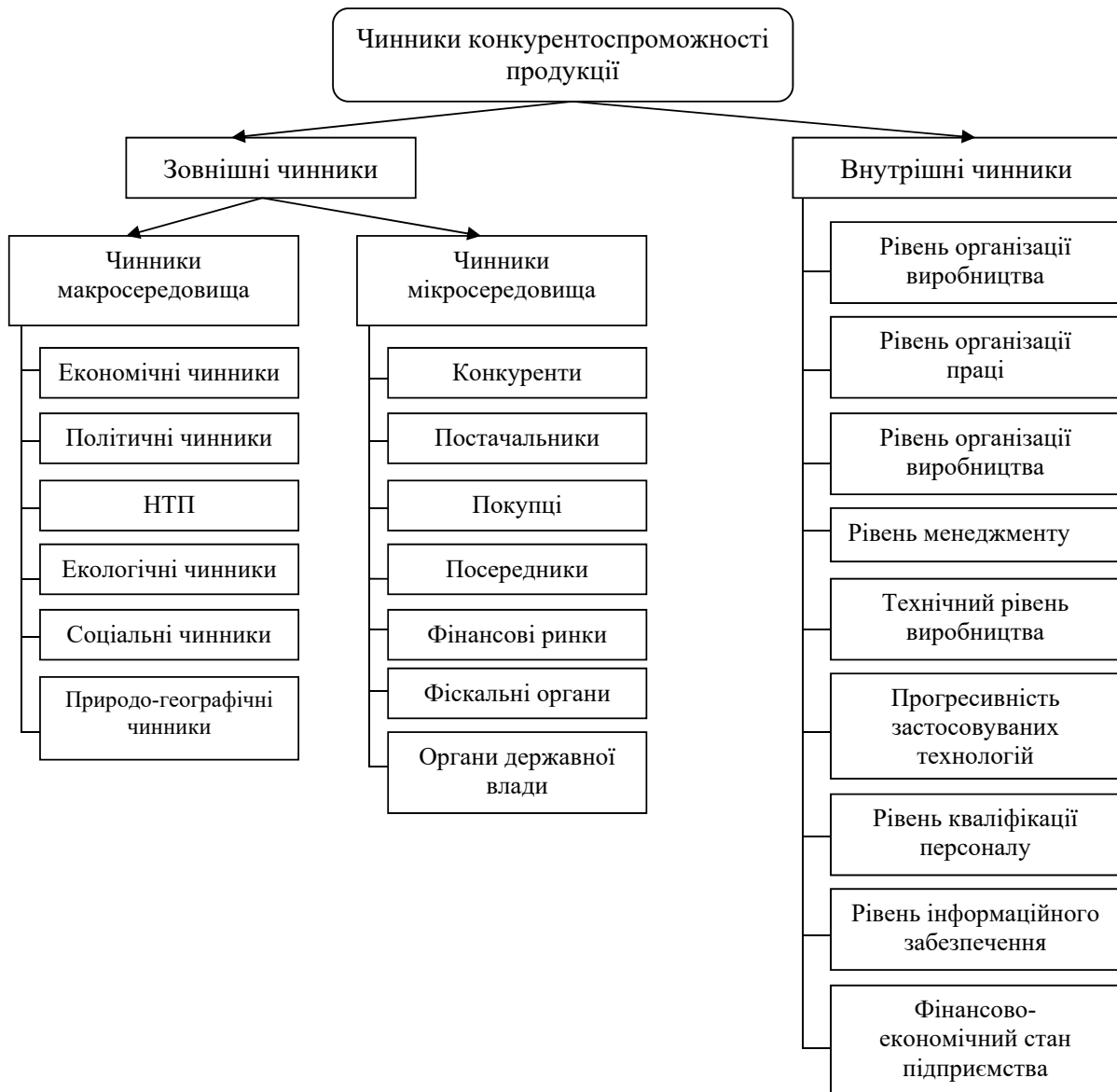

Рис. 1. Класифікація чинників, що впливають на конкурентоспроможність продукції

Джерело: узагальнено авторами на основі [1; 2]

підприємства. Від рівня організації виробництва багато в чому залежать результати діяльності підприємства, у тому числі й конкурентоспроможність продукції, що випускається [2].

Організація виробництва дає змогу об'єднати і забезпечити взаємодію особистих і речових факторів виробництва, налагодити зв'язки між учасниками виробничого процесу, забезпечити узгодженість їх дій, а також створити умови для реалізації економічних інтересів і соціальних потреб працівників на підприємстві [3, с. 104].

Застосування принципів, методів та інструментів організації виробництва дає змогу без значних фінансових вкладень ефективно впливати на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції підприємства шляхом підвищення якості продукції, що випускається, з одночасним скороченням витрат і тривалості виробничого циклу. У зв'язку із цим ключового значення набуває вибір шляхів і методів

удосконалення організації виробництва, які сприятимуть досягненню максимально можливого рівня конкурентоспроможності продукції на цільовому ринку. Виділимо основні принципи організації виробництва конкурентоспроможної продукції та визначимо напрями їхнього впливу на показники конкурентоспроможності продукції в табл. 1.

Таким чином, підвищення конкурентоспроможності продукції промислового підприємства доцільно досягати за допомогою методів та інструментів організації виробництва, які повинні бути реалізовані відповідно до напрямів, сформованих згідно з виділеними показниками конкурентоспроможності продукції. На рис. 2. представлено сформовано авторами діаграму, що демонструє зв'язок між показниками конкурентоспроможності продукції промислового підприємства та напрямками її підвищення на основі використання організаційних резервів. Розроблення методів підвищення конкурентоспроможності про-

Визначальні принципи організації виробництва конкурентоспроможної продукції

Найменування принципу	Зміст принципу	Вплив на конкурентоспроможності продукції
Принцип інтеграції	Забезпечення об'єднання між процесами розроблення, створення і виробництва продукції	Інформаційне об'єднання учасників виробничого процесу і формування інтегрованої виробничої структури дає змогу знизити рівень браку і дефектів готової продукції, призводячи до підвищення її якості
Принцип оптимальності і багатоваріантності рішень	Необхідність розроблення декількох варіантів організаційних концепцій, що відповідають цілям виробництва і його організації. З декількох варіантів вибирається той, який забезпечує оптимальне поєднання структурних елементів виробничої системи	Наявність декількох варіантів рішення дає змогу вибрати найбільш оптимальний варіант організації виробничого процесу, випуск продукції високої якості з невисоким рівнем витрат за максимально короткий проміжок часу
Принцип зовнішнього оточення	Цілі організації виробництва, напрями вдосконалення організаційної діяльності формуються з урахуванням вимог, що диктуються зовнішнім середовищем	Аналіз зовнішнього середовища дає змогу підприємству організувати виробництво продукції, що відповідає потребам, тим самим підвищуючи загальний рівень конкурентоспроможності продукції
Принцип ефекту організаційної діяльності	Забезпечення такої взаємодії елементів виробничої системи, яке призвело б до збільшення ефекту синергії і координації	Застосування методів та інструментів організації виробництва призводить до підвищення рівня якості продукції, що випускається, з одночасним скороченням витрат і тривалості виробничого циклу
Принцип економічності	Вимагає досягнення найкращих результатів діяльності з організації виробництва за найменших витрат	Дає змогу підприємству випускати продукцію необхідної якості з мінімальним рівнем витрат, призводячи тим самим до підвищення її конкурентоспроможності

Джерело: сформовано авторами за даними [4–6]

дукції залежить передусім від її правильної, достовірної та своєчасної оцінки [7].

Споживач, приймаючи рішення про покупку, здійснює вибір продукції, що цікавить його, серед аналогічної і віддає перевагу тій продукції, яка найбільшою мірою задовольняє його потребу. Кожна потреба характеризується певним набором параметрів, які визначають необхідний для споживача корисний ефект. Вчинення покупки відбувається в тому разі, якщо параметри потреби збігаються з параметрами, які й характеризують продукцію.

Для того щоб споживач придбав конкретну продукцію, вона повинна відповідати його потребам і фінансовим можливостям. При цьому споживач прагне оптимізувати свої витрати не лише на придбання продукції, а й на споживання (експлуатаційні витрати).

У зв'язку з тим, що на потреби кожного конкретного покупця впливає безліч різноманітних чинників і вони носять індивідуальний характер, оцінки однієї і тієї ж продукції різними споживачами можуть відрізнятися. Отже, конкурентоспроможність продукції по відношенню до різних споживачів теж може бути індивідуальною. Найбільш затребуваною на ринку є та продукція, яка найбільш повно задовольняє потребу [8, с. 40–41]. Отже, вона і буде найбільш конкурентоспроможною. Виходячи з вищевикладеного, можна сказати, що конкурентоспроможність продукції може бути визначена тільки в результаті порівняння й є відносною характеристикою, що відбиває відмінність продукції від продукції конкурента за ступенем задоволення визначеної потреби.

Проблеми оцінки конкурентоспроможності продукції розглянуті в науковій літературі багатьма

авторами, однак, незважаючи на важливість і актуальність цього питання, загальноновизнаної й універсальної методики оцінки конкурентоспроможності сьогоднішні немає [9]. Це пояснюється значною складністю розглянутої проблеми, оскільки на конкурентоспроможність продукції впливає велика кількість чинників, розглянутих на рис. 1, які, своєю чергою, пов'язані між собою і можуть впливати один на одного. Тому перед дослідниками стоїть складне завдання, яке полягає у тому, щоб вибрати з безлічі чинників, що впливають на конкурентоспроможність продукції, найбільш важливі і значущі, визначити показники та розробити критерії оцінки конкурентоспроможності (рис. 3).

Прямі методи оцінки найбільш поширені на практиці. Вони припускають визначення конкурентоспроможності на основі співвідношення «якість/ціна». Як приклад таких методів може виступати позначений раніше метод розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності продукції. До переваг даного методу можна віднести комплексність оцінки, а недоліком є відсутність обліку ступеня значимості параметрів [10].

Непрямі методи часто ґрунтуються тільки на показниках якості і, отже, дають змогу судити про конкурентоспроможність продукції тільки непрямим чином. Їх застосування можливе лише в тому разі, коли ціни конкуруючих товарів рівні або мають близькі значення. Методи, які використовуються на етапах реалізації та експлуатації, припускають оцінку конкурентоспроможності продукції на основі обсягу продажів, швидкості реалізації. Чим більше продається продукції, тим вона більш конкурентоспроможна порівняно з аналогічними товарами, представленими

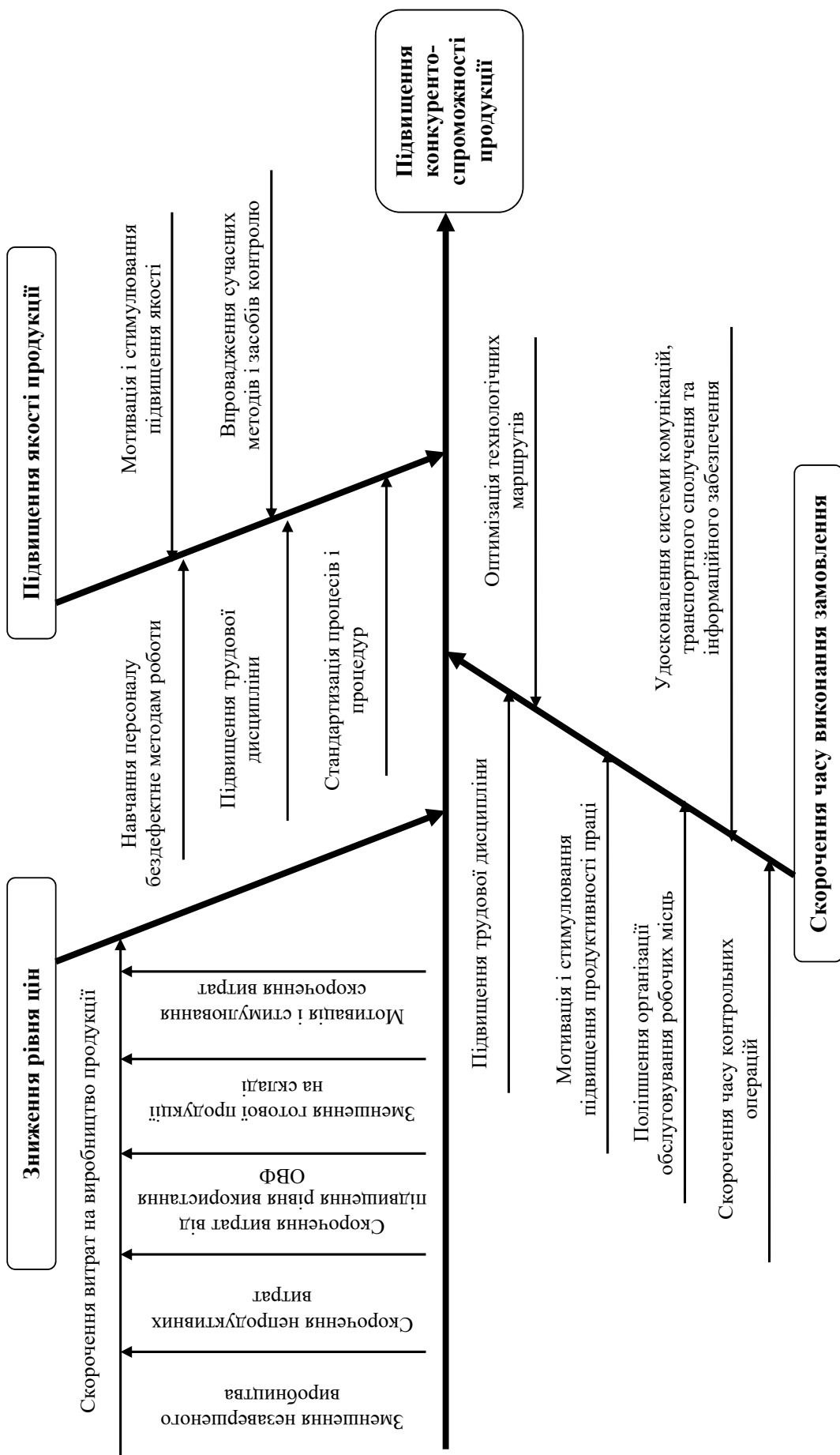

Рис. 2. Напрями підвищення конкурентоспроможності продукції промислового підприємства на основі використання організаційних резервів (діаграма Ісікави)

Джерело: розроблено авторами

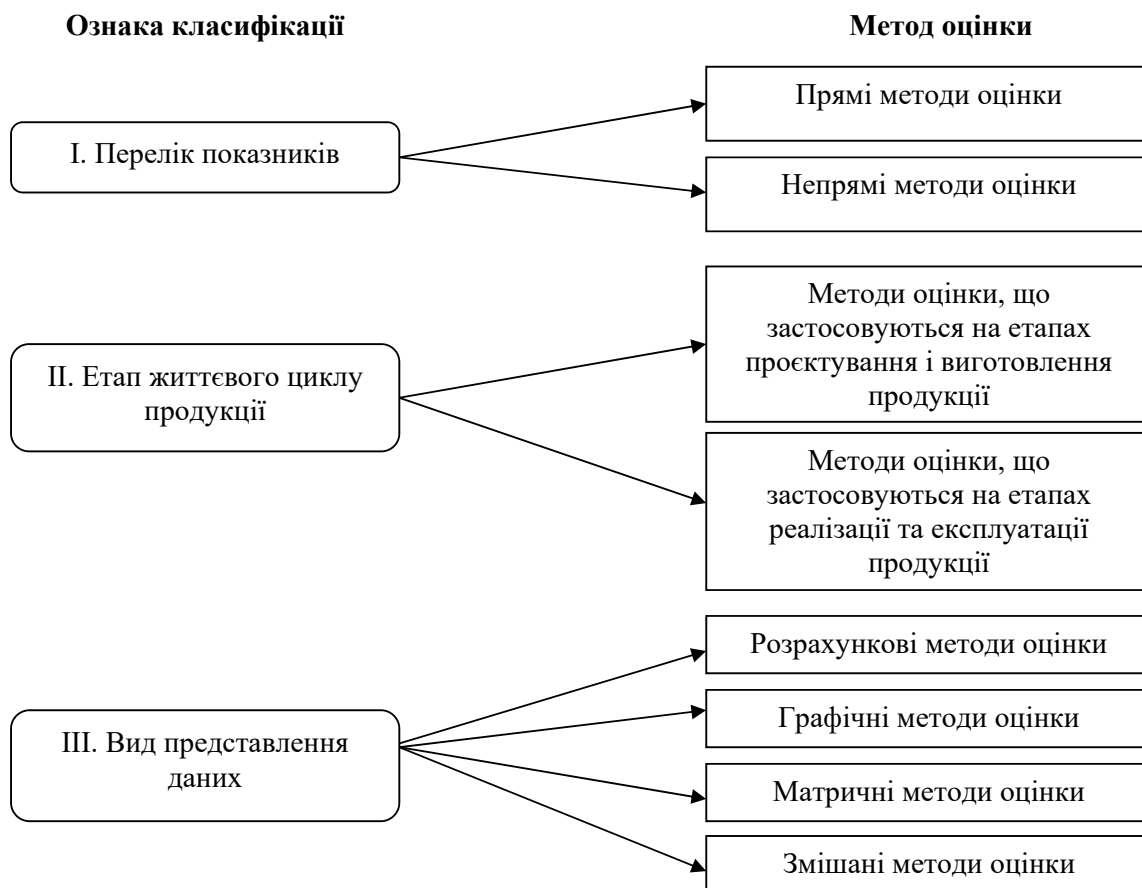

Рис. 3. Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності продукції

Джерело: розроблено авторами

на ринку. Нами як показник конкурентоспроможності продукції пропонується визначати відносну частку продажів оцінюваного товару порівняно зі зразком:

$$K_{oi} = \frac{Q_o}{Q_o + Q_i}, \quad (1)$$

де Q_o – обсяг продажів оцінюваного товару;
 Q_i – обсяг продажів i -го товару-зразка.

Цей метод простий у застосуванні і не вимагає попереднього збору спеціальних даних, однак вони не дають кількісного вираження показника конкурентоспроможності і можуть бути недостовірні в умовах браку продукції або неритмічності поставок.

До графічних методів відносять метод «багатокутник конкурентоспроможності» і метод «радар конкурентоспроможності». Дані методи, незважаючи на простоту застосування і наочність представлення результату, мають істотний недолік – вони не враховують вагомості показників, що може призвести до розбіжностей значень інтегрального показника конкурентоспроможності, визначеного графічним і розрахунковим способами. Окрім того, під час застосування «радара конкурентоспроможності» площа радара залежить від послідовності розміщення показників, і якщо показники поміняти місцями, то значення узагальненого показника може помінятися [11, с. 35–36].

Розрахункові методи оцінки базуються на експертних оцінках. До них відносяться метод суми місць, метод бальної оцінки, метод бальної оцінки з

урахуванням коефіцієнтів вагомості параметрів оцінки та ін. Дані методи дають змогу оцінити конкурентоспроможність продукції в разі неможливості збору або обробки тих чи інших показників, але при цьому їм притаманний такий недолік, як суб'єктивність оцінки [12, с. 43]. У практичній діяльності розрахункові методи, як правило, комбінуються з матричними і графічними. Це дає змогу отримати найбільш достовірні результати оцінки і дати їх наочне уявлення.

На нашу думку, певного універсального методу оцінки конкурентоспроможності не існує. Кожен із методів має свої особливості, переваги і недоліки. Застосування того чи іншого методу визначається, насамперед, виходячи з мети проведеного дослідження та з наявної інформації.

Підводячи підсумок аналізу методів оцінки конкурентоспроможності продукції, необхідно відзначити, що всі розглянуті методи мають свої безперечні переваги, однак і не позбавлені недоліків. Перш за все необхідно звернути увагу на параметри, які враховують фахівці під час здійснення оцінки конкурентоспроможності продукції. Багато дослідників прагнуть використовувати під час оцінки велику кількість параметрів. З одного боку, практично будь-який параметр, що включається до складу під час оцінки, тією чи іншою мірою впливає на конкурентоспроможність продукції. Однак вплив деяких параметрів настільки малий і незначний, що не грає ключову роль під час визначення показника конку-

рентоспроможності. З іншого боку, надмірне збільшення складу параметрів, що беруться до уваги, призводить до великих витрат часу на збір і математичну обробку інформації, що істотно знижує можливість практичної реалізації низки методів. У низі методів не можна обійтися без застосування експертних оцінок, які часто характеризуються суб'єктивністю й умовністю.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. У проведеному дослідженні подано вдосконалену класифікацію чинників, що впливають на конкурентоспроможність продукції. Чинники класифіковано в розрізі їх поділу на зовнішні і внутрішні. Особливу роль при цьому відведено організації виробництва як внутрішнього фактору.

Авторами здійснено аналіз методів оцінки конкурентоспроможності продукції. Зазначені в ході аналізу методів оцінки конкурентоспроможності продукції недоліки настановлюють на необхідність розроблення такого підходу до оцінки, який був би спрямований на реальне практичне застосування. При цьому даний підхід за можливості повинен урахувувати не лише існуючий стан продукції на ринку, а й перспективи розвитку. Також важливо відзначити, що підхід до оцінки конкурентоспроможності продукції повинен мати досить широкі межі застосування і бути універсальним.

Бібліографічний список:

1. Миронюк Т.І. Сучасні проблеми та методи оцінки конкурентоспроможності. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 1 (21). С. 35–37.
2. Porter M.E. *Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1990. 426 p.
3. Башук Г.О. Економіко-інноваційна модель конкурентоспроможності продукції в Україні. *Економіка та держава*. 2013. № 6. С. 102–106.
4. Дименко Р. Конкурентні стратегії як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Економіка розвитку*. 2011. № 3 (39). С. 67–78.
5. Strategic innovative development of the enterprises: theory and methodology / V. Makedon et al. *Scientific journal Economics and finance*. 2019. Issue 2. P. 52–62.
6. Хрущ Н.А. Конкурентні стратегії: процеси створення та реалізації : монографія. Київ : Освіта України, 2010. 316 с.
7. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2007. 368 с.
8. Makedon V., Valikov V., Kurinnaya I. Transitional strategies of organizational change and integration transformations for industrial enterprises. *Academy Review*. 2018. № 2 (49). P. 31–44. DOI : 10.32342/2074-5354-2018-2-49-3.
9. Филлюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації : монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 404 с.
10. Клименко С.М. Омельяненко Т.В., Барабась Д.О. Управління конкурентоспроможністю підприємства. Київ : КНЕУ, 2008. 520 с.
11. Олейник Т.В. Формирование методического подхода к оценке адаптивной гибкости предприятия. *Бизнес Информ*. 2010. № 3 (2). С. 45–47.
12. Бугай В.З., Сидоренко В.О. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Modern Economics*. 2019. № 14 (2019). С. 33–38. DOI : [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-05).
13. Воронов Д.С. Соотношение конкурентоспособности предприятия и конкурентоспособности его продукции. *Современная конкуренция*. 2015. № 1. С. 39–53.

References:

1. Myronyuk T.I. (2014) Suchasni problemy ta metody otsinky konkurentospromozhnosti. [Modern problems and methods of assessing competitiveness]. *Economics of the food industry*, no.1 (21), pp. 35–37.
2. Porter M.E. (1990) *Competitive Advantage of Nations*. New York.
3. Bashuk G.O. (2013) Ekonomiko-innovatsiyina model' konkurentospromozhnosti produktsiyi v Ukraini [Economic and innovative model of product competitiveness in Ukraine]. *Economy and state*, no. 6, pp. 102–106.
4. Dimenko R. (2011) Konkurentni stratehiyi yak zasib zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryemstva [Competitive strategies as a means of ensuring the competitiveness of the enterprise]. *Development economics*, no. 3 (39), pp. 67–78.
5. Makedon V., Valikov V., Kurinnaya I., Koshlyak E. (2019) Strategic innovative development of the enterprises: theory and methodology. *Scientific journal Economics and finance*, issue 2, pp. 52–62.
6. Khrush N.A. (2010) *Konkurentni stratehiyi: protsesy stvorennya ta realizatsiyi: monohrafiya* [Competitive strategies: processes of creation and implementation: a monograph]. Kyiv: Education of Ukraine. (in Ukrainian)
7. Piddubna L.I. (2007) *Konkurentospromozhnist' ekonomichnykh system: teoriya, mekhanizm rehulyuvannya ta upravlinnya: monohrafiya*. [Competitiveness of economic systems: theory, mechanism of regulation and management: monograph]. Kharkiv: VD "INZHEK". (in Ukrainian)
8. Makedon V., Valikov V., Kurinnaya I. (2018) Transitional strategies of organizational change and integration transformations for industrial enterprises. *Academy Review*, no.2(49), pp.31–44. <http://DOI:10.32342/2074-5354-2018-2-49-3>
9. Filyuk G.M. (2011) *Konkurentsya i monopoliya v epokhu hlobalizatsiyi: monohrafiya* [Competition and monopoly in the era of globalization: a monograph]. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko. (in Ukrainian)
10. Klymenko S.M., Omelianenko T.V., Barabas, D.O. (2008) *Upravlinnia konkurento-spromozhnosti pidpryemstva* [Managing enterprise's competitiveness]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
11. Oleynik T.V. (2010) Formyrovanye metodycheskoho podkhoda k otsenke adaptivnoy hybkosty predpryatyaya [Formation of a methodical approach to the assessment of adaptive flexibility of the enterprise]. *Business Inform*, no. 3 (2), pp. 45–47.
12. Bugay V.Z., Sidorenko V.O. (2019) Osnovni napryamy pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryemstva [The main directions of increasing the competitiveness of the enterprise]. *Modern Economics*, no. 14, pp. 33–38. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-05).
13. Voronov D.S. (2015) Sootnosheniye konkurentosposobnosti predpryatyaya y konkurentosposobnosti eho produktsyy [The ratio of the competitiveness of the enterprise and the competitiveness of its products]. *Modern competition*, no.1, pp. 39–53.

Терещенко С.І.

доктор економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Сумського національного аграрного університету

Нагорна П.О.

магістр
Сумського національного аграрного університету

Tereshchenko Svitlana

Doctor in Economics, Associated Professor,
Sumy National Agrarian University

Nagorna Polina

Master,
Sumy National Agrarian University

АНАЛІЗ ОБСЯГІВ ТА СТРУКТУРИ ТОВАРООБОРОТУ В ТОВАРНОМУ ПОРТФЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYSIS OF VOLUMES AND STRUCTURE OF TRADE TURNOVER IN THE COMMODITY PORTFOLIO OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто питання аналізу асортиментного портфеля підприємства роздрібною торгівлею на основі АВС-аналізу, XYZ-аналізу, раціональності асортиментного портфеля, а також описано процес оптимізації асортиментного портфеля через розрахунок синтетичного показника для кожної групи товарів. Постійний аналіз асортиментного портфеля за допомогою сучасних методів маркетингу, доповнених вивченням перспектив розвитку ринку окремих, найбільш значущих асортиментних одиниць, може стати основою формування раціонального асортиментного портфеля підприємства. Це робить актуальними такі практичні проблеми, як удосконалення структури товарного портфеля підприємства, його адаптованості до умов вітчизняного ринку. Отже, принципи і методи формування товарного портфеля, інструменти оптимізації асортименту набувають особливої уваги з боку менеджменту підприємств.

Ключові слова: торгівля, товарооборот, роздрібна торгівля, рітейл, товарний портфель, асортиментна група.

В статье рассмотрены вопросы анализа асортиментного портфеля предприятия розничной торговли на основе АВС-анализа, XYZ-анализа, рациональности асортиментного портфеля, а также описан процесс оптимизации асортиментного портфеля путем расчета синтетического показателя для каждой группы товаров. Постоянный анализ асортиментного портфеля с помощью современных методов маркетинга, дополненных изучением перспектив развития рынка отдельных, наиболее значимых асортиментных единиц, может стать основой формирования рационального асортиментного портфеля предприятия. Это делает актуальными такие практические проблемы, как совершенствование структуры товарного портфеля предприятия, его адаптированности к условиям отечественного рынка. Поэтому принципы и методы формирования товарного портфеля, инструменты оптимизации асортимента приобретают особое значение со стороны менеджмента предприятий.

Ключевые слова: сделка, грузооборот, розничная торговля, ритейл, товарный портфель, асортиментная группа.

The structure of the product portfolio of the enterprise significantly affects both the potential and actual level of profit, competitive positions in promising markets and, as a consequence – on the market stability of the enterprise. This makes relevant such practical problems as improving the structure of the product portfolio of the enterprise, its adaptability to domestic market conditions. The article considers the analysis of the assortment portfolio of the retail trade enterprise on the basis of ABC – analysis, XYZ – analysis, rationality of the assortment portfolio, also describes the process of optimization of the assortment portfolio by calculating the synthetic indicator for each product group. Constant analysis of the assortment portfolio with the help of modern marketing methods, supplemented by studying

the prospects of the market development of individual, most important assortment units, can be the basis for the formation of a rational assortment portfolio of the enterprise. With the growing dynamism of economic conditions and increased competition, the issues of finding a configuration of value supply by enterprises, which would provide not only to meet the needs of their customers, but also financial stability. Therefore principles and methods of formation of a commodity portfolio, tools of optimization of assortment get special attention from management of the enterprises. We will pass on algorithm of actions at ABC-analysis in trade networks. ABC analysis is the most common method of studying the range. It is based on Pareto's law, which is applied to many spheres of life. Its essence for retail is that 20% of goods give 80% efficiency, and the remaining 80% of goods – only 20%. ABC – analysis – is a method by which you can determine the contribution of each product to turnover and profit of the store, to distribute the products into categories for effective management of the range. It is based on Pareto's law, which is applied to many spheres of life. Its essence for retail is that 20% of goods give 80% efficiency, and the remaining 80% of goods – only 20%. ABC – analysis – is a method by which you can determine the contribution of each product to turnover and profit of the store, to distribute the products into categories for effective management of the range.

Keywords: trade, freight turnover, Retail, retail, product portfolio, assortment group.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Структура товарного портфеля підприємства значною мірою впливає на як потенційний, так і на реальний рівень прибутку, конкурентні позиції на перспективних ринках і, як наслідок, на ринкову стійкість підприємства [6, с. 22]. Це робить актуальними такі практичні проблеми, як удосконалення структури товарного портфеля підприємства, його адаптованості до умов вітчизняного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. В економічній літературі питання оптимальної асортиментної структури товарообігу вивчали такі автори, як М. Кравченко[3], В. Вороніна, А. Мілька [1], Н. Танклевська [8], В. Петренко, К. Мельникова [9], А. Камаушенко [10] та ін. Така увага авторів до цієї проблеми пояснюється тим, що товар є основним елементом товарної політики підприємства. Водночас найбільше уваги приділяється питанням формування асортименту товарів, дослідженню конкурентоспроможності товарів тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз обсягів та структури товарообігу в товарному портфелі підприємства з метою підвищення функціонування та конкурентоспроможності його товарів із використанням сучасних методик аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За зростаючого динамізму умов господарювання та посилення конкуренції загострюються пи-

тання пошуку підприємствами конфігурації ціннісної пропозиції, яка б забезпечила не тільки задоволення потреб своїм клієнтам, а й фінансову стабільність [6, с. 56]. Тому принципи і методи формування товарного портфеля, інструменти оптимізації асортименту потребують особливої уваги з боку менеджменту підприємств. Дослідимо алгоритм дій під час ABC-аналізу в торгових мережах.

ABC-аналіз – це найбільш поширений метод вивчення асортименту. У його основі лежить закон Парето, який застосовують до багатьох сфер життя. Суть його для ритейлу полягає у тому, що 20% товарів дають 80% ефективності, а решта 80% товарів – лише 20%. ABC-аналіз – це метод, за допомогою якого можна визначити внесок кожного товару в оборот і прибуток магазину, розподілити товари по категоріях для ефективного управління асортиментом [9, с. 14].

Дані табл. 1 дають можливість проаналізувати основні асортиментні групи, використовуючи ABC-аналіз. На початку аналізу ми поставили за мету оптимізувати асортимент, визначилися з об'єктом аналізу і параметром, за яким будемо розбивати групи (виручка від реалізації продукції). Список товарів отсортували в порядку зменшення і підраховали певний асортимент у групі товарів та порівняли результат ABC-аналізу з рекомендованими значеннями.

Отже, група А – 80,0% виручки – приносить найбільша частка товарів, група В – середні доходи, група С – незначні доходи. Ці товари є топовими для підприємства і приносять максимальний прибуток. А це означає, що їх реалізацію необхідно жорстко

Таблиця 1

**Розподіл основних асортиментних груп
на основі ABC-аналізу за виручкою від реалізації продукції**

Найменування категорії асортименту	Виручка, тис грн	Частка в обігу, %	Частка із загальним підсумком, %	Групи
1. Аксесуари до телефонів	2025,0	45,0	45,0	А
2. Аксесуари до ноутбуків	1575,0	35,0	80,0	А
3. Телефони	540,0	12,0	92,0	В
4. Ноутбуки	225,0	5,0	97,0	С
5. Інше (ремонт техніки та її гарантійне обслуговування)	135,0	3,0	100,0	С
Всього	4500,0	100,0	–	–

Джерело: розрахунок здійснено авторами

контролювати, моніторити; на їх придбання необхідно виділяти максимальну суму інвестицій. Товари групи В забезпечують постійні стабільні продажі, а отже, приносять підприємству дохід. Це групи товарів, які є «дійними коровами». Інвестиції у ці товари є невеликими, але постійними. С – це та група товарів на яку необхідно звертати увагу, тому що вони можуть привести підприємство до банкрутства.

Аналіз товарів у кожній товарній групі, як правило, проводиться раз на два місяці, можливий варіант раз на три місяці. Усе залежить від величини асортименту і можливостей аналітиків мережі.

Можемо застосовувати крос-аналіз відразу за декількома критеріями. Такий підхід дає змогу краще побачити існуючу ситуацію. Під час проведення аналізу можливі декілька варіантів дій: паралельний розподіл на категорії, наприклад не тільки за виручкою а й за кількістю одиниць продаж.

Такий підхід важчий, але дає змогу отримати ширшу інформацію по кожній категорії. Дані табл. 2 свідчать про те, що, здійснивши аналіз за кількістю одиниць продаж, можна ще більш ретельно (за 9 критеріями) здійснити аналіз і визначити подальші перспективи продаж по кожній асортиментній групі.

Побудуємо таблицю по кожній асортиментній групі за двома критеріями (табл. 3).

Використання синтетичного підходу до визначення категорій. Для кожного критерію визначається ваговий коефіцієнт (ВК) залежно від його значимості для цілі аналізу. Наприклад, для аналізу оборот більш важливий, аніж кількість продаж товару, а кількість продаж важливіша, ніж вхід у чеки.

Критерії «Ваговий коефіцієнт Оборот 0,5», «Кількість продаж 0,3», «Вхід у чеки 0,2», «Всього». У цьому разі є можливість охарактеризувати асортиментні групи одним числом. Аналіз табл. 4 дає змогу визначити товари, які потребують максимальної уваги

маркетологів, категорійників, керуючих по якісному впливу на діяльність торгової мережі, при цьому об'єднуючи сфер управління до потрібного мінімуму. Чисельність категорії А завжди мінімальна, категорії С – максимальна. Водночас категорія А пріоритетна в плані обслуговування і роботи з нею. Категорія В має стандартний рівень обслуговування, категорія С – якщо товари не виводяться з асортименту, то мають найменший рівень обслуговування й уваги.

Треба зауважити, що переважно асортимент товарів продається хоча б два рази на тиждень за вибраний для аналізу період. Товари, які з будь-яких причин стали продаватися рідше двох разів на тиждень, випадають з основного асортименту. Це можуть бути елітні, нові, сезонні чи відсутні на складі товари. АВС-аналіз є сенс проводити по основному асортименту. А на вибулі з основного асортименту товари необхідно звернути увагу і виявити причину падіння продаж.

У практиці оптимізації асортименту використовується ще й такий метод, як XYZ-аналіз, який зосереджується на передбаченні попиту. Цей метод часто використовується як доповнення до АВС-аналізу та є його модифікацією.

Даний метод надає інформацію, необхідну для прийняття рішень у сфері управління запасами. Якщо обсяг товарів нескладно передбачити, підприємству простіше виконувати завдання управління матеріальними потоками. Аналіз проводиться шляхом розподілення товарів на такі категорії:

а) категорія Х – товари, попит на які легко спрогнозувати. Товари групи Х характеризуються постійним, незмінним попитом. Обіг елементів категорії коливається навколо постійного рівня, так що майбутній попит у цілому можна прогнозувати досить точно;

б) категорія Y – товари із середньою передбачуваністю попиту. Незважаючи на те що попит на това-

Таблиця 2

Розподіл основних асортиментних груп на основі АВС-аналізу за кількістю одиниць продаж

Найменування категорії асортименту	Кількість од. продаж, шт.	Частка в обігу, %	Частка із загальним підсумком, %	Групи
1. Аксесуари до телефонів	360	37,0	37,0	А
2. Аксесуари до ноутбуків	300	31,0	68,0	А
3. Інше (ремонт техніки та її гарантійне обслуговування)	180	18,0	86,0	В
4. Телефони	120	12,0	98,0	С
5. Ноутбуки	20	2,0	100,0	С
Всього	980	100,0	–	–

Джерело: розрахунок здійснено авторами

Таблиця 3

Розподіл основних асортиментних груп на основі АВС-аналізу за двома критеріями

Аксесуари до телефонів	Аксесуари до ноутбуків	Інше (ремонт техніки та її гарантійне обслуговування)	Телефони	Ноутбуки
АА	АА	СВ	ВС	СС

Джерело: розрахунок здійснено авторами

Таблиця 4

Розрахунок синтетичного показника для кожної групи товарів

Найменування категорії асортименту	Виручка тис грн	Значення синтетичного показника	Кількість од. продаж, шт.	Значення синтетичного показника	Чеки, шт.	Значення синтетичного показника
1. Аксесуари до телефонів	2025,0	1012,5	360	108,0	360	72,0
2. Аксесуари до ноутбуків	1575,0	787,5	300	90,0	300	60,0
3. Телефони	540,0	270,0	120	36,0	120	24,0
4. Ноутбуки	225,0	112,5	10	3,0	20	2,0
5. Ремонт техніки	135,0	67,5	180	54,0	180	36,0
Всього	4500,0	2250,0	970	291,0	980	194,0
Критерії вагових коефіцієнтів						
Виручки від реалізації продукції	0,5					
Кількість продаж	0,3					
Чеки	0,2					

Джерело: розрахунок здійснено авторами

Таблиця 5

Розподіл основних асортиментних груп на основі XYZ-аналізу

Найменування категорії асортименту	Виручка за 2017 тис грн	Виручка за 2018 тис грн	Виручка за 2019 тис грн	Середнє значення	Обіг за 2017–2019 рр.	Коеф. варіації, %	Група
1. Аксесуари до телефонів	336,0	234,0	225,0	265,0	795,0	3,5	X
2. Аксесуари до ноутбуків	336,0	390,0	540,0	422,0	1266,0	3,0	X
3. Телефони	2100,0	1755,0	2025,0	1960,0	5880,0	0,3	X
4. Ноутбуки	1260,0	1287,0	1575,0	1374,0	4122,0	0,4	X
5. Інше (ремонт техніки та її гарантійне обслуговування)	168,0	234,0	135,0	179,0	537,0	0,2	X

Джерело: розрахунок здійснено авторами

ри цієї категорії не є стійким, мінливість попиту певною мірою може бути передбачена. Це відбувається через те, що коливання попиту викликані відомими чинниками, такими як сезонність, життєвий цикл продукції, дії конкурентів або економічні чинники. Для цих матеріалів складніше отримати точний прогноз, ніж для групи X;

с) категорія Z – товари, які мають найбільші коливання в попиті. Попит на товари цієї категорії може виникати нерегулярно і сильно коливатися. Відсутність тренду або факторів, які зумовлюють такий попит, призводить до того, що його стає неможливо спрогнозувати.

Згідно з табл. 5, весь асортимент продукції яка реалізується магазином, є стійким до продаж. Товарів із прогнозованим або мінливим обсягом продаж немає. Це пояснюється тим, що у товарів підприємства, що аналізується, відсутня сезонність попиту або вона компенсується в сумі за рік [5, с. 16].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Поєднання ABC- та XYZ-аналізу дає змогу повніше охопити товарний портфель, тим самим підвищити ефективність управління товарними запасами та закупками товарів, виявити товари, що є найбільш прибутковими, та ті, що користують-

ся найменшим попитом, визначити найкращі шляхи розвитку асортименту з метою нарощування обсягів реалізації та приваблення цільових споживачів [7, с. 113].

Бібліографічний список:

1. Вороніна В.Л., Мілька А.І. Роздрібний товарооборот як економічна категорія та його значення для управління. 2018. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1674/1> (дата звернення: 26.12.18).
2. Класифікація видів економічної діяльності. Evrovektor : вебсайт. URL: <https://evrovektor.com/kved/2010/> (дата звернення: 24.12.18).
3. Кравченко М.С. Аналіз сучасного стану розвитку торговельної галузі України. *Вісник Приазовського технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 31. С. 139–145.
4. Мировой сектор розничной торговли в 2018 году. Кардинальные преобразования и оживление коммерческой деятельности. *Deloitte* : вебсайт. URL: <https://www2.deloitte.com/ru/ru/pages/consumerbusiness/articles/global-powers-of-retailing.html#> (дата звернення: 26.12.18).
5. Статистична інформація. *Державна служба статистики України* : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.12.18).
6. Розничная торговля (мировой рынок). *Tadviser* : вебсайт. URL: <http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%>

- D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B
- (дата звернення: 03.01.19).
7. Теорія і практика торговельного підприємництва в Україні : колективна монографія / за ред. Н.С. Танклевської. Херсон : PBB, 2018. 206 с.
 8. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 184 с.
 9. Petrenko V., Melnykova K. Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital. *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*. 2018. P. 13–15. URL: <http://eujr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608> (дата звернення: 26.12.18).
 10. Petrenko V., Karnaushenko A. Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Т. 3. № 5. P. 203–207. doi: 10.30525/2256-0742/2017-3-5-203-207
 4. Deloitte (2015) The world retail sector in 2018. Cardinal transformations and revitalization of commercial activity. Available at: <https://www2.deloitte.com/ru/ru/pages/consumer-business/articles/global-powers-ofretailing.html#> (Accessed 14 January 2019).
 5. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2005). *Statistical information*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 14 January 2019).
 6. Tadviser (2005) Retail trade (world market). Available at: <http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A0%D0%BE%D0> (accessed 14 January 2019).
 7. Teoriya i praktyka torhovel'noho pidpryyemnytstva v Ukraini [The theory and practice of trade entrepreneurship in Ukraine] (2018). Tanklevs'ka N.S. editor, RVV, Kherson, Ukraine.
 8. Tanklevs'ka N.S., Karnaushenko A.S. (2015) Rozvytok finansuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Development of financing of innovation activity of agricultural enterprises]. Aylant, Kherson, Ukraine.
 9. Petrenko V., Melnykova K. (2018) Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital. *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities* [online]. Pp. 13–15. Available at: <http://eu-jr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608> (accessed 14 January 2019).
 10. Petrenko V., Karnaushenko A. (2017) Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 5, pp. 203–207. doi: 10.30525/2256-0742/2017-3-5-203-207

References:

1. Voronina V.L., Mil'ka A.I. (2018) Retail turnover as an economic category and its value for management. Available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1674/1> (accessed 14 January 2019).
2. Evrovektor (2018) Classification of types of economic activity. Available at: <https://evrovektor.com/kved/2010/> (accessed 14 January 2019).
3. Kravchenko M.S. (2016) Analysis of the current state of development of the Ukrainian trade sector. *Visnyk pryazovs'koho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 31. pp. 139–145.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 005.932:[332:339.14](045)

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-15>

Топалова І.А.

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України

Topalova Iryna

PhD in Economics, Assistant Professor,
Senior Research Fellow of Department of Market Mechanisms and Structures
Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ЛАНЦЮГІВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

METHODOLOGY OF FORMATION AND PLANNING OF CHAINS OF RESOURCE SUPPORT OF REGIONAL COMMODITY MARKETS

У статті обґрунтовано необхідність розроблення та подальшого вдосконалення методології формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків. Здійснено декомпозицію поняття «методологія» за різними підходами наукового пізнання. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат регіональної економіки введенням поняття «методологія формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків». Визначено вимоги до методології формування та планування вищезначених ланцюгів через певну структуру. Охарактеризовано види планування, які є базовими під час формування ланцюгів ресурсного забезпечення, відповідно до горизонтів та ступеню деталізації. Обґрунтовано часові, просторові та товарні характеристики рівнів планування. Визначено особливості планування ланцюгів ресурсного забезпечення за принципами діагностики діяльності та мотивації їх учасників.

Ключові слова: ланцюги ресурсного забезпечення, регіональні товарні ринки, економічний розвиток регіонів, саморозвиток та самозабезпечення регіонів, планування ланцюгів ресурсного забезпечення, види планування.

В статье обоснована необходимость разработки и дальнейшего совершенствования методологии формирования и планирования цепей ресурсного обеспечения региональных товарных рынков. Осуществлена декомпозиция понятия «методология» по разным подходам научного познания. Усовершенствован понятийно-категориальный аппарат региональной экономики введением понятия «методология формирования и планирования цепей ресурсного обеспечения региональных товарных рынков». Определены требования к методологии формирования и планирования вышеуказанных цепей через определенную структуру. Охарактеризованы виды планирования, которые являются базовыми при формировании цепей ресурсного обеспечения, с позиции горизонтов и степени детализации. Обоснованы временные, пространственные и товарные характеристики уровней планирования. Определены особенности планирования цепей ресурсного обеспечения на принципах диагностики деятельности и мотивации их участников.

Ключевые слова: цепи ресурсного обеспечения, региональные товарные рынки, экономическое развитие регионов, саморазвитие и самообеспечение регионов, планирование цепей ресурсного обеспечения, виды планирования.

This scientific article presented the need to develop and further improve the methodology of formation and planning of supply chains of regional commodity markets. The concept of «Methodology» was decomposed according to the approaches of scientific cognition, from such positions as: research tools (principles, methods, means), nature of cognition, philosophical cognition, system-activity approach, interaction (integration). The conceptual and categorical apparatus of the regional economy has been improved by introducing the concept «Methodology of formation and planning of resource supply chains of regional commodity markets», which means achieving economic development, self-development and new quality of economic development of regions based on formation and planning of resource supply chains of regional commodity markets and commodity independence of both regions and the country as well. The requirements to the methodology of formation and planning of resource supply chains of regional commodity markets through a certain structure are defined, namely: substantiation of methodology, structure of activity, characteristic of activity and time structure of activity. The types of planning (strategic, tactical, operational) are described, which are basic in the formation of resource supply chains according to horizons and the degree of detail, which will allow to carry out business processes under the condition of optimizing logistics costs. The temporal, spatial and commodity characteristics of planning levels are substantiated and it is determined that taking into account the qualitative characteristics of flows of resources and goods (chains) it is desirable to form them on a continuous basis, no gaps, preservation of temporal and spatial requirements, etc. The peculiarities of planning the chains of resource supply of regional commodity markets according to the principles of diagnostics of activity and motivation of participants are reflected, which will allow: to create favorable conditions for the formation of these chains; meet the needs of end users based on a customer-oriented approach; create opportunities for achieving resource and product independence of the regions; to achieve the ultimate goal – raising the living standards of the population.

Keywords: resource supply chains, regional commodity markets, economic development of regions, self-development and self-sufficiency of regions, methodology, planning of resource supply chains, types of planning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодення характеризується бурхливими змінами оточуючого середовища. Зміни здійснюються у всіх сферах діяльності, особливо тих, які пов'язані з виробництвом, розподілом і споживанням ресурсів та товарів. Дані сфери являють собою ланцюги регіонального забезпечення, сукупність яких, своєю чергою, становить регіональну економічну систему. Саме формування та планування означених ланцюгів дає змогу досягти самозабезпечення та саморозвитку регіонів, а також головної мети – підвищення якості життя населення країни.

Доволі важливим питанням під час дослідження регіональної економічної системи є вибір більш адаптованої до сучасної дійсності наукової методології формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків. Саме вирішення поставлених питань визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аспектами формування та планування ланцюгів постачання займалися такі науковці, як: Л. Ларіна [1], О. Мороз [2], В. Лисюк [3], І. Коблянська [4], Л. Ковальська [5], З. Герасимчук [6], С. Гриценко [7], Є. Крикавський [8], А. Гаджинський [9], С. Гаркавенко [10]. Питаннями методології та організації наукових досліджень займалися такі вчені, як: Ю. Сурмін [12], А. Конверський [13], В. Ядов [14], М. Блауг [15], Е. Юдин [16], В. Кохановський [17], А. Мазаракі [18], І. Новокрещенов [19], А. Орехів [20], В. Андрійчук [21], О. Єрмаков [22], А. Ракитов [23].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У роботах даних науковців розглядаються питання методології та організації наукових досліджень формування ланцюгів постачання на рівні підприємства чи суб'єкта господарювання. Однак недостатньо уваги приділяється методологічним положенням

формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення в рамках регіонів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою наукової статті є вдосконалення методології формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків.

Дана мета дала змогу сформулювати завдання, які необхідно вирішити у ході дослідження, а саме:

- здійснити декомпозицію поняття «методологія» за різними підходами наукового пізнання;
- удосконалити понятійно-категоріальний апарат регіональної економіки введенням поняття «методологія досліджень формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків»;
- визначити вимоги до методології формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків через певну структуру;
- охарактеризувати рівні планування відповідно до горизонтів та ступеня деталізації планування, а також за принципами діагностики діяльності і мотивації учасників;
- розробити методологічні положення щодо формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення на регіональних товарних ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «методологія» (від грец. *μέθοδος* – метод та *λογος* – вчення) трактується як учення про наукові методи або методи окремих наук [11]. При цьому метод – це засіб, прийом теоретичного дослідження та (або) практичного здійснення будь-чого. Останні дослідження сучасних науковців вказують, що методологія спрямована на вивчення операцій, за допомогою яких формуються самі знання.

Здійснимо декомпозицію поняття «методологія» за різними підходами наукового пізнання (табл. 1).

Даний контент-аналіз демонструє, що серед учених немає єдиної думки щодо визначення даного поняття. На основі здійсненого аналізу вважаємо

Підходи до визначення терміна «Методологія»

Підходи	Трактування
3 позиції інструментів дослідження (принципи, методи, засоби)	Вчення про метод діяльності як такий, який включає принципи, методи діяльності і знання, що відображає їх [12]
	Тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, вдосконалення і конструювання методів [13]
	Сукупність процедур дослідження, техніки, методів та прийомів збору та обробки даних [14]
	Гілка економічної науки, де розглядаються засоби, якими економісти зумовлюють свої теорії та причини, вибору тої чи іншої теорії [15]
	Вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності [16]
3 позиції природи пізнання	Теорія пізнання, методологія розглядає не тільки форми та методи пізнання, а й проблеми природи пізнання, відношення знань до реальності, суб'єкта та об'єкта пізнання, можливості та межі пізнання, критерії його істинності [17]
	Наука про організацію життя, у тому числі його науково-дослідницького складника [18]
	Система принципів наукового дослідження; вчення про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [19]
	Економічна методологія: - у вузькому сенсі – сукупність економічних методів та процедур; - у широкому – методологічна історія економічної науки, дослідження стандартів економічних знань, вивчення світосутнісних орієнтирів та цінностей економістів [20]
3 позиції філософського пізнання	Методологія філософська (фундаментальна), методологія певної науки, методологія наукового дослідження [21]
	Це філософське вчення про методи пізнання [22]
3 позиції системно-діяльнісного підходу	Взаємозумовленість, взаємозв'язок і залежність систем знань та систем діяльності [23]
	Сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предметів дослідження за їх певного співвідношення і субординації [24]
3 позиції взаємодії	Один з інтеграційних механізмів науки [12]

Джерело: складено автором на основі [12–24]

необхідним надати авторське визначення даного поняття.

Методологія формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків – це досягнення економічного розвитку, саморозвитку та нової якості економічного розвитку регіонів на основі формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення товарних ринків із метою ресурсної та товарної незалежності регіонів країни.

Таким чином, методологія розглядає організацію діяльності, тобто упорядкування цієї діяльності як цілісної системи, яка має визначені характеристики, структуру та враховує процес її здійснення.

Розроблення методології формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків повинна включати вимоги на основі визначення певної структури, а саме:

1. *Обґрунтування методології.* Методологічні положення повинні базуватися на фундаментальних та прикладних розробках сучасних учених у сфері економічної теорії, регіональної економіки, теорії логістики, теорії управління і зокрема управління ланцюгами забезпечення, методах математичного моделювання та моделювання бізнес-процесів, системного аналізу, дослідження операцій (транспортних завдань) тощо.

2. *Структура діяльності.* Суб'єктами дослідження є соціоекономічні структури (регіони), а також учасники (суб'єкти) товарних ринків регіону, які

займаються формуванням ланцюгів ресурсного забезпечення та окремих його ланок. Ланцюги ресурсного забезпечення формуються на різних ієрархічних рівнях взаємодії учасників регіональних товарних ринків. Тобто йдеться про побудову організаційних форм економічної системи на макро-, мезо- та мікрорівні (рис. 1).

У даній структурі об'єктом дослідження виступають ланцюги ресурсного забезпечення на регіональних товарних ринках. Предметом дослідження – методологія формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків. Формою діяльності є підвищення (ефективність) економічних показників учасників (суб'єктів) регіональних товарних ринків. Засобами досягнення мети є новітні інформаційні технології (наприклад, економіка знань, цифровізація тощо). Методи дослідження визначаються згідно з обґрунтуванням методології. Результатом дослідження є збалансовані плани формування ефективних ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків, а також планування їхніх окремих ланок.

3. *Характеристика діяльності.* Важливим постають питання залучення ієрархічних команд формування та планування, впровадження штовхаючої та тягнутої філософії планування ланок ланцюгів ресурсного забезпечення з урахуванням специфіки товарних ринків у кожному регіоні. Ідеологією при цьому виступає максимізація вигод (ефективність)

Держава та регіони

від просування ланцюга ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків, якості сервісу та забезпечення максимального операційного ефекту в одиницю часу (саме філософію товарного та просторового розміщення ми викладаємо у наших дослідженнях) [25; 26].

Умовами здійснення господарської діяльності щодо формування ланцюгів ресурсного забезпечення виступають такі умови: постійна та швидка зміна навколишнього середовища, постійне зростання конкуренції, зростаючі вимоги до інформаційного супроводу руху ресурсів та товарів (використання ІТ-технологій під час переміщення товарних партій), підвищення вимог до сервісу (надійність, швидкість, ефективність), зниження цін реалізації, розширення асортименти та умови зберігання матеріальних потоків.

Саме постійне зростання конкуренції є двигуном для підвищення якості ресурсів та товарів (стандартизація), їх сервісу, зниження цін, тобто підвищення конкурентоспроможності самих регіонів.

Розглянемо рівні економіки за масштабами конкуренції (табл. 2).

Розгляд даних рівнів конкурентного середовища товарних ринків дасть змогу структурувати механізми, фактори та інструменти регулювання його конкурентного статусу, що визначає конкурентні взаємовідносини: макrorівневі (частка ринку), мезорівневі (інтенсивність конкуренції на внутрішньому товарному ринку), макrorівневі (відображають загальний стан конкуренції на світовому товарному ринку).

4. *Часова структура діяльності.* Дана структура повинна враховувати такі види планування, як стратегічне, тактичне та оперативне. Крім того, у попередніх дослідженнях нами визначено завдання на різних рівнях планування, методи планування та очікуваний результат під час упровадження даних заходів. Дані види планування мають свої часові, просторові та товарні межі [25] (табл. 3).

Стратегічне планування – процес розроблення та підтримки стратегічної рівноваги між цілями та можливостями (потенціалом) ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків за умови постійних змін у зовнішньому оточенні.

Ураховуючи якісні характеристики потоків ресурсів та товарів (формування ланцюгів), бажано їх

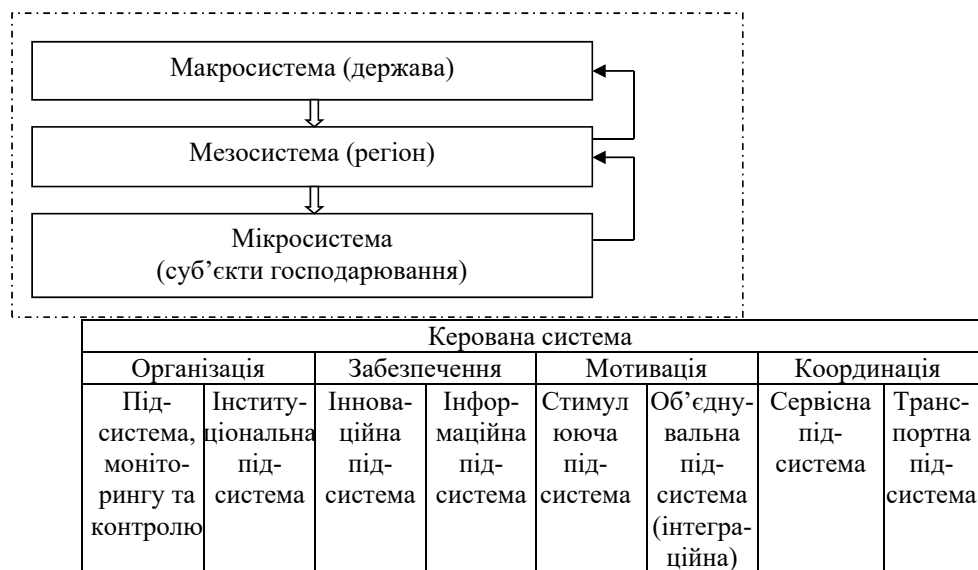

Рис. 1. Рівні економічної системи у розрізі функцій управління

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Рівні економіки за масштабами конкуренції

	Масштаб конкуренції	
	Національний	Міжнародний
Мікrorівень	Конкурентне середовище окремих суб'єктів господарювання товарних ринків	Міжнародне та міжрегіональне конкурентне середовище окремого суб'єкта господарювання, який функціонує у рамках світового товарного ринку
Мезорівень	Внутрішньодержавне та регіональне конкурентне середовище. Позиція локального ринку на національному чи регіональному товарному ринку	Ринкове конкурентне середовище на основі міжрегіональної та міжнародної конкуренції. Конкурентний статус суб'єкта товарних ринків
Макrorівень	Конкурентне середовище товарних ринків або міжринкове конкурентне середовище	Міжнародне конкурентне середовище товарних ринків, використання національних та міжрегіональних конкурентних переваг, конкурентний статус товарних ринків

Джерело: авторська розробка

формуванню на умовах безперервності, відсутності розривів, збереження часових та просторових вимог.

Для цього необхідно здійснювати планування, особливо інтеграційне. Основними видами планування є стратегічне, тактичне, оперативне, які є базовими під час здійснення усіх бізнес-процесів, у тому числі й формування ланцюгів ресурсного забезпечення відповідно до горизонтів та ступеня деталізації (рис. 2).

Інтегроване планування є однією з найважливіших функцій управління ланцюгами. При цьому воно дає змогу сформувати цілі, завдання, стратегії, дії, плани, програми на основі аналізу постачань, у т. ч. на основі клієнтоорієнтованого підходу до планування ланцюгів. Інтегроване планування включає у себе організаційні, політичні, ментальні та технологічні бар'єри, які супроводжують усі процеси. Саме інтегроване планування дає змогу управляти ланцюгами ресурсного забезпечення більш ефективно.

Розглянемо особливості планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків (рис. 3).

Тобто, підсумовуючі вищесказане, можливо сформувати методологічні положення розбудови та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків (табл. 4).

Дані методологічні положення включають такі складники, як: підходи; принципи; функції; методи дослідження; напрями; потенціал; вектори оцінки; ризики та ефекти від упровадження ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Дане наукове дослідження містить елементи наукової новизни, а саме: вдосконалено понятійно-категоріальний апарат регіональної економіки введенням поняття «методологія формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків», під яким розуміється

Таблиця 3

Часові, просторові та товарні характеристики видів планування

Вид планування	Часові обмеження		Просторові обмеження	Товарні межі
	Термін	Дискретність		
Стратегічне планування	3-15 років	Рік, півріччя, квартал	Регіон (мезорівень)	Потоки ресурсів та товарів (ланцюги)
Тактичне планування	12-18 місяців	Місяць, декада, тиждень	Суб'єкти господарювання	Товарні партії (окремі ланки ланцюгу ресурсного забезпечення)
Оперативне планування	Тиждень-місяць	День, час, хвилина	Підрозділи, цехи, тощо	Окремі ресурси та товари

Джерело: авторська розробка

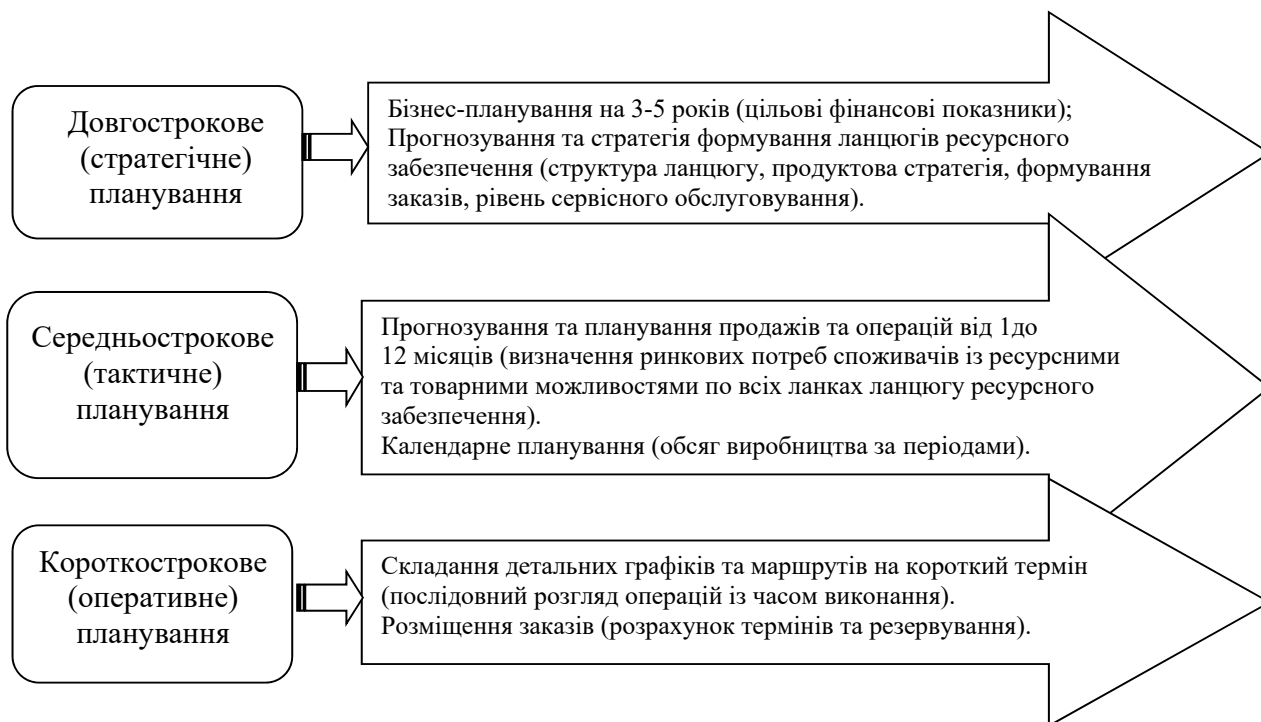

Рис. 2. Види планування під час формування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків відповідно до горизонтів та ступеня деталізації

Джерело: авторська розробка

Рис. 3. Особливості планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків за принципами діагностики діяльності та мотивації їх учасників

Джерело: авторська розробка

Таблиця 4

Методологічні положення щодо формування та планування ланцюгів ресурсного забезпечення на регіональних товарних ринках

Комплексний підхід		Системний підхід					
1							
Принципи: інноваційності, інформаційності, обґрунтованості, своєчасності, зворотного зв'язку, логістизації, інтегрованості.		Принципи: системності, структурованості, розвитку, цілісності, визначеності, причинно-наслідкового зв'язку, безперервності, єдності теорії та практики.					
Функції: – функції цілепокладання; – функції моніторингу, аналізу стану, оцінки та прогнозу; – функції планування; – функції організації; – функції регулювання поточних процесів ресурсного та товарного ринку; – функції контролю.							
Методи дослідження: монографічний, експертний, математичний, аналітичний, статистичний, моделювання, планування та прогнозування							
Напрями формування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків: – об'єднання (інтеграція) суб'єктів регіонального відтворювального процесу; – державно-приватне партнерство; – регіональні програми, стратегії, проекти; – підвищення попиту на вітчизняну продукцію та зменшення частки імпортової продукції; – збільшення робочих місць та завантаженості підприємств; – логістично-оптові центри (ринки).		Потенціал та особливості формування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків: – обмеженість ресурсів та товарів; – висока ресурсоемність; – збільшення виробничих потужностей та розвиток товарних ринків в умовах імпортозаміщення; – збільшення обсягів виробництва товарів; – підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості; – розвиненість інфраструктури; – створення хабів для стратегічних видів ресурсів та товарів; – розвиненість усіх видів транспорту.					
Вектори оцінки ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків за складниками діяльності:							
Економічний	Виробничий	Інфраструктурний	Технологічний	Екологічний	Соціальний	Бюджетний	Логістичний

1
<p>Ризики щодо формування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків Макроекономічні, природно-кліматичні, соціальні, регіональні, міжрегіональні та міжнародні, політичні, зміна кон'юнктури ринків, занепад виробничого сектору економіки, обмежені фінансові ресурси, нерозгалужена інфраструктура регіонів, девальвація національної валюти, зниження темпів економічного розвитку, форс-мажорні (COVID-19).</p>
<p>Ефекти формування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків Можливість учасників даних ланцюгів відновлювати параметри співвідношення товарної пропозиції та платоспроможного споживчого попиту, переміщення конкурентоспроможних потоків, раціональне використання ресурсів та максимальне задоволення потреб населення.</p>

Джерело: авторська розробка

досягнення економічного розвитку, саморозвитку та нової якості економічного розвитку регіонів на основі формування і планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків із метою ресурсної та товарної незалежності як регіонів, так і країни у цілому. Наведено певну структуру до методології формування та планування даних ланцюгів, а саме: обґрунтування методології, структуру діяльності, характеристику діяльності та часову структуру діяльності. Охарактеризовано види планування (стратегічне, тактичне, оперативне), які є базовими під час формування ланцюгів ресурсного забезпечення відповідно горизонтів та ступеню деталізації, що дасть змогу здійснювати бізнес-процеси за умови оптимізації логістичних витрат. Обґрунтовано часові, просторові та товарні характеристики рівнів планування та визначено, що, враховуючі якісні характеристики потоків ресурсів та товарів (ланцюгів), бажано їх формувати на умовах безперервності, відсутності розривів, збереження часових та просторових вимог тощо. Відображено особливості планування ланцюгів ресурсного забезпечення регіональних товарних ринків за принципами діагностики діяльності та мотивації учасників, що дасть змогу: створити сприятливі умови для формування даних ланцюгів; задовольняти потреби кінцевих споживачів на основі клієнтоорієнтованого підходу; створити можливості для досягнення ресурсної та товарної незалежності регіонів; досягти кінцевої мети – підвищення життєвого рівня населення.

Бібліографічний список:

1. Ларіна Р.Р. Формування та забезпечення надійності регіональних логістичних систем : монографія. Донецьк : Норд-Прес, 2005. 284 с.
2. Мороз О.Д. Об'єкт, предмет та принципи регіональної логістики. С. 75–84. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7740/1/11.pdf>.
3. Лисюк В.М., Топалова І.А. Відтворювальний принцип формування теорії ринкової логістики. *Економічні інновації*. 2018. № 67. С. 120–130.
4. Коблянська І.І. Реалізація інтегративних властивостей соціально-економічних систем із використанням логістичного підходу в управлінні. *Технології XXI сторіччя* : збірник тез за матеріалами 25-ї міжнародної науково-практичної конференції, 15–20 вересня 2019 р. Суми : СНАУ, 2019. Ч. 2. С. 55–58.
5. Ковальська Л.Л., Циганюк В.І. Логістичний менеджмент на підприємстві: особливості та напрями удосконалення. Збірник наукових праць *Луцького національного технічного університету*. 2013. Вип. 10 (38). С. 87–97.
6. Регіональні логістичні системи: теорія і практика : монографія / З.В. Герасимчук та ін. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 264 с.

7. Гриценко С.І. Моделювання системи цінностей еколанцюга постачань як домінанта транспортно-логістичних кластерів. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1. С. 31–34.
8. Криківський Є.В. Від холодної логістики до ланцюгів холодних поставок. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Логістика*. 2016. № 846. С. 79–84. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_16.
9. Гаджинский А.М. Логистика : учебник. Москва : Дашков и КО, 2003. 408 с.
10. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник. Київ : Лібра, 2002. 705 с.
11. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. Москва, 2008. С. 452.
12. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого : підручник для науковця. Київ, 2006. 302 с.
13. Основи методології та організації наукових досліджень : навчальний посібник / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
14. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Москва, 2001. С. 53–54.
15. Блауг М. Методология экономической науки / пер. с англ. ; 2-е изд. Москва, 2004. С. 18.
16. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.
17. Кохановский В.П. Философия и методология науки. Ростов-на-Дону, 1999. С. 171.
18. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, апробація) : навчальний посібник / за ред. А.А. Мазаракі ; 2-е вид., доп. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 296 с.
19. Навчально-методичний посібник для студентів з дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / уклад. : І.О. Новокрещенов, О.В. Бойко, І.В. Дідовець. Київ : ДЕТУТ, 2009. 175 с.
20. Орехов А.М. Методы экономических исследований. Москва, 2006. С. 38.
21. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 87–94.
22. Єрмаков Ю.О. Основи наукових досліджень в економіці : навчальний посібник. Київ : Компрінт, 2015. 177 с.
23. Ракитов А.И. Курс лекций по логике науки. Москва : Высш. шк., 1971. 176 с.
24. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 87–94.
25. Топалова І.А. Теоретичні основи формування логістичних ланцюгів регіональних товарних ринків. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 2 (56). С. 126–134.

References:

1. Larina R.R. (2005) *Formuvannya ta zabezpechennya nadiynosti rehional'nykh lohistychnykh system* [Formation and ensuring the reliability of regional logistics systems]. Monohrafiya. Donets'k: Nord-Pres, 284 p. (in Ukrainian)

2. Moroz O.D. *Ob'yekt, predmet ta pryntsyipy rehional'noyi lohistyky* [Object, subject and principles of regional logistics] [in Ukrainian]. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7740/1/11.pdf>
3. Lysyuk V.M., Topalova I.A. (2018) *Vidtvoryuval'nyy pryntsyyp formuvannya teoriiy rynkovoyi lohistyky* [Reproductive principle of formation of the theory of market logistics]. *Ekonomichni innovatsiyi. IPREED NANU*, no. 67, pp. 120–130. (in Ukrainian)
4. Koblyans'ka I.I. (2019) *Realizatsiya intehratyvnykh vlastyvostey sotsial'no-ekonomichnykh system z vykorystannyam lohistychnoho pidkhotu v upravlinni* [Koblyanska II Implementation of integrative properties of socio-economic systems using a logistical approach to management]. *Tekhnolohiyi KHKHI storichchya: Zbirnyk tez za materialamy 25-oyi mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* (15–20 veresnya 2019 r.). CH. 2. Sumy: SNAU, pp. 55–58. (in Ukrainian)
5. Koval's'ka L.L., Tsyhanyuk V.I. (2013) *Lohistychnyy menedzhment na pidpryyemstvi: osoblyvosti ta napryamy udoskonalennya* [Logistics management at the enterprise: features and directions of improvement]. *Zbirnyk naukovykh prats'. Luts'kyy natsional'nyy tekhnichnyy univer-sytet*. Vol. 10 (38), pp. 87–97. (in Ukrainian)
6. Herasymchuk Z.V., Koval's'ka L.L., Khvyshchun N.V., Moroz O.D. (2011) *Rehional'ni lohistychni systemy: teoriya i praktyka: monohrafiya* [Regional logistics systems: theory and practice: monograph]. Luts'k: RVV LNTU, 264 p. (in Ukrainian)
7. Hrytsenko S.I. (2019) *Modelyuvannya systemy tsinnostey ekolantsyuha postachan' yak dominanta transportno-lohistychnykh klasteriv* [Modeling of the value chain of the supply chain as a dominant of transport and logistics clusters]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*, no. 1, pp. 31–34. (in Ukrainian)
8. Krykavs'kyy Ye.V. (2016) *Vid kholodnoyi lohistyky do lantsyuhiv kholodnykh postavok* [From cold logistics to cold supply chains]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. *Lohistyka*, no. 846, pp. 79–84. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_16. (in Ukrainian)
9. Hadzhynskyy A.M. (2003). *Lohistyka: uchebnyk dlya vysshykh srednykh y spetsyal'nykh uchebnykh zavedenyy* [Logistics: a textbook for higher secondary and special educational institutions]. Moskva: Dashkov y KO. 408 p. (in Russian)
10. Harkavenko S.S. (2002). *Marketynh. Pidruchnyk*. Marketing. Textbook. Kyiv: Libra, 2002. 705 p. (in Ukrainian)
11. Ushakov D.N. (2008). *Bol'shoj tolkovyj slovarj sovremen-nogho russkogho jazyka* [Large explanatory dictionary of modern Russian]. Moskva, 452 p. (in Russian)
12. Surmin Ju.P. (2006). *Majsterniya vchenogho: Pidruchnyk dlja naukovcya* [Scientist's workshop: A textbook for a scientist]. Kyiv, 302 p. (in Ukrainian)
13. *Osnovy metodologhiji ta orghanizaciji naukovykh doslidzhenj*: Navch. posib. / za red. A. Je. Konversjogho (2010) [Fundamentals of methodology and organization of scientific research: Textbook]. Kyiv: Centr uchbovoji literatury, 2010. 352 p. (in Ukrainian)
14. Jadov V.A. (2001) *Strateghiya sotsyologhycheskogho yssledovannya* [Sociological research strategy]. Moskva, pp. 53–54 (in Russian)
15. Blaugh M. (2004) *Metodologhiya ekonomycheskoj nauky*: per. s anghl. 2-e yzd. [Methodology of economic science: lane]. Moskva, p. 18. (in Russian)
16. Judyn E.Gh. (1978) *Systemnyj podkhod y pryncyp dejatel'nosti. Metodologhycheskye problemy sovremennoj nauky* [System approach and principle of activity. Methodological problems of modern science]. Moskva: Nauka, 392 p. (in Russian)
17. Kokhanovskyy V.P. (1999) *Fylosofiya y metodologhiya nauky* [Philosophy and methodology of science]. Rostov na Donu, 171 p. (in Russian)
18. *Ekonomichni doslidzhennya (metodologhiya, instrumentarij, aprobacija): navch. posib.; za red. A.A. Mazaraki* (2011) [Economic research (methodology, tools, testing): textbook. manual]. 2-ghe vyd., dop. Kyiv: Kyjiv. nac. torgh.-ekon. un-t, 296 p. (in Ukrainian)
19. *Navchaljno-metodychnyj posibnyk dlja studentiv z dyscypliny «Metodologhiya ta orghanizacija naukovykh doslidzhenj»*. (2009) [Educational and methodical manual for students in the discipline "Methodology and organization of scientific research"]. Ukladachi: Novokreshenov I.O., Bojko O.V., Didovec I.V.K.: Vyd-vo DETUT, 175 p. (in Ukrainian)
20. Orekhov A.M. (2006) *Metodu ekonomycheskykh yssledovanyj* [Methods of economic research]. Moskva, 38 p. (in Russian)
21. Andrijchuk V.Gh. (2016) *Sutnisnyj aspekt metodologhiji naukovykh doslidzhenj* [The essential aspect of research methodology]. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 87–94. (in Ukrainian)
22. Jermakov Ju.O. (2015) *Osnovy naukovykh doslidzhenj v ekonomici: navch. posib. dlja stud. vyshhykh navch. zakladiv* [Fundamentals of scientific research in economics: textbook. way. for students. higher education institutions]. Nac. Un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrayiny. Kyiv: CP «Kompynt», 177 p. (in Ukrainian)
23. Rakytov A.Y. (1971) *Kurs lekcyj po loghyke nauky* [A course of lectures on the logic of science]. Moskva: Vyssh.shk., 176 p. (in Ukrainian)
24. Andrijchuk V.Gh. (2016) *Sutnisnyj aspekt metodologhiji naukovykh doslidzhenj*. [The essential aspect of research methodology]. *Ekonomika APK*, no. 7, pp 87–94. (in Ukrainian)
25. Topalova I.A. (2019) *Teoretychni osnovy formuvannja lohistychnykh lancjughiv rehional'nykh tovarnykh rynkiv*. [Theoretical bases of formation of logistic chains of regional commodity markets]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, no. 2 (56), pp. 126–134. (in Ukrainian)

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.15: 504.062

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-16>

Ярова І.Є.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Сумського державного університету

Yarova Inessa

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations
Sumy State University

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ¹

STRATEGIC ORIENTATIONS FOR THE STATE REGULATION OF ENVIRONMENTAL TAXATION EFFICIENCY IN THE SYSTEM OF NATIONAL SECURITY OF THE SPATIAL DEVELOPMENT

У статті визначено основні стратегічні орієнтири розвитку механізму державного регулювання ефективності екологічного оподаткування у системі забезпечення національної безпеки просторового розвитку. Сформовано критеріальну основу аналізу результативності реалізації цільових функцій екологічних податків у контексті подальшої імплементації екологічного оподаткування в Україні, а також оцінки еколого-економічної ефективності природоохоронних заходів. Зроблено акцент на необхідності оцінки впливу тіньової економіки на результативність екологічного оподаткування. Окреслено основні принципові положення вдосконалення системи екологічного оподаткування.

Ключові слова: державне регулювання, екологічне оподаткування, національна безпека, просторовий розвиток, стратегічні орієнтири, ефективність цільових функцій екоподатків.

В статье определены основные стратегические ориентиры развития механизма государственного регулирования эффективности экологического налогообложения в системе обеспечения национальной безопасности пространственного развития. Сформирована критериальная основа анализа результативности реализации целевых функций экологических налогов в контексте дальнейшей имплементации экологического налогообложения в Украине, а также оценки эколого-экономической эффективности природоохранных мероприятий. Сделан акцент на необходимости оценки влияния теневой экономики на результативность экологического налогообложения. Определены основные принципиальные положения совершенствования системы экологического налогообложения.

Ключевые слова: государственное регулирование, экологическое налогообложение, национальная безопасность, пространственное развитие, стратегические ориентиры, эффективность целевых функций, эконалог.

¹ Публікація виконується в рамках гранту МОН України «Структурно-функціональна мультиплексивна модель розбудови системи екологічних податків в Україні в контексті забезпечення національної безпеки» (0119U100759, 2019–2022 рр.).

The article identifies the main strategic guidelines for the development of the mechanism of state regulation of the environmental taxation effectiveness in the system of national security of spatial development in the context of the implementation of the main target functions of environmental taxes. The essence of the main target function of environmental taxes for pollution is determined as compensation for damage to the state from lawful environmental damage, accumulation of funds for environmental measures of general territorial and spatial nature, stimulation of environmental activities. Such classical functions of ecological taxes as fiscal, regulatory and stimulating are characterized. The range of issues that should be addressed from the standpoint of strategic guidelines for the implementation of regulatory and incentive functions of environmental taxes in the system of national socio-ecological and economic security in the context of modern environmental policy has been considered. The criterion basis of the analysis of efficiency of target functions realization for ecological taxes has been formed. Emphasis has been placed on the fact that the determination of the ecological and economic effect of environmental measures should be carried out taking into account the savings on environmental taxes, as well as taking into consideration the emergence of ecological and economic risk. Paying attention to the threats to the economic security by the shadow economy, focus has been placed on the need to form a system of indicators of environmental and economic security (in particular, lack of revenue from environmental taxes and natural resource payments; environmental pollution and illegal use of natural resources by economic entities of the shadow economy). Taking into account the existing problematic situations and proposals for reforming the environmental taxation system in Ukraine, focus has been placed on the basic principles on which the mechanism for establishing and collecting environmental taxes should be based.

Key words: state regulation, ecological taxation, national security, spatial development, strategic guidelines, efficiency of target functions of environmental taxes.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний еколого-економічний та організаційно-технологічний рівні суспільного виробництва, а також досягнення науково-технічного прогресу не дають змоги повною мірою забезпечити соціо-еколого-економічну безпеку природно-ресурсного користування на всіх ієрархічних рівнях просторового розвитку (національному, регіональному, локальному). Тому витрати на запобігання забруднення навколишнього природного середовища та компенсацію негативних наслідків у територіально-просторовому вимірі, а також у різних секторах економіки є об'єктивно зумовленими та набувають статусу суспільно необхідних витрат, які повинні враховуватися і регулюватися на різних ієрархічних рівнях господарювання. Конструктивним інструментарієм розв'язання проблеми раціонального використання природних ресурсів та зменшення рівня забруднення навколишнього середовища є система екологічного оподаткування та природно-ресурсних платежів, яка повинна забезпечувати і досягнення параметрів національної соціально-еколого-економічної безпеки.

Стратегічні орієнтири розвитку державного регулювання ефективності екологічних податків та природоресурсних платежів у форматі їхніх цільових функцій потребують певної результативної оцінки у взаємозв'язку з макроекономічними показниками екобезпечного просторового розвитку.

Посилення стратегічного контенту в системі національної безпеки просторового розвитку визначає необхідність оцінки впливу тіньової економіки на загрози екологічної безпеки, і це зумовлює необхідність здійснення гіпотетичної оцінки тіньових «провалів» у системі державного екологічного регулювання просторового природогосподарювання. У кінцевому підсумку механізми державного регулювання повинні бути націлені на підвищення фіскальної, регулюючої (мотиваційної), стимулюючої ролі екологічного оподаткування і, таким чином, забезпечувати більш повну реалізацію необхідних природоохоронних за-

ходів у просторово-часовому вимірі для забезпечення національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретико-методичну платформу для формування системи оподаткування та природоресурсних платежів як інструмента екологічного регулювання природно-ресурсного користування та охорони навколишнього середовища у контексті забезпечення національної безпеки представлено, зокрема, у працях [1–6]. У цих працях досліджуються: сутнісно-змістовна основа екологічних податків і природоресурсних платежів та методологія їх визначення; особливості застосування екологічного оподаткування в Україні; напрями та механізми вдосконалення чинної системи екологічного оподаткування та природоресурсних платежів з урахуванням зарубіжного досвіду. Варто зазначити, що концептуальну основу формування системи екологічних податків було закладено в теоретико-методичних положеннях оцінки економічного збитку від забруднення навколишнього середовища, які знайшли відображення у працях науковців Сумської школи економіки природокористування та охорони навколишнього середовища [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проведений аналіз наукових публікацій із даної проблематики засвідчив, що недостатньо дослідженими є питання щодо формування стратегічних орієнтирів розвитку державного регулювання ефективності екологічного оподаткування у форматі реалізації цільових функцій екоподатків, а також у контексті існуючих соціо-еколого-економічних викликів щодо забезпечення національної безпеки. Комплексний підхід до регулювання екологічного оподаткування потребує також формування системи показників оцінки результативності та ефективності застосування екологічних податків. Недостатньо також визначається стимулююча роль екологічних податків у мотиваційних системах реалізації природоохоронних (екологічних) заходів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є формування стратегічних орієнтирів розвитку державного регулювання ефективності екологічного оподаткування в системі національної безпеки просторового розвитку в контексті реалізації їхніх цільових функцій.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Механізм державного регулювання ефективності екологічного оподаткування передусім пов'язаний із переосмисленням політики соціально-економічного розвитку на різноманітних концептуальних засадах (зокрема, сталого розвитку, «зеленої» економіки, просторового розвитку). Це, безумовно, необхідно для формування стратегічних орієнтирів та тактичних заходів щодо збалансованого природокористування на основі більш дієвої (ефективної) системи екологічного оподаткування.

Першооснова регулювання екологічного оподаткування нами вбачається у синтезі всіх складників політики національної безпеки, а також у використанні різноманітного економіко-організаційного інструментарію різного характеру, зокрема інституціонального, економічного, еколого-економічного, соціально-економічного. Це, своєю чергою, впливатиме на формування підприємницького середовища в усіх секторах економіки.

Тут зазначимо, що ефективність заходів державного регулювання ефективності екологічного оподаткування полягає не в кількості адміністративних та економічних методів і створенні для цього регулюючих механізмів, а в наявності дієвої стратегії формування сприятливого підприємницького середовища, «чутливого» до ефективного (результативного) екологічного оподаткування з позиції наявності мотиваційних чинників здійснення природоохоронних (екологічних) заходів.

Таким чином, усі елементи системи екологічного регулювання повинні мати комплексний характер і бути одночасно стимулюючими (мотиваційними) інструментами екологізації виробництва та основою формування природоохоронних (екологічних) фондів на різних ієрархічних рівнях просторового розвитку.

У системі державного регулювання ефективності екологічного оподаткування необхідно визначати функції екологічних податків, оскільки саме через них виявляється їх економічна сутність, а також формуються базові складники (підмеханізми) державного регулювання ефективності екологічного оподаткування.

Важливо зробити акцент на тому, що надходження від екологічного оподаткування в принципі повинно забезпечувати фінансування природоохоронних заходів, а також відповідати величині еколого-економічного збитку від забруднення навколишнього середовища. Це свідчить і про неподаткову природу екологічних податків, оскільки компенсаційність є ознакою неподаткових платежів. Таким чином, екологічний податок за своєю економічною сутністю є компенсацією за еколого-економічний збиток від забруднення навколишнього середовища. Екологічні платежі стягуються з підприємств-користувачів у рамках соціально-еколого-економічної відповідальності за забруднення. Головна цільова функція

екологічних податків за забруднення – компенсація збитку державі від правомірної екологічної шкоди, акумуляція грошових засобів на здійснення природоохоронних заходів територіально-просторового характеру, стимулювання екологічної діяльності суб'єктів природогосподарювання.

Із погляду націленості системи екологічного оподаткування на регулювання екологічних проблем просторового природогосподарювання, а також забезпечення національної соціо-еколого-економічної безпеки класично виділяють фіскальну та регулюючу функції екологічних податків [6]. У роботі [4] окрім фіскальної виділяються також ресурсозберігаюча та контрольо-стимулююча функції. Стверджується, що ресурсозберігаюча функція найбільш сприяє механізму регулювання екологічних процесів у державі (цит. згідно з [6]). Установлюючи екологічні податки (природоресурсні платежі), держава, таким чином, обмежує надмірне забруднення, використання природних (екологічних) ресурсів.

Виконання екологічними податками регулюючої функції водночас супроводжується контролем держави над природоохоронною діяльністю суб'єктів природогосподарювання, за циклічним характером екологізації виробництва, зокрема на засадах чистого виробництва, інноваційним розвитком «зеленої» економіки і т. д., що означає недоцільність викремлення суто контрольної функції. Стимулююча (мотиваційна) функція екологічних податків полягає, зокрема, у впливі на інвестиційно-інноваційний процес забезпечення національної безпеки (наприклад, у разі зниження ставок оподаткування), у прискоренні темпів зростання «зеленої» економіки, підвищення платоспроможного попиту на екологічно чисту продукцію та ін. Таким чином, регулююча та стимулююча функції екологічних податків тісно пов'язані, тому виконання однієї з них може поєднуватися з процесом реалізації іншої функції. Водночас між ними існують відмінності, незбігання у процесі їх реалізації, тому ці функції доцільні. Так, установлення високих податкових ставок на прибутки підприємств означає виконання однієї з розподільчих функцій (перерозподіл частки національного доходу), але не стимулює інвестиційні процеси [8].

Стратегічні орієнтири реалізації регулюючої та стимулюючої функцій екологічних податків у системі забезпечення національної соціо-еколого-економічної безпеки повинні вирішувати таке коло питань:

- створення оптимальних економічних умов для подальшого розвитку цивілізованих ринкових відносин у системі сталого просторового природогосподарювання відповідно до європейського досвіду запровадження та функціонування системи екологічного оподаткування;

- стимулювання екологізації виробництва у різних секторах економіки та комплексного, раціонального використання природних ресурсів (природного та екологічного капіталу);

- забезпечення достатнього та стійкого фінансування заходів для охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу в просторово-часовому вимірі, посилення на цій основі соціально-екологічних послуг природних ресурсів;

– вирівнювання умов господарювання у просторово-часовому вимірі під час територіального (регіонального) використання та відтворення природних ресурсів різної екологічної якості та доступності;

– розширення інвестиційних можливостей територіальних громад у справі збалансованого соціально-економічного розвитку в контексті забезпечення національної безпеки господарювання;

– забезпечення узгодженості загальнодержавних інтересів з інтересами територіальних громад шляхом збалансованого розподілу коштів від функціонування системи екологічного оподаткування між бюджетами різного ієрархічного рівня (відзначимо, що це питання дуже складне, в якому економіка та політика становлять одне ціле);

– запобігання екодеструктивному стану довкілля та природно-ресурсного потенціалу.

Оцінка цільових функцій системи екологічного оподаткування потребує аналізу їх ефективності та результативності. Варто зазначити, що для аналізу результатів та характеру діяльності податкової системи у цілому використовують такі показники: сукупне податкове навантаження, коефіцієнт еластичності податкової системи, коефіцієнт обіраності податків, коефіцієнт співвідношення податкових платежів до суми суспільних благ та трансфертних платежів, профінансованих державою [9].

Дослідження ефективності екологічної податкової системи необхідно здійснювати з урахуванням специфіки екологічного регулювання. Узагалі, критерієм оптимальності екологічного оподаткування є еколого-економічна ефективність природогосподарювання, яка в кінцевому підсумку зводиться до забезпечення національної соціо-еколого-економічної безпеки. Існують пропозиції щодо багатокритеріальної оцінки екологічного оподаткування на основі таких показників: ефективність, рівність, адміністрування, виконання вимог законодавства, використання доходів від податків [10]. Така критеріальна оцінка є предметом окремого дослідження. У даній роботі з урахуванням існуючих пропозицій [9] зроблено акцент на такі критерії (показники): оцінку ефективності використання надходжень від екологічного оподаткування (у даному разі оцінюється співвідношення податкових надходжень та державних природоохоронних витрат); фінансову ефективність (результативність); оцінку прояву мотиваційного характеру екологічного оподаткування.

1. Ефективність використання надходжень від екологічного оподаткування (E_{en}) за суб'єктами національної безпеки (суб'єктами природогосподарювання) визначається так:

$$E_{en} = \frac{B_{nb}}{H_{en}}, \quad (1)$$

де B_{nb} – природоохоронні витрати за рахунок бюджетних коштів різного ієрархічного рівня; H_{en} – сума надходжень від екологічного оподаткування.

Конструктивним показником еколого-економічної ефективності екологічного оподаткування може стати оцінка співвідношення еколого-економічного збитку від забруднення, екодеструктивного стану довкілля, який запобігається за певної суми надходжень екологічного податку:

$$E_{en}^3 = \frac{3_{ee}}{H_{en}}, \quad (2)$$

де 3_{ee} – еколого-економічний збиток від забруднення, екодеструктивного стану довкілля.

2. Оцінку фінансової ефективності (результативності) екологічних податків доцільно здійснювати через співставлення суми надходжень від екологічного оподаткування (зокрема, за окремим суб'єктом національної безпеки) з макроекономічними показниками, а також із загальною сумою податкових надходжень.

У табл. 1 представлено динаміку частки екологічних податків у доходах бюджету та ВВП.

Питома частка надходжень від податків у ВВП в Україні в середньому становить близько 1% і за останні два роки має суттєве зниження. Водночас досвід системи використання екологічного оподаткування у країнах Північної Європи та Близького Сходу свідчить про ефективність використання податкового джерела фінансового забезпечення природоохоронних заходів. Наприклад, частка надходжень від екологічних податків у ВВП становила: у Данії – у середньому 5%, у Нідерландах – 3,9%, у Туреччині – 3,5%, у Словенії та Ізраїлі – 3% [11]. Для оцінки фінансової ефективності прямих екологічних податків також пропонується використовувати показник їхньої середньої ставки відповідно до їх цільового призначення [9], який відображає середню суму коштів, що сплачується суб'єктами природогосподарювання за фактичний обсяг викидів, скидів, розміщення твердих відходів, а також у розрахунку на інші об'єкти екологічного оподаткування (зокрема, пестициди та агрохімікати, продукцію з умістом хлорфторвуглецю, відходи електричного та електронного устаткування та ін.).

3. Оцінка ступеня прояву стимулюючих (мотиваційних) властивостей функціонування системи екологічного оподаткування певною мірою характеризує частка природоохоронних витрат у загальній сумі екологічних витрат суб'єкта природогосподарювання (U_s).

$$U_s = \frac{B_{ne}}{(B_{ne} + H_{en})} \times 100, \quad (3)$$

де B_{ne} – природоохоронні витрати суб'єкта господарювання; H_{en} – сума сплаченого екологічного податку.

Таблиця 1

Динаміка частки екологічного податку в доходах бюджету та ВВП

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка екологічних податків у ВВП, %	0,7	0,9	1,1	1,2	1,1	1,0	1,2	1,6	1,3	1,4	0,3	0,06
Частка екологічних податків у доходах бюджету, %	2,6	2,9	3,6	3,2	4	5,3	4	5,3	4,2	4,6	1,1	0,2

Джерело: побудовано на основі [2]

Для результативної реалізації стимулюючої (мотиваційної) функції екологічного оподаткування ставки податків повинні бути такими, щоб підприємствам було вигідніше здійснювати екологічну модернізацію виробництва, ніж сплачувати податки. Визначення еколого-економічного ефекту природоохоронних заходів розраховується так:

$$E = P - Z, \quad (4)$$

де P – економічний результат, який складається: з економії на екологічних податках; компенсаційних платежів підприємству з природоохоронних фондів; приросту прибутку в основному виробництві в результаті проведення природоохоронних заходів; Z – приведені витрати на здійснення природоохоронних витрат.

За наявності кількох варіантів здійснення природоохоронних заходів, які однаково впливають на навколишнє середовище, але розрізняються по витратах на їх реалізацію, вибирається варіант із найменшими приведеними витратами (3).

$$Z = \sum_{t=1}^T \frac{I_t}{(1+r)^t} + \sum_{t=1}^T \frac{K_t}{(1+r)^t}, \quad (5)$$

де I_t – поточні витрати без урахування амортизаційних відрахувань в t -ому році;

K_t – капітальні вкладення в t -ому році;

r – нормативний коефіцієнт приведення різночасних витрат;

T – розрахунковий період.

Оцінка ефективності природоохоронних заходів з урахуванням фактора екологічної безпеки на рівні підприємства вимагає оцінки еколого-економічного ризику виникнення наднормативних викидів (скидів). Поєднання понять «імовірність виникнення викиду», «величина маси шкідливих речовин» і «економічні втрати» (для підприємства це штрафні санкції і так звані внутрішні збитки) зумовлює можливість говорити про врахування еколого-економічного ризику під час визначення ефективності природоохоронних заходів, діяльності суб'єкта природогосподарювання з урахуванням екологічного складника. Урахування еколого-економічного ризику – це оцінка ймовірності виникнення еколого-економічних утрат, які на даному етапі розвитку суспільства, економіки можуть бути обчислені з певною адекватністю по відношенню до можливого забруднення навколишнього природного середовища. Економічна сутність екологічного ризику зумовлена певною обмеженістю рівня знань суспільства про екологічну рівновагу, асиміляційний потенціал природи та наслідки дестабілізації системи «природа – суспільство – економіка». Тому еколого-економічний ризик необхідно враховувати під час прийняття господарських рішень екологічного спрямування, оцінки діяльності підприємств з урахуванням екологічного складника і, таким чином, певною мірою брати до уваги можливість настання негативних незворотних наслідків для природи і суспільства.

Далі варто зазначити, що методологія макроекономічного аналізу впливу тіньової економіки на загрози національної безпеки повинна враховувати екологічний складник.

Аналіз основних загроз національній економічній безпеці дає змогу говорити про те, що зараз саме

тіньова економіка є головною загрозою, що впливає на всі інші, у тому числі й на екологічну безпеку [12; 13]. Даний процес тільки прискорюється, а не вповільнюється (тим більше не припиняється) і простежується у всіх секторах економіки, як у матеріальній сфері, так і нематеріальній. Із цих позицій варто формувати, на наш думку, показники еколого-економічної безпеки, перевищення нижніх граничних величин яких загрожує національній безпеці, а саме: обсяги недоотримання надходжень від сплати екологічних податків та природно-ресурсних платежів; обсяги забруднення навколишнього середовища та незаконного використання природних ресурсів господарськими суб'єктами тіньової економіки; нерегульоване зниження економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу (капіталу) в територіально-просторовому та галузевому вимірах; обсяги фінансування та необхідних природоохоронних витрат унаслідок тіньового природогосподарювання.

Загалом сфера державного регулювання системи екологічного оподаткування повинна охоплювати: визначення переліку податків, їхніх ставок та процедур стягнення; перерозподіл мобілізованих фінансових ресурсів у процесі визначення пріоритетних цілей фінансування; цільове використання мобілізованих фінансових ресурсів [14].

З урахуванням існуючих проблемних ситуацій та пропозицій реформування системи екологічного оподаткування в Україні [2; 5; 6] зроблено акцент на основні принципи положення, на які повинен спиратися механізм встановлення та стягнення екоподатків:

- використання двох видів нормативів сплати податків, по-перше, в межах допустимих (у тому числі тимчасово узгоджених з екологічними органами) обсягів викидів та скидів шкідливих речовин і, по-друге, за перевищення допустимого рівня забруднення;

- урахуванням під час установаження ставок податку якісного складу викидів та скидів, а також гостроти екологічної ситуації в конкурентному регіоні. Так, варто привести у відповідність ставки податку за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за назвою та класом небезпечності забруднюючих речовин [2];

- надання територіальним громадам права коригувати для суб'єктів природогосподарювання податкові надходження з урахуванням виконання ними природоохоронних заходів;

- акумулювання коштів у фондах охорони природи та їх цільове використання під контролем територіальних громад.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Сучасний незадовільний стан національної соціо-еколого-економічної безпеки просторового розвитку свідчить про неефективність системи екологічного оподаткування. Це зумовлює необхідність формування стратегічних орієнтирів розвитку державного регулювання екологічного оподаткування у контексті оцінки ефективної (результативної) реалізації основних цільових функцій екоподатків (зокрема, фіскальної, регулюючої, стимулюючої). Системна оцінка результативності екологічного оподаткування потребує відповідного макроекономіч-

ного аналізу, оскільки на його основі формуються стратегічні орієнтири досягнення екологічно сталого просторового розвитку. Запропонована система еколого-економічних показників оцінки ефективності реалізації основних функцій екоподатків є необхідною інформаційно-аналітичною основою для обґрунтування стратегічних управлінських рішень.

Бібліографічний список:

1. Швець Ю.О., Григорович Л.С. Екологічний податок як інструмент економіки природокористування. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 488–493.
2. Найденко О.Є. Проблеми екологічного оподаткування та шляхи їх вирішення. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 627–633.
3. Мішенін Є.В., Ярова І.Є., Системна оцінка результативності екологічного оподаткування у контексті соціально-еколого-економічної безпеки просторового розвитку. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 1. С. 41–46.
4. Лалаєва В.М. Податкові регулятори екологічної безпеки перехідної економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2002. 20 с.
5. Мандрик В.О., Новак У.П. Екологічний податок в Україні: зарубіжний досвід, сучасні реалії, напрями удосконалення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.6. С. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlntu_2016_26_6_5.
6. Мулик Т.О. Податкові важелі екологічної безпеки держави. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 1 (48). С. 142–147.
7. Мишенін Є.В., Мишеніна Н.В. Методические основы формирования системы показателей эколого-экономического уровня производства. *Вісник Сумського державного університету*. 1995. № 4. С. 82.
8. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2. Київ : Академія, 2001. С. 764.
9. Тищенко О.М., Антоненко С.В. Дослідження ефективності податкової політики у сфері охорони атмосферного повітря. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2012. Vol. 1. № 12. DOI : <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i12.28859>.
10. Sadler T.R. Environmental taxation in an optimal tax framework. *Atlantic Economic Journal*. 2001. № 2 (29). P. 215–231.
11. Козьменко С.М., Волковець Т.В. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах. *Вісник СумДУ. Серія «Економічна»*. 2012. № 1. С. 11–18.
12. Подмазко О.М. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 4 (14). С. 142.
13. Косодій Р.П., Мішенін Є.В., Бондаренко А.О. Глобальне середовище та фінансово-економічна нестабільність. Суми : МакДен, 2010. 252 с.
14. Білоскурський Р.Р. Механізми державного регулювання в системі еколого-економічного розвитку України. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Т. 2. Вип. 1. С. 14–27.
- logical tax as an instrument of the economy of nature use]. *Economics and Society*, vol. 10, pp. 488–493.
2. Najdenko O.Ye. (2017) Problemy` ekologichnogo opodatkovannya ta shlyaxy` yix vy`rishennya [Problems of environmental taxation and ways to solve them]. *Economy and society*, vol. 8, pp. 627–633.
3. Mishenin Ye.V., Yarova I.Ye. (2019) Systemna ocinka rezul`taty`vnosti ekologichnogo opodatkovannya u konteksti social`no-ekologo-ekonomichnoi bezpeky` prostorovogo rozvy`tku. Zbalansovane pry`rodokory`stuvannya [Systematic assessment of the effectiveness of environmental taxation in the context of socio-ecological and economic security of spatial development]. *Balanced nature management*, vol. 1, pp. 41–46.
4. Lalaeva V.M. (2002) Podatkovi rehulyatory ekolohichnoi bezpeky perekhidnoi ekonomiky Ukrainy [Tax regulators of ecological safety of transition economy of Ukraine]: author's abstract. Dis ... Cand. Econ. Sciences: 08.04.01 / Kharkiv National University by Karazin. Kharkiv, 20 p.
5. Mandryk V.O., Novak U.P. (2016) Ekolohichniy podatok v Ukraini: zarubizhnyi dosvid, suchasni realii, napriamy udoskonalennia [Ecological tax in Ukraine: foreign experience, current realities, directions of improvement]. *Bulletin NLTU of Ukraine*, vol. 26.6, pp. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlntu_2016_26_6_5.
6. Mulyk T.O. (2011) Podatkovi vazheli ekologichnoi bezpeky` derzhavy [Tax levers of ecological security of the state]. *Bulletin of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences*, vol. 1 (48), pp. 142–147.
7. Mishenin E.V., Mishenina N.V. (1995) Metodicheskie osnovy formirovaniya sistemy pokazatelej ekologo-ekonomicheskogo urovnja proizvodstva [Methodological foundations for the formation of a system of indicators of the ecological and economic level of production]. *Bulletin of Sumy State University*, no. 4, p 82.
8. Economic Encyclopedia: in three volumes. Vol. 2. Kyiv: Academy, 2001. 848 p.
9. Tyshhenko O.M., Antonenko S.V. (2012) Doslidzhennya efektyvnosti podatkovoyi polityky u sferi oxorony atmosfernogo povitrya [Study of the effectiveness of tax policy in the field of air protection]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 1, no. 12. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i12.28859>
10. Sadler T.R. (2001) Environmental taxation in an optimal tax framework. *Atlantic Economic Journal*, no. 2 (29). pp. 215–231.
11. Kozmenko S.M., Volkovets T.V. (2012) Osoblyvosti ekolohichnogo opodatkovannya v zarubizhnykh krainakh [Features of environmental taxation in foreign countries]. *Bulletin of Sumy State University. Series «Economics»*, no. 1. pp. 11–18.
12. Podmazko O.M. (2014) Vplyv tinovoi ekonomiky na zahrozy ekonomichnii bezpetsi krainy [Impact of the shadow economy on threats to the country's economic security]. *Ekonomika: realii chasu* [Economics: realities of time]. No. 4 (14). P. 142.
13. Kosodij R.P., Mishenin Ye.V., Bondarenko A.O. (2010) Global`ne seredovy`shhe ta finansovo-ekonomichna nestabil`nist. Sumy: MakDen. 252 p.
14. Biloskurskyj R.R. (2017) Mexanizmy derzhavnogo reguluvannya v systemi ekologoekonomichnogo rozvytku Ukrayiny [Mechanisms of state regulation in the system of ecological and economic development of Ukraine]. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 2, no 1. pp. 14–27.

References:

1. Shvets Yu.O., Hryhorovych L.S. (2017) Ekolohichniy podatok yak instrument ekonomiky pryrodokorystuvannya [Eco-

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.526:332.122

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-17>

Довбенюк Д.А.

аспірант
Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості

Dovbeniuk Dmytro

PhD student
State Employment Service Training Institute

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

PROSPECTS OF NEW WORKPALACE CREATION IN THE REGIONS OF UKRAINE ON THE DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT CONTEXT

Статтю присвячено розвитку цифрової економіки у регіонах України та її впливу на регіональні ринки праці. Досліджено важливість розвитку цифрової економіки у сучасному світі. Дано визначення понять «цифрова економіка» та «регіональний ринок праці». Проаналізовано основні компоненти цифрової економіки. Досліджено рівень доступу населення регіонів до Інтернету як основної технічної бази розвитку цифрової економіки. Здійснено порівняння рівня зайнятості регіону та рівня доступу населення до Інтернету. Проаналізовано попит та пропозицію на фахівців ІТ-галузі в регіонах України. Визначено найсприятливіші регіони для створення нових робочих місць цифрової економіки. Досліджено діяльність державних установ та організацій щодо регулювання цифрової економіки в Україні та його вплив на регіональні ринки праці.

Ключові слова: цифрова економіка, регіональний ринок праці, рівень доступу до Інтернету, рівень зайнятості, створення робочих місць.

Стаття посвящена развитию цифровой экономики в регионах Украины и ее влиянию на региональные рынки труда. Исследована важность развития цифровой экономики в современном мире. Дано определение понятий «цифровая экономика» и «региональный рынок труда». Проанализированы основные компоненты цифровой экономики. Исследован уровень доступа населения регионов к Интернету как основной технической базе развития цифровой экономики. Проведено сравнение уровня занятости региона и уровня доступа населения к Интернету. Проанализированы спрос и предложение на специалистов ИТ-отрасли в регионах Украины. Определены самые благоприятные регионы для создания новых рабочих мест цифровой экономики. Исследована деятельность государственных учреждений и организаций по регулированию цифровой экономики в Украине и их влияние на региональные рынки труда.

Ключевые слова: цифровая экономика, региональный рынок труда, уровень доступа к Интернету, уровень занятости, создание рабочих мест.

The article is devoted to digital economy development on the regions of Ukraine. Digital transformation as a modern way of life and its influence that provides structural changes on Ukrainian regional labor market is identifying as the topicality of the article. The influence of digital economy on Ukrainian regional labor markets is discovered. The definition of “digital economy” is created. Key concepts of labor market regulation are allocated. The definition of “regional labor market” is created. The infrastructure, e-business and e-commerce are analyzed like key components of digital economy. The infrastructure is allocated as fundamental component for digital economy development.

Internet connection level of Ukrainian regions is discovered as an important technology for digital economy development. The best and the worst regions by the level of Internet connection are identifying. Ukrainian regional labor market employment rate is analyzed. The comparing of regional Internet connection level and regional employment rate is conducted. Three clusters of regions are allocated for creating new workplaces in digital economy. The difference of three clusters of regions for creating new workplaces in digital economy is characterized. The best and the worst regions by Internet connection level for creating new workplaces in digital economy are identifying. The regional labor market in IT-sector supply and demand is analyzed. The number of resumes on one vacancy on Ukrainian regional labor market is analyzed. Most common regions for creating new workplaces in digital economy are identifying. Proposes for increasing of new workplace quantity are done. Ukrainian legislation that regulates digital economy and labor market is discovered. Proposes for legislation improvement on digital economy influence on regional labor markets are done. The state services activity and influence on digital economy development is discovered. The state service influence on creation new workplaces in digital economy is analyzed. Proposes of improvement for state services activity and influence on digital economy development are done.

Keywords: digital economy, regional labor market, Internet connection level, employment rate, job creation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку світовий ринок праці поступово трансформується. Це зумовлено багатьма чинниками, але провідним із них є становлення у більшості країн цифрової економіки. На зміну старим формам передачі інформації приходять нові, більш зручні, набагато швидші та ефективніші. Змінюється фінансовий світ. Більшість операцій здійснюється у безготівковій формі. З'являються нові галузі і підгалузі індустрії, зокрема Інтернет речей. Виробничий процес поступово автоматизується, серед основних засобів усе більше місце займає робототехніка, що запрограмована виконувати більшість виробничих операцій без людського втручання. Колосально зросла кількість користувачів смартфонів та інших «розумних» пристроїв, які стали невід'ємною частиною людського існування. Дані зміни призводять до структурних зрушень на ринку праці, формуючи нові робочі місця – робочі місця цифрової економіки. Але ці технологічні трансформації у нашій країні відбуваються дуже повільно, незважаючи на створення в Україні таких державних установ, як Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, а також Міністерство цифрової трансформації України. Технологічна база регіонів України розвинена нерівномірно, тому необхідно визначити, які з них мають найсприятливіші умови для створення робочих місць цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми поширення та цифрових технологій і трансформація у цьому зв'язку структури ринку праці в контексті впровадження інформаційних робочих місць і вибухового зростання попиту на фахівців, які мають новітні компетентності, є об'єктом досліджень провідних українських науковців, зокрема Л.О. Матвейчук, Г.Т. Карчевої, О.О. Герасименка. Слід відзначити професора А.М. Коломита, який наголошує на домінуванні у XXI ст. робочих місць Індустрії 4.0, поширенні інформаційних технологій у всіх галузях економіки і сферах праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми впливу цифрової економіки на регіональні ринки праці потребують додаткового вивчення. Недослідженими залишаються питання техніч-

ного потенціалу України для формування робочих місць цифрової економіки. Більш детальний аналіз потребує ринок праці ІТ-галузі у регіонах.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз теоретичних та практичних засад наслідків для сфери зайнятості поширення в Україні Індустрії 4.0 та інформаційних технологій, особливо у регіональному аспекті, вивчення засобів державного стимулювання і державної підтримки найбільш перспективних регіонів для створення робочих місць цифрової економіки.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному світі, де швидкими темпами виникають технологічні інновації, з'явився новий тип економічних відносин, притаманних цифровій економіці. Одне з найбільш широко розкритих визначень поняття «цифрова економіка» запропоновано Л.О. Матвейчуком. Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні наукові праці, а також думки експертів ІТ-сфери, Л.О. Матвейчук доходить висновку, що цифрова економіка – це модель взаємодії всіх учасників економічних процесів інформаційного суспільства, яка побудована на використанні інформаційних комп'ютерних технологій та електронних каналів зв'язку із застосуванням електронного документообігу [1, с. 119].

Цифрова економіка зумовлює появу нових фахівців на ринку праці. З'являються нові професії, які потребують відповідних знань та кваліфікації. Робочі місця цифрової економіки можуть згенерувати високу додану вартість для товарів і послуг, що позитивно вплине на темп приросту ВВП країни. Це, своєю чергою, призводить і до цифрової трансформації регіональних ринків праці.

Та сама ситуація стосується й ринку праці регіону, але з урахуванням особливостей, які йому притаманні. Під регіональним ринком праці автор розуміє систему соціально-економічних відносин територіально цілісної частини країни зі своїм яскраво вираженим природним середовищем, структурою економіки, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями, в якій взаємодіють роботодавці, наймані працівники, приватні і державні трудові посередники на предмет задоволення

попиту на працю (створення відповідних робочих місць) та пропозиції робочої сили, яка володіє інформаційними технологіями.

Процес переходу до цифрової економіки впливатиме не лише на зміну економічної ситуації в регіоні, а й зумовить значні соціально-культурні зміни його населення, що спричинить зміну робочих процесів. Наведемо найпростіші приклади. На зміну звичайному листуванню прийшла спочатку електронна пошта, а потім соціальні мережі і месенджери. Використання стаціонарних телефонів із кожним роком скорочується, оскільки зростає кількість користувачів мобільного зв'язку, який теж найближчим часом може змінитися на Інтернет-зв'язок. Паперовий документообіг поступово трансформується в електронний. Класичні архіви змінюються на цифрові аналоги. Таких прикладів можна навести безліч.

До незаперечних переваг цифрової економіки віднесено [2, с. 110]:

- стрімке зростання продуктивності праці;
- підвищення конкурентоспроможності компаній;
- створення нових робочих місць у секторі інформаційно-комунікаційних технологій та інших дочірних секторах;
- зниження витратності виробництва;
- більш повне задоволення матеріальних потреб членів суспільства.

Робочі місця цифрової економіки повністю змінять підхід до господарської діяльності у всіх галузях господарства. Це призведе до трансформації виробництва на підприємствах із використанням нових підходів, таких як:

- використання модульного підходу, що дає змогу комбінувати різні варіанти масового виробництва з індивідуальним дизайном;
- залучення системи управління, що дає змогу в реальному часі відслідковувати процес замовлення матеріалів, доставки, підготовки і випуску продукції;
- застосування системи ідентифікації матеріалів і продукції в процесі організації виробництва та доставки готової продукції;
- домінування гнучкого універсального виробництва за мінімальної участі людини [2, с. 111].

Такі підходи повністю змінюють ринок праці, у тому числі й регіональний. Зростатиме попит на висококваліфікованих фахівців, які матимуть навички програмування. Натомість робітничі професії знаходяться під загрозою, оскільки їхню роботу може повністю замінити автоматизована робототехніка.

Але формування цифрової економіки зараз знаходиться на початковому етапі. Хоча вже є країни, де на підприємствах виробничий процес здійснюється повністю автоматично, людина лише контролює роботу техніки. Усе ж така тенденція не стала поки що масовою, незважаючи на всі переваги у плані продуктивності праці автоматизованої робототехніки порівняно з працею людини. Сьогодні цифрова економіка стрімко розвивається у сферах надання послуг, створюючи робочі у IT-секторі.

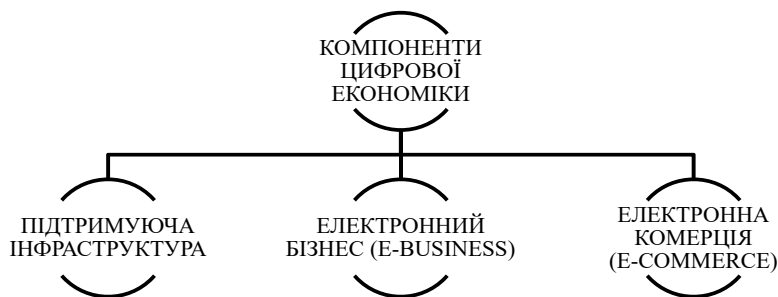

Рис. 1. Основні компоненти цифрової економіки [3, с. 14]

Загалом цифрова економіка включає у себе три основні компоненти (рис. 1).

Як справедливо зазначено у [3, с. 14], до підтримуючої інфраструктури належать програмне та апаратне забезпечення, мережеве підключення, телекомунікації та ін. Другим компонентом є електронний бізнес (e-business) – ведення господарської діяльності та бізнес-процесів через комп'ютерні мережі. Третій елемент включає електронну комерцію (e-commerce) – дистрибуцію товарів через мережу Інтернет.

Для аналізу змін на регіональному ринку праці необхідно спрогнозувати розвиток зазначених компонентів цифрової економіки з урахуванням особливостей (специфіки) конкретного регіонального ринку праці.

Основною характеристикою підтримуючої інфраструктури цифрової економіки є доступ населення до мережі Інтернет. Найбільш поширеними ресурсами для цього є використання широкосмугового доступу (далі – ШСД). Для оцінки розвитку даних ресурсів використаємо показники забезпеченості домогосподарств фіксованим доступом до Інтернету у розрахунку на 100 домогосподарств (рівень доступу до фіксованого Інтернету). Цей показник характеризує рівень технічної бази регіону як передумови для створення робочих місць цифрової економіки. Його порівняння з рівнем зайнятості у конкретному регіоні дасть змогу визначити регіональні ринки праці, де рівень доступу до Інтернету перевищуватиме рівень зайнятості. Саме там найдоцільніше створювати робочі місця цифрової економіки. Як свідчить аналіз даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (рис. 2), у 2019 р. це шість регіонів: м. Київ, Київська, Одеська, Львівська, Запорізька, Волинська області. Тут зазначений показник знаходиться у межах від 51 до 78 користувачів на 100 домогосподарств [4].

Водночас найнижчий рівень доступу до фіксованого Інтернету спостерігався у Луганській, Чернігівській, Кіровоградській, Донецькій, Чернівецькій, Житомирській та Черкаській областях. Показники знаходяться в межах від 26 до 33 користувачів на 100 домогосподарств.

Якщо порівнювати рівень зайнятості в регіонах із показниками доступу до фіксованого Інтернету, то, відповідно до даних рис. 2, регіони можна згрупувати у три умовні кластери:

I – Волинська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 51%, рівень зайнятості – 46%), Запорізька

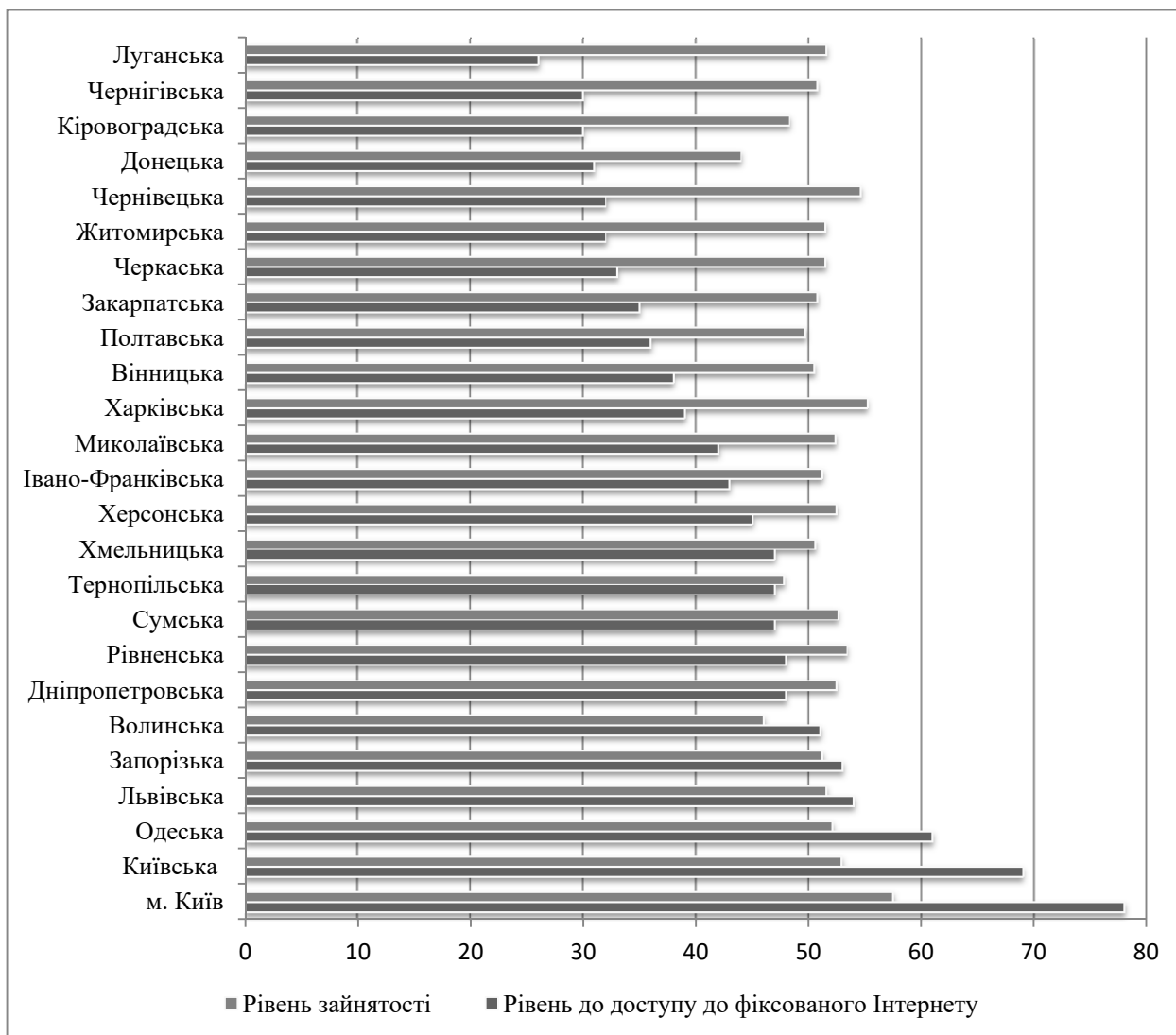

Рис. 2. Показники рівня доступу до фіксованого Інтернету та рівня зайнятості в регіонах України в 2019 р. [4; 5]

(рівень доступу до фіксованого Інтернету – 53%, рівень зайнятості – 51,2%), Львівська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 54%, рівень зайнятості – 51,6%), Одеська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 61%, рівень зайнятості – 52,1%), Київська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 69%, рівень зайнятості – 52,9%) області та місто Київ (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 78%, рівень зайнятості – 57,5%). У даному кластері показники рівня зайнятості значно нижчі, ніж показники доступу до фіксованого Інтернету.

II – Івано-Франківська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 43%, рівень зайнятості – 51,2%), Херсонська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 45%, рівень зайнятості – 52,5%), Хмельницька (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 47%, рівень зайнятості – 50,6%), Тернопільська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 47%, рівень зайнятості – 47,8%), Сумська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 47%, рівень зайнятості – 52,6%), Рівненська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 48%, рівень зайнятості – 53,4%) та Дніпропетров-

ська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 48%, рівень зайнятості – 52,5%) області. У даному кластері показники рівня зайнятості дещо перевищують показники рівня доступу до фіксованого Інтернету.

III – Луганська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 26%, рівень зайнятості – 51,6%), Чернігівська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 30%, рівень зайнятості – 50,8%), Кіровоградська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 30%, рівень зайнятості – 48,3%), Донецька (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 31%, рівень зайнятості – 44%), Чернівецька (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 32%, рівень зайнятості – 54,6%), Житомирська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 32%, рівень зайнятості – 51,5%), Черкаська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 33%, рівень зайнятості – 51,5%), Закарпатська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 35%, рівень зайнятості – 55,8%), Полтавська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 36%, рівень зайнятості – 49,7%), Вінницька (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 38%, рівень зайнятості – 50,5%), Харківська (рівень доступу до

Таблиця 1

**Кількість вакансій та резюме
у сфері ІТ-індустрії у регіонах України
станом на жовтень 2020 р. [6]**

	Вакансії	Резюме	Кількість резюме на 1 робоче місце
Луганська	4	89	22
Івано-Франківська	40	620	16
Вінницька	81	1020	13
Донецька	42	536	13
Чернівецька	29	376	13
Тернопільська	32	382	12
Львівська	326	3443	11
Полтавська	52	587	11
Сумська	30	343	11
Миколаївська	77	699	9
Одеська	346	3052	9
Рівненська	45	403	9
Черкаська	48	442	9
Закарпатська	29	246	8
Запорізька	180	1422	8
Кіровоградська	31	254	8
Чернігівська	42	338	8
Волинська	57	415	7
Житомирська	57	414	7
Херсонська	55	389	7
Дніпропетровська	527	3375	6
Київська	2359	13797	6
Харківська	599	3800	6
Хмельницька	67	408	6
м. Київ	5155	13657	3

фіксованого Інтернету – 39%, рівень зайнятості – 55,2%) та Миколаївська (рівень доступу до фіксованого Інтернету – 52,4%, рівень зайнятості – 42%) області. У даному кластері рівень зайнятості суттєво перевищує рівень доступу до фіксованого Інтернету.

Регіони, що входять до I кластеру, мають суттєвий потенціал до формування нових робочих місць цифрової економіки. Інтернет-покриття у цих регіонах створює достатню технічну базу для нарощування потужностей цифрової економіки. Рівень зайнятості ще недостатньо високий, щоб повною мірою використати наявні потужності. У даних регіонах галузі цифрової економіки можуть стати одними з основних у структурі формування валового регіонального продукту. Це означає, що є доцільність державної підтримки створення і розвитку робочих місць цифрової економіки.

Регіони II кластеру характеризуються незначним переважанням рівня зайнятості над показником доступу до Інтернету. Такі регіони також мають технічну базу, але наявний рівень зайнятості її покриває. Цифрова економіка у регіонах II кластеру буде мати місце, але технічна база ще не дає їй змогу зайняти лідируючі позиції у формуванні валового регіонального продукту. Доцільність створювати робочі місця цифрової економіки також є, але паралельно необхідно поліпшувати технічні можливості, тобто створювати умови для більш широкого доступу населення до Інтернету.

Регіони III кластеру мають значно вищі показники рівня зайнятості порівняно з рівнем доступу до фіксованого Інтернету. Це означає, що технічна база недостатньо сформована для створення робочих місць цифрової економіки. У формуванні валового регіонального продукту лідируючі позиції займають інші галузі господарства. Робочі місця цифрової економіки можна створювати лише за умови суттєвої модернізації технічної бази.

Цифрова економіка формує нові робочі місця у ІТ-індустрії. У регіонах України вже сформувалися регіональні ринки праці, де роботодавці шукають кваліфікованих фахівців на робочі місця цифрової економіки. Розглянемо попит і пропозицію на робочу силу в ІТ-індустрії за даними одного з найбільших порталів для пошуку роботи Work.ua (табл. 1) [6].

Відповідно до даних табл. 1, найбільша кількість претендентів на одне робоче місце в ІТ-індустрії у Луганській області – 22 особи, Івано-Франківській – 16, Вінницькій – 13, Донецькій – 13, Чернівецькій – 13, Тернопільській – 12, Львівській – 11, Полтавській – 11, Сумській області – 11. Найменша кількість претендентів на одне робоче місце у місті Києві – 3 особи, Хмельницькій, Харківській, Київській, Дніпропетровській областях – по 6 претендентів.

Також з аналізу даних табл. 1 слідує, що високий рівень доступу до Інтернету не скрізь призводить до створення достатньої кількості робочих місць у ІТ-секторі. Наприклад, у Львівській області, що має високий рівень доступу до Інтернету, 11 претендентів на одну вакансію у сферах ІТ-індустрії. Це доволі високий показник. Така ситуація також спостерігається й у Волинській, Запорізькій та Одеській областях.

Як бачимо, у регіонах I кластеру є значний попит на робочі місця цифрової економіки. З іншого боку, ці області мають доволі високий рівень доступу до Інтернету, тобто існують найголовніші технічні можливості для створення робочих місць цифрової економіки. Тому, на думку автора, саме ці регіони повинні стати найактивнішими у створенні таких робочих місць, слугувати своєрідним взірцем для інших.

Для досягнення зазначеної мети необхідна державна підтримка. Деякі кроки у цьому напрямі вже здійснюються, зокрема вони передбачені у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр., схваленою урядом у 2018 р. (далі – Концепція).

Основними напрямками цифрового розвитку, відповідно до Концепції, є:

- подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур;
- розвиток цифрових компетенцій;
- упровадження концепції цифрових робочих місць;
- цифровізація реального сектору економіки;
- реалізація проєктів цифрових трансформацій;
- громадська безпека;
- цифровізація освіти та охорони здоров'я;
- електронна демократія;

- цифровізація екологічних ініціатив;
- концепція «розумних міст»;
- безготівкові розрахунки;
- електронне державне управління [7].

Головним недоліком цього нормативного акту є те, що він має декларативний характер. Хоча новостворене Міністерство і Комітет цифрової трансформації України (далі – Міністерство) робить певні успішні кроки для досягнення поставлених цілей. Прикладом такої роботи є Національний проєкт із розвитку підприємництва, у тому числі й ІТ-галузей. Це масштабна ініціатива, яка має онлайн-складник – Інтернет-платформу і офлайн-складник – у різних регіонах України будуть відкриті консалтингові зони для підприємців, в яких можна буде отримати фахові консультації з розвитку бізнесу в цій сфері [8]. Але цих кроків консультативного характеру недостатньо. Передусім необхідно забезпечити підвищення рівня доступу населення до Інтернету, створення навчальних центрів для бізнес-початківців у цій сфері, навчальних хабів – платформ із вільним доступом до них усіх бажаючих, особливо молоді.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Розвиток цифрової економіки у регіонах країни може суттєво поліпшити ситуацію на її регіональних ринках праці. Для досягнення такої цілі необхідно покращувати технологічні можливості, насамперед збільшувати рівень доступу населення до мережі Інтернет. Також слід звернути увагу на регіони з порівняно високим рівнем доступу до Інтернету та пропозицією робочої сили, такі як Львівська, Волинська, Запорізька та Одеська області. Ці регіони мають найкращі умови для формування нових робочих місць у сфері цифрової економіки. Свою роль у розвитку цифрової трансформації регіонів країни та створенні робочих місць цифрової економіки повинна відігравати і держава. Новостворені Міністерство і Комітет цифрової трансформації України мають активніше стимулювати діяльність щодо поліпшення рівня доступу населення регіонів до Інтернету, створення навчальних центрів і хабів відповідного спрямування, що, своєю чергою, пришвидшить створення нових робочих місць цифрової економіки.

Бібліографічний список:

1. Матвейчук Л.О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4 (40). С. 116–127.
2. Колот А.М., Герасименко О.О. Соціально-трудоий розвиток у XXI столітті: до природи глобальних змін, нових можливостей, обмежень і викликів. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1 (35). С. 97–125.
3. Карчева Г.Т., Огородня Д.В., Опенько В.А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 13–21.
4. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, за 2019 рік. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/9088/Zvit_2020_NKRZI.pdf.
5. Робоча сила України 2019 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zbrs_2019.pdf.
6. Work.ua – Сайт пошуку роботи №1 в Україні. URL: <https://www.work.ua/>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>.
8. Бізнес. Національний проєкт із розвитку підприємництва / Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/business>.

References:

1. Matvejchuk L.O. (2018) Cyfrova ekonomika: teoretichni aspekty [Digital economy: theoretical aspects]. *Zaporizhia National University Journal*, vol. 4, no. 40, pp. 116–127.
2. Kolot A.M. (2019) Socialno-trudovij rozvytok u XXI stolitti: do pryrody globalnyx zmin, novyx mozhlyvostej, обмежен i vyklykiv [social and labor development in the XXI century: to the nature of global changes, new opportunities, limitations and challenges]. *Demography and Social Economy*, vol. 1, no. 35, pp.116–127.
3. Karcheva G.T., Oghorodnja D.V., Openjko V.A. (2017) Cyfrova ekonomika ta jiji vplyv na rozvytok nacionalnoji ta mizhnarodnoji ekonomiky [Digital economy and its impact on the development of national and international economy]. *Financial space*, vol. 3, no. 27, pp. 13–21.
4. Nacionaljna komisija, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi zv'jazku ta informatyzaciji (2020) Zvit pro robotu Nacionalnoji komisiji, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi zv'jazku ta informatyzaciji za 2019 rik [The National Commission for State Regulation of Communications and Informatization work report 2019]. Kyiv: Nacionaljna komisija, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi zv'jazku ta informatyzaciji.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Robocha syla Ukrainy 2019: Statystychnyj zbirnyk [Labor Force of Ukraine 2019: Statistical Collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
6. Work.ua – Sajt poshuku roboty #1 v Ukraini [Work.ua – Job search site №1 in Ukraine].
7. Rozporjadzhennja Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro skhvalennja Konceptsiyi rozvytku cyfrovoji ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennja planu zakhodiv shhodo jiji realizaciji» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation"].
8. Ministerstvo ta Komitet cyfrovoji transformaciji Ukrainy (2020) Biznes. Nacionalnynj proekt iz rozvytku pidpryjemnyctva [Business. National Entrepreneurship Development Project].

УДК 338.2:37

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-18>

Томчук О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та поведінкової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-7483>

Tomchuk Olesia

PhD in economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Behavioral Economics
Vasyl' Stus Donetsk National University

ДІАГНОСТИКА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ КОМПОНЕНТІВ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЧЧИНИ

DIAGNOSIS OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL COMPONENT OF HUMAN POTENTIAL OF VINNYTSIA REGION

Статтю присвячено питанням діагностики умов та тенденцій формування людського потенціалу території з погляду урозвитку його освітньо-професійних компонентів. Обґрунтовано значущість соціальних чинників формування людського потенціалу території, визначено роль освітньо-професійних складників та необхідність урахування поведінкових аспектів. Розглянуто ключові умови формування освітньо-професійного потенціалу Вінниччини, визначено основні стимулятори та дестимулятори його розвитку. Здійснено кластеризацію районів Вінницького регіону за станом та якістю освітньо-професійних компонентів формування людського потенціалу території, виявлено характерні поведінкові паттерни освіти, притаманні кожному кластеру. Сформовано основні напрями подолання виявлених недоліків розвитку освітньо-професійної компоненти Вінницького регіону.

Ключові слова: людський потенціал території, освітньо-професійні компоненти людського потенціалу, поведінкові паттерни освіти, діагностика.

Статья посвящена вопросам диагностики условий и тенденций формирования человеческого потенциала территории с точки зрения развития его образовательно-профессиональной компоненты. Обосновано значение социальных факторов формирования человеческого потенциала территории, определена роль образовательно-профессиональных составляющих и необходимость учета поведенческих аспектов. Рассмотрены ключевые условия формирования образовательно-профессионального потенциала Винницкого региона, выявлены основные стимуляторы и дестимуляторы. Осуществлена кластеризация районов Винницкого региона по состоянию и качеству образовательно-профессиональной компоненты формирования человеческого потенциала территории, выявлены характерные поведенческие факторы образования, присущие каждому кластеру. Сформулированы основные направления по преодолению выявленных недостатков развития образовательно-профессиональной компоненты Винницкого региона.

Ключевые слова: человеческий потенциал территории, образовательно-профессиональная компонента человеческого потенциала, поведенческие паттерны образования, диагностика.

The article is devoted to the diagnosis of conditions and trends on shaping the human potential of the territory in terms of its educational and professional component development, i.e. the quality and accessibility of education and training at all levels of general and vocational training. Significance of social factors in shaping human potential of the territory are substantiated, the role of educational and professional components and necessity of recording behavioral patterns in this process revealed. The key conditions for the formation of educational and professional potential of Vinnytsia region in the field of general, vocational and higher education are considered. The main incentives were identified, such as increasing the level of coverage of young children by preschool institutions, the number of students in general secondary education, the number of higher education institutions and the number of students, the presence of positive changes in the organization and logistics of education. Main disincentives are insufficient number of places in preschool and general secondary education institutions, reduction in the number of teachers, insufficiently high level of quality of school education, reduction of training in the system of vocational education, much lower amount of youth education in higher education (compared to the average for Ukraine). The clustering of the Vinnytsia region districts is carried out according to the state and quality of the educational and professional component of the human potential shaping, typical behavioral patterns of education in each cluster revealed, such as learning interruption pattern and learning stability pattern. According to the results, it was validated the need to adhere certain strategic directions of

educational and professional development, to increase efforts to overcome the identified drawbacks, which is especially important in the context of strengthening the human potential of territories, to concentrate on the acquisition of socially oriented economy in the regions in order to achieve long-term economic growth.

Keywords: *human potential of the territory, educational and professional component of human potential, behavioral patterns, diagnosis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Усебічний розвиток людського потенціалу як визначальний складник концепції сталого суспільного розвитку, безсумнівно, виступає сьогодні найважливішим чинником ефективного функціонування територій, досягнення ними вищих соціально-економічних показників, зростання їхньої конкурентоспроможності в регіональному та національному розрізі. Людський потенціал є багатовимірним поняттям, яке у спрощеному вигляді охоплює сукупність людських якостей та властивостей, що визначають здатність до здійснення змін та перетворень, відображає забезпеченість раціональних потреб населення, виступає індикатором соціальної ефективності. Водночас стан людського потенціалу території є результатом впливу не окремих чинників, а взаємодії сукупності факторів, що зумовлені особливостями конкретної території, наявністю обмежень та асиметрій розвитку, виникненням нових суспільних потреб, соціальними та екологічними наслідками функціонування території. На жаль, динаміка показників людського потенціалу України характеризується сьогодні суперечливими тенденціями, зокрема скороченням демографічних, соціальних, економічних та екологічних індикаторів, що вимагає більш детального аналізу причин виникнення проблем, у тому числі із застосуванням інструментів поведінкової економіки. Вимоги, що висувуються функціонуванням механізмів нової економіки, зміщують вектор уваги дослідників на розвиток освітньо-професійної компоненти людського потенціалу території, оскільки рівень її якості передусім визначає очікувану спроможність до швидкої імплементації необхідних інноваційних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання дослідження чинників, що впливають на формування людського потенціалу територій, достатньо широко висвітлюються у наукових працях українських та зарубіжних учених. При цьому основна увага приділяється групуванню та класифікації цих чинників, визначенню їх дії на різні аспекти людського потенціалу, пошукам напрямів оптимізації цього впливу, створенню сприятливих умов формування, розвитку та збереження людського потенціалу. Ці аспекти розкриваються в роботах Б. Хомелянського, Д. Стеченко, В. Антонюк, Е. Лібанової, Г. Герасименко, Л. Шаульської та ін. Незважаючи на різницю у підходах до класифікації і трактування, дослідники збігаються у думці про значущість інтелектуальної компоненти, вплив якої, особливо в територіальному розрізі, визначає ефективність як формування, так і подальшої реалізації та використання людського потенціалу. Окремої уваги заслуговують новітні дослідження науковців у сфері поведінкової економіки: Д. Канеман, С. Льюїт, Л. Штайнебрга, Дж. Онїла, Р. Талера, С. Брайчев-

ського, що зосереджуються на визначенні внутрішніх мотивів під час формування освітніх траєкторій у носіїв людського потенціалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Водночас підходи до оцінювання впливу освітнього виміру на рівень розвитку людського потенціалу територій України та інших країн світу суттєво різняться [1; 2], що лише поглиблює розбіжності у розумінні напрямів удосконалення стратегічного управління розвитком територій. Освітній складник людського потенціалу України на відміну від інших індикаторів показує позитивну динаміку, водночас в економіці постіндустріального типу змінюються вимоги до її кількісних та якісних характеристик, що в територіальному вимірі відіграє ключову роль (створюючи центри формування та набуття необхідних знань і компетенцій). Це спричиняє потребу у проведенні діагностики освітньо-професійної компоненти формування людського потенціалу територій у новій економіці з урахуванням особливостей локального розвитку, а також визначенні на її основі нових стратегічних орієнтирів нарощення людського потенціалу, зокрема із застосуванням інструментів поведінкової економіки у сфері освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Необхідність зміщення акцентів економічного розвитку територій із домінант їх економічного зростання до усвідомлення його як передумови розвитку людини та нарощення людського потенціалу території передбачає необхідність зміни пріоритетів державної соціально-економічної стратегії країн, створення її відповідного наукового й інформаційно-методичного забезпечення. Однак реалії сьогодення свідчать про те, що людський потенціал через недооцінку його економічної значущості, на жаль, не став базовим поняттям під час формування державної політики України [3]. За необхідне постають завдання чіткого усвідомлення на всіх рівнях управління того, що сам економічний розвиток території не в змозі забезпечити вирішення соціальних проблем, а навпаки, економічне зростання породжує проблеми нерівномірності або асиметрії в розвитку територій. Це потребує посилення соціальної орієнтації економіки, точніше, її переорієнтації на забезпечення широких можливостей вибору – кола імовірнісних сценаріїв самореалізації людини. Досягти максимальної реалізації людини можливо на основі визначення тих груп чинників формування людського потенціалу, які відіграють найважливішу роль, що найбільш актуально в умовах локальної обмеженості наявних ресурсів.

Формування людського потенціалу території залежить від багатьох умов та чинників, однак найбільше значення мають рівень розвиненості системи загальної і професійної освіти та можливості доступу населення до якісної освіти, стан системи охорони

здоров'я, доступність та якість медичних послуг, рівень доходів і добробуту населення. Серед перерахованих умов та чинників у контексті розвитку нової економіки найважливішим є розширення освітніх можливостей, оскільки з кожним днем вимоги до якості інтелектуальних характеристик людського потенціалу стають усе вищими, те саме стосується і відповідного середовища їх формування.

Вагомість освіти підтверджує той факт, що вона входить до переліку Цілей сталого розвитку. В Україні визначено «Ціль 4 – Якісна освіта», до завдань якої входить забезпечення доступності якісного дошкільного розвитку та шкільної освіти для всіх дітей і підлітків, доступності професійної освіти, підвищення якості вищої освіти та забезпечення її тісного зв'язку з наукою; сприяння поширеності серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності, тощо [4].

Реалізація «Цілі 4 – Якісна освіта» повинна супроводжуватися нарощенням інвестицій у розвиток сфери освіти, ефективність яких забезпечується відповідними механізмами, що призводять до очікуваних результатів економічного піднесення завдяки більш високому рівню засвоєння нових знань та компетенцій та їх подальшому ефективному застосуванню. Рівень цього засвоєння знаходиться під впливом різноманітних чинників, у тому числі визначається специфічними поведінковими траєкторіями, які не завжди мають позитивний ефект.

Як відзначають у своїх роботах С. Льюїт, Дж. Ліст та ін., рівень зусиль, які учні докладають під час отримання освіти, здебільшого спирається на час очікування винагороди від докладених зусиль, і чим довшим є цей час, тим більш значущою має бути винагорода (отримання стипендій або грантів, працевлаштування, нематеріальні стимули) [5]. Зрозуміло, що відсутність вчасної і справедливої винагороди знижує готовність опановувати більш складні компетентності та знання, веде до скорочення зацікавленості у підвищенні свого професійного рівня, звужує майбутні можливості індивіда. З огляду на це, під час аналізу ключових тенденцій розвитку освітньо-професійної компоненти людського потенціалу окрему увагу слід приділити чинникам, що формують поведінкові траєкторії у сфері освіти.

Розглянемо процеси формування освітньо-професійного складника людського потенціалу території

на прикладі Вінницької області як одного з регіонів, що показують найбільш високу динамічність розвитку в останні роки. Загалом населення області хоча й має високий освітній рівень, однак за часткою населення з вищою та професійно-технічною освітою поступається середнім показникам по Україні та своїм сусідам (табл. 1).

Частка населення з повною і базовою вищою освітою становить 20,7% (в Україні – 25%, а в Хмельницькій області – 23,1%). Частка населення, яке має професійну освіту (вищу та ПТО), становить відповідно 62,7%, 64,6% і 65%, отже, у Вінницькій області вона була на 2,3% меншою, ніж у сусідній Хмельницькій області. Водночас спостерігається позитивна динаміка розвитку дошкільної освіти, більшість дітей відповідного віку залучені до закладів дошкільної освіти – 67%, що є вищим за середній рівень в Україні (58%). Однак закладів не вистачає і вони переповнені, оскільки з року в рік чисельність дітей, що відвідують ці заклади, перевищує наявну кількість місць [7]. Це призводить до можливих труднощів у соціалізації та формуванні когнітивних навичок, що закладають основу більш швидкого та результативного опанування компетентностей під час подальшого навчання. У результаті якісне опанування вищих освітніх рівнів вимагатиме більш суттєвого внутрішнього мотиваційного підкріплення та додаткових стимулів, які не завжди спроможна надати державна система освіти.

Водночас регіон має досить розвинену систему закладів середньої освіти, де також, на жаль, простежуються певні негативні тенденції. Наведені в табл. 2 дані свідчать, що чисельність учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗОНЗ) на 10 тис населення зросла за 2011–2019 рр. майже на 10%, а відносно 2015 р. – на 12%.

Кількість загальноосвітніх шкіл відносно 2010 р. зменшилася на 21%, при цьому загальна кількість учнів за 2010–2018 рр. зросла на 3,1%. Наповнюваність шкіл дітьми зросла зі 164 осіб до 214 осіб. Збільшення на 45% кількості учнів, що навчаються у другу зміну, та їх частки з 4,7% до 6,6% говорить про те, що кількість місць у школах для організації однозмінного навчання не вистачає. Найбільше це стосується обласного центру, де зростає чисельність населення.

На проблему недостатньої кількості місць у закладах освіти та на відсутність якісних прогнозів щодо

Таблиця 1

Розподіл населення у віці шести років і старше за освітніми рівнями у листопаді 2019 р.

Освітні рівні	Україна	Вінницька обл.	Хмельницька обл.
Повна вища освіта	22,7	19,0	20,5
Перший (бакалаврський) рівень ВО (базова ВО)	2,3	1,7	2,6
Початковий рівень ВО	17,1	20,8	16,1
Професійна (професійно-технічна)	22,5	21,2	25,8
Повна загальна середня освіта	16,5	15,9	13,7
Базова середня освіта	7,3	7,8	9,4
Початкова освіта	6,6	7,9	8,1
Дошкільна освіта	4,3	5,2	3,3
Без освіти	0,7	0,5	0,5

Джерело: складено за [6, с. 166]

**Динаміка параметрів загальноосвітніх навчальних закладів у Вінницькій області
(на початок навчального року)**

Показники	Роки						% до 2010 / % до 2015
	2010/11	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	
Чисельність наявного населення, тис осіб	1641,2	1602,2	1590,4	1575,4	1560,4	1545,4	94,9/96,5
Кількість ЗОНЗ, одиниць	976	883	873	861	795	772	79,1/81,8
Кількість учнів ЗОНЗ, тис осіб	160,2	153,3	155,1	157,5	161,8	164,9	102,9/107,8
У т. ч. навчаються у другу зміну, тис осіб/ у % до всіх учнів	7,5 /4,7	4,1/2,7	6,0/3,9	7,4/4,7	9,2/5,7	10,9/6,6	145,3
Кількість учителів ЗОНЗ, тис осіб	21,8	20,5	20,1	20,0	19,9	19,7	90,4
Кількість учнів на одного вчителя, осіб	7,3	7,5	7,7	7,9	8,1	8,4	115,1
Кількість учнів ЗОНЗ на 10 тис осіб населення	976	957	975	1000	1037	1067	109,3/111,5

Джерело: складено автором за [8]

необхідної їх кількості звертається увага в Концепції інтегрованого розвитку м. Вінниці до 2030 р. [9]. Подальше вдосконалення Концепції повинне враховувати значну нерівномірність територіального розвитку системи освіти (більшість закладів функціонує в сільській місцевості, де поширеною проблемою є малокомплектність ЗОНЗ) та містити напрями з усунення наявних асиметрій.

Позитивним є те, що система шкільної освіти Вінниччини поступово розвивається, що проявляється у будівництві декількох нових шкіл та реконструкції діючих, оновленні матеріально-технічної бази навчальних закладів, створенні опорних шкіл. Станом на 30.12.2019 в області всього функціонувало 53 опорні школи із 70 філіями, у 2017 р. було лише 12 опорних закладів із 24 філіями [10, с. 58]. Це створює матеріальне підґрунтя для кращої організації шкільного навчання, що має велике значення для розвитку людського потенціалу, сприятиме індивідуалізації освітніх траєкторій, більш свідомому визначенню подальшого професійного спрямування.

Однак існує проблема забезпеченості середніх навчальних закладів висококваліфікованими кадрами. Хоча проблема дефіциту педагогічних кадрів в Україні спостерігається вже давно [11, с. 16], для Вінницької області вона, хоча і меншою мірою порівняно з великими містами, існує і безпосередньо позначається на якості навчання. Чисельність учнів зростає, тоді як кількість учителів зменшилася майже на 10%, відповідно, зросло навантаження на кожного вчителя, що може нівелювати позитивний ефект від нарощення матеріально-технічного забезпечення закладів середньої освіти.

Про негативний вплив цього чинника свідчить рівень якості шкільної освіти, значне уявлення про яку дають результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) (табл. 3).

Як бачимо, знання учнів Вінницької області з окремих предметів не гірші, ніж у середньому по Україні. Це стосується української мови, історії України, біології та географії, англійської мови. Негативним є те, що зменшується частка тих осіб, які складають ЗНО з таких важливих дисциплін, як фізика, хімія.

Ці навчальні предмети входять до блоку так званої STEAM-освіти, яка формує фахівців із технічних напрямів, попит на яких росте набагато швидше, ніж на інші спеціальності, тому такий тип освіти виходить на перший план. Результати ЗНО свідчать, що у випускників шкіл Вінницької області знання з цих предметів не є високими, особливо з фізики, а результати ЗНО гірші за середньоукраїнські. Отже, у молоді Вінниччини знижується орієнтація на отримання технічних або інженерних спеціальностей, які дуже важливі для забезпечення інноваційного розвитку регіону. Стимулом для зміни існуючої ситуації може стати забезпечення динамічного технологічного розвитку економіки області на інноваційній основі, створення сучасної переробної промисловості, інфраструктури і сфери обслуговування, у тому числі високотехнологічних її видів, що формуватиме попит на висококваліфікованих робітників та фахівців.

Невисокий рівень якості шкільної освіти стає перешкодою на шляху здобуття вищої професійної освіти, знижує прагнення носіїв людського потенціалу інвестувати у власний розвиток та підвищувати власну конкурентоспроможність, хоча Вінницький регіон має високу потребу в робітничих кадрах (частка вакансій робітничих професій – 77,3%). Загалом функціонує 32 ПТНЗ (табл. 4), із 2010 р. їх кількість зменшилася на чотири заклади.

Кількість учнів за цей період зменшилася на 40%, а щорічний прийом на навчання – майже вдвічі, хоча підготовка робітничих кадрів у розрахунку на 10 тис населення в регіоні була вищою за середні значення по Україні.

У сфері ПТО відбуваються й прогресивні зміни: із метою забезпечення рівня підготовки кваліфікованих робітників вимогам ринку праці створено і діють 16 навчально-практичних центрів, оснащених сучасним обладнанням, технікою, що сприяє більш якісній підготовці кваліфікованих робітників за 69 професіями [10, с. 112].

Незважаючи на це, процес згортання сфери ПТО продовжується, що зумовлено багатьма причинами, серед яких – відсутність координації між освітою і роботодавцями, втрата престижності робітничими професіями, низька інноваційна якість наданих освітніх

Таблиця 3

Результати зовнішнього незалежного оцінювання учнів Вінницької області у 2016–2019 рр.

Навчальний предмет, кількість осіб, що склали ЗНО, якісний рівень	Роки					По Україні, для порівняння	
	2016	2017	2018	2019	2020	2019	2020
Українська мова і література, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	10398 7,8 30,6	8963 6,7 22,7	14221 17,3 21,9	15011 16,1 22,2	11691 8,1 27,8	15,5 24,2	8,2 29,0
Історія України, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	7363 11,9 17,7	6666 12,7 17,8	6352 12,7 17,0	10232 18,4 13,5	7965 12,6 14,1	16,2 15,0	13,3 15,2
Математика, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	5232 17,2 15,0	4293 18,0 18,7	4299 22,0 17,3	7130 21,4 16,2	6413 14,0 18,2	18,1 20,9	12,7 21,9
Фізика, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	1291 18,8 14,0	1073 22,5 11,7	1001 20,7 14,7	1014 13,7 16,3	1173 6,6 18,2	15,0 18,2	7,7 21,7
Хімія, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	1238 13,3 18,7	1023 19,6 22,0	902 15,0 22,8	608 14,4 24,8	497 14,3 18,1	13,6 29,5	10,1 25,5
Біологія, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	3156 9,1 19,1	3432 11,5 18,1	3042 7,2 20,8	31,42 7,0 21,2	2968 4,6 20,6	8,9 21,6	5,5 22,5
Географія, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	2678 4,2 22,4	3265 6,7 24,2	3561 11,2 18,7	3718 86 25,6	4859 5,1 22,9	10,4 23,1	5,5 24,1
Англійська мова, взяли участь у тестуванні, осіб - не подолали поріг 100 балів, % - отримали 160–200 балів	2778 15,6 23,1	2632 15,7 24,5	2902 14,5 26,6	3204 13,1 27,7	3619 8,2 31,2	12,7 31,0	7,3 34,5

Джерело: розраховано і складено автором за [12]

Таблиця 4

Динаміка параметрів діяльності професійно-технічних навчальних закладів Вінницької області

Показники	Роки						%
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість ПТНЗ, од.	36	35	35	34	33	32	89
Кількість учнів ПТНЗ, тис осіб	18,6	15,3	14,4	13,5	12,7	11,9	60
Кількість осіб, прийнятих на навчання	11,8	8,2	7,2	6,7	6,5	6,1	52
Кількість осіб, випущених із ПТНЗ	11,3	7,9	7,4	6,9	6,8	6,4	57
Кількість учнів ПТНЗ на 10 тис осіб населення регіону	113	95	90	86	81	77	68
- України (для порівняння)	96	71	67	64	60	59	61

Джерело: розраховано і складено автором за [13]

послуг для підприємств, націлених на освоєння сучасних технологій [14], яка не відповідає потребам розвитку та збереження людського потенціалу регіону.

З іншого боку, саме цей рівень професійної освіти найбільш орієнтований на регіональний ринок праці, і напями подолання проблем у цій сфері отримали своє відображення у Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 р. в рамках стратегічної цілі «Регіон сталого гуманітарного розвитку», де визначено єди-

ну оперативну ціль, яка стосується освіти, це ціль 3.3 – Розвиток професійно-технічної освіти. Для її реалізації заплановано сприяння залученню інвестицій у розвиток професійної освіти, запровадження нових стандартів професійної освіти та навчання, створення навчально-практичних центрів та центрів професійної досконалості, оснащення їх сучасним обладнанням і впровадження інноваційних технологій [10, с. 92–94]. Важливо, щоб визначені цілі та завдання не залишилися намірами, а були реалізовані.

Держава та регіони

У розвитку людського потенціалу регіону в новій економіці провідну роль відіграє саме вища освіта, оскільки вона формує не лише вищий рівень знань, а й забезпечує високий рівень інтелектуаль-

ного, креативного та культурного розвитку людини. У Вінницькій області функціонує 14 вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (коледжів, технікумів, училищ) та вісім ВНЗ III–IV рівнів акредитації (табл. 5), а разом із філіями ВНЗ інших регіонів – 13 навчальних закладів, які забезпечують різнобічну фахову підготовку.

У сфері вищої освіти відбуваються аналогічні процеси зменшення кількості навчальних закладів та студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації, при цьому кількість закладів зменшилася лише на три одиниці, а число студентів – більше ніж удвічі.

Система ВНЗ повної і базової освіти отримала певний імпульс розвитку за рахунок переміщення в регіон ВНЗ з окупованих територій. Тому загальне число студентів зросло у 2015–2018 рр., певне зниження відбулося в 2019 р. однак їх кількість залишилася на рівні 2010 р., а в розрахунку на 10 тис осіб населення кількість студентів зросла на 5% і досягла рівня 214 осіб. Однак цей показник є нижчим, ніж у середньому по Україні, на 88 осіб (в Україні студентів університетів, академій, інститутів на 10 тис населення нараховувалося 302 особи) [15]. У цілому чисельність студентів усіх ВНЗ у розрахунку на 10 тис населення зменшилася на 13%, що вказує на негативні процеси у формуванні людського потенціалу регіону.

Для визначення ключових векторів розвитку районів Вінницької області у сфері освітньо-професійної підготовки було проведено кластерний аналіз, що дав змогу сформувати три кластерні групи (рис. 1). До множини ознак, за якими проводилася оцінка, віднесено обсяг державних витрат на одного учня (X_1), кількість закладів освіти на 1000 осіб населення (X_2), кількість учнів у розрахунку на один заклад освіти (X_3) та на одного викладача (X_4).

Відповідно до побудованої дендрограми, утворено три кластери (А, Б, В), середні значення за початковими фактичними даними по яких наведено в табл. 6. Як бачимо, найкращі

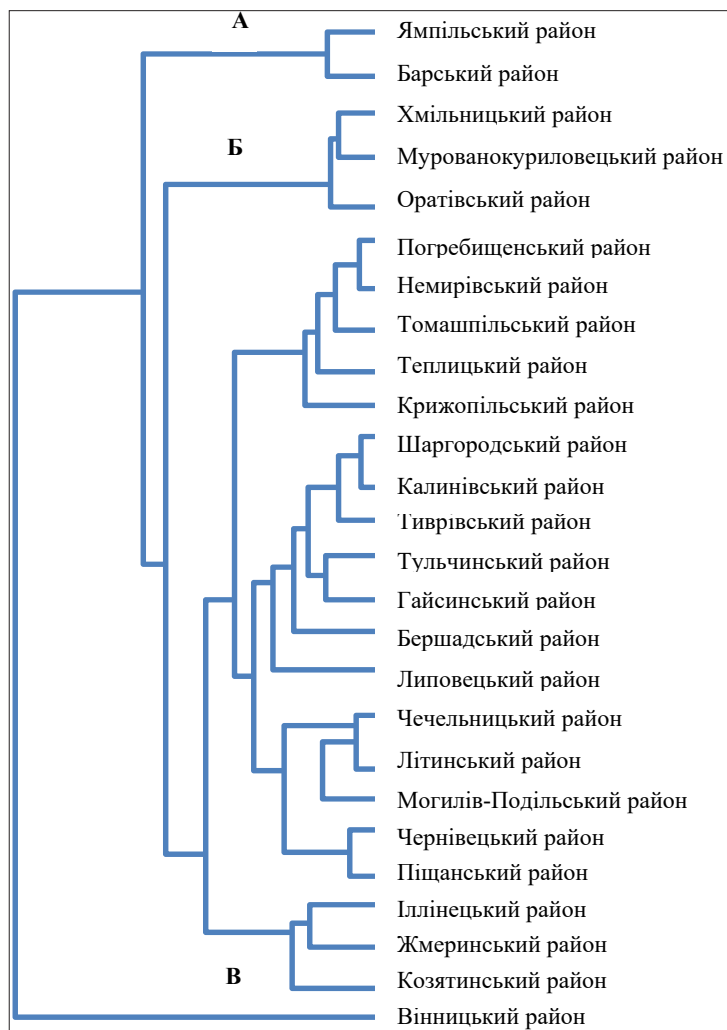

Рис. 1. Дендрограма районів Вінницької області за станом освіти у 2019–2020 навчальному році

Джерело: розраховано і складено автором на основі [16; 17]

Таблиця 5

Динаміка параметрів діяльності вищих навчальних закладів Вінницької області

Навчальний рік	Кількість ЗВО, од.		Кількість студентів у ЗВО, тис осіб		Кількість студентів у ЗВО, на 10 тис населення регіону, осіб		
	коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути	коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути	Коледжі технікум	ВНЗ III-IV	Усі ВНЗ
2010/11	17	5	17,3	33,5	105,4	204,1	309,5
2014/15	17	5	13,2	29,2	82,0	181,3	263,3
2015/16	17	6	12,1	32,6	75,5	203,5	279,0
2016/17	17	6	11,2	34,0	70,4	213,8	284,2
2017/18	16	7	9,5	35,4	60,3	224,7	285,0
2018/19	16	7	9,2	35,4	59,0	226,9	285,8
2019/20	14	8	8,3	33,1	53,7	214,2	267,9
% до 2010	82	160	48	99	51	105	87

Джерело: розраховано і складено автором за [15]

Середні значення досліджуваних показників для сформованих кластерів

Кластер	Кількість районів	Райони	X_1 , тис грн	X_2 , од.	X_3 , осіб	X_4 , осіб
А	2	Ямпільський, Барський	24,3	1,4	8,2	321,5
Б1	3	Хмільницький, Мурованокуріловецький, Оратівський,	38,7	1,9	5,4	139
Б2	20	Погребищенський, Немирівський, Томашпільський, Теплицький, Крижопільський, Шаргородський, Калинівський, Тиврівський, Тульчинський, Гайсинський, Бершадський, Липовецький, Чечельницький, Літинський, Могилів-Подільський, Чернівецький, Піщанський, Іллінецький Жмеринський, Козятинський,	38,6	1,5	5,7	149
В	1	Вінницький та м. Вінниця	21,2	0,8	11,7	788

Джерело: розраховано і складено автором

показники за рівнем фінансування учнів сконцентровані у кластері Б (для зручності розподіленому на два підкластери); водночас тут спостерігається нижчий рівень середньої кількості учнів в одному закладі освіти. Більш позитивна ситуація щодо наповнення класів спостерігається у кластері А та нетиповому кластері В, який охоплює місто Вінницю та Вінницький район.

Таким чином, у кластерах А та В у подальшому може спостерігатися зростання рівня переповненості навчальних закладів освіти та зниження загальних показників її якості, спроможності долати 100-бальний поріг під час проходження ЗНО, зниження рівня учнів у професійно-технічних та вищих закладах освіти. Уже зараз у Вінницькому районі та м. Вінниця серед молоді спостерігається прагнення вступати на навчання у заклади професійно-технічної та вищої освіти інших регіонів України, тоді як із районів, що входять у кластер Б, відбувається поступовий рух учнів у Вінницький район для здобуття освіти.

З огляду на це, стає можливим визначити очікувані паттерни освітньої поведінки, характерні для учнів Вінницького регіону: *паттерн переривання навчання* (викликаний нетривалими життєвими перспективами, чутлива реакція на зовнішні чинники, прагнення досягти віддаленого ідеалу, докладання зусиль у навчанні лише за наявності швидких та досяжних стимулів) та *паттерн стабільності навчання* (відданість вибраному професійному спрямуванню, здатність поступатися власним комфортом заради досягнення цілей, орієнтація на соціальні норми і стереотипи успішності, вплив віддалених у часі стимулів). Перша група є більш характерною для населення нетипових кластерів А та В, друга – для кластеру Б, що зумовлюється його більш стабільними показниками. Стимуляторами короткотривалого впливу для досягнення вищих результатів навчання у кластерах А, В можуть бути короткотермінові заходи (чітко структурована система винагород, систематизація прийнятної соціальної та навчальної поведінки), для районів кластеру Б – довготривалі та стратегічні (гарантоване працевлаштування, досягнення вищого соціального статусу).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження показує

ло, що в регіоні відбуваються суперечливі процеси в умовах людського розвитку в системі загальної і професійної освіти, мають місце як позитивні тенденції, так і негативні, які створюють перешкоди на шляху розвитку людського потенціалу. У підсумку наведені тенденції дають змогу визначити ключові характеристики середовища формування освітньо-професійної компоненти людського потенціалу Вінницької області: доволі вузьке за своєю структурою (недостатній рівень забезпечення освітніми закладами різних рівнів та професійних напрямів, недостатня якість освіти та зменшення чисельності навчального персоналу, скорочення обсягів підготовки у професійно-технічній сфері), соціально активне (затребуваність випускників на ринку праці, зростання рівня розвитку професійних та особистісних компетентностей, прагнення до здобуття освіти), обмежено мобільне (зміст цілей, структури, засобів освітньої підготовки повільно пристосовується до вимог ринку професійних компетенцій та інноваційного впливу). Проведена кластеризація районів Вінницької області дала змогу визначити ключові тенденції та характерні особливості територій, що визначають подальше формування освітньо-професійної компоненти людського потенціалу. Визначено характерні поведінкові паттерни навчання, які можуть бути відкориговані відповідними коротко- та довгостроковими стимулами.

Загалом, незважаючи на певні позитивні зрушення, за багатьма освітніми параметрами умови людського розвитку у Вінницькому регіоні є гіршими порівняно із середніми по Україні, що створює ризики у відтворенні людського потенціалу регіону і, відповідно, вимагає розроблення дієвих управлінських механізмів для реалізації вже сформованих та розроблення нових, більш ефективних стратегічних рішень.

Бібліографічний список:

1. European Commission. The EU Regional Human Development Report. JRS Science and Policy Reports. Luxembourg : Publication Office of the European Union, 2014. 97 p.
2. Методика вимірювання регіонального людського розвитку / Ін-т демограф. та соціальн. дослід. ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. URL: <http://www.idss.org.ua/> (дата звернення: 18.09.2020).

3. Непрядкіна Н.В. Формування людського потенціалу в сучасних умовах розвитку держав. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. № 10. С. 160–166.
4. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017, 176 с.
5. Steven D. Levitt, John A. List, Susanne Neckermann, Sally Sadof. The Behavioralist Goes to School: Leveraging Behavioral Economics to Improve Educational Performance. 2016. URL: <https://home.uchicago.edu/jlist/papers/bgs.pdf> (дата звернення: 18.10.2020).
6. Діти, жінки та сім'я в Україні : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020, 284 с.
7. Багатогалузева статистична інформація (Комплексна статистика). Заклади дошкільної освіти. Заклади загальної середньої освіти. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти. Заклади вищої освіти / Головне управління статистики у Вінницькій області. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia> (дата звернення: 20.08.2020).
8. Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030 / Вінницька міська рада. Вінниця, 2019. 174 с.
9. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року / Вінницька обласна державна адміністрація. Вінниця, 2020. 132 с.
10. Моніторинг забезпечення педагогічними працівниками закладів освіти України: методологічні підходи до прогнозування / Інститут освітньої аналітики. Київ, 2020. 162 с.
11. Статистичні дані основної сесії ЗНО за 2016, 2017, 2018, 2019 роки. Регіональні дані / Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://zno.testportal.com.ua/stat> (дата звернення: 22.09.2020).
12. Загальна середня та професійна (професійно-технічна) освіта в Україні. Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.09.2020).
13. Новіков В.М. Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 126–137.
14. Вища освіта в Україні у 2019 році. Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.10.2020).
15. Видатки на освіту в 2019 році. Статистична інформація / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education> (дата звернення: 20.10.2020).
16. Регіони Вінницької області 2019 : статистичний збірник / Головне управління статистики у Вінницькій області. Вінниця, 2020. 204 с.
17. *Ministry for Development Economy and Trade of Ukraine*, 2017, 176 p. (in Ukrainian)
5. Steven D. Levitt, John A. List, Susanne Neckermann, Sally Sadof (2016) The Behavioralist Goes to School: Leveraging Behavioral Economics to Improve Educational Performance. Available at: <https://home.uchicago.edu/jlist/papers/bgs.pdf> (accessed 18 October 2020).
6. Dity, zhinky ta simya v Ukraini. Statystychnyj zbirnyk [Children, women and family in Ukraine. Statistical collection]. *Official site of the State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv, 2020, 284 p. (in Ukrainian)
7. Bagatogaluzeva statystychna informaciya (Kompleksna statystyka). Zaklady doshkilnoyi osvity. Zaklady zagalnoyi serednoyi osvity. Zaklady profesijnoyi (profesijno-texnichnoyi) osvity. Zaklady vyshchoyi osvity). [Multidisciplinary statistical information (Comprehensive statistics). Pre-school education institutions. Institutions of general secondary education. Institutions of professional (vocational) education. Institutions of higher education]. *Golovne upravlinnya statystyky u Vinnyczkij oblasti*. Available at: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia> (accessed 20 August 2020).
8. *Konceptiya integrovanogo rozvytku m. Vinnyci 2030* [The concept of integrated development of Vinnytsia 2030]. *Vinnyczka miska rada*. 2019, 174 p. (in Ukrainian)
9. *Strategiya zbalansovanogo regionalnogo rozvytku Vinnyczkoyi oblasti na period do 2027 roku* [Strategy of balanced regional development of Vinnytsia region for the period up to 2027]. *Vinnyczka oblasna derzhavna administraciya*, 2020, 132 p. (in Ukrainian)
10. *Monitoryng zabezpechennya pedagogichnymy pracivnykamy zakladiv osvity Ukrainy: metodologichni pidhody do prognozuvannya* [Monitoring the provision of pedagogical staff of educational institutions of Ukraine: methodological approaches to forecasting]. *Ministry for Education and Science of Ukraine. DU «Institut osvitnoyi analityky»*, 2020, 162 p. (in Ukrainian)
11. *Statystichni dani osnovnoyi sesiyi ZNO za 2016, 2017, 2018, 2019 roky*. Regionalni dani [Statistical data of the main session of the External Evaluation for 2016, 2017, 2018, 2019. Regional data]. *Ukrayinskyj centr ocinyuvannya yakosti osvity*. Available at: <https://zno.testportal.com.ua/stat> (accessed 22 September 2020).
12. *Zahalna serednya ta profesijna (profesijno-texnichna) osvita v Ukraini*. Statystychna informatsiya [General secondary and vocational (vocational) education in Ukraine. Statistical information]. *Official site of the State Statistics Service of Ukraine*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 24 September 2020).
13. *Novikov V.M. (2017) Rozvytok profesijno-texnichnoyi osvity v umovax decentralizaciyi systemy upravlinnya v Ukraini* [Development of vocational education in the conditions of decentralization of the management system in Ukraine]. *Demografiya ta socialna ekonomika*, no. 2 (30), pp. 126–137. (in Ukrainian)
14. *Vyshcha osvita v Ukraini u 2019 rotsi*. Statystychna informatsiya [Higher education in Ukraine in 2019. Statistical information]. *Official site of the State Statistics Service of Ukraine*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 07 October 2020).
15. *Vydatky na osvitu v 2019 roci*. Statystychna informaciya [Expenditures on education in 2019. Statistical information]. *Ministry for Education and Science of Ukraine*. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education> (accessed 20 October 2020).
16. *Regiony Vinnyczkoyi oblasti 2019*. Statystychnyj zbirnyk [Regions of Vinnytsia region 2019. Statistical collection]. *Golovne upravlinnya statystyky u Vinnyczkij oblasti*, 2020. 204 p. (in Ukrainian)

References:

1. European Commission. The EU Regional Human Development Report. JRS Science and Policy Reports. Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2014. 97 p.
2. *Metodyka vymiryuvannya regionalnogo lyudskogo rozvytku* [Methods of measuring regional human development]. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012. Available at: <http://www.idss.org.ua/> (accessed 18 September 2020).
3. Nepryadkina N.V. (2019) Formuvannya lyudskogo potencialu v suchasnyh umovah rozvytku derzhav [Formation of human potential in modern conditions of state development]. *Visnyk XNU im. V.N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Kriyinoznavstvo. Turyzm*, no. 10, pp. 160–166 (in Ukrainian)
4. *Cili stalogo rozvytku: Ukrainyina. Nacionalna dopovid* [Sustainable Development Goals: Ukraine. National report].

УДК 330.342

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-19>

Шевченко О.О.

доктор економічних наук, професор,
Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1825-233X>

Хоруженко Н.І.

магістр,
Донбаська державна машинобудівна академія

Яртемик Т.І.

магістр,
Донбаська державна машинобудівна академія

Shevchenko Olena

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Donbas State Engineering Academy

Khoruzhenko Nadiia

Master,
Donbas State Engineering Academy

Yartemyk Tetiana

Master,
Donbas State Engineering Academy

ПОЛІТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

POLICY OF ORGANIZATION OF SOCIAL PROTECTION OF VULNERABLE CATEGORIES OF THE POPULATION AND YOUTH IN THE CONDITIONS OF TERRITORIAL COMMUNITY

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади механізму формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення в Україні. Запропоновано напрями розвитку системи надання у сфері зайнятості населення послуг, спрямованих на запобігання виникненню безробіття та підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці. Виділено тенденції розвитку складників сучасної економіки та суспільства, які зумовлюють трансформацію структури соціального захисту вразливих категорій населення та молоді в умовах територіальної громади. Досліджено пріоритети та моделі соціальної політики держави та напрями їх змін у сучасних умовах. Узагальнено досвід функціонування моделей соціального захисту з метою виявлення можливостей його застосування для національної господарської системи. Запропоновано алгоритм удосконалення політики організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді в умовах територіальної громади.

Ключові слова: державна соціальна політика, соціальний захист, соціальне забезпечення, територіальна громада, вразливі категорії населення, зайнятість населення, соціальні послуги, безробіття, трансформація, реформування, інклюзивність.

В статье обоснованы теоретико-методологические основы механизма формирования и реализации государственной политики в сфере занятости населения в Украине. Предложены направления развития системы предоставления в сфере занятости населения услуг, направленных на предотвращение возникновения безработицы и повышение конкурентоспособности граждан на рынке труда. Выделены тенденции развития составляющих современной экономики и общества, которые обуславливают трансформацию структуры социальной защиты уязвимых категорий населения и молодежи в условиях территориальной общины. Исследованы приоритеты и модели социальной политики государства и направления их изменения в современных условиях. Обобщен опыт функционирования моделей соци-

альной защиты с целью выявления возможностей его применения для национальной хозяйственной системы. Предложен алгоритм совершенствования политики организации социальной защиты уязвимых категорий населения и молодежи в условиях территориальной общины.

Ключевые слова: государственная социальная политика, социальная защита, социальное обеспечение, территориальная община, уязвимые категории населения, занятость населения, социальные услуги, безработица, трансформация, реформирование, инклюзивность.

At the present stage of development of Ukrainian society, the problems of social work allow to identify and adjust the ways, directions and prospects of development of the country as a welfare state. In addition, it is thanks to social work that it has become possible to reorient social policy from distributive principles through the principles of targeting to the principles of social protection and justice. The lack of a clear structural vision of the national model of a socially oriented economy leads to significant social disparities and distortions in society. Due to the undeveloped transparent policy of the organization of social protection of vulnerable categories of the population and youth in the conditions of the territorial community the development of social processes becomes uncontrolled. The key challenges facing most countries, both in the short and long term, are to build an effective system of social protection and social security that can solve urgent and permanent social problems. The need to rethink the concept of national social policy, to define a clear goal, objectives, mechanisms and stages of its implementation is most acute. This problem becomes especially relevant in light of the processes of instability of socio-economic development of the state and the military conflict in eastern Ukraine. The article substantiates the theoretical and methodological principles of the mechanism of formation and implementation of the state policy of organization of social protection of vulnerable categories of the population and youth in the conditions of the territorial community; proposed directions of development of the system of providing services in the field of employment, aimed at preventing unemployment and increasing the competitiveness of citizens in the labor market; trends in the development of components of the modern economy and society, which cause the transformation of the structure of employed citizens; the priorities and models of the state social policy and directions of their changes in modern conditions are studied; generalized by systematizing the experience of functioning of models of social protection in order to identify opportunities for its application to the national economic system; the current crisis state of the national economy (in terms of deformation of the socio-economic subsystem, the risks of deepening social inequality) and the conditions of social protection are analyzed; algorithm for improving the system of social services in the field of employment and the scientific concept of economic development in the modern transformation of the national economy into social security processes using the principle of inclusive social growth to form the main components of social protection in decentralization.

Keywords: state social policy, social protection, social security, territorial community, vulnerable categories of the population, employment, social services, unemployment, transformation, reform, inclusiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах зміни суспільно-економічної формації у будь-якому суспільстві виникають глибокі соціальні, політичні, економічні та етико-психологічні проблеми. Це призводить до порушення нормальної життєдіяльності більшості членів суспільства, загострення проблем особистості та соціальних груп, а також неспроможності самостійно розв'язувати певні соціалізаційні завдання. Наслідком цього є деформація суспільства, злам цінностей та соціальних норм, розвиток дестабілізаційних процесів у всіх сферах суспільного життя. У сфері організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді важливою є побудова національної моделі формування та реалізації державної політики, спрямованої на надання якісних управлінських послуг громадянам, яка враховуватиме світові практики. Для імплементації сучасних і досконалих механізмів системи соціального захисту виникає потреба у характеристиці й узагальненні досвіду зарубіжних країн, виокремленні адекватних до вимог часу інструментів, які можна використати у вітчизняному просторі соціального захисту з найефективнішою та найбільш повною їх віддачею. Національна система соціального захисту населення і дотепер залишається фрагментованою за цільовим спрямуванням, обмеженою у наявних ресурсах, характеризується низькою ефективністю функціонування інститутів, що зумовлює її слабкість, недосконалість (відсталість від європейських со-

ціальних стандартів) і потребує побудови комплексного механізму соціального захисту та наукової концепції в контексті соціальної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні та методологічні основи державної соціальної політики у сфері організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді, раціонального використання трудових ресурсів пов'язані з прізвищами всесвітньо-відомих учених А. Сміта [1], Д. Рікардо [2], Д. Белла [3], А. Маршалла [4], М. Лоренца [5], Т. Веблена [6], Дж. Кейнса [7] та ін., які по-різному трактували роль держави та її інститутів у процесах регулювання зайнятості населення. Питання реалізації державної політики організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді в Україні досліджують В.І. Андріяш [8], В.Д. Бакуменко [9], О.Л. Валевський [11], Д.Д. Алексеєнко [14], В.Ю. Котляр [15], Е.М. Лібанова [16] та ін.

Слід відзначити важливу роль зазначених вітчизняних і зарубіжних учених у формуванні теорії та методології вироблення державної політики зайнятості, розробленні підходів до організації діяльності органів публічної влади у цій сфері. Але у нових соціально-економічних умовах реалізація державної політики у сфері зайнятості населення в Україні, гарантій держави щодо прав громадян на працю та соціальний захист від безробіття вимагає застосування новітніх підходів. Розвиток цифрової економіки в Україні по-

требує комплексного дослідження, обґрунтування й удосконалення механізмів формування, реалізації та реформування державної політики у сфері організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді, що у сукупності зумовлює актуальність і науково-практичну значимість дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні реформування моделі соціального захисту щодо організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді в системі пріоритетів державної соціальної політики в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні формується і розвивається національна модель соціальної підтримки вразливих категорій населення, що ґрунтується на цільовому підході до розв'язання поставлених завдань і відповідає принципам соціальної справедливості, адресності надання допомоги. Соціальна підтримка передбачає не лише разову допомогу сім'ї чи особі, яка її потребує. Кінцевою метою є об'єднання фінансових та ресурсних можливостей держави і територіальної громади на підвищення соціальної відповідальності громадян, їх активної участі в економічних і соціальних процесах. Водночас важливим є вдосконалення системи соціального обслуговування шляхом безумовного виконання державних соціальних стандартів з обслуговування населення, розвитку мережі закладів, що надають соціальні послуги, зміцнення їхньої матеріально-технічної бази, застосування нових форм і технологій соціальної роботи, розширення спектру надання послуг.

Незважаючи на розмаїття наукових теорій, сучасна макроекономіка повною мірою не спирається на жодну з них, визнаючи можливість вибор механізмів державного регулювання з урахуванням соціальних, економічних, геополітичних та інших чинників кожної країни. А пропонувані наукові концепції у цій сфері відзначаються комбінованим, інтегрованим характером. Дотепер ще не сформована й, відповідно, не впроваджена ефективна модель розвитку економіки, що повною мірою відбивала б її національні інтереси і стала макроекономічною теоретичною базою ефективної державної економічної політики. Отже, українська економічна модель сьогодні не є завершеною [18, с. 57].

У вітчизняному науковому полі проблематиці визначення ролі держави у регулюванні сфери зайнятості населення протягом останніх десятиліть приділялася особлива увага. Окремі вітчизняні вчені [10, с. 51] обґрунтовували необхідність упровадження широкомасштабного державного регулювання в сучасних українських реаліях, поділяючи бачення стосовно головних недоліків ринкового механізму (ринкові ціни не відображають соціальні втрати виробництва; люди можуть залишитися без роботи й заробітку), яку відстоював ще в 1990-х роках американський економіст Дж. Сакс. Українським законодавством державне регулювання зайнятості розглядається як формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою ство-

рення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно вибраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття [12]. Формування та реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення забезпечують Верховна Рада України (далі – ВРУ), Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), Міністерство соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики України), інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення є Мінсоцполітики України. Безпосередньо реалізує державну політику у сфері зайнятості населення ДСЗ через центральний апарат та територіальні органи.

З економічного погляду реалізація державної політики у сфері зайнятості населення здійснюється через заходи активної та пасивної політики у сфері зайнятості населення. Реалізація пасивної політики у сфері зайнятості населення не має на меті підвищення рівня зайнятості населення, зменшення професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці і відбувається через реєстрацію та облік безробітних осіб, виплату їм грошової допомоги. Натомість заходи активної політики у сфері зайнятості населення спрямовані на збільшення попиту на робочу силу, підвищення її конкурентоспроможності, а також на поліпшення пропозиції роботи та якості робочих місць. До них відносять надання інформаційних та профорієнтаційних послуг, організацію професійного навчання, допомогу у працевлаштуванні, сприяння самозайнятості та підприємницькій діяльності громадян, відкриттю власної справи, створенню додаткових робочих місць, організації громадських робіт та ін.

Необхідність розширення як національного, так і наднаціонального, міждержавного регулювання відносин у сфері зайнятості населення зумовлена виникненням нових і нетипових форм трудових відносин («запозичена праця», дистанційна зайнятість, часткова зайнятість, робота вдома, аутсорсинг, аутстафінг, фріланс, працівники-мігранти та ін.). Потреба перегляду застарілих правових норм та окремих положень міжнародно-правових актів у сфері зайнятості населення, їх адаптації до сучасних умов, посилення уваги до реалізації міжнародних трудових норм актуальні через необхідність захисту економік окремих країн від впливу глобальних криз [19].

Результатом нових підходів до визнання ролі соціального захисту населення у розвитку економічних систем стало його визначення як продуктивного чинника, здатного підвищувати ефективність цієї системи. На тлі динамічних інтеграційних процесів усе більшої актуальності набуває проблема сумісності глобалізації та соціальної держави з її інститутами соціального захисту населення в постіндустріальних країнах. Суть цієї проблеми полягає у посиленні суперечності між принципами безперешкодного переміщення капіталів, товарів, робочої сили між країнами глобалізованого світу та здійсненням національними урядами за допомогою механізмів соціального захисту своєрідного протекціонізму щодо населення цих країн. Реакцією на цю реальну про-

блему соціального захисту населення постіндустріальних країн із боку науковців є пошук нової моделі соціальної держави, яка б відповідала нинішнім умовам соціально-економічного розвитку світової спільноти. Більшість науковців визнає, що глобалізація супроводжується неоднозначним впливом на модель соціальної держави. Так, Г. Еспін-Андерсен вважає, що національну соціальну політику за нинішніх умов уже неможливо розглядати поза контекстом глобальних процесів і тенденцій. Останні ж складно сприймати як оптимістичні для соціальної сфери та її ефективного державного регулювання [3; 18, с. 57]. Серед точок зору щодо ролі соціальної держави більш конструктивним та наближеним до реалій сьогодення є твердження, згідно з яким держава продовжує володіти усією повнотою влади на суверенній території. Однак на її функціонування все більший вплив мають такі інституційні чинники, як розгортання конкуренції на світових ринках, норми міжнародного права та міжнародні організації. Відбувається трансформація та пристосування держави до нових умов, унаслідок чого змінюватимуться й адаптовуватимуться до нових умов її функції щодо

забезпечення добробуту. Погоджуючись із цією позицією, слід наголосити, що у самій моделі соціальної держави міститься низка суперечностей, котрі загострилися в умовах глобалізації. Невпинна еволюція господарської системи, зокрема її соціально-економічного складника, зумовлює необхідність постійного напрацювання комплексу завдань, пріоритетів та інструментів економічної політики держави. Дієвість (ефективність) цієї політики впливає на стан конкурентних переваг в умовах глобалізаційних викликів сучасності.

Підкреслимо, що характерною ознакою сучасного етапу глобального розвитку слід визначити зниження ефективності державної політики через ускладнення прогнозування економічного розвитку та деформацію основних реакцій національної господарської системи на регуляторні впливи.

Нині діючі моделі соціального захисту населення Західної Європи виникли наприкінці XIX ст. У подальшому їх інститути розвивалися в руслі намагань примирити корисливо-егоїстичні та гуманістичні риси в поведінці людини з державним соціальним захистом, активною діяльністю профспілок, регулюван-

Рис. 1. Наукова концепція господарського розвитку в умовах сучасної трансформації національної економіки (складено автором)

ням економіки, поєднанням державної й комунальної власності та соціалістичними ідеями.

Таким чином, урахувавши вищевикладене, постає питання щодо розроблення модернізованої національної моделі з диференційованою стратегією функціонування національної господарської системи та її соціального складника, в основу якого вважаємо доцільним покласти принцип інклюзивного зростання (тобто вибір альтернатив розвитку господарської системи на підставі національних цілей подолання нерівності та поліпшення якості життя людини) (рис. 1).

Модернізація стала одним з основних трендів сучасного розвитку господарських систем, але так і не створила позитивного потенціалу оновлення та виходу з кризи національної господарської системи. Окремі дослідники вважають за необхідне поставити наголос не на модернізації, а на реконструкції. Оскільки зміст реконструктивного економічного розвитку включає у себе соціальну спрямованість змін, то він досягається як в умовах економічного зростання, так і на стадії спаду (рецесії). У найбільш широкому визначенні поняття інклюзивного розвитку означає такий розвиток національних економік у світогосподарських зв'язках, який дає можливість включити в нього і розкрити внутрішній потенціал усіх елементів, усіх суб'єктів соціально-економічної системи країни та забезпечити її збалансованість. Уважаємо, що система інклюзивності потрібна національній господарській системі. Це дасть змогу виявити природні, соціальні й культурні переваги системи, забезпечити збалансований стійкий розвиток та підвищити добробут і якість життя громадян у суспільстві шляхом корінної перебудови структури економіки і розгортання її внутрішніх потенцій у рефлексивній взаємодії господарської системи із зовнішнім середовищем.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Доцільність застосування такого підходу та практичної реалізації зазначених принципів у процесі вироблення державної соціальної політики у сфері організації соціального захисту вразливих категорій населення та молоді визначається потребою підвищення якості соціальних послуг за сприяння зайнятості населення, захисту від безробіття, необхідністю застосування в процесі їх надання. Аналіз міжнародного та вітчизняного нормативно-правового забезпечення системи соціальної роботи в умовах децентралізації дав змогу встановити, що законодавча база, що регулює питання соціальної підтримки вразливих категорій населення, здебільшого сформована, проте низка проблем потребує врегулювання: необхідно привести у відповідність із соціальними засадами бюджетне законодавство; потребує розв'язання питання постійного методичного забезпечення установ та закладів, що надають соціальні послуги, та запровадження механізму громадського контролю над якістю надання соціальних послуг і роботою їх надавачів; із метою розвитку соціальних послуг на рівні територіальних громад відповідно до потреб, забезпечення доступності необхідно на законодавчому рівні запровадити формування державного реєстру надавачів, утримувачів соціальних послуг та осіб, які потребують їх надання; важливим є розроблення нових моделей

системи соціального обслуговування, які б були зрозумілі територіальній громаді, оскільки сьогодні органи місцевого самоврядування не мають достатньо стимулів для утворення закладів, що надають соціальні послуги; проблемним є визначення мінімального (гарантованого) пакета соціальних послуг та джерел його фінансування.

Бібліографічний список:

1. Say J.-B. A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth, 1821.
2. Ancient Rome and modern America. A comparative study of morals and manners, New York : G.P. Putnam's Sons, 1914.
3. Bell D. The Coming Post industrial Society : A Venture in social forecasting. NY : Basic Books, 1973.
4. Classical Keynesianism, Monetarism and the Price Level, 1961.
5. Die politische Oekonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode, 1853.
6. Institution, contracts and organisations: perspectives from new institution economics / ed. by Claude Menard. Cheltenham : Edgar Elgar Publishing, 2000. 460 p.
7. Keynes Monetary. Theory A Different Interpretation, 1988.
8. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6.
9. Бакуменко В.Д. Методологічний підхід до аналізу процесів соціалізації в соціальних системах. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. 2012. Вип. 3. С. 6–15.
10. Борімчук М.Ю. Основні напрями аналізу ефективності служб зайнятості європейських країн. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 2. С. 51–54.
11. Валецький О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.
12. Види послуг, які надає роботодавцям державна служба зайнятості. URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=10798741&cat_id=57692.
13. Воротін В.Є. Соціальний захист населення як об'єкт державного регулювання та управління в Україні. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. Вип. 2. С. 14–21.
14. Алексеєнко Д.Д. Довіра як базовий елемент інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 8–14. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-8-14>.
15. Котляр В.Ю., Смирнова О.В. Проблеми моделювання соціально-економічних систем. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 8–15. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-8-15>.
16. Лібанова Е.М. Проблеми розвитку ринку праці в контексті соціальної політики України, загроз та викликів XXI століття. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2012. № 2. С. 41–46.
17. Лісогор Л.С. Європейський досвід прогнозування потреби у робочій силі в контексті формування інноваційних перспектив трансформації зайнятості в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 1. С. 17–20.
18. Шевченко О.О., Кершев В.А., Лашина І.С. Концепція соціального захисту населення: парадигмальні засади змін. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 57–62.
19. Shevchenko O. Development of the national economic system: architecture and inclusive issues. New trends in the economic systems management in the context of modern global challenges : collective monograph. VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia, 2020. 309 p.

References:

1. A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth / J.-B. Say, 1821.
2. Ancient Rome and modern America. A comparative study of morals and manners, New York, G. P. Putnam's Sons, 1914.
3. Bell D. The Coming Post industrial Society: A Venture in social forecasting / D. Bell. NY: Basic Books, 1973.
4. Classical Keynesianism, Monetarism and the Price Level, 1961.
5. Die politische Okonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode, 1853.
6. Institution, contracts and organisations : perspectives from new institution economics / ed. by Claude Menard. Cheltenham : Edgar Elgar Publishing, 2000. 460 p.
7. Keynes Monetary Theory A Different Interpretation, 1988.
8. Andriyash V.I. (2013) Derzhavna politika: konceptual'ni aspekti viznachennya [Elektronnij resurs]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*. No. 9. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6.
9. Bakumenko V.D. (2012) Metodologichnij pidhid do analizu procesiv socializacii v social'nih sistemah. *Nauk. visn. Akad. municip. upr. Seriya : Upravlinnya*, vol. 3, pp. 6–15.
10. Borimchuk M.YU. (2014) Osnovni napryami analizu efektyvnosti sluzhb zajnyatosti evropejs'kih krain. *Rinok praci ta zajnyatist' naselelnya*, no. 2, pp. 51–54.
11. Valevs'kij O.L. Derzhavna politika v Ukraïni: metodologiya analizu, strategiya, mekhanizmi vprovadzhennya: [monografiya]. Kyiv : NISD, 2001. 242 s.
12. Vidi poslug, yaki nadae robotodavcyam derzhavna sluzhba zajnyatosti : Informaciya z oficijnogo web-sajtu derzhavnoi sluzhbi zajnyatosti [Elektronnij resurs]. Available at: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=10798741&cat_id=57692
13. Vorotin V.E. (2014) Social'nij zahist naselelnya yak ob'ekt derzhavnogo regulyuvannya ta upravlinnya v Ukraïni. *Teoretichni ta prikladni pitannya ekonomiki*, vol. 2, pp. 14–21.
14. Alyeksyeyenko D.D. (2020) Dovira yak bazovyj element instyucionalnogo seredovyshha vyrobnytva lokalnyx suspilnyx blag [Trust as a basic element of the institutional environment of production of local public goods]. *Biznes Inform*, no. 4, pp. 8–14. Available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-8-14>
15. Kotlyar V.Yu., Smyrnova O.V. (2020) Problemy modelyuvannya socialno-ekonomichnyx system [Problems of modeling of social and economic systems]. *Biznes Inform*, no. 2, pp. 8–15. Available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-8-15>
16. Libanova E.M. (2016) Problemi rozvitku rinku praci v konteksti social'noi politiki Ukraïni, zagroz ta viklikiv HKHI stolittya. *Rinok praci ta zajnyatist' naselelnya*, no. 2, pp. 41–46.
17. Lisogor L.S. (2016) Evropejs'kij dosvid prognozuvannya potrebi u robochij sili v konteksti formuvannya innovacijnih perspektiv transformacii zajnyatosti v Ukraïni. *Rinok praci ta zajnyatist' naselelnya*, no. 1, pp. 17–20.
18. Shevchenko O.O., Kershev V.A., Lashina I.S. (2020) Konceptiya social'nogo zahistu naselelnya: paradigmal'ni zasadi zmin. *Vcheni zapiski Tavrijs'kogo nac. un-tu imeni V.I. Vernads'kogo. Seriya «Ekonomika i upravlinnya»*. Tom 31 (70), no. 4, pp. 57–62.
19. Shevchenko O. (2020) Development of the national economic system: architecture and inclusive issues // New trends in the economic systems management in the context of modern global challenges: collective monograph. VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia, 309 p.

УДК 657.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-20>

Вітер О.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та інвестиційної діяльності
Львівського інституту економіки і туризму

Килин О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та фінансів
Львівського інституту економіки і туризму

Свелеба Н.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та фінансів
Львівського інституту економіки і туризму

Viter Oleksandra

Candidate of Sciences (Pedagogical), Associate Professor,
Associate Professor of the International Economics and Investment Department
Lviv Institute of Economics and Tourism

Kylyn Oksana

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Accounting and Finance Department
Lviv Institute of Economics and Tourism

Sveleba Nataliya

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Accounting and Finance Department
Lviv Institute of Economics and Tourism

МОНІТОРИНГ СТАНУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

MONITORING OF THE STATE OF MANAGEMENT ACCOUNTING AT SERVICE SECTOR ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF OPERATING EXPENSES

У статті досліджено роль управлінського обліку в системі управління підприємством. Запропоновано підхід до оцінки поточного стану управлінського обліку підприємства з урахуванням специфіки його діяльності. Систематизовано перелік об'єктів перевірки стану системи управлінського обліку. Зазначено специфічні об'єкти для підприємств сфери послуг, а саме формування інформації про трансакційні витрати, аналіз прибутковості покупців, аналіз витрат на якість, показники якості, метод трансфертного ціноутворення. Сформовано анкету для тестування стану управлінського обліку на підприємстві. Проведено порівняння цільового і поточного стану управлінського обліку підприємства відповідно до визначених складників. Виявлено проблеми поширення та окреслено шляхи впровадження системи управлінського обліку на підприємствах.

Ключові слова: управлінський облік, операційні витрати, операційна діяльність, підприємства сфери послуг, облікова інформація.

В статье рассматривается роль управленческого учета в системе управления предприятием. Предложен подход к оценке текущего состояния управленческого учета предприятия с учетом специфики его деятельности. Систематизирован перечень объектов проверки состояния системы управленческого

учета. Указаны конкретные объекты для предприятий сферы услуг, а именно формирование информации об операционных издержках, анализ рентабельности покупателей, анализ затрат на качество, показатели качества, метод трансфертного ценообразования. Для проверки состояния управленческого учета на предприятии был сформирован вопросник. Проведено сравнение целевого и текущего состояния управленческого учета предприятия в соответствии с определенными компонентами. Выявлены проблемы распространения информации и определены пути внедрения системы управленческого учета на предприятиях.

Ключевые слова: управленческий учет, операционные расходы, операционная деятельность, предприятия сферы услуг, бухгалтерская информация.

Today it is important to form accounting and analytical support, the quality of which increases in the presence of management accounting at the enterprise. The purpose of the article is to study the role of management accounting in the management system of the enterprise and to propose an approach to assessing the current state of management accounting of the enterprise taking into account the specifics of its activities; consider the main approaches to the formation of analytical information for effective business management; identify problems of dissemination and outline ways to implement a management accounting system in the service sector. The article highlights the objects of financial and management accounting, systematizes the list of objects to check the state of the management accounting system. Specific objects for the enterprises of the service sphere are specified, namely formation of the information on transaction expenses, the analysis of profitability of buyers, the analysis of expenses for quality, quality indicators, a method of transfer pricing. On the basis of an expert survey, a questionnaire was formed to test the state of management accounting at the enterprise. The purpose of such a survey is to determine the level of organization of management accounting and the need for its improvement. The selection of experts took into account the specifics of management accounting and activities of enterprises in the service sector. A comparison of the target and current state of management accounting of the enterprise in accordance with the blocks. On the example of one of the enterprises in the service sector, the current state of management accounting was checked. After the inspection, the process of organizing management accounting is carried out, taking into account the selected areas that do not require the organization, which will save at certain stages of management accounting. An approach to assessing the current state of management accounting of the enterprise taking into account the specifics of its activities is proposed. The main approaches to the formation of analytical information for effective business management are considered. Problems of distribution are revealed and ways of introduction of system of the administrative account at the enterprises are outlined.

Keywords: management accounting, operating expenses, operations, service sector enterprises, accounting information.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні важливим є формування обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у діяльності підприємства, якість якого збільшується за наявності управлінського обліку. Однак можливі ситуації, коли управлінський облік так і не дає відповіді на окремі питання або побудований так, що спостерігається повторення інформації фінансового обліку. У результаті управлінський облік ведеться, проте не виконує основних завдань та не надає очікуваних вигід, що призводить до збільшення витрат та/або їх не окупності. Це зумовлює необхідність установлення того, наскільки управлінський облік відповідає запитам керівництва, і при цьому бажано знаходити найбільш прості способи для перевірки його поточного стану. Під час здійснення перевірки повноти і об'єктивності побудови управлінського обліку важливо визначити його складники, які обов'язково підлягають перевірці щодо їх наявності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретико-методологічні аспекти управлінського обліку досліджують багато українських і зарубіжних учених. Окремі теоретичні положення щодо моніторингу управлінського обліку на підприємствах розглянуто О.Є. Власовою [1], Я.В. Волковською [2], Т.І. Гуриною [3], Г.І. Чубіркою [4]. Проте питанню моніторингу стану управлінського обліку на підприємствах сфери послуг із метою підви-

щення ефективності витрат операційної діяльності не приділено належної уваги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Це зумовило необхідність наукового дослідження та практичного застосування управлінського обліку операційних витрат на підприємствах сфери послуг, що дасть змогу забезпечити системний підхід до його постановки, ведення та постійного вдосконалення інформаційної системи управління.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити роль управлінського обліку в системі управління підприємством та запропонувати підхід до оцінки поточного стану управлінського обліку підприємства з урахуванням специфіки його діяльності; розглянути основні підходи до формування аналітичної інформації для ефективного управління операційними витратами, виявити проблеми поширення та окреслити шляхи впровадження системи управлінського обліку на підприємствах сфери послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перевірку поточного стану управлінського обліку на підприємстві слід розпочати з визначення об'єктів, які залежать від запитів керівництва і деталізації управлінського обліку. Уважаємо, що об'єкти перевірки стану обліку варто розділити на два блоки: фінансовий і управлінський облік. Це можна пояснити тим, що управлінський облік усе одно ґрунтується на даних фінансового обліку, оскільки

недоцільно використовувати інший План рахунків, якщо вже є затверджений, і для цілей управлінського обліку досить додати окремі аналітичні рахунки [1]. У результаті дослідження обліково-аналітичної практики діяльності підприємств сфери послуг основні об'єкти перевірки стану управлінського обліку нами згруповано у табл. 1.

У табл. 1 систематизовано перелік об'єктів перевірки стану системи управлінського обліку та виділено специфічні об'єкти для підприємств сфери послуг, а саме формування інформації про трансакційні витрати, аналіз прибутковості покупців, аналіз витрат на якість, показники якості, метод трансфертного ціноутворення.

Базуючись на даних табл. 1, всього для перевірки виділено 20 об'єктів управлінського обліку. Під час вибору експертів було враховано специфіку управлінського обліку та діяльності підприємств сфери послуг. Експертне оцінювання проводилося за шкалою від 0 до 5 балів.

Для експертного опитування сформовано анкету для тестування стану управлінського обліку на підприємстві, що представлено у абл. 2 [3].

Таким чином, проведення такого анкетування дає зрозуміти, на якому рівні організований управлінський облік, чи треба щось змінювати, вдосконалювати та додавати.

На прикладі одного з підприємств сфери послуг здійснено апробацію перевірки стану управлінського

обліку на поточний момент. Так, бухгалтерією було заповнено анкету для тестування управлінського обліку, результати опитування надано у табл. 3.

За даними табл. 3, на підприємстві організовано управлінський облік лише на окремих ділянках відповідно до шкали оцінювання, зокрема щодо обліку витрат, та підтримується конфіденційність на високому рівні.

З одного боку, це означає, що виникає потреба в удосконаленні управлінського обліку, в його організації на належному рівні, проте, з іншого боку, важливо брати до уваги й потреби керівництва щодо інформації.

На підставі опитування було порівняно цільовий і поточний стан управлінського обліку підприємства за визначеними складниками: методичне забезпечення (I); умови (II); реальність і повнота (III); повноваження (IV); компетентність (V); облік (VI); аналіз (VII); конфіденційність (VIII); ефективність (IX), що наведено на рис. 1.

Як можна побачити з рис. 1, на підприємстві існує потреба в організації управлінського обліку, проте не за всіма блоками керівництво вважає за необхідне деталізувати управлінський облік. Так, наприклад, керівництво не вбачає за необхідне організувати систему бюджетування у класичному варіанті і планує будувати бюджети лише під нові проекти.

Також керівництво вважає, що управлінський облік є ефективним, якщо надає у повному обся-

Таблиця 1

Об'єкти перевірки стану управлінського обліку

Фінансовий облік	Управлінський облік
Робочий план рахунків бухгалтерського обліку	Нормативна база організації та ведення управлінського обліку
Форми первинних документів	Організація системи внутрішньовиробничого, обліку, контролю та звітності
Організація документообігу	Склад управлінської звітності
Перелік посад осіб, які мають право підпису на первинних документах	Своечасність надання управлінської звітності керівникам, котрі відповідальні за прийняття рішень
Наявність установлених підприємством переліку та складу статей калькулювання	Форми управлінської звітності
Наявність переліку встановлених підприємством і складу змінних та постійних загальновиробничих витрат	Організування бюджетування на підприємстві
Метод обліку витрат	Формування інформації про витрати по звичайних видах діяльності
Виділення баз розподілу витрат	Наявність центрів відповідальності
Наявність стандартів введення інформації	Формування інформації про трансакційні витрати: <ul style="list-style-type: none"> - наявність інформації необлікового характеру; - ціноутворення; - аналіз прибутковості покупців; - аналіз витрат на якість, показники якості; - метод трансфертного ціноутворення; - наявність програмного забезпечення для ведення управлінського обліку; - наявність працівника, відділу, відповідального за ведення управлінського обліку; - наявність центрів відповідальності; - регламент збору, обробки і зберігання інформації; - наявність збалансованої системи показників; наявність сигнальних показників для контролю; - наявність системи оцінювання та контролю відхилень від плану.

Джерело: складено за [2]

Тестування управлінського обліку на підприємств сфери послуг

№	Питання	Обґрунтування	Оцінка
1	2	3	4
<i>1. Методичне забезпечення</i>			
1.1	Чи присутні нормативні документи, що регулюють організацію та ведення управлінського обліку?		1-5
1.2	Чи є положення про організаційну структуру підприємства?		1-5
1.3	Чи затверджено робочий План рахунків для цілей управлінського обліку?	П. 5 ст. 8 Закону № 996-XIV	1-5
1.4	Чи встановлені склад та перелік статей калькулювання?	Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635, П(С)БО 16	1-5
1.5	Чи затверджено перелік та склад змінних і постійних загальнопромислових витрат?	Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635	1-5
1.6	Чи затверджено метод обліку витрат та підходи до визначення собівартості?	П(С)БО 16	1-5
1.7	Чи організована система бюджетування на підприємстві?		1-5
1.8	Чи є методики оцінки ефективності діяльності центрів відповідальності та їх якості?		1-5
1.9	Чи встановлено регламент збору, обробки і зберігання необхідної інформації?	П. 5 ст. 8 Закону № 996-XIV	1-5
1.10	Чи встановлено масштаби, часові, якісні і кількісні рамки управлінського обліку?	П. 5 ст. 8 Закону № 996-XIV	1-5
<i>2. Умови</i>			
2.1	Чи всі підрозділи ведуть бухгалтерський облік?	П. 5 ст. 8 Закону № 996-XIV	1-5
2.2	Чи виділено центри відповідальності?		1-5
2.5	Чи перевіряється правильність віднесення сировини та матеріалів, послуг до витрат?	П(С)БО 16	1-5
2.4	Чи всі послуги підкріплені відповідними укладеними договорами?		1-5
<i>3. Реальність і повнота</i>			
3.1	Чи всі операції зафіксовано у документах?	Ст. 9 Закону № 996-XIV 1-5	1-5
3.2	Чи є підтвердження доцільності виникнення всіх трансакційних витрат?		1-5
3.3	Чи співставляються дані в прибуткових ордерах на сировину та матеріали, в актах приймання-передачі робіт, послуг з їх фактичною вартістю згідно з умовами договорів		1-5
3.4	Чи своєчасно отримуються документи від підрядних організацій?	Ст. 9 Закону № 996-XIV 1-5	1-5
<i>4. Повноваження</i>			
4.1	Чи затверджено перелік посад осіб, що мають право підпису первинних документів?		1-5
4.2	Чи затверджено відповідальних за кожним центром відповідальності?		1-5
4.3	Чи всі умови договорів на виконання робіт підрядними організаціями узгоджено компетентними посадовими особами?		1-5
4.4	Чи створено умови для розмежування відповідальності щодо досягнення цілей між підрозділами?		1-5
<i>5. Компетентність</i>			
5.1	Чи затверджено склад облікових працівників та їх повноваження?		1-5
5.2	Чи проходять навчання облікові працівники?		1-5
<i>6. Облік</i>			
6.1	Чи розроблено графік документообігу?	Ст. 9 Закону № 996-XIV, Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88	1-5

Продовження Таблиці 2

1	2	3	4
6.2	Чи розроблено форми управлінської звітності? Чи затверджено склад управлінської звітності?	П. 5 ст. 8 Закону № 996-XIV 1-5	1-5
6.3	Чи затверджено форми бюджетів, що складаються на різних рівнях управління?		
6.4	Чи затверджено періодичність складання бюджетів?		1-5
6.5	Чи формується інформація необлікового характеру?		1-5
6.6	Чи виділено місця виникнення витрат?		1-5
6.7	Чи затверджено бази розподілу витрат?	П(С)БО 16	1-5
6.8	Чи здійснюється трансфертне ціноутворення?		1-5
6.9	Чи співставляються дані первинних документів та управлінської звітності?		1-5
6.10	Чи затверджено стандарти введення інформації?		1-5
6.11	Чи формується інформація щодо виникнення трансакційних витрат?		1-5
7. Аналіз			
7.1	Чи проводиться бенчмаркінг?		1-5
7.2	Чи затверджено методи ціноутворення?		1-5
7.3	Чи проводиться аналіз прибутковості покупців?		1-5
7.4	Чи формуються та аналізуються витрати на якість?		1-5
7.5	Чи використовується збалансована система показників?		1-5
7.6	Чи виділяються сигнальні показники діяльності за центрами відповідальності?		1-5
7.7	Чи аналізуються відхилення від запланованих показників?		1-5
7.8	Чи аналізується ефективність діяльності підприємства?		1-5
7.9	Чи формулюються тенденції розвитку підприємства?		1-5
7.10	Чи виділяються резерви підвищення ефективності?		1-5
7.11	Чи аналізуються ризики підприємства при здійсненні тієї чи іншої діяльності?		1-5
8. Конфіденційність			
8.1	Чи проінструктовано облікових працівників щодо конфіденційності інформації?		1-5
8.2	Чи підтримується конфіденційність інформації?		1-5
9. Ефективність			
9.1	Чи своєчасно надається управлінська звітність керівникам, котрі відповідальні за прийняття рішень?		1-5
9.2	Чи співвідносяться витрати на організацію управлінського обліку з вигодами від його наявності?		1-5
9.3	Чи задовольняє управлінський облік потреби користувачів?		1-5
9.4	Чи є потрібність чи доцільність у внесенні змін до існуючого управлінського обліку?		1-5
9.5	Чи є параметри якості управлінського обліку?		1-5

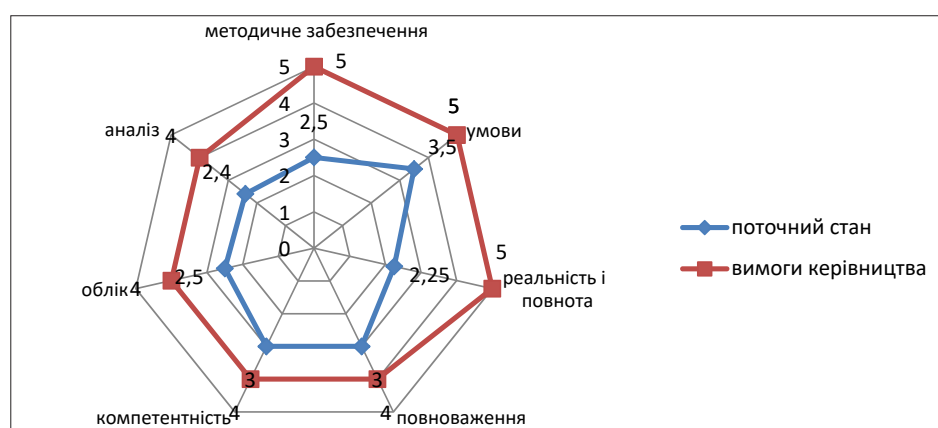

Рис. 1. Результати перевірки стану управлінського обліку підприємства

Джерело: розраховано на основі даних табл. 3

Держава та регіони

зі необхідну інформацію, тому витратити кошти на перевірку її ефективності недоцільно. Окрім того, не виділяються методи ціноутворення, а покупців аналізуватимуть вибірково. Також не планують створювати умови для розмежування відповідальності щодо досягнення цілей між підрозділами. За результатами перевірки можна встановити величини розривів, що виникають між оцінками поточного та цільового стану управлінського обліку з відзначенням припустимих відхилень.

Так, на прикладі конкретного підприємства сфери послуг наведено візуалізацію таких розривів у балах на рис. 2.

Наявні розриви можна поділити на такі види:

– розриви припустимих різниць (до 1,5 бали) – є відхилення, однак у разі виникнення складнощів в

організації чи недостатності коштів можна залишити як є, тому що запити керівництва майже повністю задовольняються;

– розриви, що потребують уваги (1,5–3 бали) – відмінності є значними, тому для виконання завдань управлінського обліку треба обов'язково вносити зміни до існуючих особливостей ведення управлінського обліку;

– розриви, що свідчать про потребу дій (більше 3 балів) – відмінності є суттєвими, ділянка управлінського обліку не організована [4].

Відповідно до даних на рис. 2, лише конфіденційність є на бажаному рівні, на інших ж проблемних аспектах потребується організація управлінського обліку в обов'язковому порядку. Окрім того, порівняння поточного та цільового стану показало, що

Таблиця 3

Оцінка управлінського обліку підприємства сфери послуг

Номер запитання	Оцінка	Номер запитання	Оцінка	Номер запитання	Оцінка
1.1	2	4.1	5	7.6	1
1.2	1	4.2	5	7.7	3
1.3	1	4.3	1	7.8	5
1.4	2	4.4	1	7.9	3
1.5	3	5.1	5	7.10	2
1.6	4	5.2	1	7.11	3
1.7	5	6.1	3	7.12	1
1.8	5	6.2	5	8.1	3
1.9	1	6.3	3	8.2	5
1.10	1	6.4	2	9.1	3
2.1	5	6.5	3	9.2	2
2.2	1	6.6	1	9.3	3
2.3	3	6.7	1	9.4	2
2.4	5	7.1	1	9.5	3
3.1	3	7.2	5	9.6	4
3.2	2	7.3	1	9.7	3
3.3	3	7.4	2	Середнє значення	2,8
3.4	1	7.5	2		

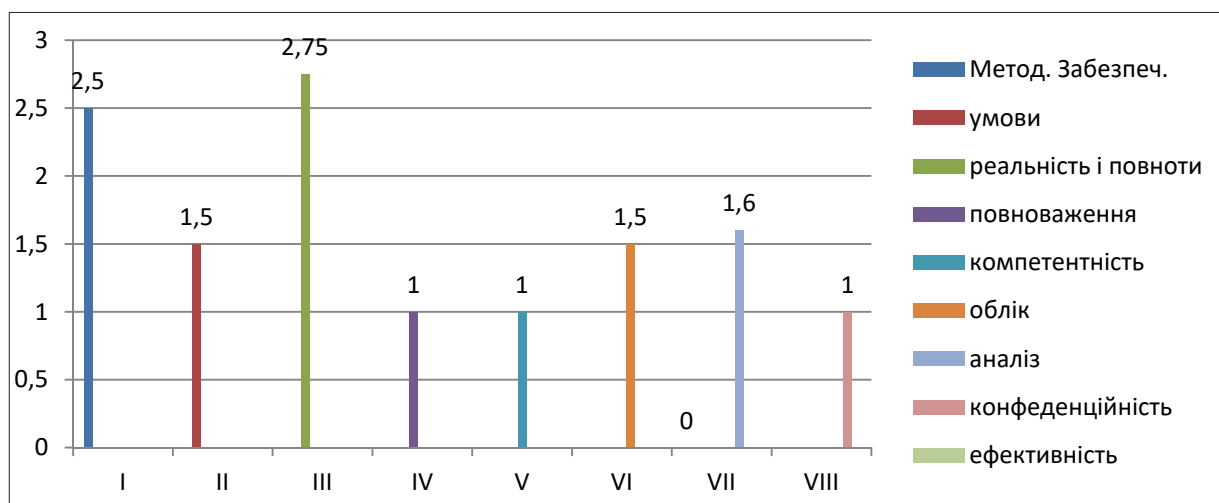

Рис. 2. Величина розривів між поточним і цільовим станом управлінського обліку за основними проблемними аспектами консолідації облікової інформації

майже відсутнім є методичне забезпечення управлінського обліку, у наявності некомпетентні працівники та у цілому управлінський облік не є ефективним, як очікувалося.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, для моніторингу управлінського обліку на підприємствах сфери послуг у контексті підвищення ефективності витрат операційної діяльності досліджено роль управлінського обліку в системі управління підприємством.

Нами запропоновано основні підходи та систематизовано перелік об'єктів перевірки та оцінки поточного стану управлінського обліку підприємства з урахуванням специфіки його діяльності. Зазначено специфічні об'єкти для підприємств сфери послуг, а саме формування інформації про трансакційні витрати, аналіз прибутковості покупців, аналіз витрат на якість, показники якості, метод трансфертного ціноутворення. Сформовано анкету для тестування стану управлінського обліку на підприємстві та проведено порівняння цільового і поточного стану управлінського обліку підприємства відповідно до визначених складників. Виявлено проблеми поширення та окреслено шляхи впровадження системи управлінського обліку на підприємствах.

Апробація запропонованої технології перевірки стану управлінського обліку на конкретному підприємстві сфери послуг дала змогу виявити, які його ділянки слід удосконалити, а які організувати повністю. Окрім того, якщо потреби керівництва змінюються, то можна повторно проводити перевірку, тобто є місце циклічному процесу.

Бібліографічний список:

1. Власова О.Є. Науково-методичні засади організації стратегічного управлінського обліку в рамках системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. *Комунальне господарство міст*. 2014. Вип. 115. С. 105–110.
2. Волковська Я.В. Організація управлінського обліку на підприємствах готельно-ресторанного комплексу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. № 2(50). С. 310–315.
3. Гуріна Т.І. Проблеми організації системи управлінського обліку в Україні. *Молодий вчений*. 2013. № 2. С. 17–21.
4. Чубірка Г.І. Методи оптимізації витрат підприємства у ринкових умовах. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 2. С. 118–124.

References:

1. Vlasova O.E. (2014) Naukovo-metodychni zasady orghanizaciji strategichnogo upravlinsjkogho obliku v ramkakh systemy oblikovo-analitychnogho zabezpechennja upravlinnja pidpryjemstvom [Scientific and methodological principles of organization of strategic management accounting within the system of accounting and analytical support of enterprise management]. *Municipal utilities*, vol. 3115, pp. 105–115.
2. Volkovskaya Ya.V. (2017) Orghanizacija upravlinsjkogho obliku na pidpryjemstvakh ghoteljno-restorannogho kompleksu [Organization of management accounting at the enterprises of the hotel and restaurant complex]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Economics series*. vol. 2, no. 50, pp. 310–315.
3. Gurina T.I. (2013) Problemy orghanizaciji systemy upravlinsjkogho obliku v Ukrajinі [Problems of organization of management accounting system in Ukraine]. *A young scientist*, vol. 2, pp. 17–21.
4. Chubirka G.I. (2016) Metody optymizaciji vytrat pidpryjemstva u rynkovykh umovakh [Methods of optimizing the costs of the enterprise in market conditions]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*, vol. 2, pp. 118–124.

Радзіховська Ю.М.

кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6691-3182>

Radzihovska Yuliia

Ph.D., Senior Lecturer
of Economics and Enterprise, Accounting and Audit Chair
of Bohdan Khmelnytskyi National University at Cherkasy

РЕФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЖКГ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

REFORMING OF THE ACCOUNTING THE HOUSING AND COMMUNAL SERVICES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

У статті розглянуто системи бухгалтерського обліку та аналізу, в яких переважають методи, які властиві вирішенню тактичних завдань із мінімальною підтримкою реалізації стратегічних цілей. Зазначена ситуація спричинена моноаспектністю облікової звітності, показники якої відрізняються надійністю та зрозумілістю, проте такої інформації недостатньо для користувача для розроблення стратегій, які забезпечують зміцнення конкурентних позицій та активізацію діяльності житлово-комунального підприємства. Подолання цієї методологічної неузгодженості в контексті організації ефективної системи управління можливе за умови реалізації збалансованої системи показників, що є необхідним інструментарієм формування інформаційного забезпечення управління. У сучасних умовах необхідно здійснювати комплекс заходів щодо вдосконалення цифровізації діяльності для підтримки конкурентоспроможності на ринку та підвищення прибутковості.

Ключові слова: діджиталізація, житлово-комунальне господарство, управління, технології, оптимізація, програма.

В статье рассмотрены системы бухгалтерского учета и анализа, в которых преобладают методы, которые относятся к решению тактических задач с минимальной поддержкой реализации стратегических целей. Указанная ситуация вызвана моноаспектностью учетной отчетности, показатели которой отличаются надежностью и понятностью, однако такой информации недостаточно для пользователя в разработке стратегий, обеспечивающих укрепление конкурентных позиций, и активизации деятельности жилищно-коммунального предприятия. Преодоление этой методологической несогласованности в контексте организации эффективной системы управления возможно при условии реализации сбалансированной системы показателей, которая является необходимым инструментарием формирования информационного обеспечения управления. В современных условиях необходимо осуществлять комплекс мероприятий по совершенствованию цифровизации деятельности для поддержания конкурентоспособности на рынке и повышения прибыльности.

Ключевые слова: диджитализация, жилищно-коммунальное хозяйство, управление, технологии, оптимизация, программа.

The article analyzes and considers in detail the systems of accounting and analysis, which are dominated by methods that are inherent in solving tactical tasks with minimal support for the implementation of strategic goals. This situation is caused by the mono-aspect of accounting, the indicators of which are reliable and understandable, but such information is not enough for the user to develop strategies that strengthen competitive positions and intensify the activities of housing and communal services. Overcoming this methodological inconsistency in the context of the organization of an effective management system is possible provided that a balanced system of indicators is implemented, which is a necessary tool for the formation of management information support. It was found that the implementation of accounting in housing companies should be based on fundamental principles, which is determined in accordance with the laws of Ukraine. It is emphasized that among the current prospects for digitalization of housing are information systems that are built on the basis of modern "cloud technologies" and "cloud computing", which means software infrastructure that is necessary for global access to applications, storage

devices, and services using the Internet. The main and very important advantages of using "cloud services" in the field of accounting in the field of housing and communal services are the ability to store data received from devices, as well as the lack of costs to purchase their own hardware, the cost of which is not cheap, and for which require highly qualified personnel to service the servers and keep them up and running. It is confirmed that the digitalization of accounting in housing and communal services is a guarantee of improving financial circulation and increasing the effectiveness of financial planning of the economy as a whole. In modern conditions, it is necessary to take an appropriate set of measures to improve the digitalization of activities in order to maintain market competitiveness and increase profitability.

Keywords: *digitalization, housing and communal services, management, technologies, optimization, program.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Функціонування сектору житлово-комунального господарства здійснює життєзабезпечення населення та промисловості, що впливає на ефективність їхньої діяльності. Окрім того, від розвитку житлово-комунальної сфери залежить також і життєдіяльність підприємств та виконання ними виробничої програми. Унаслідок зростання обсягів фінансових надходжень зростають вимоги до діджиталізації бухгалтерського обліку в ЖКГ. Оптимізація зазначеного підходу дасть змогу збільшити ефективність відстеження фінансових надходжень та витрат на різні напрями діяльності житлово-комунального господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку та впровадження комп'ютерних інформаційних систем, а також достовірного і своєчасного обліково-програмного забезпечення в ЖКГ досліджували такі вітчизняні вчені, як М.А. Александрова, С.В. Архипенко, В.В. Євдокимов, М.І. Лебедев, Т.М. Новікова та ін. Проте питання щодо інформаційно-аналітичного програмного забезпечення в організаціях ЖКГ потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є комплексний та всебічний аналіз щодо узагальнення процедури діджиталізації бухгалтерського обліку в житлово-комунальному господарстві, пошук відповідних методів застосування перспективних ІКТ для розвитку сфери житлово-комунального господарства, визначення ключових аспектів надійності інформаційних систем для реалізації діяльності сфери житлово-комунального господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах сьогодення серед європейських країн управління та утримання житла здійснюється приватними житлово-управлінськими компаніями. Визначений напрям в Україні перебуває на стадії розвитку, на який впливають постійні реформи. Основна мета полягає у здійсненні кваліфікованого управління житловим фондом для забезпечення його якісного утримання, належного обслуговування, проведення поточного ремонту, а також належного санітарного стану прибудинкових територій. У сфері житлово-комунального господарства, зокрема у Законі «Про житлово-комунальні послуги», основний вид житлово-комунальних послуг визначається як послуги з управління будинком.

У сфері обслуговування житла суб'єктами обліку стають прибуткові (керуюча компанія, служба єдино-

го замовника, приватні чи комунальні жеки), а також неприбуткові (ОСББ, КВК) організації, відповідно до яких визначаються особливості бухгалтерського обліку. До об'єктів обліку відносяться господарські засоби (активи), певні джерела їх утворення (пасиви: капітал та зобов'язання), господарські операції (витрати, доходи, результати), відповідно до чого визначається логіка дослідження [1, с. 193–202].

За допомогою інформаційних систем ЖКГ є можливість вести облік споживання тепло-, водо- та енергоресурсів, контролювати стан об'єктів, забезпечувати взаємодію між постачальниками і споживачами ресурсів. Якісна і достовірна інформація постає цінним та важливим ресурсом, що є досить затребуваним усіма учасниками ринку.

Хмарні технології являють собою загальний термін для всього, що включає у себе поставку послуги хостингу через Інтернет. До сучасних перспектив діджиталізації сфери ЖКГ відносяться інформаційні системи, що будуються на основі сучасних «хмарних технологій» та «хмарних обчислень» (cloud computing), під якими розуміється програмна інфраструктура, яка призначена для організації глобального доступу до додатків, пристроїв зберігання даних, і сервісів із використанням мережі Інтернет. До яскравих прикладів сучасних хмарних технологій варто віднести сервіси електронної пошти, зокрема Gmail, Meta і т. д., завдяки яким споживачі можуть використовувати програми без установки і доступу до особистих файлів із будь-якого комп'ютера, що підключений до мережі й має доступ в Інтернет. Для цього варто мати підключення до Інтернету, щоб відправити пошту, і при цьому не потрібне додаткове програмне забезпечення чи сервер [2, с. 3–9].

Стосовно застосування «хмарних сервісів» у сфері бухгалтерського обліку у сфері ЖКГ, то до переваг варто віднести те, що є можливість зберігати дані, котрі отримані з приладів, окрім того, відсутність витрат для придбання власних апаратних засобів, вартість яких є не дешевою і для яких потрібний висококваліфікований персонал, щоб здійснювати обслуговування серверів і підтримувати їх у постійній працездатності. Проте власне сама система, що використовується в «хмарах», здатна завжди забезпечити збереження даних за рахунок високої відмовостійкості обладнання.

Здійснення обліку в компаніях ЖКГ повинно ґрунтуватися на основоположних принципах, що визначаються відповідно до законодавства України. Проте реалізація певних принципів має свої особливості, а саме: безперервність діяльності; автономність; періодичність; історична (фактична) собівартість; обачність; нарахування та відповідність доходів і витрат;

послідовність; превалювання змісту над формою; єдиний грошовий вимірник.

Варто врахувати й те, що бухгалтерський облік у сфері ЖКГ є діяльністю з послідовним процесом переробки даних у придатну для управління та прийняття рішень інформацію, і залежно від етапів формування інформаційних потоків застосовуються різні методи.

Опишемо їх детальніше:

– 1-й етап – реєстрація та класифікація даних за умови заміни облікових об'єктів із метою їх подальшої систематизації відповідно до визначених різновидів через дублювання їх фіксування на бухгалтерських рахунках;

– 2-й етап – визначення обсягів господарських засобів та джерел їх формування, господарських процесів та їх підсумків за рахунок оцінювання і перерахунку в єдиний грошовий вимір;

– 3-й етап – організоване систематичне спостереження за об'єктами обліку через призму документування та інвентаризації;

– 4-й етап – узагальнення даних для подальшого складання бухгалтерського балансу та інших видів звітності [3, с. 75].

Належне структурування та впорядкування існуючої системи обліку діяльності ЖКГ компаній дасть можливість формувати «Будинок», який буде поєднувати базові дані, а саме: характеристику будинку (кількість квартир, площа, існуючий стан інженерного обладнання, зношеність будинку, архів записів із камер спостереження за окремими об'єктами будинку), мешканців (ПІБ, дата народження, місце роботи, зареєстровані, фактично проживаючі, соціальний статус, наявність пільг), фінансові показники (рівень платежів за квартиру, послуги, наявність заборгованості, розрахунки з постачальниками послуг), постачальників послуг (найменування, юридична адреса, стан договірної бази), організаційно-правову базу (склад правління, статут, розпорядчі документи, наявність працівників).

Упровадження зазначеної бази даних дасть змогу відстежувати поточний стан будинку та прибудинкової території, урахування фактологічну, фінансову та технічну інформацію, здійснювати прогноз можливих витрат, проводити оплати та погашення заборгованості. Визначена база даних «Будинок» постає як ефективний інструмент антикризового управління, завдяки якому є можливість вчасно виявляти першочергові прояви критичної ситуації, уникаючи при цьому виникнення кризових ситуацій [3, с. 35–38].

Ретельну увагу під час вибору програмного забезпечення для підприємств ЖКГ приділяють можливості коректно вести облік особових рахунків з урахуванням пільг, субсидій, можливостей сповіщення споживачів послуг, звітність та друковані форми довідок, вести нарахування послуг з урахуванням власної специфіки, щоб програма була максимально простою в опануванні та мала швидкий старт. Програмний продукт «Облік в ОСББ, розрахунок квартплати в Україні» максимально чітко відповідає усім вимогам, що зазначалися вище.

Для реалізації інформаційних систем та технологій можемо розглядати технології M2M (Machine-

to-Machine), що призначені для обміну даними між великою кількістю пристроїв, не потребуючи при цьому участі людини. Для роботи технологій M2M можливо використовувати «хмарний комп'ютинг» (Fog Computing), який доповнює хмарні обчислення і завдяки якому забезпечується взаємодія обчислювальних пристроїв між собою і хмарними ЦОД (центрами обробки даних, дата-центрами), що має таку ієрархічну структуру [4, с. 33–38]:

– на верхньому рівні – хмарні центри обробки даних (ЦОД), які надають ресурси, що є необхідними для виконання програмних додатків;

– існуючі розподілені керуючі ЦОД, в яких міститься «інтелект» обчислювальних пристроїв, що є складниками ІС (інформаційної системи);

– наявні обчислювальні пристрої ІС.

Інтелект такої ІС варто розподілити так:

– мобільні інформаційні пристрої (планшети, мобільні телефони, ноутбуки, мобільні термінали, смартфони, медіаплеєри);

– пристрої статичної інформації (десктопи, сервери, маршрутизатори, комутатори, шлюзи, принтери, ігрові та розважальні пристрої);

– транспортні засоби (літаки, автомобілі, поїзди);

– статичні засоби (будинки і споруди, енергетичне обладнання);

– вбудовані пристрої (контролери, датчики, інструменти, мікропроцесори, мікроконтролери).

Для того щоб ідентифікувати обчислювальні пристрої у «хмарному комп'ютингу», варто використовувати протокол IPv6, завдяки якому є більш широкі можливості порівняно з іншими протоколами в частині надання мережевих адрес (він дає змогу присвоїти адреси 1 039 об'єктам) [5, с. 178].

Smart Monitoring є технологією, завдяки якій є можливість здійснювати дистанційний моніторинг споживання енергоресурсів.

До основних цілей проекту варто віднести такі:

1. Забезпечення прийнятної рівня безпеки в системі моніторингу.

2. Максимальне спрощення конструкції лічильників енергоресурсів завдяки мінімізації їхніх функцій.

3. Необхідність збору деталізованих даних (Big Data) стосовно кількості і якості споживаних енергоресурсів, стосовно стану самої системи моніторингу, а також стосовно поведінки кінцевого споживача енергоресурсів.

4. Важливість побудувати бізнес, що буде моделлю для комерціалізації технології.

5. Здійснити спрощення експлуатації системи моніторингу завдяки дистанційному контролю обладнання та управління системою.

Основу даної технології становлять такі принципи:

1. «Немає споживання енергоресурсів – немає передачі даних». А саме дані від лічильників передаватимуться тільки у тому разі, коли споживатимуться ресурси. Відсутнє поняття «інтервал опитування лічильників».

2. «Ніякого доступу до лічильника ззовні».

3. «Фіксація моментів часу споживання заданої кількості енергоресурсу».

Варто наголосити, що визначальним аргументом під час забезпечення захисту просування «хмарних»

послуг є те, що відсутні витрати на купівлю особистих апаратних засобів, оскільки незаконний доступ до значної кількості лічильників в умовах міста і виведення їх із ладу може призвести до значних фінансових витрат.

Відзначимо стратегічно важливі пілотні заходи з упровадження зазначених систем для відслідковування споживання послуг житлово-комунікативної сфери, які розпочалися у 2016 р. у Кропивницькому. На базі міста було представлено інноваційну розробку ООО «УДС Консалтинг», що забезпечувала систематичне управління житлового сектору з використанням хмарних технологій. До цільової аудиторії відносять управлінців міського управління ЖКГ, відповідних начальників ЖЕО та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, а також житлово-будівельних кооперативів.

Відповідно до презентаційного прес-релізу, розроблена система спрямована на суттєве підвищення якості обслуговування, гарантування результативної та необмеженої взаємодії між мешканцями будинку та конкретною обслуговуючою компанією. Також варто відзначити, що власники квартир отримують низку переваг: онлайн-доступ до власних витрат, відслідковування результативності оплати, наявності заборгованості, комунікація з постачальниками і підрядниками, що здійснюють ремонтні чи будівельні види робіт. Паралельно із цим обслуговуючій компанії надається доступ до електронного реєстру будинків, проживаючих там мешканців, а також орендарів певних приміщень тощо. Ураховуючи низьку вартість використання ІТ-продукту (2–5 грн з квартири), можемо висловити припущення, що популярність буде досить значною [2, с. 5].

Якщо звернутися до європейського досвіду, то варто акцентувати увагу на досвід Фінляндії та Великобританії. Першочерговим завданням керуючих компаній у Фінляндії є те, що надається власникам житла детальний план робіт стосовно оптимізації інфраструктури будівлі, окрім того, проведення як планових, так і капітальних ремонтів, ведення бухгалтерії та збір оплати за надані житлово-комунальні послуги. Менеджери з управління нерухомістю проводять вибір та найм підрядних організацій для того, щоб здійснювати ремонтні та будівельні роботи, надаючи власникам житла вибір найкращих рішень для поліпшення житлового будинку.

У 2013 р. владою Лондону була запроваджена офіційна міська рада Smart London. У межах окреслених компетенцій Smart London організувала єдине універсальне сховище даних, гарантувавши їх безпечне збереження, і після завершення надала інформацію жителям міста стосовно особливостей використання їх у правомірних цілях. Було здійснено на зазначеній базі налаштування онлайн-платформ для проведення платежів та координування житлово-комунальних господарств. Кожного місяця понад 50 тис жителів, працівників компаній, науковців і розробників технологій застосовують дані для управління поточними операціями та здійснюють вплив на розвиток столиці. Окрім того, сервіс представлений поєднанням близько 450 додатків для смартфонів, що відображають усі опції взаємодії з

міською інфраструктурою і працюють у цілодобовому режимі.

Для того щоб просувати нові технологічні стартапи, а також соціальні ініціативи у сфері смарт-сіті, у Лондоні була створена відповідна громадська програма Smart London Innovation Network, у якій влада є максимально відкритою для спілкування з громадянами, щоб ураховувати їхню думку, адже вона у прямому сенсі є важливою для міського плану розвитку. Жителі міста активно залучаються у всі пілотні проекти, а завдяки онлайн-сервісу Crowdfund мають змогу висловлювати власні думки та ідеї проектів смарт-сіті у публічному доступі, найкращі з яких будуть реалізовані коштом місцевого бюджету.

Проведений аналіз досвіду європейських країн стосовно ефективності підприємств житлово-комунальних господарств демонструє відсутність раніше сформованих моделей оптимізації галузі для України, доцільність відстежування всіх перетворень, важливість визначення власної стратегії реформування галузі, враховуючи унікальність стану економіки країни [1, с. 197].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, організація і методика обліку в ЖКГ певною мірою зумовлюється особливостями цієї галузі економіки. На тих підприємствах, що надають житлово-комунальні послуги, існують специфічні проблеми щодо обліку витрат, і є необхідність визначити не лише виробничу, а й повну собівартість послуг, взаєморозрахунки між підприємствами ЖКГ. Слід звертати увагу на оптимізацію процесу обліку в керуючих компаніях у сфері ЖКГ.

Підтверджено, що діджиталізація бухгалтерського обліку в житлово-комунальному господарстві є гарантом удосконалення фінансового обліку та збільшення результативності фінансового планування господарства у цілому. Аналіз та детальне вивчення європейського досвіду дасть змогу знайти шляхи вирішення існуючих проблем у досліджуваній сфері.

Особлива роль у забезпеченні успішної діяльності підприємства відводиться підтримці виробничих процесів сучасними інтелектуальними інформаційними системами. Для підприємств ЖКГ, безсумнівно, має значення впровадження моделі залежності продуктивності праці від рівня емоційного стану, яка дасть змогу підвищити ефективність стратегічного й оперативного планування і надавати високоякісні послуги фахівцями у сфері ЖКГ.

Бібліографічний список:

1. Євдокимов В.В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. № 1 (13) С. 193–202.
2. Александрова М.А. Використання хмарних технологій у бізнесі та побудова моделі переходу до них. *Вісник НТУ «ХП»*. 2014. № 66 (1108). С. 3–9.
3. Лебедев М.І. Житлова політика України в умовах ринкових перетворень. Київ : Знання, 2010. С. 75–78.
4. Новікова Т.М. Особливості функціонування ЖКГ: закордонний досвід та українські реалії. *Актуальні про-*

блеми економічного розвитку України в умовах глобалізації : зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Рівне, 02 грудня 2010 р. Рівне : РФ ЄУ, 2010. С. 33–38.

5. Архипенко С.В. Фінанси комунальних підприємств: аналіз проблем розвитку житлово-комунального господарства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 9. С. 178.

References:

1. Aleksandrova M.A. (2014) Vykorystannia khmarnykh tekhnologii u biznesi ta pobudova modeli perekhodu do nykh [Vikorystannia khmarnih technologies in business and motivate models for the transition to them] *Visnyk NTU «KhPI»*. Vol. 66 (1108), pp. 3–6. (accessed 19 November 2019).
2. Arkhyenko S.V. (2014) Finansy komunalnykh pidpryemstv: analiz problem rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Utilities finances: analysis of problems of development of housing and communal services of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*. Vol. 9, pp. 174–178. (accessed 19 November 2019).
3. Yevdokymov V.V. (2017) Osoblyvosti vprovadzhennia kompiuternykh system bukhhalterskoho obliku na velykykh pidpryemstvakh [Features of implementation of computer accounting systems in large enterprises] *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Vol. 1 (13), pp. 193–202. (accessed 19 November 2019).
4. Liebidiev M.I. (2010) Zhytlova polityka Ukrainy v umovakh rynkovykh peretvoren [Housing policy of Ukraine in the conditions of market transformations]. Kyiv: Znannia, 125 p.
5. Novikova T.M. (2010) Osoblyvosti funktsionuvannia ZhKH: zakordonnyi dosvid ta ukraïnski realii [Features of housing and communal services functioning: foreign experience and Ukrainian realities] *Aktualni problemy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: zb. materialiv nauk. – prakt. konf. Rivne: RF YeU*, pp. 33–38 (accessed 19 November 2019).

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 316.77

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-22>

Гарькава В.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
перший проректор
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Мишелов М.В.

старший викладач
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Harkava Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
First Vice-rector
Pylyp Orlyk International Classic University

Myshelov Mikhail

Senior Instructor
Pylyp Orlyk International Classic University

ВИКЛИКИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

CHALLENGES OF STATE INFORMATION SECURITY

Безпека – це тема, яка набуває все більшої зацікавленості з боку організацій та державних установ. Кількість даних, з якими щодня доводиться мати справу організаціям, зростаюча кількість онлайн-транзакцій та відсутність обізнаності про комп'ютерну безпеку є більшими мотиваціями не лише для використання програмних уразливостей, а й для використання людських вразливостей. Узагалі користувачі, як правило, приймають нові технології з повним ігноруванням своїх уразливих місць безпеки, якщо отримують від них достатню вигоду. Виховання і постійне заохочення культури безпеки та усвідомлення того, що люди все ще є і завжди будуть найслабшою ланкою, безумовно, допоможуть організаціям досягти належного рівня безпеки і, таким чином, наблизитися до своїх бізнес-цілей. Більше того, моніторинг та раннє виявлення також відіграють важливу роль, оскільки це дає змогу організаціям та урядовим установам швидше реагувати на події, які важче знайти та зрозуміти з погляду управління безпекою. Швидке реагування на події, пов'язані з безпекою, та здійснення превентивних заходів з управління безпекою починають перетворюватися на конкурентну стратегію для організацій. У даній статті ми висвітлюємо деякі концепції та принципи інформаційної безпеки, щоб забезпечити діючу інформацію для осіб, що приймають рішення, щодо управління їхніми корпоративними активами та забезпечення їх стійкості.

Ключові слова: інформаційна безпека, управління інформаційною безпекою, стандарти безпеки, методології безпеки.

Безопасность – это тема, которая приобретает все большую заинтересованность со стороны организаций и государственных учреждений. Количество данных, с которыми ежедневно приходится иметь дело организациям, растущее количество онлайн-транзакций и отсутствие осведомленности о компьютерной безопасности являются большими мотивациями не только для использования программных уязвимостей, но и для использования человеческих уязвимостей. Вообще пользователи, как правило, принимают новые технологии с полным игнорированием своих уязвимых мест безопасности, если получают от них достаточную выгоду. Воспитание и постоянное поощрение культуры безопасности и осознание того, что люди все еще есть и всегда будут самым слабым звеном, безусловно, помогут организациям достичь надлежащего уровня безопасности и, таким образом, приблизиться к своим бизнес-целям. Более того, мониторинг и раннее выявление также играют важную роль, поскольку позволяют организациям и правительственным учреждениям быстрее реагировать на события, которые труднее найти и понять

с точки зрения управления безопасностью. Быстрое реагирование на события, связанные с безопасностью, и осуществление превентивных мер по управлению безопасностью начинают превращаться в конкурентную стратегию для организаций. В данной статье мы освещаем некоторые концепции и принципы информационной безопасности, чтобы обеспечить действующую информацию для лиц, принимающих решения, по управлению их корпоративными активами и обеспечению их устойчивости.

Ключевые слова: информационная безопасность, управление информационной безопасностью, стандарты безопасности, методологии безопасности.

Security is a topic that is gaining more and more interest from organizations and government agencies. The amount of data that organizations have to deal with on a daily basis, the growing number of online transactions, and the lack of knowledge about computer security are greater motivations not only for exploiting software vulnerabilities but also for exploiting human vulnerabilities. Responding quickly to security developments and taking preventive safety management measures are beginning to become a competitive strategy for organizations. In this article, we highlight some concepts and principles of information security to provide valid information for decision makers on how to manage their corporate assets and ensure their sustainability. For example, a security vulnerability, such as credit card leaks, can have negative consequences for card payment companies through the cancellation and reissuance of compromised cards. Of course, this is expensive, which greatly affects the reputation of the organization and consumer confidence. In fact, one of the fastest growing information crimes is the theft of personal information, including customer data, lost by the organizations responsible for managing it. Such cases have originated around the world and have led to the imposition of strict national and international data protection laws in many countries, which require organizations to protect the personal information of stakeholders. Therefore, it is very important for organizations to develop efforts to ensure their ability to securely protect their information assets and IT infrastructure. OCTAVE assessment is a process-driven methodology used to assess and plan risk-based information security. It helps organizations identify, prioritize, and manage information security risks. In general, to address all aspects of security, organizations first define their core security objectives, then apply adequate methods to formalize and verify their management, and finally develop procedures to achieve their objectives. In practice, protecting a security program is much more than that, and requires several variables. Security standards and methodologies provide a solid foundation for an information security program.

Keywords: information security, information security management, security standards, security methodologies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поширення програм, що базуються на Інтернеті, змінило спосіб ведення бізнесу організаціями. Організації глибоко зацікавлені у пошуку нових технологічних ініціатив із низькою експлуатаційною вартістю, щоб запропонувати кращі та інноваційні послуги і, таким чином, отримати конкурентні переваги. Однак зі збільшенням залежності від технологій для отримання конкурентних переваг інформаційна безпека є й була однією з найважливіших і найскладніших вимог для ведення успішного бізнесу. Нові технологічні рішення завжди мають вразливі місця, які більшу частину часу виявляють несподівані ризики для безпеки. У цьому контексті організації повинні визначати, впроваджувати, контролювати та оцінювати найефективніший набір засобів контролю, щоб забезпечити адекватний рівень безпеки. Стандарти безпеки ISO/IEC_JTC1 (Міжнародна організація зі стандартизації/Міжнародна електротехнічна комісія_Спільний технічний комітет та NIST (Національний інститут стандартів і технологій) є важливим посиланням у сфері інформації про безпеку, й у цілому організації визначають свою програму безпеки відповідно до Міжнародних стандартів безпеки. Однак ці стандарти мають інформативний характер, не мають практичної інформації та покладаються на інтерпретацію експерта з питань безпеки, переважно на основі їхнього досвіду та уявлення про безпеку. Стандарти безпеки ISO/IEC 27002 та NIST 800–100 повинні надавати задокументовану інформацію, щоб допомогти користувачам зрозуміти їхні потреби в комп'ютерній безпеці і, таким чином, дати їм змогу вибрати відповідні засоби управління

із широкого переліку існуючих засобів контролю. Однак ці стандарти не містять директив, процедур чи рекомендацій щодо здійснення заходів безпеки, але швидше сприяє більш або менш довільний, розроблений практиками індивідуально, не маючи жодної можливості порівняння результатів. У цьому документі висвітлено деякі концепції та принципи інформаційної безпеки щодо надання дієвої інформації особам, що приймають рішення, щодо управління їх корпоративними активами та забезпечення їх стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню умов забезпечення інформаційної безпеки як стратегічного складника економічної безпеки держави присвячено праці В. Тамбовцева, В. Сенчагова, В. Ткаченка, Т. Іванюти, В. Похилюка, В. Третяк, А. Татаркіна.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є систематичний аналіз наукових підходів до основних проблем захисту інформаційної безпеки в державному управлінні.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні організаціям доводиться стикатися з різними ризиками інформаційної безпеки. Терористичні атаки, пожежі, повені, землетруси та інші катастрофи можуть знищити засоби обробки інформації та важливі документи. Крадіжки та втрата організаційної інформації можуть спричинити серйозні наслідки для репутації бізнесу, прибутковості, довіри споживачів та загального економічного зростання. Наприклад, недолік безпеки, такий як витік кредитної картки інформації, може мати негативні результати для платіжних компаній-карток через скасування

та перевипуск компрометованих карток. Звичайно, це дорого коштує, що сильно впливає на репутацію організації та довіру споживачів. Насправді одним із найбільш швидкозростаючих інформаційних злочинів є крадіжка особистої інформації, включаючи дані про клієнтів, утрачені організаціями, які відповідали за їх управління. Такі випадки є в усьому світі та призвели до запровадження суворих національних та міжнародних законів про захист даних у багатьох країнах, які вимагають від організацій захисту персональної інформації зацікавлених сторін. Тому для організацій дуже важливо розвивати зусилля, щоб забезпечити свою здатність надійно захищати свої інформаційні активи та IT-інфраструктуру.

Оцінка OCTAVE – це керована процесом методологія, що використовується для оцінки та планування інформаційної безпеки на основі ризиків. Це допомагає організаціям визначити пріоритети та управляти ризиками інформаційної безпеки.

Підхід OCTAVE був розроблений Інститутом програмної інженерії (SEI) Університету Карнегі-Меллона в 2001 р. для вирішення проблем дотримання інформаційної безпеки, з якими стикається Міністерство оборони США. Він призначений допомогти організаціям (Alberts et al., 2001):

- розробити якісні критерії оцінки ризику на основі допусків на операційний ризик;
- визначити активи, які є критично важливими для місії організації;
- виявляти вразливості та загрози критично важливим активам;
- визначити та оцінити потенційні наслідки для організації, якщо загрози будуть здійснені;
- ініціювати коригувальні дії для зменшення ризиків та створити стратегію захисту, засновану на практиці.

OCTAVE працює у три етапи:

Етап 1: Створення профілів загроз на основі активів.

Етап 2: Визначення вразливостей інфраструктури.

Етап 3: Розроблення стратегії та планів безпеки.

Сфери стратегічної практики, запропоновані OCTAVE, коротко описуються так (Alberts et al., 2001):

1. Поінформованість про безпеку та навчання – зрозумійте, як практика інформаційної безпеки вдосконалюється завдяки навчанню.

2. Стратегія безпеки – фокусується на інтеграції питань інформаційної безпеки в бізнес-стратегію організації.

3. Управління безпекою – визначає ролі та відповідальність за інформаційну безпеку, а також підтримку керівництвом діяльності з інформаційної безпеки.

4. Політика та правила безпеки – стосується організаційних та управлінських напрямів інформаційної безпеки, включаючи відповідні норми. Ця сфера також стосується розуміння персоналом політики та забезпечення її виконання.

5. Спільне управління безпекою – включає створення передового досвіду під час роботи з третіми сторонами (підрядниками, постачальниками Інтернет-послуг, керованими постачальниками послуг, партнерами тощо).

6. Планування дій на випадок надзвичайних ситуацій/відновлення після катастроф – розглядає плани

щодо протидії перебоям у бізнесовій діяльності та в системах і мережах.

Сфери оперативної практики, запропоновані OCTAVE, визначені нижче (Alberts et al., 2001):

1. Фізична безпека – включає плани та процедури фізичної безпеки; фізичний контроль доступу; моніторинг та аудит фізичної безпеки.

2. Безпека інформаційних технологій – охоплює декілька сфер, а саме: (1) управління системою та мережею; (2) засоби адміністрування системи; (3) моніторинг та аудит IT-безпеки; (4) автентифікація та авторизація; (5) управління вразливістю; (6) шифрування; (7) архітектура та дизайн безпеки.

3. Безпека персоналу – включає управління інцидентами та практику загального персоналу.

Однак існує низка державних та напівпублічних установ, які надають найкращі практики управління захистом безпеки, такі як:

1. Форум інформаційної безпеки (ISF) (<https://www.securityforum.org>) – надає публікацію під назвою «Стандарт належної практики», де викладаються найкращі практики інформаційної безпеки.

2. Координаційний центр із питань комп'ютерного реагування на надзвичайні ситуації (CERT/CC) при Університеті Карнегі-Меллона (<http://www.cert.org/>). CERT/CC надає детальну та конкретну допомогу щодо впровадження методології безпеки.

3. Асоціація аудиту та контролю над інформаційними системами (<http://www.isaca.org>) – організовує кілька семінарів та занять із найкращих практик.

4. Міжнародна асоціація професійних консультантів із питань безпеки (<http://www.iapsc.org/>) та Global Grid Forum (<http://www.ogf.org/>) – надають перелік найкращих практик.

5. Портал SearchSecurity.com (<http://searchsecurity.techtarget.com/>) та Центр комп'ютерних ресурсів NIST (<http://csrc.nist.gov/>) – це безкоштовні портали, присвячені безпеці, що включають збірки найкращих практик.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Безперечно, важливість цих стандартів створює міцну основу для програми захисту інформації. Однак потрібно кілька вдосконалень, особливо через мінливий характер цього домену. Більше того, незважаючи на обмеження методології OCTAVE, згадані раніше, вона забезпечує більш практичний підхід. Він базується на аналізі ризику активу, який чітко визначає реалістичний цільовий стан програми інформаційної безпеки.

Загалом для вирішення всіх аспектів безпеки організації спочатку визначають свої основні цілі безпеки, потім застосовують адекватні методи формалізації та перевірки свого управління і, нарешті, розробляють процедури для досягнення своїх цілей. На практиці захист програми безпеки набагато більше, ніж це, і вимагає залучення кількох змінних. Стандарти та методології безпеки дають змогу створити міцну основу для програми інформаційної безпеки.

Бібліографічний список:

1. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 4 (1). С. 113–120.

2. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html> (дата звернення: 20.06.2019).
3. Музиченко А.С. Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 38–43.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 19.06.2019).
5. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Москва: КАНОН-пресс, 1998. 416 с.
6. Корнійчук Л.Я. Історія економічних учень. URL: <http://library.if.ua/book/87/6134.html> (дата звернення: 01.07.2019).
7. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2016. 48 с.
8. Рузвельт Ф.Д. Беседы у камина Москва: ИТРК, 2017. 408 с.
9. Ермошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансово-кредитной сфере. *Экономика Украины*. 1999. № 1. С. 4–12.
10. Афонцев С.А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 10. С. 30–39.
11. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования. *Вопросы экономики*. 1996. № 5. С. 78–89.
12. Павловський М.А. Засади національної безпеки України на перехідному етапі. *Голос України*. 1997. 3 квітня.
13. Система економічної безпеки держави: монографія / за заг. ред. А.І. Сухорукова. Київ: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України, 2017. 685 с.
2. Varnaliy Z. (2016) *Problemy ta shlyakhy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy* [Problems and ways of economic security of Ukraine]. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html>. (accessed: 20.06.2019)
3. Muzychenko A.S. (2017) *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm stymulyuvannya innovatsiynoyi diyalnosti v APK* [Organizational and economic mechanism of stimulation of innovation activity in agroindustrial complex]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. "Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrainy" (2003) [On the Fundamentals of National Security of Ukraine]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (accessed 19 June 2019)
5. Russo Zh.Zh. (1998) *Ob obshchestvennom dohovore*. [About a public contract]. Moskov: «KANON-press». (in Russian)
6. Korniychuk L.Ya. (2014) *Istoriya ekonomichnykh uchen* [History of Economic Studies] /: <http://library.if.ua/book/87/6134.html>. (accessed: 01.07.2019)
7. Vlasjuk O.S. (2016) *Teoriya i praktyka ekonomichnoyi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [The theory and practice of economic security in the system of science of economics] Kyiv. (in Ukrainian)
8. Ruzvelt F.D. (2017) *Besedy u kamyna* [Conversations at the fireplace] Moskov: YTRK. (in Russian)
9. Ermoshenko N.N. (1999) *Opredelenye uhrozy natsyonalnym ynteresam v fynansovo-kretytnoy sfere* [Definition of a threat to national interests in the financial and credit sphere] Kyiv: Ekonomyka Ukrayny. (in Ukrainian)
10. Afontsev S.A. (2016) *Natsyonalnaya ekonomycheskaya bezopasnost: na puty k teoreticheskomu konsensusu* [National Economic Security: Towards a Theoretical Consensus]. Kyiv. (in Ukrainian)
11. Tatarbyn A. (1996) *Ekonomycheskaya bezopasnost kak obekt rehionalnoho yssledovanyya* [Economic security as the object of regional research]. Kyiv. (in Ukrainian)
12. Pavlovskyy M.A. (1997) *Zasady natsionalnoyi bezpeky Ukrainy na perekhidnomu etapi* [Principles of National Security of Ukraine at the Transitional Stage] Kyiv: Holos Ukrainy. (in Ukrainian)
13. Sukhorukova A.I. (2017) *Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy* [System of economic security of the state] . Kyiv: VD «Stylos». (in Ukrainian)

References:

1. Tkach V.O. (2015) *Ekonomichna bezpeka rehionu yak skladova ekonomichnoyi bezpeky derzhavy* [Economic security of the region as a component of economic security of the state]. Dnipropetrovsk. (in Ukrainian)

УДК 005.011.4

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-5-23>

Фісун К.А.

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту та військового господарства
Національної академії Національної гвардії України

Fisun Kostiantyn

Doctor of Economic Sciences,
Professor of Department of Management and the Military Economy
National Academy of the National Guard of Ukraine

МЕТОДИКА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ПРОЦЕСИ МЕНЕДЖМЕНТУ ВИРОБНИЦТВА

METHODOLOGY OF MAKING MANAGEMENT DECISIONS REGARDING THE INTRODUCTION OF INFORMATION SYSTEMS IN PRODUCTION MANAGEMENT PROCESSES

У статті подано методика прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту виробництва. Проведено аналіз особливостей процедур адаптації й введення в експлуатацію інформаційних систем та описано основні необхідні етапи для підготовки підприємства до автоматизації. Розглянуто коло ключових питань, які мають бути попередньо вирішені для ефективного та цілеспрямованого впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту виробництва. Проаналізовано основні завдання та практичні роботи, які слід у чітко визначеній логічній послідовності реалізувати компанії, що займається автоматизацією підприємств, для вирішення ключових попередніх питань автоматизації виробництва. Запропоновано схему основних підготовчих робіт до впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту виробництва. Розглянуто особливості реалізації класичного проєкту впровадження інформаційних систем, систематизовано як його безумовні переваги, так і певні недоліки. Окрему увагу приділено основним працівникам, які становлять типовий склад команди проєкту реалізації процесу впровадження інформаційної системи. Указано типовий склад команди проєкту, поданий у розрізі його основних учасників як із боку виконавця, так і з боку замовника. Проаналізовано основні проблеми впровадження інформаційних систем у процеси управління виробництвом. Пропонована методика прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем в процеси менеджменту виробництва містить комплекс рекомендацій стосовно виявлених проблем упровадження.

Ключові слова: методика, інформаційні системи, впровадження, підприємство, менеджмент.

В статье представлена методика принятия управленческих решений по внедрению информационных систем в процессы управления производством. Проведен анализ особенностей процедур адаптации и введения в эксплуатацию информационных систем, описаны основные необходимые этапы для подготовки предприятия к автоматизации. Рассмотрен круг ключевых вопросов, которые должны быть предварительно решены для эффективного и целенаправленного внедрения информационных систем в процессы управления производством. Проанализированы основные задачи и практические работы, которые следует в строго определенной логической последовательности реализовать компании, занимающейся автоматизацией предприятий, для решения ключевых предыдущих вопросов автоматизации производства. Предложена схема основных подготовительных работ к внедрению информационных систем в процессы управления производством. Рассмотрены особенности реализации классического проекта внедрения информационных систем, систематизированы как его безусловные преимущества, так и определенные недостатки. Особое внимание уделено основным работникам, который составляют типичный состав команды проекта реализации процесса внедрения информационной системы. Указанный типичный состав команды проекта представлен в разрезе его основных участников как со стороны исполнителя, так и со стороны заказчика. Проанализированы основные проблемы внедрения информационных систем в процессы управления производством. Предлагаемая методика принятия управленческих решений по внедрению информационных систем в процессы менеджмента производства содержит комплекс рекомендаций по выявленным проблемам внедрения.

Ключевые слова: методика, информационные системы, внедрение, предприятие, менеджмент.

This article presents a method of making management decisions on the implementation of information systems in the processes of production management. The analysis of features of procedures of adaptation and commissioning of information systems is carried out and the basic necessary stages for preparation of the enterprise for automation are described. The range of key issues that must be pre-resolved for effective and targeted implementation of information systems in the processes of production management is considered. The main tasks and practical works that should be implemented in a clearly defined logical sequence of companies engaged in enterprise automation to address key preliminary issues of production automation are analyzed. The scheme of the basic preparatory works for introduction of information systems in processes of management of manufacture is offered. Peculiarities of realization of the classical project of introduction of information systems are considered, both its unconditional advantages, and certain lacks are systematized. Special attention is paid to the main employees, who are a typical part of the project team of the information system implementation process. The specified typical composition of the project team is presented in the context of its main participants both by the executor and by the customer. The main problems of introduction of information systems in production management processes are analyzed in the article. The proposed method of making management decisions on the implementation of information systems in the processes of production management contains a set of recommendations for the identified problems of implementation. A set of recommendations to the enterprise management system regarding the implementation of information systems in production processes is a practical result of work. The developed methodology allows to prepare the company for the implementation of information systems and avoid the most common problems, which, in turn, increases the efficiency of management decisions. The creation of a methodology for assessing the effectiveness of the implementation of information systems in the processes of production management serves as a direction for further research in this article.

Keywords: methodology, information systems, implementation, enterprise, management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах постіндустріальної економіки інформаційні системи грають важливу роль у процесах управління підприємством. Сьогодні без автоматизації практично неможливо впорядкувати виробничий процес, грамотно управляти персоналом, розраховувати витрати і доходи, а також контролювати прибутковість підприємства. Своєю чергою, ефективне управління підприємством передбачає необхідність оперативного прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту виробництва. Вирішення цього завдання забезпечує керівництву можливість об'єктивного підходу до аналізу процесу впровадження інформаційних систем, спрощує цей процес та скорочує його строки, що у цілому забезпечує стабільність та ефективність роботи підприємства з урахуванням вимог конкретного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У роботах [1–3] аналізуються методологічні принципи управління інформаційними потоками підприємства та формуються рекомендації стосовно їх утілення у відповідних процесах менеджменту організації. Аналіз механізмів оптимізації інформаційних систем для їх подальшого впровадження у виробничі процеси подано в дослідженнях [4; 5]. Розгляду веббазованих систем управління виробництвом та особливостей їх використання в конкретних практичних напрямках діяльності організацій присвячено наукові статті [6–8]. Аналіз процесів удосконалення управління якістю продукції високотехнологічних підприємств на основі сучасних інформаційних систем знайшов відображення в роботі [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однак у спеціалізованій літературі відсутній методичний підхід, який містив би обґрунтування методики прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту

виробництва, що дало б змогу оптимізувати виробничий процес та підвищити його якість.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є створення та наукове обґрунтування методики прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Упровадження інформаційних систем (ІС) у процеси менеджменту виробництва має бути виконано лише за умови попереднього вирішення кількох питань: 1) скільки потрібно грошей для впровадження ІС; 2) в який термін можна впровадити ІС; 3) як можна оцінити ефективність процесу впровадження ІС.

Щоб відповісти на ці питання, компанії, що займається автоматизацією підприємств, необхідно виконати низку робіт у чітко визначеній логічній послідовності.

Буде потрібно формалізувати цільовий стан інформаційної системи (вимоги замовника), початковий стан (відмінності в бізнес-процесах програмного продукту і замовника) і погодити способи досягнення мети.

Перш ніж приступити до реалізації проекту, необхідно провести підготовчі роботи. Вони дають змогу розробити всю необхідну проектну документацію. До них відносяться експрес-діагностика і проектне обстеження. На рис. 1 представлено схему підготовчих робіт до впровадження ІС.

Класичний проект упровадження ІС має як безумовні переваги, так і певні недоліки.

До переваг можна віднести таке:

- чітке уявлення обома сторонами очікуваних результатів проекту;
- здійснення проектування ІС і управління проектом, підготовлені фахівцями виконавця;
- плановість виконання робіт і отримання конкретних результатів;
- висока керованість за такими факторами, як ресурси, розклад, бюджет і якість;

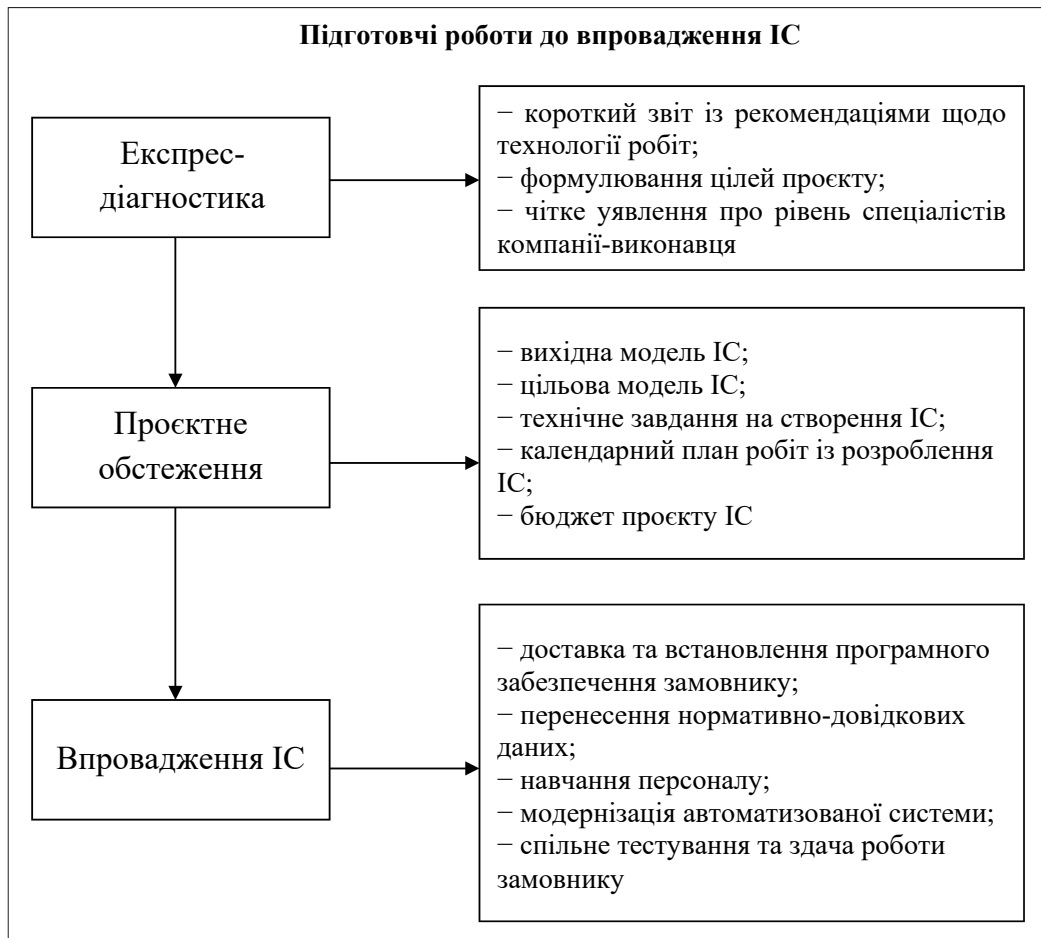

Рис. 1. Підготовчі роботи до впровадження ІС

– наявність чітких критеріїв успішності проекту: якість, завершеність, задоволеність;

– відповідальність виконавця за відповідність реального стану ІС планованим показниками.

До недоліків класичного проекту належать:

– необхідність фази проекту «Обстеження підприємства»;

– підвищення вартості організаційної фази проекту;

– більш пізній початок практичної роботи щодо створення ІС;

– більш висока порівняно зі стандартним упровадженням складність управління змінами предметної сфери;

– залежність проектною командою виконавця від мотивації проектною командою замовника.

Слід підкреслити, що навіть безпомилково спланований проект не гарантує успіху, якщо його втілює в життя просто група хороших фахівців, а не згуртована команда однодумців. Важливим буде уточнити типовий склад команди проекту.

Із боку виконавця це:

– керівник проекту;

– інженер-програміст;

– методист-консультант;

– консультант-аналітик.

Із боку замовника:

– керівник проекту;

– ІТ-спеціаліст;

– керівники відділів та служб.

Ця команда ефективно діятиме лише у разі повної взаємодії і взаємозалежності один від одного, а також за постійного контролю над реалізацією проекту, моніторингу ситуації і своєчасних коригувальних дій.

Основними проблемами впровадження ІС у процесі управління виробництвом є такі:

– відсутність постановки завдання управління на підприємстві;

– недооцінка складності проекту;

– недотримання усних домовленостей;

– необхідність у частковій або повній реорганізації структури підприємства;

– необхідність у зміні технології роботи з інформацією і принципів ведення бізнесу;

– опір співробітників підприємства;

– тимчасове збільшення навантаження на співробітників під час упровадження системи;

– необхідність у формуванні кваліфікованої групи впровадження та супроводу системи, вибір сильного керівника групи;

– проблема зміни термінів виконання робіт через виникнення додаткових завдань.

Пропонована методика прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем у процесі менеджменту виробництва має містити комплекс рекомендацій стосовно виявлених проблем впровадження.

Недооцінка складності проєкту

Уникнути цього досить просто: замовник повинен постаратися якомога повніше і точніше сформулювати суть своїх проблем і побажань. Після проєктного обстеження його результати повинні бути перевірені замовником і схвалені ним. За спільного обґрунтування та затвердження необхідних обсягів робіт буде представлена найбільш реальна картина всього процесу впровадження.

Недотримання усних домовленостей

Щоб уникнути цієї проблеми, усі домовленості й умови проведення робіт в рамках проєкту слід документувати та зберігати разом зі статутом проєкту. А також усі, навіть найменші, доповнення, відхилення від зафіксованого плану необхідно вносити у відповідні документи і затверджувати обома сторонами.

Необхідність часткової або повної реорганізації структури підприємства

Для усунення даної проблеми варто включати в етапи впровадження повне і достовірне обстеження підприємства в усіх аспектах його діяльності. На основі висновків, отриманих у результаті обстеження, будується вся подальша схема побудови ІС. Експрес-діагностика, про яку було сказано раніше, є відмінним рішенням даної проблеми.

Необхідність у зміні технології роботи з інформацією і принципів ведення бізнесу

Не варто думати, що працювати за наявності автоматизованої системи управління стане простіше. Істотне скорочення кругообігу паперової документації, безумовно, прискорює процес і підвищує якість обробки замовлень, що піднімає конкурентоспроможність і рентабельність підприємства у цілому, але можливо, що існуюча виробнича база не справлятиметься з новим потоком замовлень і в неї теж потрібно буде вносити організаційні та технологічні реформи, які згодом позитивно позначаться на процвітанні підприємства.

Таким чином, усе це вимагає більшої зібраності, компетенції і відповідальності виконавців, своєчасного внесення необхідних змін до плану робіт та організацію всіх виробничих процесів.

Опір співробітників підприємства

Керівники підприємства, що прийняли рішення автоматизувати свій бізнес, повинні всіляко сприяти відповідальній групі фахівців, що впроваджує інформаційну систему, вести роз'яснювальну роботу з кадрами і, крім того:

- створити у співробітників усіх рівнів тверде відчуття неминучості впровадження;
- наділити керівника проєкту впровадження достатніми повноваженнями, оскільки опір іноді (часто підсвідомо або в результаті невиправданих амбіцій) виникає навіть на рівні топ-менеджерів;
- завжди підкріплювати всі організаційні рішення з питань впровадження виданням відповідних наказів та письмових розпоряджень.

Важливо роз'яснити всьому персоналу компанії, що труднощі, з якими їм доводиться стикатися, тимчасові і, можливо, продумати систему компенсацій або заохочень за збільшення обсягу робіт. У цій непростій ситуації керівництву підприємства необхідно зрозуміти і довести до свідомості підлеглих те, що

різкий, непідготовлений перехід на нову програму може просто зупинити роботу підприємства, адже в такому разі ненавченому персоналу працювати доведеться з не протестованими ними ж системами.

Тимчасове збільшення навантаження на співробітників під час упровадження системи

У такому разі керівнику підприємства, крім ведення роз'яснювальної роботи про ухилення від освоєння нових технологій співробітниками, необхідно:

- підвищити рівень мотивації співробітників до освоєння системи у формі заохочень і подяк;
- ужити організаційних заходів щодо скорочення терміну паралельного ведення справ.

Необхідність у формуванні кваліфікованої групи впровадження та супроводу системи, вибір сильного керівника групи

Особливо важливим питанням є вибір керівника такої групи та адміністратора системи. Керівник, окрім знань базових комп'ютерних технологій, повинен володіти глибокими знаннями у сфері ведення бізнесу та управління.

Основними правилами організації робочої групи є такі:

- фахівців робочої групи необхідно призначати з урахуванням таких вимог: знання сучасних комп'ютерних технологій (і бажання освоювати їх у подальшому), комунікабельність, відповідальність, дисциплінованість;
- з особливою відповідальністю слід підходити до вибору і призначення адміністратора системи, тому що йому буде доступна практично вся корпоративна інформація;
- можливе звільнення фахівців із групи впровадження в процесі проєкту може вкрай негативно позначитися на його результатах, тому членів групи слід вибирати з відданих і надійних співробітників і виробити систему підтримки цієї відданості протягом усього проєкту;
- після визначення співробітників, що входять у групу впровадження, керівник проєкту повинен чітко розписати коло вирішуваних кожним із них завдань, форми планів і звітів, а також довжину звітного періоду. У найкращому разі, звітним періодом повинен бути один день.

Проблема зміни термінів виконання робіт через виникнення додаткових завдань

Для досягнення оптимального результату необхідно уникати змін у складі проєктної команди замовника на весь час проведення робіт за проєктом або принаймні погоджувати ці зміни з виконавцем. Це необхідно для того, щоб виключити з участі в проєкті людей, чия недостатня для подібних робіт кваліфікація може призвести до помилок під час упровадження програми.

Складнощі навчання персоналу роботі з ІС

Для вирішення даної проблеми мною розроблено навчальну підсистему, яка дає змогу спростити і тим самим прискорити процес впровадження ІС. Основною перевагою даної системи є те, що працювати з нею в змозі навіть далекий від комп'ютерних технологій співробітник. Ця підсистема вбудовується у вікно ІС, з якою працює користувач, і дає змогу отримати швидку і зрозумілу відповідь від розробника на всі виникаючі питання.

Таким чином, слід пам'ятати про основні положення впровадження ІС:

– перед тим як здійснювати проєкт упровадження, необхідно максимально формалізувати його цілі;

– приділити достатньо часу на стадію передпроектного аналізу. Необхідно залучати професійних консультантів для обстеження підприємства та постановки завдань менеджменту. Ці витрати неодмінно окупляться. Старанно підходити до вибору програмного забезпечення для побудови. Не варто намагатися розробляти систему силами своїх програмістів;

– установити високий пріоритет процесу впровадження системи серед інших організаційних і комерційних процесів. Наділити високими повноваженнями керівника проєкту;

– створити серед усіх співробітників підприємства атмосферу невідворотності впровадження і намагатися організаційними заходами підвищити темп освоєння нових технологій.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Науковим результатом проведеного дослідження стала запропонована методика прийняття управлінських рішень щодо впровадження інформаційних систем у процеси менеджменту виробництва.

Практичним результатом роботи є комплекс рекомендацій системі менеджменту підприємства стосовно впровадження інформаційних систем у виробничі процеси.

Розроблена методика дає змогу підготувати підприємство до впровадження інформаційних систем та уникнути найбільш поширених проблем, що, своєю чергою, підвищує оперативність прийняття управлінських рішень.

Напрямом подальших досліджень може виступати створення методики оцінки ефективності впровадження інформаційних систем у процеси управління виробництвом.

Бібліографічний список:

1. Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. Development of methodological principles of supportpreservation engineering work. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 2 (2). P. 43–49. DOI : <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.127776>.
2. Науменко М.О., Рига О.С. Підходи до забезпечення стратегічного управління підприємств в умовах нестійкого середовища. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 216–223.
3. Соколовський С.А., Науменко М.О. Аналіз особливостей управління інформаційними потоками логістичних процесів підрозділів Національної гвардії України. *ScienceRise*. 2018. № 2. С. 19–21.
4. Wan X., Dresner M. Losing the Loop: An Empirical Analysis of the Dynamic Decisions Affecting Product Variety. *Decision Sciences Journal*. 2015. № 46 (6). P. 1141–1164.
5. Hrabovskyi Y., Fedorchenko V. Development of the optimization model of the interface of multimedia edition.

EUREKA: Physics and Engineering. 2019. № 3. P. 3–12. DOI : [10.21303/2461-4262.2019.00902](https://doi.org/10.21303/2461-4262.2019.00902).

6. Naumenko M., Hrabovskyi Y. Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 2 (92). P. 14–22. DOI : <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2018.126305>.
7. Martins P., Zacarias M. A Web-based Tool for Business Process Improvement. *International Journal of Web Portals*. 2017. Volume 9. Issue 1. P. 68–84. DOI: <https://doi.org/10.4018/IJWP.2017070104>.
8. Грабовський Є.М. Аналіз використання мультимедійних компонентів в сучасних технологіях мобільного навчання. *ScienceRise*. 2019. № 4 (57). С. 46–50.
9. Науменко М.О. Вдосконалення управління якістю продукції високотехнологічних підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 335–342.

References:

1. Hrabovskyi Y. (2018) Development of methodological principles of supportpreservation engineering work / Y. Hrabovskyi, O. Yevsyeyev. *Technology audit and production reserves*. No. 2 (2). pp. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.127776>
2. Naumenko M.O., Ryha O.S. (2018) Pidkhydy do zabezpechennia stratehichnoho upravlinnia pidprijemstv v umovakh nestiikoho seredovyscha [Approaches to ensuring strategic management of enterprises in an unstable environment]. *Bulletin of Transport Economics and Industry (collection of scientific and practical articles)*, no. 63, pp. 216–223.
3. Sokolovskiy S.A, Naumenko M.O. (2018) Analiz osoblyvostei upravlinnia informatsiinymy potokamy lohystychnykh protsesiv pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Analysis of the peculiarities of information flow management of logistics processes of the National Guard of Ukraine]. *Scientific Journal «ScienceRise»*, no. 2, pp. 19–21.
4. Wan X., Dresner M. (2015) Losing the Loop: An Empirical Analysis of the Dynamic Decisions Affecting Product Variety. *Decision Sciences Journal*, no. 46 (6), pp. 1141–1164.
5. Hrabovskyi Y., Fedorchenko V. (2019) Development of the optimization model of the interface of multimedia edition. *EUREKA: Physics and Engineering*, no. 3, pp. 3–12. DOI: [10.21303/2461-4262.2019.00902](https://doi.org/10.21303/2461-4262.2019.00902)
6. Naumenko M., Hrabovskyi Y. (2018) Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 2, no. 2 (92), pp. 14–22. doi: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2018.126305>
7. Martins P., Zacarias M. (2017) A Web-based Tool for Business Process Improvement. *International Journal of Web Portals*. Volume 9. Issue 1. P. 68–84 DOI: <https://doi.org/10.4018/IJWP.2017070104>
8. Hrabovskyi Ye.M. (2019) Analiz vykorystannia multymediiynykh komponentiv v suchasnykh tekhnolohiiakh mobilnoho navchannia [Analysis of the use of multimedia components in modern mobile learning technologies]. *Scientific Journal «ScienceRise»*, no. 4 (57), pp. 46–50.
9. Naumenko M.O. (2018) Vdoskonalennia upravlinnia yakistiu produktsii vysokotekhnolohichnykh pidprijemstv [Improving product quality management of high-tech enterprises]. *Bulletin of Transport Economics and Industry (collection of scientific and practical articles)*. Volume 62, pp. 335–342.

Паша Л.Г.

аспірант кафедри фінансів та обліку
Донецького державного університету управління

Pasha Liudmyla

PhD Student of the Department of Finance and Accounting
Donetsk State University of Management

СУЧАСНІ ТRENДИ ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

CURRENT TAX TRENDS IN THE MANAGEMENT SYSTEM NATIONAL ECONOMY

Розглянуто ключові проблеми функціонування податкової системи і їх вирішення, а саме: нестабільність податкового законодавства; нераціональну систему податкових пільг; фіскальну спрямованість податкової системи; нерівномірний розподіл податкового навантаження; складність системи адміністрування; низький рівень податкової культури. Уточнено та доповнено понятійний апарат, викладено концептуальні основи функціонування механізму податкового регулювання, проаналізовано ефективність податкового регулювання в Україні, виявлено основні закономірності. Надано пропозиції щодо вдосконалення інституційного середовища податкової служби, опираючись на розроблений методологічний апарат «управління змінами». Комплексний підхід до процесу реформування податкової системи України та модернізації податкової служби.

Ключові слова: податки, оподаткування, податкова системи, податкове регулювання, управління національним господарством, податкова політика, фіскальна політика, податкова реформа.

Рассмотрены ключевые проблемы функционирования налоговой системы и их решения, а именно: нестабильность налогового законодательства; нерациональную систему налоговых льгот; фискальную направленность налоговой системы; неравномерное распределение налоговой нагрузки; сложность системы администрирования; низкий уровень налоговой культуры. Уточнены и дополнены понятийный аппарат, изложены концептуальные основы функционирования механизма налогового регулирования, проанализирована эффективность налогового регулирования в Украине, выявлены основные закономерности. Даны предложения по совершенствованию институциональной среды налоговой службы, опираясь на разработанный методологический аппарат «управление изменениями». Комплексный подход к процессу реформирования налоговой системы Украины и модернизации налоговой службы.

Ключевые слова: налоги, налогообложение, налоговая система, налоговое регулирование, управление национальным хозяйством, налоговая политика, фискальная политика, налоговая реформа.

The key problems of the tax system functioning and their solution are considered, namely: instability of the tax legislation; irrational system of tax benefits; fiscal orientation of the tax system; uneven distribution of the tax burden; the complexity of the administration system; low level of tax culture. The conceptual apparatus is specified and supplemented, the conceptual bases of functioning of the mechanism of tax regulation are stated, the efficiency of tax regulation in Ukraine is analyzed, the basic laws are revealed. Suggestions for improving the institutional environment of the tax service are provided, based on the developed methodological apparatus of "change management". A comprehensive approach to the process of reforming the tax system of Ukraine and modernization of the tax service. Therefore, they need to be eliminated, because they offset the positive results of the tax system. Therefore, today there is a need for immediate tax reform. This is due to the fact that, on the one hand, the country is in a difficult financial and economic situation and only cardinal reforms can objectively solve these problems. On the other hand, as a result of the political events that have taken place, society and business are now giving the government a credit of trust in making unpopular decisions for long-term effects. Consideration of trends in the tax policy of European countries in the context of strengthening integration necessitates the definition of the task of establishing the impact of socio-economic convergence on tax harmonization, and vice versa. At the same time, special attention is paid to the differences between taxation in the "old" and "new" countries participating in the integrated market. The monograph describes the fisc in each EU country and identifies the optimal directions for its further transformation. Given that any country can use only those tax mechanisms that correspond to the current economic and institutional environment, an attempt is made to predict how fiscal processes will develop in Ukraine. The task is to identify the positive and negative aspects of the development of the fiscal sphere in Ukraine and on this basis to give recommendations for optimizing fiscal regulation.

Keywords: taxes, tax, tax, tax regulatory management of the national economy, tax policy, fiscal policy, tax reform.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з ключових проблем сьогодення залишається формування ефективної податкової системи. У зв'язку з цим потребує їх усунення, тому що вони нівелюють позитивні результати функціонування податкової системи. Тому на сьогодні визріла необхідність негайного реформування податкової сфери. Це зумовлено тим, що, з одного боку, країна перебуває в складній фінансово-економічній ситуації і об'єктивно вирішити ці проблеми можуть лише кардинальні реформи. А з іншого боку, в результаті політичних подій, що відбулися, суспільство та бізнес надає сьогодні владі кредит довіри на проведення непопулярних рішень для одержання довгострокового ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемами тенденцій регіонального економічного розвитку в Україні займалися такі вчені як: Н. Дацій, А. Гнатенко, Л. Громоздова та інші. Значний внесок у дослідженні проблем формування ефективної системи оподаткування, як одного з основних елементів макроекономічної політики у ринковій економіці, зробили класики економічної думки, а саме: Дж. М. Кейнс, К. Рау, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Туган-Барановський.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проведений автором аналіз наукових літературних джерел свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку теорії і практики управління національним господарством проблематика податкового регулювання досліджена ще недостатньо, зокрема, не обґрунтовано науково-методичних засад його впливу на макроекономічну динаміку. Тому, з'ясування економіко-правової природи податкового регулювання, визначення його механізму вимагає комплексного вирішення зазначених проблем у нерозривній єдності з аналізом макроекономічних процесів споживання, економічного зростання, тінізації, інвестування, які дозволяють побудувати ефективну систему управління процесами податкового регулювання.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розробка рекомендацій щодо проведення ефективної податкової реформи і забезпечення сталого розвитку з визначенням стратегічних імперативів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З часів незалежності для України однією з ключових проблем залишається формування ефективної податкової системи. Пов'язано це з необхідністю приведення її у відповідність до вимог економіки, яка постійно розвивається, виникненням ряду протиріч між платниками податків і державою з питань вилучення податків. Неминучість цього процесу обумовлює перманентний характер змін у сфері оподаткування.

Для досягнення поставлених завдань потрібне усунення основних проблем, що нівелюють позитивні результати функціонування податкової системи. Серед ключових проблем доцільно відзначити:

- нестабільність податкового законодавства та його неузгодженість;
- нераціональну систему податкових пільг;
- фіскальну спрямованість податкової системи;
- нерівномірний розподіл податкового навантаження;
- складність системи податкового адміністрування;
- низький рівень податкової культури.

Перша проблема була невід'ємним елементом податкової системи України з моменту її незалежності і залишається актуальною і донині. Це підтверджується тим фактом, що протягом багатьох років в Україні існувало безліч законів і нормативних актів, які тільки ускладнювали податковий механізм, не виконуючи його основної мети – регулювання податкових відносин. Основним нормативним документом, що регулює податкові відносини в Україні, був Закон України Про податкову систему, прийнятий 25 червня 1991 року і чинний до 31 грудня 2010 року. З часом виникла необхідність у розробці та прийнятті єдиного уніфікованого законодавчого документа, який би вирішував конфлікти інтересів для держави, бізнесу та громадськості, а саме Кодексу. Незважаючи на прийняття базового документа у сфері оподаткування, темпи і кількість змін податкового законодавства в Україні не знизилися. Крім того, одним з основоположних принципів побудови податкової системи, принцип стабільності залишився декларативним. Згідно з цим принципом, будь-які законодавчі зміни в податковій системі повинні бути прийняті не пізніше, ніж за шість місяців до їх набрання чинності (щоб у платників податків і податкових органів був час для підготовки). У той же час постійні зміни вносили усі п'ять років дії Податкового кодексу. Вони стосувалися прибуткового податку, згодом модифікувавши механізм його обчислення; прибутковий податок з населення у зв'язку зі змінами його ставок і розширенням податкової бази; податок на додану вартість і акцизи; характеристики спрощеної системи оподаткування і безпосередньо число груп платників, ставки і критерії переходу; було переглянуто суму податків і зборів, що збираються в Україні, та інші заходи регулювання у сфері оподаткування. Однак більшість поправок, що набрали чинності до прийняття Кодексу, регулюються Кодексом, порушуючи терміни і правові норми. Крім того, ряд змін вимагали роз'яснень, які не завжди надавалися в стислі терміни, посилення податкового законодавства і створення умов для податкових правопорушень. В результаті нестабільність і непослідовність податкового законодавства залишається серйозною проблемою як для платників податків, так і для регуляторів. Дуже важливою проблемою для української економіки залишається існування нераціональної системи податкових пільг. Збитки бюджету від їх забезпечення після прийняття Податкового кодексу не зменшилися.

Залишається проблемою фіскальна спрямованість податкової системи. У рамках Стратегії «Україна-2020» основною метою є впровадження європейського рівня життя та входження України на лідируючі позиції у світі, досягнення яких ставиться під сумнів через зниження рівня життя населення. і здатність населення накопичувати і інвестувати.

Враховуючи сформовані соціально-економічні умови, для забезпечення стабільного розвитку інвестиційно-інноваційної економіки необхідно усунути проблему надмірного фіскального тиску. З 2016 року були зроблені кроки щодо зниження податкового тиску на фонд заробітної плати, але це може бути не зовсім ефективним через низький середній дохід в Україні. Крім того, ще однією податковою проблемою є нерівномірний розподіл податкового тягаря. Існування альтернативних податкових систем, включаючи один податок, регулюється Податковим кодексом, який створює умови для нерівномірного розподілу податкового тягаря між його учасниками. Це пов'язано з обмеженнями на сфері діяльності та ставками податку, встановленими Кодексом. Зокрема, для індивідуальних підприємців встановлено фіксовані процентні ставки, які встановлюються місцевими органами влади. Рівень цих ставок залежить від характеру підприємницької діяльності і може варіюватися в залежності від території різних територіальних спільнот. Не можна ігнорувати важливий тіньовий сектор економіки, існування якого стало можливим завдяки використанню систем мінімізації та ухилення від сплати податків.

Для держави ця ситуація турбує втрату значних фінансових ресурсів. В Україні щорічна втрата коштів через несплату податків і зборів становить близько 140 млрд грн. Це є наслідком неспроможності та неефективного контролю за збором податків податковими органами. Складність системи податкового адміністрування залишається не менш важливою. Занадто дорога і неефективна система адміністрування податків і зборів для держави і бізнесу не здатна забезпечити повне наповнення державного бюджету при збереженні консенсусу між державою і платниками податків. Наявність функціональних невідповідностей між органами фінансового контролю призводить до їх подвоєння. Запроваджуючи додаткові заходи та обмеження для виявлення порушень, державні органи податкового контролю створюють труднощі для сумлінних платників податків. Показовою є ситуація із запровадженням Єдиного реєстру податкових накладних, який ускладнив підготовку податкових декларацій для платників податків, хоча й був запроваджений для боротьби з недобросовісними платниками податків. Водночас у процесах податкового адміністрування є позитивні сторони. Зокрема, з'явилася можливість подавати податкові декларації до податкових органів в електронній формі з обов'язковим використанням електронних підписів відповідальних осіб, і почалося автоматичне відшкодування податку на додану вартість. Однак з введенням електронного управління виникли додаткові проблеми, пов'язані з інформаційною підтримкою і базовим обслуговуванням. Одним з основних факторів, що спрощують систему податкового адміністрування та скорочують час платників податків на підготовку та подання податкових звітів, є скорочення кількості, спрощення та стандартизація форм податкової звітності. У той же час необхідно розширити використання електронних послуг, щоб зменшити ймовірність ухилення від сплати податків і корупції. Складна система управління, а також безліч інших

проблем в області оподаткування створюють ситуацію, в якій заходи держави по легалізації оманного капіталу і його залученню в реальний сектор економіки неефективні, умови створені для підвищення рівня тіньового капіталу і зниження конкурентоспроможності економіки. Ще одна проблема у сфері оподаткування-низький рівень податкової культури населення. Слід зазначити, що вищевказані проблеми, наявність яких викликає недовіру у населення та суб'єктів господарювання, не створюють умов, що спонукають платників податків сумлінно здійснювати податкові платежі. Це призводить до зростання тіньової економіки, податкових заборгованостей і значних бюджетних втрат. Щоб усунути виявлені проблеми, рекомендується зменшити вимір ухилення від сплати податків при одночасному підвищенні податкової культури. Необхідно легалізувати тіньовий сектор економіки, усунути можливість мінімізації податкових платежів, переглянути пільги, посилювати відповідальність за ухилення від сплати податків і усунути корупцію в системі органів управління. Це дасть можливість збільшити доходи бюджету. Система штрафів, а також громадська думка в країні повинні бути сформовані таким чином, щоб несплата або невчасна сплата податків були менш вигідними для платника, ніж своєчасне і чесне виконання зобов'язань по бюджету. Крім того, необхідно встановити рівні відносини між податковими органами та платниками податків (підкреслюючи консультативні та некаративні функції податкової служби) і знизити витрати на податкове адміністрування. Забезпечення рівномірного розподілу податкового навантаження можливе за рахунок більш детальної диференціації ставок податку з доходів фізичних осіб відповідно до отриманого доходу, диференціації ставок податку на прибуток залежно від виду підприємницької діяльності, регресивного оподаткування галузей, що сприяють розвитку науково-технічного розвитку. Доцільно запровадити диференційоване оподаткування ПДВ за окремими групами товарів (наприклад, знижені ставки на товари першої необхідності), що еквівалентно наданню податкових пільг певним галузям. Одним з актуальних напрямків сучасного етапу трансформації є зближення податкового законодавства України із законодавством Європейського Союзу.

Новий раунд податкової реформи в Україні запланований як частина вектора розвитку, оголошеного в Україні-2020, стратегії сталого розвитку в Україні. Водночас у цьому документі описується необхідність створення сприятливих умов для ведення бізнесу та побудови прозорої податкової системи, але не було визначено конкретних заходів, які необхідно вжити для досягнення позитивного результату. Враховуючи соціально-економічну ситуацію в країні і, зокрема, податкову систему, видається доцільним провести ефективну податкову реформу і забезпечити сталий економічний розвиток екологічно безпечним способом, щоб визначити наступні стратегічні імперативи: створити соціально справедливую податкову систему; стимулювати економічну активність; забезпечити збільшення доходів бюджету без посилення фіскального тиску на економічних операторів.

Що означає створити соціально справедливую податкову систему? Податки, як один з основних інструментів реалізації соціально-економічної політики держави, повинні зменшити нерівність, яка виникає між різними верствами населення. Йдеться про повагу принципу соціальної справедливості та підтримку бідних, згідно з яким рівень фіскального тиску має зростати зі зростанням доходів платників податків. Українська економіка з притаманною їй ірраціональною податковою адміністрацією і низькою ефективністю податкового контролю (в основному платники з високим рівнем доходів) характеризується недотриманням цього принципу. Одним з пріоритетних напрямків податкової реформи в цьому відношенні має стати створення реальних умов для поліпшення умов праці та рівня життя в країні. У цьому контексті пропонується підвищити поріг для отримання податкових пільг, удосконалити методику розрахунку прожиткового мінімуму та підвищити мінімальну заробітну плату. Слід також зазначити, що ставки прибуткового податку з населення повинні бути знижені більш глибоко, з соціально знедоленим падинням і зростанням багатих. Для поліпшення добробуту населення з низькими доходами ставки ПДВ також повинні бути диференційовані. Практика застосування диференційованих ставок податку на додану вартість типова для держав-членів Європейського Союзу. В Україні, щоб відновити соціальну справедливість і мінімізувати негативний вплив непрямого податку на бідних, доцільно ввести більш низькі ставки податку на додану вартість для соціальних товарів (один або два, не менше 5%). У той же час необхідно встановити більш високі ставки податку на додану вартість і акцизів на предмети розкоші (дорогоцінні камені і метали, хутра, автомобілі, яхти і т. д., виходячи з їх ринкової вартості), а також на нерухомість. Податок, крім земельної ділянки, - для власників житлової нерухомості зі значною площею (залежно від її ринкової вартості). Механізм оподаткування алкогольних напоїв акцизним збором повинен бути приведений у відповідність з європейською практикою, і повинна бути забезпечена ефективна боротьба з контрабандою продуктів, що оподатковуються акцизним збором. Такі заходи, крім дотримання соціальної справедливості, дадуть можливість збільшити доходи бюджету, а також допоможуть наблизити податкове законодавство України та Європейського Союзу. Система моніторингу сплати податків, повноти і достовірності податкової декларації громадян повинна бути модернізована. Високий рівень приховування доходів та ухилення від сплати податків створює передумови для використання непрямих методів визначення доходів громадян та декларування витрат. Керівні вказівки щодо підвищення рівня життя і добробуту населення, створення соціально справедливої податкової системи стануть основою для формування економіки сталого розвитку.

Розглянемо такий імператив, як стимулювання економічної активності. Виконуючи свою регулюючу функцію, податки і податкова система в цілому повинні створити умови для перерозподілу податкового тягаря (не викликаючи виникнення «податкового

тягаря») і стимулювати виробництво, уникаючи дисбалансу між оподаткуванням доходів і споживання. У той же час, сума зібраних податків і зборів, а також надані їм ставки і пільги повинні відповідати принципу економічної доцільності. На шляху до створення держави з економікою, що постійно розвивається, доцільно зосередитися на модернізації фіскальних інструментів для стимулювання економічної активності. Для цього необхідно підтримувати малі, середні та мікропідприємства як основний двигун економічного розвитку і створення робочих місць. За даними державної статистичної служби, в цьому секторі зайнято 6 881,6 тис. осіб, що становить понад 70% від загального числа корпоративних працівників, що працюють в Україні. Крім того, доцільно модернізувати виробничі ресурси і створити умови для впровадження інноваційних технологій, а також заходів з підвищення енергоефективності, які дозволяють знизити і раціоналізувати споживання електроенергії як виробниками, так і населенням. Одним з найбільш важливих факторів, що впливають на економічний розвиток України, є кількість залучених інвестицій. Розвиток інвестиційної діяльності дозволяє знизити соціальну напруженість за рахунок створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності української економіки, її міжнародного іміджу та якості життя населення. В останні роки в Україні вжито заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату. Згідно з оцінкою інвестиційної привабливості країн світу, Україна посідає 89 місце з 174. У порівнянні з попереднім періодом рейтинг уряду виріс на 20 позицій. Однак суттєвих змін у реальному інвестиційному середовищі не відчувається. Таким чином, існує необхідність впровадження ефективних інструментів податкового стимулювання, що використовуються в зарубіжних країнах, зокрема інструментів прискореної амортизації, а також використання інвестиційного податкового кредиту та знижок в українська практика. Видається доцільним використовувати ці інструменти для стимулювання капіталомістких інвестиційних проектів, довгострокових проектів (на термін не менше 10 років) і проектів в пріоритетних секторах економіки. Протягом останнього десятиліття розвинені країни зосередили увагу на необхідності підтримувати та стимулювати екосистеми для забезпечення процесів відтворення (лісу, води, земельних ресурсів тощо) та зниження смертності та захворюваності. Податкова система в Україні повинна мотивувати виробників і споживачів раціонально використовувати природні ресурси і підвищувати екологічність виробництва і продукції.

Потребує забезпечення збільшення доходів бюджету без посилення фіскального тиску на господарюючих суб'єктів. Податкова система повинна виконувати свою пряму «фіскальну» функцію, задовольняючи потреби бюджетів на всіх рівнях (включаючи процеси контрольованої інфляції) і покриваючи різні оподатковувані об'єкти (споживання, рухоме і нерухоме майно, дохід, прибуток, імпорту і експорту товарів і т. ін.). Збільшення доходів домогосподарств без посилення податкового тиску може бути досягнуто шляхом посилення боротьби з ухиленням від

сплати податків та усунення мінімізації податків. У цьому напрямку у нашої держави є суттєвий резерв, який знаходиться в тіні. За різними оцінками, рівень тіньової економіки коливається між 40 і 50% ВВП. Щоб вивести його з тіні, потрібно ряд заходів, в тому числі: необхідність змінити принципи і підходи до діяльності податкових органів; Перехід в сервісний відділ для надання якісних послуг і використання нових електронних інструментів для платників податків; підвищена відповідальність за корупцію; Реформа фінансових послуг за участю компаній, громадських і міжнародних партнерів; формування відповідального ставлення платників податків до виконання своїх податкових зобов'язань і сприяння відновленню довіри платників податків до держави. Одним з важливих напрямків забезпечення формування доходів бюджету є проблема перерозподілу повноважень і фінансових ресурсів між регіонами і центром. Збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів та забезпечення їх фінансової незалежності є основою соціально-економічного розвитку територій. Серед основних способів збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів та підвищення фінансової автономії місцевого самоврядування доцільно визначити:

– збільшення частки податків і зборів, що формують власну податкову базу місцевих бюджетів, шляхом кредитування частина національних податків і зборів;

– удосконалення механізму збору податку на майно в розрізі податку на нерухомість, відмінного від земельного, транспортного податку, земельних платежів;

– необхідність урахування податкової специфіки кожного регіону при проведенні реформи податкової системи на місцях;

– реалізація мотивації населення до вдосконалення податкової культури через комплекс заходів щодо реалізації освітніх проектів;

– розробити механізм стимулювання легалізації доходів підприємців та скорочення неформальної економіки;

– підвищити рівень контрольно-аналітичної роботи податкових органів для забезпечення інформаційної бази, необхідної для прийняття управлінських рішень;

– підтримка у збільшенні ділової активності в регіонах з метою створення нових робочих місць та збільшення податкових надходжень.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Обґрунтовано теоретичні підходи до функціонування механізму податкового регулювання та доведено, що структура механізму податкового регулювання включає: законодавчо-визначений, науково-обґрунтований набір взаємопов'язаних елементів, на які впливає середовище економічного, політико-правового та соціально-культурного характеру; мету та принципи податкового регулювання; представлений послідовністю цілеспрямованих етапів процес, який формують суб'єкти та об'єкти податкового регулювання. Даний механізм вдосконалено для визначення об'єктивної оцінки соціально-економічного розвитку країни в

контексті податкового регулювання. Такими, на наш погляд, мають бути стратегічні пріоритети, які дозволять створити соціально справедливу та економічну податкову систему, яка сприятиме сталому розвитку економіки.

Бібліографічний список:

1. Підсумки всесвітнього економічного форуму у Давосі (2019): висновки для України. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/1_davos_2019-a5129.pdf (дата звернення: 20.06.2020).
2. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogokapitalu/reforma-osviti> (дата звернення: 28.08.2020).
3. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (дата звернення: 13.10.2020).
4. Войціцька В. Трансформація освіти: постскрипtum зустрічі в 43 Вісник НУВГП Давосі. URL: <https://biz.censor.net.ua/m3108835> (дата звернення: 20.09.2020).
5. Взаємодія з вищими навчальними закладами. URL: http://www.rise.ua/ua/sdo_test.html (дата звернення: 20.09.2020).
6. Handbook of International Education Pronouncements 2017. URL: <https://www.ifac.org/publications-resources/2017-handbook-internationaleducation-pronouncements> (дата звернення: 18.09.2020).
7. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України № 1260 від 19.11.2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/071-oblik-i-opodatkuvaniyabakalavr.pdf> (дата звернення: 18.09.2020).
8. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України № 958 від 10.07.2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/071-oblik-i-opodatkuvaniyamagistr.pdf> (дата звернення: 18.09.2020).
9. Про затвердження переліку професій загальнодержавного значення, підготовка за якими здійснюється за кошти державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р., № 818. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2018-%D0%BF> (дата звернення: 20.09.2020).

References:

1. Pidsumky vsesvitnoho ekonomichnoho forumu u Davosi (2019): vysnovky dlia Ukrainy. Available at: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/1_davos_2019-a5129.pdf (accessed 20 June 2020).
2. Reforma osvity ta nauky. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogokapitalu/reforma-osviti> (accessed 13 October 2020).
3. Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy. Klasyfikator profesii DK 003:2010. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (accessed 28 June 2019).
4. Voitsitska V. Transformatsiia osvity: postskryptum zustrichi v Davosi. Available at: <https://biz.censor.net.ua/m3108835> (accessed 20 September 2020).
5. Vzaiemodiia z vyshchymy navchalnymy zakladamy. Available at: http://www.rise.ua/ua/sdo_test.html (accessed 20 September 2020).
6. Handbook of International Education Pronouncements 2017. Available at: <https://www.ifac.org/publications-resources/2017-handbook-internationaleducation-pronouncements> (accessed 18 September 2020).
7. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 071 «Oblik i opodatkuvaniia» dlia pershoho (bakala-

vrskoho) rivnia vyshchoi osvity : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1260 vid 19.11.2018 r. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/071-oblik-i-opodatkovannya-bakalavr.pdf> (accessed 18 September 2020).

8. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 071 «Oblik i opodatkovannia» dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukra-yiny № 958 vid 10.07.2019 r. Available at:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/071-oblik-i-opodatkovannyamagistr.pdf> (data zvernennia: 18.09.2020).

9. Pro zatverdzhennia pereliku profesii zahalnodержавного значennia, pidhotovka za yakymy zdiisniuietsia za koshty derzhavного biudzhetu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 lystopada 2016 r., № 818 . Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2018-%D0%BF> (accessed 20 September 2020).

Сімкіє Л.Є.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії економіки та управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Гальцова О.Л.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної економіки,
маркетингу та міжнародних економічних відносин
Класичного приватного університету

Simkiv Liliia

Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Head of Department of Theory of Economics and Management
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Galtsova Olga

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of National Economy,
Marketing and International Economic Relations
Classic Private University

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ НАРОЩЕННЯ РИНКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

STRATEGIC PRIORITIES FOR MARKET CAPACITY BUILDING OF THE REGION

Стаття присвячена розробці стратегічних пріоритетів нарощення ринкового потенціалу регіону. Визначено, що використання та нарощення ринкового потенціалу знаходиться в прямій залежності від правильності вибору стратегічних цілей та обґрунтованості документів, які визначають стратегічні задачі розвитку країни та її регіонів і повинні бути орієнтовані на раціональне використання внутрішнього потенціалу території та її конкурентних переваг, максимальне залучення інновацій. Обґрунтовано, що підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів дозволить забезпечити нарощення ринкового потенціалу. Досягнення даної цілі базується на врахуванні комплексу завдань, а саме: забезпечення структурних зрушень в економіці регіонів у відповідності до принципів і пріоритетів стратегії смарт-спеціалізації; підвищення рівня інноваційності економіки регіонів; активізації залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

Ключові слова: ринковий потенціал, регіон, стратегічні пріоритети, структурні зрушення, стратегія смарт-спеціалізації, інноваційний розвиток, інвестиції.

Статья посвящена разработке стратегических приоритетов наращивания рыночного потенциала региона. Определено, что использование и наращивание рыночного потенциала находится в прямой зависимости от правильности выбора стратегических целей и обоснованности документов, определяющих стратегические основы развития страны и ее регионов и должны быть ориентированы на рациональное использование внутреннего потенциала территории и ее конкурентных преимуществ, максимальное привлечение инноваций. Обосновано, что повышение уровня конкурентоспособности регионов позволит обеспечить наращивание рыночного потенциала. Достижение данной цели базируется на учете комплекса задач, а именно: обеспечение структурных сдвигов в экономике регионов в соответствии с принципами и приоритетов стратегии смарт-специализации; повышение уровня инновационности экономики регионов; активизации привлечения отечественных и иностранных инвестиций.

Ключевые слова: рыночный потенциал, регион, стратегические приоритеты, структурные сдвиги, стратегия смарт-специализации, инновационное развитие, инвестиции.

The article is devoted to the development of strategic priorities for increasing the market potential of the region, which would take into account the possibilities of innovative modernization of traditional sectors of the economy, development of new market niches and the use of breakthrough innovations in both manufacturing and services. It is determined that the use and increase of market potential is directly dependent on the correct choice of strategic

goals and validity of documents that determine the strategic principles of development of the country and its regions and should be focused on rational use of internal potential and its competitive advantages, maximum innovation and creating incentives to increase the market potential of the regions. The main documents in the field of strategic management of socio-economic development of regions are the State Strategy for Regional Development, regional strategies, state and regional development programs, which define goals, objectives, priorities, directions of regional development and outline guidelines for reforming regional markets. In the course of the research it is substantiated that the realization of the second strategic goal – increasing the level of competitiveness of the regions – will allow to increase the market potential of the regions. Achieving this goal is based on a set of tasks, the implementation of which will help increase the market potential of the regions, namely: ensuring structural changes in the economy of the regions in accordance with the principles and priorities of the smart specialization strategy; increasing the level of innovation of the regional economy; intensifying the attraction of domestic and foreign investments. It is emphasized that the proposed priorities are logically interrelated, which allows to obtain a synergy effect, as the solution of some problems is the basis for solving all the following.

Key words: market potential, region, strategic priorities, structural changes, smart specialization strategy, innovative development, investments.

Постановка проблеми. В ході ринкової трансформації економіки регіонів України дедалі більшої актуальності набуває проблема наукового обґрунтування стратегічного управління ринковим потенціалом регіону, який формується, як зусиллями різних суб'єктів господарювання, з одного боку, так і регіональними органами влади, що визначають інвестиційну, інфраструктурну та соціальну політику, з іншого боку. Стратегія управління ринковим потенціалом регіону спрямована на досягнення цілей пріоритетного і довгострокового характеру і ефективно впливатиме на показники регіональної конкурентоспроможності. В ході реалізації такої стратегії визначаються завдання та перспективи функціонування основних галузей регіональної економіки, їх експортний потенціал, що відображає виробничу та торгівельну спроможність регіону, закладається орієнтація виробничої діяльності на запити споживачів тощо.

На формування ринкового потенціалу в даний час впливає значна кількість негативних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які в сукупності стримують розвиток регіональної економічної системи, і відповідно загострюють і посилюють внутрішні проблеми. Все це потребує розробки сучасних підходів до стратегічного управління ринковим потенціалом регіону та обґрунтування система заходів, спрямованих на його ефективне використання та нарощення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти оцінки, розвитку та використання ринкового потенціалу знайшли відображення в дослідженнях багатьох вчених. У зарубіжних джерелах питанням стратегічного управління ринковим потенціалом присвячені роботи вчених: У. Ізарда [1], Ф. Котлера [2], Ж.-Ж. Ламбена [3], І. Максимової [4], Д. Рея [5], Ч. Харріса [6] та інших вчених. Серед вітчизняних дослідників можна виділити Т. Зайчук [7], Т. Максимову [8], Д. Теслю [9], С. Шульц [9] та інші.

Формування цілей статті. Водночас можна констатувати, що багато питань, що стосуються сутності ринкового потенціалу, методів його оцінки і використання розкриті не в повній мірі, а деякі аспекти взагалі залишилися без уваги дослідників. Дана стаття має на меті узагальнити теоретичні положення та визначити стратегічні пріоритети формування та нарощення ринкового потенціалу регіону, які б врахо-

ували можливості інноваційної модернізації традиційних секторів економіки, освоєння нових ринкових ніш та використання проривних інновацій як у виробничій сфері, так і в сфері послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «ринковий потенціал регіону» достатньо повно розкрита в економічній науці. Під ринковим потенціалом регіону слід розуміти частину економічного потенціалу регіону, відокремлену сукупність взаємопов'язаних елементів його господарської системи, що характеризують здатність регіону здійснювати виробництво продукції та можливості споживання і реалізації [9].

І. Максимова, розглядаючи ринковий потенціал регіону як систему відносин між виробниками, посередниками і споживачами товарів та послуг, що регулюється регіональними органами управління, пропонує виділяти три його складові: споживчий потенціал, виробничий потенціал регіону та інфраструктура ринку [4]. Так, споживчий потенціал відображає попит на товари чи послуги та можливості ринку спожити певну їх кількість. Його поділяють за наступними критеріями: група споживачів (окремі домогосподарства, комерційні і некомерційні організації, держава); галузева приналежність товару як об'єкта купівлі-продажу; час виникнення попиту (реалізований, наявний, перспективний); особливості прояву попиту (твердо сформульований, альтернативний, відкладений та ін.) [10]. Виробничий потенціал регіону визначається як вартісна і натуральна характеристика регіонального виробництва, яка виражається у його здатності виготовляти певну продукцію [11]. В свою чергу, інфраструктуру ринку можна визначити як систему установ і організацій, що забезпечують вільний рух товарів і послуг на ринку [9].

Аналіз теоретичних засад дослідження ринкового потенціалу регіону слід доповнити практичними рекомендаціями щодо розробки сучасних підходів до стратегічного управління ринковим потенціалом регіону, яке має концентруватися на визначенні перспектив його нарощення. При цьому необхідно брати до уваги потенційні масштаби економічної діяльності підприємств регіону, які визначаються шляхом оцінки можливостей нарощення ринкового потенціалу, аналізу слабких сторін, загроз і внутрішніх резервів, а також враховувати проміжну між виробництвом і споживанням ланку – посередників, які здійснюють

реалізацію продукції, тобто забезпечують взаємодію між продавцями і покупцями товарів та виступають необхідним елементом взаємодії попиту і пропозиції. Це, в свою чергу, дозволить визначити стратегічні пріоритети розвитку регіональних ринків та обґрунтувати ряд заходів, спрямованих на ефективне використання та нарощення ринкового потенціалу регіонів.

На жаль і сьогодні перед регіонами України стоїть дилема вибору: або залишатися на позиції сировинної орієнтації, або шукати «точки росту» економіки регіону, які своїм розвитком створять умови для активізації процесу використання їх власного потенціалу і сприятимуть залученню інших видів економічної діяльності до забезпечення економічного зростання регіону. Все це дозволить вийти на новий рівень розвитку, використання та нарощення ринкового потенціалу.

Ефективність цього процесу знаходиться в прямій залежності і від правильності вибору стратегічних цілей та обґрунтованості документів, які визначають стратегічні засади розвитку країни та її регіонів і повинні бути орієнтовані на раціональне використання внутрішнього потенціалу території та її конкурентних переваг, максимальне залучення інновацій та створення стимулів до нарощення ринкового потенціалу регіонів. Основними документами в сфері стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіонів є Державна стратегія регіонального розвитку, регіональні стратегії, державні та регіональні програми розвитку. Вони визначають цілі, завдання, пріоритети, напрями соціально-економічного розвитку регіонів на середньостроковий та довгостроковий періоди, і тим самим окреслюють орієнтири реформування регіональних ринків. Однак, пріоритети стратегічного розвитку регіонів не завжди узгоджені з державними, секторальними, галузевими пріоритетами, відображеними в Державній стратегії регіонального розвитку. Тому з метою забезпечення ефективності реалізації стратегічних та програмних документів, вважаємо за необхідне сприяти налагодженню конструктивної взаємодії між органами влади усіх ієрархічних рівнів при їх розробці та реалізації.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки першочерговими завданнями нової регіональної політики визначає прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення. У даному документі запроваджено нові підходи до державної регіональної політики, які передбачають перехід від переважно територіально нейтральної до територіально спрямованої політики розвитку територій на основі стимулювання використання їх власного потенціалу, надання підтримки територіям з особливими проблемами розвитку [12].

Основними цілями, визначеними в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року є формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах; підвищення рівня конкурентоспро-

можності регіонів; ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування [12].

Власне реалізація другої стратегічної цілі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року – підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів – дозволить забезпечити нарощення ринкового потенціалу регіонів.

Існуючі суспільно-політичні та економічні умови, в яких опинилася Україна сьогодні аж ніяк не свідчать про переваги зовнішніх чинників у забезпеченні економічного зростання та нарощенні ринкового потенціалу, а тому актуальним є перегляд політики стимулювання економічної активності. Найважливішим завданням на середньострокову перспективу для держави та регіонів стає стимулювання структурних зрушень в економіці регіонів та створення сприятливих умов для досягнення стійкого ендогенно-орієнтованого зростання, шляхом створення потенційних центрів розвитку, які слід розвивати у смарт-спеціалізації (розумній спеціалізації). Дана стратегія фокусується на більш вертикальній, а не нейтральній логіці втручання, оскільки передбачає процес виявлення та відбору привабливих сфер для втручання, технологій, підсистем, які могли б сприяти інноваційному розвитку регіонів і відповідно нарощенню їх ринкового потенціалу [13]. Водночас, впровадження розумної спеціалізації пов'язане з ризиками концентрації розвитку сучасних технологій в найбільш розвинених регіонах. А це, звісно, сприятиме зростанню диспропорційності територіального розвитку.

Концепція смарт-спеціалізації передбачає активізацію взаємозв'язків між бізнесом, наукою і громадською сферою. Відповідно, оптимальне використання потенціалу окремих регіонів через найбільше пристосування можливих напрямів розвитку науки й освіти у цих регіонах до їх конкретних соціально-економічних умов є основною метою старт-спеціалізації. Тобто спрямування органів регіонального управління та місцевого самоврядування у такі ініціативи, заходи і проекти, які уможливляють спеціалізацію у цьому регіоні або розвитку базових технологій чи продуктів і послуг з використанням цих технологій. При цьому, роль органів влади не зводиться до вибору тієї чи іншої спеціалізації, а передбачає їх участь у залученні різних партнерів у процесі формування спеціалізації, виявленні додаткових інвестицій у нові спеціалізації та розширення ділових контактів [14, с. 293].

І як слушно зазначає Снігова О., «регіональна смарт-спеціалізація – це модель структурних змін, які ведуть до диверсифікації економіки регіону на засадах розробки нових напрямів виробничої діяльності. Її результат набагато ширший, ніж проста технологічна модернізація базових галузей промисловості» [15].

Розумна спеціалізація може стати важливим інструментом регулювання регіонального розвитку з точки зору визначення пріоритетів регіонів та моделі управління для прийняття рішень і сприятиме підвищенню регіональної конкурентоспроможності за рахунок оптимізації та диверсифікації структури економіки, та нарощенню їх ринкового потенціалу.

Формування ефективного ринкового середовища неможливе без орієнтації на інноваційну модель

розвитку економіки. Підвищення рівня інноваційності економіки регіонів є важливим та комплексним завданням, оскільки проблема інноваційності економіки торкається питання інноваційного рівня виробництва, кваліфікації кадрів та їх залучення в економіку країни, використання власних та запозичених інновацій та якості самих інновацій, тобто їх здатності забезпечувати новітні технологічні зміни в різних сферах суспільного життя. Саме інноваційні процеси є джерелом економічного зростання та нарощення ринкового потенціалу.

На сьогоднішній день в Україні розроблена Стратегія розвитку інновацій в реальному секторі економіки до 2025 р., прийнятий пакет «інноваційних» законопроектів, утворено консультативно-дорадчий орган – Раду з питань інновацій. Однак, незважаючи на ці кроки для України і надалі головна складність полягає в тому, як при існуючій корумпованій адміністративній еліті та усталеній олігархічній системі, що в більшості випадків зацікавлені в збереженні сучасного стану держави та економіки, ефективно реалізувати інноваційні зміни, перетворити споживацьку сировинно-орієнтовану модель економіки на конкурентну продуктову, аби вигоду отримували не вищий шар державних чиновників, а активна більшість населення [16].

Це залишається досить вагомим бар'єром на шляху до підвищення рівня інноваційності економіки як на регіональному, так і на національному рівні. Ще одним негативним фактом є те, що лівова частка ВВП України (84,2%) використовується на кінцеве споживання, а частка капітальних інвестицій у ВВП становить лише 15,5%. Низькі норми інвестування не забезпечують оновлення виробничих потужностей на підприємствах регіонів, підвищення продуктивності праці, диверсифікацію виробництва і відповідно не можуть сприяти інноваційному розвитку, реальним структурним зрушенням в економіці та нарощенню ринкового потенціалу.

Пріоритетними цілями реалізації інноваційної моделі розвитку економіки регіонів в Україні мають стати збільшення витрат бюджету на науково-дослідні роботи, підвищення уваги до прикладних наукових розробок у різних сферах, формування розвинутого ринку інноваційної продукції і послуг та підвищення структурної мобільності економіки, людських, фінансових ресурсів, знань.

У 2019 р. в Україні витрати на НДДКР становили 0,3% ВВП, тоді як у розвинених країнах вони сягають 3–4%. Такий низький рівень фінансування науково-інноваційної сфери не тільки знижує інтенсивність та результативність інноваційної діяльності в державі, але й обмежує її конкурентні позиції у боротьбі за ринки високотехнологічної і наукомісткої продукції. Зростання витрат на НДДКР у більшості країн світу є свідченням того, що науку розглядають як вагомий чинник економічного зростання і розвитку суспільства. Тому цілком очевидно, що стимулювання проведення наукових досліджень і розробок науково-дослідними установами та приватним бізнесом, посилення зв'язків науково-дослідних інститутів, університетів із корпоративним сектором для передачі технологій та їх комерціалізації є актуальним

завданням, що сприятиме нарощенню ринкового потенціалу.

На формування ринкового потенціалу регіону впливають пріоритети економічної політики держави щодо покращення інвестиційного клімату. В останні роки в Україні покращення інвестиційного клімату в основному відбувалося за рахунок процесів дерегуляції і лібералізації. Однак, як свідчить практика, спрощенні умови ведення бізнесу є недостатнім засобом сприяння залученню іноземних інвестицій. Недостатньо дієвими є і стимули фіскального чи монетарного характеру, які використовуються в державі та регіонах. Все це свідчить про те, що на регіональному та місцевому рівні потрібно забезпечити використання комплексу інструментів стимулювання інвестиційної активності. Окрім того, кожен регіон України повинен бути зацікавлений у створенні додаткових стимулів для підвищення інвестиційної привабливості своєї території [17].

Для активізації використання інструментів монетарної політики на регіональному рівні, необхідно сприяти створенню мережі спеціалізованих банків для фінансування інвестиційних проєктів та встановленню пільгових умов для рефінансування. Особливу увагу доцільно приділити страхуванню кредитів на інвестиційні проєкти.

Дієвим інструментом стимулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні може стати використання державно-приватного партнерства, яке сприятиме співпраці між державою і приватними структурами під час створення та реконструкції об'єктів виробничої, транспортної, інвестиційної та соціальної інфраструктури на місцях. Запровадження в Україні даного інструменту в інвестиційній сфері є актуальним, оскільки модернізації та реконструкції потребують громадські об'єкти, місцеві мережі газотеплопостачання, дорожнє господарство, водопостачання, водовідведення, торгівельна, туристична та рекреаційна інфраструктура та інші об'єкти державної та комунальної власності, що не підлягають приватизації.

Додатковим стимулом для залучення інвестицій є рівень розвитку інфраструктури. Потреба у розвитку, модернізації, удосконаленні інфраструктури (особливо транспортної, логістичної, торговельної) існує у всіх регіонах України. При цьому зауважимо, що саме розвиток інфраструктури є вагомим чинником, який впливає на розмір та доступність ринку, які виступають основними критеріями формування ринкового потенціалу.

Для того, щоб регіони були конкурентоспроможними у залученні інвестиційних ресурсів, необхідно створити інформаційну і консультаційну мережу. Завдання інформаційної мережі полягає у наданні інформації про діяльність органів влади з метою підвищення рівня довіри, про можливості розміщення інвестицій та проведення промоції на міжнародних заходах (виставках, семінарах, зустрічах тощо). Надання консультаційних послуг дозволить скоротити витрати часу, підвищити рівень обізнаності як іноземних, так і вітчизняних інвесторів, зекономити кошти, які можуть бути витрачені на платних консультантів. Не менш важливим завданням консультаційних цен-

трів є надання інформації про можливість міжнародної співпраці для бізнесових структур регіону, можливих партнерів тощо.

На низький рівень залучення іноземних інвестицій в значній мірі впливає і корумпованість влади. Невмотивовані перевірки, корупція в судовій системі, побори, відсутність гарантій щодо отриманні доходів, поширення використання механізму інвестування з офшорів та інші причини стають на заваді залучення іноземних інвестицій. Перелік ризиків є характерним і для вітчизняних інвесторів. В цьому контексті актуальним залишається питання щодо запровадження ефективних інструментів підтримки вітчизняного підприємництва.

Висновки. Реалізація комплексу заходів за вказаними напрямками підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів сприятиме вирішенню проблем функціонування регіональних ринків та нарощенню їх ринкового потенціалу. Запропоновані пріоритети логічно взаємопов'язані, що дозволяє отримати ефект синергії, оскільки вирішення одних проблем слугує основою для вирішення усіх наступних.

Визначені стратегічні пріоритети нарощення ринкового потенціалу регіонів сприятимуть нарощенню однієї із його складових, а саме виробничого потенціалу на засадах інноваційного розвитку. Тому існує потреба у формулюванні стратегічних пріоритетів нарощення споживчого і торговельного потенціалів, які повинні бути відповідно спрямовані на підвищення рівня задоволення потреб населення та формування раціональної структури споживання і підвищення ефективності діяльності торговельної інфраструктури та якості обслуговування населення регіону.

Бібліографічний список:

1. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / У. Изард ; [пер. с англ. В.М. Гахмана, Ю.Г. Линеца и др.]. Москва : Прогресс, 1966. С. 78.
2. Котлер Ф. Маркетинг в третьем тысячелетии: как создать, завоевать и удержать рынок / пер. с англ. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2000. 272 с.
3. Ламбен Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / пер. с англ. СПб. : Питер, 2006. 800 с.
4. Максимова И.В. Рыночный потенциал региона как объект экономического планирования. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика. Экология*. 2009. Вып. 2. С. 96–102. URL: <http://article/n/rynochnyy-potentsial-regiona-kak-obekt-ekonomicheskogo-planirovaniya> (дата звернення: 16.10.2020).
5. Ray D. (1965) Market Potential and Economic Shadow: A Quantitative Analysis of Industrial Location in Southern Ontario. Chicago: University of Chicago, 164 p
6. Harris C.D. (1954) The market as a factor in the localization of production. *Annals of the Association of American Geographers*, 44.4.
7. Зайчук Т.О. Теоретичні аспекти визначення ринкового потенціалу і таргетингу вітчизняними підприємствами. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. №1. С. 96–104. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_1_96_104.pdf (дата звернення: 16.10.2020).
8. Максимова Т.С. Ринковий потенціал регіону як основа визначення його конкурентних переваг. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/81587824.pdf> (дата звернення: 16.10.2020).
9. Тесля Д.В., Шульц С.Л. Ринковий потенціал регіону: сутність і його складові. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 27–37.
10. Рыбалкин В.Е. Анализ экономики. Страна, рынок, фирма. Москва : Международные отношения, 1999. 304 с.
11. Гладышевский А.Г. Формирование производственного потенциала. Москва : Наука, 1992. 287 с.
12. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанов КМУ від 05.08.2020 р. № 695 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-n#Text> (дата звернення: 16.10.2020).
13. Easterly W., Levine R. It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. *World Bank Economic Review*. 2001. № 15. P. 177–219.
14. Прокопюк А. Структурні трансформації економіки регіонів в умовах євроінтеграції: досвід Польщі та перспективи його використання в Україні. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2016. 375 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
15. Снігова О. Шанс для економічного відродження регіонів, якого не можна втрачати. *Дзеркало тижня*, від 29 квітня 2018, № 16. URL: https://www.dt.ua/macrolevel/proincipi-suchasnoyi-politiki-regionalnogo-rozvitku-281358_.html (дата звернення: 20.10.2020).
16. Підоричева І. Які бар'єри дійсно стоять на шляху інноваційного оновлення економіки України. *Дзеркало тижня*, від 21–27 квітня 2018, № 15 URL: https://www.dt.ua/macrolevel/pro-principi-suchasnoyi-politiki-regionalnogo-rozvitku-281358_.html (дата звернення: 20.10.2020).
17. Сімків Л.Є. Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності економічного зростання: дис... док. екон. наук: 08.00.05. Івано-Франківськ, 2019. 465 с.

References:

1. Izard Y. (1966) *Metody regional'nogo analiza: vvedeniye v nauku o regionakh* [Methods of regional analysis: An introduction to the science of regions]. Moscow: Progress. (in Russian)
2. Kotler F. (2000) *Marketing v tret'yem tysyacheletii: Kak sozdat', zavoyevat' i uderzhat' rynek* [Marketing in the third millennium: How to create, conquer and keep the market]. (per. s angl.) Moscow: ООО «Izdatel'stvo AST». (in Russian).
3. Lamben Z.H (2006). *Menedzhment, oriyentirovanny na rynek* [Market-oriented management]. (per. s angl.) SPb.: Peter. (in Russian)
4. Maksimova I.V. (2009) *Ryноchnyy potentsial regiona kak ob'yekt ekonomicheskogo planirovaniya* [The market potential of the region as an object of economic planning]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 3: Ekonomika. Ekologiya – Bulletin of the Volgograd State University. Series 3: Economy. Ecology*, no. 2, pp. 96–102. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/rynochnyy-potentsial-regiona-kak-obekt-ekonomicheskogo-planirovaniya>. (in Russian)
5. Ray D. (1965) *Market Potential and Economic Shadow: A Quantitative Analysis of Industrial Location in Southern Ontario*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Harris C.D. (1954) *The market as a factor in the localization of production. Annals of the Association of American Geographers*, no. 44 (4), pp. 315–348.
7. Zaychuk T.O. (2012) *Teoretychni aspekty vyznachennya rynkovoho potentsialu i tarhetynhu vitchyznyanymy pidpryyemstvamy* [Theoretical aspects of determination of market potential and targeting by domestic enterprises]. *Marketing i menedzhment innovatsiy* [Marketing and Innovation Management], no. 1, pp. 96–104. Available at: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_1_96_104.pdf. (in Ukrainian)

8. Maksymova T.S. Rynkovyy potentsial rehionu yak osnova vyznachennya yoho konkurentnykh perevah [Market potential of the region as a basis for determining its competitive advantages]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/81587824.pdf>. (in Ukrainian)
9. Teslya D.V., Shults S.L. (2014) Market Potential of the Region: Essence and its Components. *Regional economy – Rehionalna ekonomika*, no. 2 (72), pp. 25–37. (in Ukrainian)
10. Rybalkin V.E. (Ed.) (1999) Analiz ekonomiki. Strana, rynek, firma [Analysis of the economy. Country, market, the firm]. Moscow: International Relations. (in Russian)
11. Gladyshevskiy A.G. (1992) Formirovaniye proizvodstvennogo potentsiala [Formation of the productive potential]. Moscow: Nauka. (in Russian)
12. Pro zatverdzhennya Derzhavnoi stratehii rehional'noho rozvytku na 2021–2027 roky: Postanov KМУ [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027: Resolutions of the Cabinet of Ministers]. (2020, August? 5). *Verkhovna Rada Ukrayiny – Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-n#Text>. (in Ukrainian)
13. Easterly W., Levine R. (2001) It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. *World Bank Economic Review*, no. 15, pp. 177–219.
14. Prokopyuk A. Strukturni transformatsiyi ekonomiky rehioniv v umovakh yevrointehratsiyi: dosvid Pol'shchi ta perspektyvy yoho vykorystannya v Ukrayini [Structural transformations of the economy of the regions in the context of European integration: the experience of Poland and prospects for its use in Ukraine]. L'viv: DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny. (in Ukrainian)
15. Snihova O. (2018) Shans dlya ekonomichnoho vidrodzheniya rehioniv, yakoho ne mozha vtrachaty. [A chance for the economic revival of the regions, which cannot be lost]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*. Available at: https://www.dt.ua/macrolevel/proprincipi-suchasnoyi-politiki-regionalnogo-rozvitku-281358_.html. (in Ukrainian)
16. Pidorycheva I. (2018) Yaki bar'yery diysno stoyat' na shlyakhu innovatsynoho onovlennya ekonomiky Ukrayiny. [What barriers really stand in the way of innovative renewal of Ukraine's economy]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*. Available at: https://www.dt.ua/macrolevel/pro-principi-suchasnoyi-politiki-regionalnogorozvitku-281358_.html. (in Ukrainian)
17. Simkiv L.YE. (2019) Rehional'na ekonomichna polityka v umovakh dysproportsiynosti ekonomichnoho zrostantannya [Regional economic policy in the conditions of disproportionate economic growth]. Doctor's thesis. Ivano-Frankivs'k. (in Ukrainian)

НОТАТКИ